

ИВАН А. ЧАРОТА

ВИДИЦИ ЈЕДНОГ БЕЛОРУСА – БЕЛОСРБИНА

ЕСЕЈИ И СТУДИЈЕ

ИВАН А. ЧАРОТА

ВИДИЦИ ЈЕДНОГ БЕЛОРУСА – БЕЛОСРБИНА

ЕСЕЈИ И СТУДИЈЕ

*Превела са белоруског
Дајана Лазаревић*

Институт за политичке студије
Београд, 2023

ИВАН ЧАРОТА

ВИДИЦИ ЈЕДНОГ БЕЛОРУСА – БЕЛОСРБИНА

Превела са белоруског
Дајана Лазаревић

Лектура текста
др Мијодраг Радојевић

Издавач
Институт за политичке студије, Београд

За издавача
др Зоран Милошевић

Пословни секретар
Смиљана Пауновић

©Аутор је у потпуности сагласан са преводом и објављивањем ове монографије и сва права објављивања, продаје и дистрибуције уступа Институту за политичке студије, Београд.

Док. бр. 250/1 (15.3.2023.)

САДРЖАЈ

БЕЛОРУСКА КЊИЖЕВНА РЕЧ	7
ИСКОНСКА СУШТИНА БЕЛОРУСКЕ ПОЕЗИЈЕ	9
БЕЛОРУСКА ПОЕЗИЈА И ДУХОВНОСТ	25
ЈАНКО КУПАЛА: У СВОМЕ РОДУ И МЕЋУ НАРОДИМА.	33
ОД ПРЕДАКА ПОТОМЦИМА ПРЕДАТО РАДИ САМОПРОСВЕЋЕЊА	49
О БАЈКАМА УОПШТЕ, А ПОСЕБНО О БЕЛОРУСКИМ . . .	56
БЕЛОРУСКА СЛОВЕСНОСТ ЗА ДЕЦУ И О ДЕЦИ.	61
НАЦИОНАЛНА СВЕСТ БЕЛОРУСА	67
ДЕРУСИФИКАЦИЈА КАО ДЕФОРМАЦИЈА САМОСВЕСТИ БЕЛОРУСА	69
ПРОТИВРЕЧНОСТ САВРЕМЕНЕ БЕЛОРУСКЕ РУСИСТИКЕ	83
ТАДА НИСУ СТРАШНИ НИКАКВИ ЈАЗЕВИ	93
УНИЈА И НАЦИОНАЛНА САМОСВЕСТ БЕЛОРУСА	129
ЦРКВЕНА УНИЈА У СХВАТАЊУ АКАДЕМИКА Ј. Ф. КАРСКОГ	143
КАКО ЈЕ ЛАКО ОДВРАЋАТИ ДЕЦУ ОД БИБЛИЈЕ.	151
БЕЛОРУСКО – СРПСКИ ОДНОСИ У ИСТОРИЈИ	157
БЕЛОРУСКО-СРПСКИ ОДНОСИ КАО НАУЧНИ ПРОБЛЕМ.	159
МИХАИЛ (МАНУИЛ) КОЗАЧИНСКИ У ИСТОРИЈИ СРБИЈЕ И БЕЛОРУСИЈЕ	173
ЈОВАН ПИЧЕТА (1844–1920) БОГОСЛОВ, ИСТОРИЧАР, ОТАЦ ЗНАМЕНИТОГ ИСТОРИЧАРА	188
УСВАЈАЊЕ СТВАРАЛАШТВА ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА У БЕЛОРУСИЈИ	213
СРПСКИ ФИЛОЛОЗИ ВЕРНИ БЕЛОРУСИЈИ.	227
ИЗВАНРЕДНИ СРПСКИ СЛАВИСТА – ИСКРЕНИ ПРИЈАТЕЉ БЕЛОРУСИЈЕ	229
СРПСКИ „ВЕНАЦ” МАКСИМА БОГДАНОВИЧА.	233
УВОДНА РЕЧ ЗА ПРОЈЕКАТ РАСТКО – БЕЛОРУСИЈА.	238

ЧЕСТИТКЕ ПРОФ. ДР ИВАНУ ЧАРОТИ	
ПОВОДОМ 70. РОЂЕНДАНА	239
Јубиларни 70. рођендан проф. др Ивану Чароти честитају . . .	241
БИОГРАФИЈА АУТОРА	247
БИОГРАФИЈА	249
ИЛУСТРАТИВНИ ДОДАТАК:	
АЛБУМ СА ФОТОГРАФИЈАМА	251

БЕЛОРУСКА КЊИЖЕВНА РЕЧ

ИСКОНСКА СУШТИНА БЕЛОРУСКЕ ПОЕЗИЈЕ

Поезија у оригиналу сама о себи најбоље говори.

Специфичност њене рецепције путем извесног „отуђења” и стваралачке трансформације најбоље може осетити преводилац. Професор Сибиновић је у овој прилици испољио изузетно суптилно разумевање белоруске песничке речи и понудио је насловом поговора антологије¹ читаоцима на српском језику поуздан кључ, скренувши пажњу на буквално и метафорично значење коренског говора.

У потпуности прихватајући такав приступ, свој задатак видимо у томе да, колико могу, допуним представу о самом корену који расте из дубине многих векова, као и о земљи која га је хранила и храни га. Разуме се, то ћу учинити информацијама које у уметничким текстовима нису непосредно даване.

Савремене енциклопедије о отаџбини песника обухваћених нашем антологијом обично дају следеће податке: „Белорусија је република на западу СССР² која заузима територију од 207.600 км²; за њен рељеф је карактеристична низија и брежуљкасто земљиште, с највишом тачком од 345 м надморске висине; има преко десет милиона становника...”

У опису особености природе Белорусије обично се истиче да скоро трећину њене територије покривају шуме, међу којима су и оне проглашене за националне паркове: Беловешка, Березинска и Налибочка. Задивљује и број језера, од којих су најпознатија Нароч, Свитјаз, Црвено (Червоно), Глубља, Браславско, као и важне реке: Дњепар, Њеман, Березина, Западна Двина и Буг...

Даље обично следе економске и остале посебне карактеристике, вероватно исто толико значајне. Међутим, ми ћемо се у складу са предметом нашег интересовања радије задржати на метафоричној дефиницији која је постала наслов есејистичке књиге изузетног мајстора речи Уладимира Караткевича: *Земља под белим крилима*. И, кад смо већ у сфери утицаја тог дела, да наведемо макар делић с његовог почетка:

...Зашто *Белорусија*? Има неколико варијаната објашњења порекла овог назива. Навешћу две од њих.

¹ Објављено као предговор књиге: Иван Чарота. *Антологија белоруске поезије*. Београд: Српска књижевна задруга, Научна књига. 1993.

² У време писања чланка за потребе *Антологије белоруске поезије*, Белорусија је била у саставу СССР.

Прва: бела одећа сељака у давнини, њихова бела коса, бела кожа.

Друга (без искључења прве): Кад је у наше старе словенске крајеве дошла татарско-монголска војска, од ње смо успели да се одбранимо скоро само ми (као народ). Пали су градови Владимир, Рјазањ и Кијев. До Новгорода освајачи нису дошли само због насталог кишног периода. Одбранили смо се. И управо због тога смо ми „бела” „чиста од Татара” Русија...

Не упуштајући се у дискусије о етногенези, које већ дуго трају, овде ћемо указати на то да поменути етноним није једини и да се он усталио као знак идентификације у низу сродних и блиских народа. Уопштено речено, то је било под утицајем различитих историјско-политичких узрока, а више пута се етноним и мењао. Сматра се да је као општа ознака употребљаван и назив „Русини” (упоредо с варијантама „Рутени”, „Руси”, „Русичи”). Како је белоруско подручје, разуме се, са својим староседелачким живљем било центар Велике Кнежевине Литваније, заједно са Жемјатијом и Аукштајтијом (то је територијално и етнички данашња Литванија), као и са деловима данашње Украјине и Русије, белоруски преци су се такође називали „Литванцима”. Ради разликовања од Велико-руса, уведен је у неким круговима (па чак и данас употребљава) назив једног од племена која су ушла у основу етноса: „Кривичи”.

У вези са тим занимљиво је освежити памћење на изјаву Адама Мицкјевича, према месту рођења земљака Белоруса, на предавању на Колеж д’ Франс: „Међу свим словенским народима, Русини, тј. сељаци из Пинске, делимично Минске и Гродненске губерније, сачували су највећи број општесловенских црта. У њиховим бајкама и песмама има свега.

...На белоруском језику, који се још назива русински или литванско-русински... говори око десет милиона људи, то је најбогатији и најчистији говор, створен одавно, и чудесно развијен...”

Али у наведеном цитату нама није толико важна варијабилност назива народа и језика колико јесте сведочанство о очуваности општесловенских црта, особености и богатства народног усменог стваралаштва. Ово последње, за нас најбитније, убедљиво се потврђује издањем *Белоруско народно стваралаштво*, чије је објављивање у току у Академији наука БССР, а које до данас има четрдесет обимних томова. Тражена су и записивана вредна дела на територији целе републике. Међутим, највеће и, можемо слободно

рећи, све веће интересовање изазива Пољесје, које, према мишљењу многих научника, представља праотаџбину Словена.

Без обзира на то какво ћемо мишљење имати о овој теорији (мени је, рецимо, било пријатно кад сам од београдског колеге добио његову песничку збирку са посветом: „Брату из праотаџбине”, иако с интересовањем одмеравам аргументе које мој колега-сународник наводи у прилог хипотезе да су Белоруси дошли с Балкана, као што с пажњом пратим и доказе за друге концепције), Мицкјевичеве оцене су важне, као што и регион Пољесја у данашње време има несумњиво велики значај за развој словенске етнологије, културологије и филологије. Као непосредни учесник у низу фолклорних експедиција, могу и сам посведочити да се тамо и данас практикују најдревнији обреди, чувају реликтне особине језика и изванредна фолклорна дела различитих врста. Усуђујем се да кажем и да су ти снажни животворни корени хранили и каснију писану књижевност, створену на фолклорној основи.

Свестрано објашњење феномена Пољесја, као и целокупног белоруског културноисторијског искуства, ствар је будућности. Садашњи резултати су омеђени стањем у историографији, која се традиционално бави дијахронијским описом држава и њихових ратова. Због тога се, не само званичне верзије, него и алтернативне концепције које се по правилу јављају у мутним временима, ослањају на исту методологију, мењајући само распоред грађе, односно акценте. Због тога су оне, без разлике, у функцији политичке културе и пуне су једностране митологизације постојања-губитака-одсуства-повратака управо државности. А ми и даље немамо потпуне историје народа и култура објективно сачињене, уз коришћење разноврсних података и свеукупног искуства. То се нарочито односи на мање словенске народе, и пре свега – на Белорусе.

Разуме се да ћемо на овом месту морати без великих претензија да се укратко осврнемо на најважније тенденције и линије развоја белоруске књижевности.

Богатство фолклора се обично тумачи и као својеврсна компензација одсуства развијене писане књижевности. То није без извесне логичке заснованости. Али, ако се остане само на томе, то значи да ће низ суштинских питања остати без одговора, да ће несумњиво засад остати без јасне интерпретације. На пример: ако је теза о компензацији тачна, онда би у белоруском фолклору, као у фолклору других сродних народа, посебно место морала да заузима

епска поезија. А, у ствари, њен удео је (и то у специфичним жанровским облицима) у Белорусији више него скроман, неупоредив са лириком, посебно с календарско-обредном поезијом. Доста раширено мишљење да Белоруси нису имали своју стару књижевност такође је површно, да не кажемо нешто оштрије. Разуме се да је важно имати на уму релативну посебност основе „управо” белоруске, украјинске, као и „управо” руске, кад се говори о писаним делима у периоду X–XIII века. Али, истовремено, нема никакве реалне подлоге за игнорисање непосредне повезаности са „сопственом” средином и за игнорисање њеног утицаја на духовна трагања праотаца данашње белоруске књижевности. Погледајмо бар живот и стваралаштво „руског Златоуста” – калуђера и касније епископа из Турова, пољеског града, центра значајне кнежевине – Кирила Туровског, чије дело је с правом ушло у ризницу старе књижевности свих Словена. А Туровски није усамљена појава. Да би се то схватило, довољно је сетити се *Житија Јефросиније Полоцке* (крај XII – почетак XIII века), *Житија Аврамија Смољенског* (прва половина XII века), *Слова о Меркурију Смољенском* (XIII век), *Јеванђеља Туровског* (XI век), *Оришанског* (XIII век), *Полоцког* (XIII–XIV век), *Друцког* (XIV век), *Лавришевског* (XIV век)..., као и *Полоцког летописа*, *Летописа великих кнезова Литванских*, *Белоруско-литванског летописа* и других познатих споменика, који нису могли настати ни из чега.

Јасно је да је свака искључивост у осветљавању чињеница из толико далеких времена опасна, поготово кад је реч о духовној сфери неомеђеној јасним границама. Па ипак, има основа за тврдњу да је старобелоруском етносу (по другим номинацијама, руско-литванском, или западноруском – суштина није у речима), историја одредила да на својој територији, у најтеже време, када је словенству опасност претила са свих страна, од татарско-монголске, османске и тевтонске најезде, сачува исконску суштину. А после распада Кијевске Русије још и да обједини некадашњу Кијевску, Волинску, Черниговско-северску и Смољенску кнежевину.

Да не бисмо ишли одвише далеко од теме, присетимо се само да се баш у то време појављује појам Русија Бела, тј. слободна. И додајмо још да се Велика кнежевина Литванска и Руска (и „Жемојтска” од 1454. године) у процесу свог стварања мање потчињавала него што је потчињавала друге. Речју, с предусловима на које указујемо, постојале су и шансе. Требало би дати дубље објашњење због чега су се оне управо овако реализовале. Али то је шире питање.

У оквирина који нас интересују, морамо констатовати да, на жалост, не постоје компаративна истраживања културе Велике кнежевине Литванске – истраживања основе и односа, како с реалним, тако и са могућим другим линијама развоја источнословенских култура. А у било каквом приступу овој материји морала би бити симптоматична чињеница да је у тој државној заједници, створеној на принципу федерације, званичан језик постао старо(бело)руски. Њиме су написани широко познати зборници закона – *Литвански статут*, стотине *Матичних књига рођених и умрлих житеља* и мноштво других докумената.

Али старо(бело)руски језик није вршио само ту улогу. То је лако доказати општепознатим чињеницама, као што су, рецимо, издања Лаврентија Зизанија из 1596. године: *Наука к читању и разумевању писма словенског* (буквар с речником од преко 1.000 речи), *Граматика словенска* и, такође, његов *Катехизис*.

Посебно треба издвојити вишеструко значајну фигуру Франциска Георгија Скарине, који је, пре Мартина Лутера и Ивана Фјодорова, сачинио први источнословенски превод *Библије* и издао га у Прагу 1517–1519. Скарина је неколико година касније у Вилни основао прву штампарију на целој територији коју је заузимао СССР, објавио још и *Апостол* и *Малу путну књижицу*. Његов преводилачки и просветитељски рад наставили су Симон Будни, Василиј Тјапински и др. Што се, пак, штампања књига тиче, оно је у „литванским” крајевима, у упоређењу с „московским”, било развијено и раније и шире. Књиге су се штампале и у Бресту и Њесвижу. И први руски издавачи и штампари Иван Фјодоров и Петр Мстиславец, кад су били приморани да напусте Москву, наставили су рад у штампарији у градићу Заблудова, крај Гродна, где су издали *Јеванђеље учитељно* и *Псалтир с часловцем* (1569–1570).

Развој штампарства помогао је, без сумње, и развоју књижевности – поред црквене црквену и световне, оригиналне и преводне књижевности. Превођење у овом случају посебно карактерише резултате националне идентификације, као и високи степен опште културе, са одговарајућим условима и способношћу за прихватање иностраног искуства из различитих области живота. У том периоду појавиле су се старобелоруске верзије већине дела познатих у европској култури: *Александрида*, *Троја*, *Историја о Атили*, *Повест о три краља*, *Повест о Бови*, *Повест о Тристану*, *Повест о Скендербегу*...

Пада у очи да је, због чврсте везе са живим народним говором и коришћења неопходних лексичких позајмица, старо(бело)руски језик слободно излазио изван црквенословенских канона, значајно обогатио свој лексички и фразеолошки фонд, створивши нове продуктивне моделе грађења речи.

Међутим, и поред свега тога, већ крајем XIV века се наслућују претпоставке за одвајање од византијске традиције, кад почиње све оштрије противстављење Московиви, као што и у самој Литви почиње одвајање које је постепено водило ка драматичним резултатима.

Првом етапом тог процеса сматра се Кревска унија, савез Велике кнежевине с Пољском (1386), за којом следи низ других уговора који су фактички литванске крајеве потиснули Круни, који су уводили католизацију, што је на крају уродило забраном (бело) руског језика (1697).

Све то се одвијало у оштрој борби идеја и довело је до веома занимљиве појаве – до процвата тзв. полемичке књижевности. На први поглед, то су само расправе о конфесионалним питањима. А у суштини – била је то драма трагања за истинама, националним и општим духовним. Почетак полемике је непосредно повезан са изласком књиге језуите Хербеста *Указивање пута* (1566), чија је основна идеја – неопходност уједињења с Римом. Ту линију су подржали и развијали језуити П. Скарга, А. Шчасни-Жабровски, И. Пацеј и И. Мараховски. Али у њој су благовремено открили издају националних интереса, културноисторијске традиције и вере предака присталице православља Г. Смотрицки, М. Смотрицки, С. Зизаниј, Х. Филалет, Л. Карпович и А. Филипович. Акција је увек изазивала реакцију, како приликом насилног спровођења уније, тако и касније, приликом исто таквог њеног искорењивања, посебно због тога што се и у једном и у другом случају радило о државним циљевима и о интересима оних који су били на власти. Разуме се, о унији се са временске дистанце може говорити као о покушају да се пронађе компромис, да се остваре мир и слога толико потребни народу и својствени његовом националном карактеру. Али, чак ако се заборави да се вера не ствара ради спровођења текуће политике и ако се прихвати да је све било смишљено за добро народа, ипак ће се доћи до упечатљиве илустрације афоризма о добрим намерама којима је поплочан пут у пакао.

(Бело)руском језику и (бело)руској култури све је то донело стагнацију која је трајала око два века.

Поезија XVII и XVIII века заступљена је углавном панегиричким жанровима и тзв. „декламацијама”, чији су најзапаженији писци били Л. Мамонич, Ј. Пашкевич, И. Ијевлевич, Ф. Утчицки, а претходник-утемељивач А. Римша. Посебно место заузима С. Полоцки, чији рани, потпуно белоруски период стваралаштва дијапазоном и уметничким резултатима означава нови ниво и другачије перспективе.

Европа и свет су се интензивно развијали и бурно се формирала нова цивилизација. Али за негдашњу Велику кнежевину Литванску, која је после три поделе Пољске (1772, 1783. и 1785.) потпуно припала Русији у статусу руске северозападне провинције – све то није најављивало никакве позитивне промене. Национални покрети су гушени и иначе, а у овом случају поготово, јер је постојала могућност поновног повезивања и издвајања Литве у савез с Пољском, што би се кобно одразило на положај Руске империје. Због тога је указом 1840. године забрањен назив Белорусија, а после устанка 1863. забрањено је, такође, штампање књига и новина на белоруском језику.

Судбина народа и националне културе нарочито се јасно показала у животу и раду једног од представника онога времена, Павлука Багрима. Син сеоског ковача осуђеног на смрт због учешћа у устанку, самоникли поета и самоук, по инстинкту је састављао патриотске и слободољубиве песме. То је повукло за собом сурову казну – двадесет и пет година служења у војсци. Али се ипак таленат и слободољубље не могу угушити. Вољом судбине, до нас је допрла само једна Багримова песма. Једноставна, на први поглед ни по чему посебно занимљива, али заправо интелектуалном и естетском садржином изузетно богата. Погледајмо само неке детаље.

Да одсвира „на виолини и на цимбалу”, да потпуно изрази своју душу, оствари најсветије тежње, лирски јунак, попут целе своје генерације, није могао. Није могао да буде пастир и прегалац на свом скромном имању, него је лишен права на наслеђени животни пут, отргнут од отаџбине и мајке, а притиснут сазнањем да би и мајка и отаџбина биле срећније да га нису ни родиле.

А колико је тек у финалу ове песме значајан мотив слепог миша, створења које у тами живи и таму оваплоћује, које, према

народном веровању, на шта год живо стане, зауставља му раст и нормални развој...

Али та, рекли бисмо, максимална драматичност не убија веру. Прва два стиха су позив поколењу које долази да не заборавља душу и песму: „Одсвирај, одсвирај...”

А Багрим се, одслуживши двадесетпетогодишњи војни рок, вратио наслеђеном од оца ковачком занату и исковао је светилник за цркву (светилник је сачуван!). Али декоративни мотиви на светионику су венац који је исплетен од нерасцветаних цветова и заустављених у лету птица.

При типичној за оно време двојној припадности и доминантној пољској линији развоја, у стваралаштву таквих писаца као што су Ј. Аношка, Ф. Књазнин, Ј. Баршчевски, Ј. Чачот, А. Вјарига-Даревски, В. Сиракомља, В. Каратински и В. Дуњин-Марцинкевич, јасно одзвањају белоруски мотиви, тако да је резултат књижевног рада побројаних песника настајање онога што историчари књижевности називају „белоруском школом пољског романтизма”. Овоме треба додати да практично сви поменути књижевници пишу истовремено и на белоруском и на пољском језику.

Од средине XIX века, пригушивана национална свест Белоруса доводи до изузетне актуализације драматичног смисла сентенције: „Народ је жив док живе његове песме”. А да се њена тачност не потврди негативно на њиховом примеру, белоруски писци су се морали активирати.

Стваралачки књижевни процес то настојање није могао да одрази одмах. За њега су карактеристичне анонимне „*гутарке*” (разговори), сатирични стихови и песме. Као значајнија дела овог периода можемо поменути, пре свега, пародију *Тарас на Парнасу* и бурлескну травестију *Енеида наопачке*.

За дубље и, разуме се, противречне процесе самоодређења и за акумулацију енергије било је потребно време. У то доба се, што није мање важно, постављају темељи националне етнографије, фолклористике и филологије. И упоредо јача уверење да је од животне важности и да се уочи вредност оствареног и значај прошлости, и да се то сачува. Позив: „Не напуштајте језик наш белоруски да не бисте умрли” (Ф. Багушевич) подстицао је на стварање нове врсте песама. И без обзира на све забране и препреке, било је суђено да такве песме уистину и одјекну. Прошавши на овај или онај начин природне стадијуме народњаштва и револуционарности са свим

њиховим особеностима, белоруска поезија је постала истински универзални носилац духа народа. Зато се почетак XX века с правом сматра раздобљем белоруског културног препорода. У поезији ниче плејада талената највише вредности. Неки од њих су одмах стекли пуну афирмацију. Многима ће заслужено признање, после нових искушења пробуђено сећање и савест дати тек данас. Има и стваралаца чија права вредност још није до краја схваћена.

У оваквом тексту се не може представити стваралачки индивидуалитет сваког песника посебно. Али ипак не можемо заобићи бар онога чију је стогодишњицу рођења УНЕСКО унео у овогодишњи календар светских значајних датума – Максима Багдановича. Макар због тога што у односу на њега имају пророчански смисао речи: „Ево симбола твог, заборављени крају родни! // Пробуђен је најзад дух твој народни, // Ја верујем, без плода заспати неће...”, које је изрекао поводом осушеног зрна које је израсло из векова и класало.

Багданович се, да кажемо и то, родио оне године кад је умро Багрим. И судбина му је припремила још суровија искушења: да остане без мајке још скоро као одојче, да убрзо затим са оцем заувек напусти родни крај, да од најмлађих дана осећа да је болестан од неизлечиве болести, туберкулозе, од које ће на далеком Криму и умрети као двадесетпетогодишњи младић, и то у време најсуровије светске катаклизме, кад се није примећивао ни човеков живот, ни човекова смрт, па је и место где је белоруски песник сахрањен било запуштено, заборављено, и тек касније откривено...

Да нагласимо: будући мајстор речи је од матерњег језика био одвојен буквално онда када је одбијен од мајчиног млека. Одрастао, васпитан и школован у Русији, у култури светске репутације, он се необјашњивим путевима враћа заборављеној речи свога народа, како би му, несебично и пожртвовано, служио. И, као песник, преводилац, есејиста, критичар и историчар књижевности, дао је такав допринос националном препороду да ће се потпуне димензије његове вредности још дуго истраживати.

Вишеструк је значај књижевног дела Максима Багдановича. То дело је, пре свега, инспирисано покушајем националног самоопредељења не путем негације, отуђивања и конфронтација. Белоруску идеју његов аутор није афирмисао одвојено од заједничких корена, у супротстављању историји руског и других сродних народа који су укључени у европски и светски контекст. Сам Багданович се активно служио свим сродним језицима и био је упознат

с културом многих словенских народа (примера ради, указаћемо на чињеницу да је извршио прераду шаљиве српске песме *Смрт стрипљена* у оригиналној десетерачкој народној форми). Преводио је римске, француске, немачке, шпанске и скандинавске песнике.

Његове стваралачке интенције и резултати уверљив су доказ могућности убрзаног развоја националних култура.

Дело „књигољупца Максима” значајно је и као својеврстан путоказ-светионик његовим наследницима и писцима следећег поколења.

А да су Максим Багданович и други утемељивачи нове белоруске поезије – Јанко Купала, Јакуб Колас, Алес Гарун – имали достојне наследнике, читаоцима ове књиге, мислим, није потребно много доказивати. Да је одиста тако, може се лако видети и из сасвим ограниченог избора из дела песника као што су Владимир Дубовка, Владимир Хадика, Владимир Жилка, Наталија Арсењева и други.

После олуја револуције, светског, грађанског и совјетско-пољског рата, после окупација и драме око признавања суверенитета, створена је Белоруска ССР. Макар и не сасвим суверена, и без обзира на то што јој је одузет (према одредбама уговора склопљеног у Риги 1920.) западни део њене исконске територије, нова белоруска држава се одликовала значајном активношћу у оквиру националног препорода, релативним идеолошким плурализмом и богатством естетских оријентација.

Упоредо са традиционалним реалистичким усмерењем, у различитим књижевним школама и стваралачким групацијама активирали су се и писци другачијих уметничких опредељења. У целини гледано, судбини културе, па и нације, отворила се лепа перспектива. Уједињењу и указаној перспективи давала је свој допринос и огромна већина интелектуалаца из Западне Белорусије. На решавање националног питања у Белорусији су и представници других словенских народа (у статусу националних мањина) гледали свој узор.

Међутим, и у овој етапи развојни пут белоруске књижевности испао је трновит, па чак и драматичан. Због општег тоталитаристичког курса система и, конкретно, због кршења раније прокламованих принципа националне политике и наметања фикс-идеје о убрзаном стапању нација, почела је борба против „нацдемовштине”, тако да је процес белорусификације заустављен и, у суштини, угушен.

Нарочито је суровим репресалијама била подвргнута стваралачка интелигенција. Из републичког Савеза писаца било је „почишћено” више од 90% чланова. Многи од њих су били ликвидирани без кривице, многи су настрадали у логорима и по затворима, неки су под притисцима завршавали животе самоубиством, али и они који су остали нису се увек враћали стваралачком раду.

Праведности ради, као значајан историјски чинилац овог периода не може да се не помене присаједињење Западне Белорусије совјетској. Западна Белорусија је желела да уђе у „породицу слободних”, а нашла се у систему „строгог режима”.

То је било утолико страшније јер је представљало пролог за Други светски (Велики Отаџбински) рат, који је претворио у пепео више од 200 белоруских градова и насеља, више од 9.000 села, а међу њима 706 заједно са свим становницима. За време рата погинуо је сваки четврти становник Републике (према неким подацима и више). Да би се дошло до пређашњег броја становника, било је потребно да прође готово пола столећа.

Ток Другог светског рата и његов исход доводе до нове поделе територије, према којој су од Белорусије одвојене Виленска и Белосточка област.

Уза све материјалне и људске жртве, тај рат је донео и још једну несрећу: део националне интелигенције, очигледно, не без утицаја последица репресивне политике у БССР током тридесетих година, одлучио се на сарадњу са окупаторским властима. Због тога је дошло до братоубиштва, па до логичних нових репресалија после победе над фашизмом, као и до прилично масовног одласка у емиграцију широм света.

До најновијег доба, однос према дијаспори у БССР, као и однос према метрополи, био је у знаку правила још једног, „хладног”, рата. У току тог периода, одвојени „гвозденом завесом”, створеном, ваља признати, обостраним напорима, у низу земаља, нарочито у Енглеској, САД, Канади, Аустрији, доста значајна белоруска завичајна удружења („земљачества”), окупљана су под окриљем различитих политичких или културно-просветних организација, основан је Белоруски институт за науку и уметност, издају се књиге, часописи, новине, организују се фестивали, изложбе и научни скупови.

Осим оних који су представљени у нашој антологији, међу ствараоцима који раде ван граница Белорусије заслужују да буду поменути и песници М. Сјадњов, В. Клишевич, Ј. Золак, М. Кавиљ,

А. Змагар, прозни писци Ј. Витбич, К. Акула, В. Сјадура, историчари књижевности и критичари А. Адамович, С. Станкевич, М. Дальни, брачни пар Зора и Витавт Кипељ.

Али, уза све то, на књижевност белоруске емиграције ипак се не може гледати као на резултат књижевног процеса који има озбиљну основу за даљи самосталан развој. Одвојеност од земље и носталгија којом се та уметност углавном напаја доноси и одговарајуће последице. Карактеристично је да књижевни актив стваралаца у иностранству чине писци који су тај статус стекли још у отаџбини. То су све старији људи. Они фактички немају наследнике, јер нова генерација, рођена тамо и подвргнута одговарајућој асимилацији, не даје књижевне резултате који би одржавали претходно остварен ниво.

Ипак је, без обзира на проблеме и противречности, положај Белоруса као националне мањине у Пољској нешто друго. Они живе компактно, на родној груди, на својим исконским пословима, настављајући традиционални начин живота, што им омогућује да сачувају националну историјску свест. А истовремено им и усмерава савремени развој културе, иако не увек жељеним интензитетом. Ипак, што је од животне важности, континуирано. У сваком случају, књижевни живот подручја Белостока, које је у саставу Пољске, и током периода 1920–1939. има своју традицију, која одређује особеност савремености и има утврђене оријентире за будућност. Располаже, такође, и значајним стваралачким потенцијалом, што потврђује активност књижевне асоцијације *Белавежа* (Бела кула), у чији састав улазе писци различитих генерација. Ту су, укључени у нашу антологију, А. Баршчевски, Ј. Чиквин, Н. Артимович, као и С. Јанович, В. Швед, В. Гајдук, Ј. Бурш, В. Петручук, М. Шахович, З. Сачко и др.

За очување и стимулisaње тамошњег стваралачког процеса није безначајна његова чврста повезаност са књижевношћу Републике Белорусије. А она је имала привлачну моћ разних извора, не само генетских.

Ма како да се односимо према политичком искуству совјетског периода, резултате духовних процеса не можемо негирати. Раздиран противречностима, понекад трагично, књижевни живот је ипак текао. Песничка култура нације се чувала и богатила. Али није код свих и није увек у совјетској Белорусији, као уосталом и у другим срединама, реч одзвањала подједнако искрено и до краја

одговорно. Била је понекад превише „идеолошки наглашена”, декларативна, доносила је неосновани оптимизам. Али се показала способном да сачува изворност, изражајну снагу и смисаоно богатство. Када је то било неопходно, из ње су могли одјекнути немир и страхота, као и топлина и мудрост. Узмимо за пример, рецимо, Владимира Караткевича, са његовим већ цитираним есејима, занимљивим историјским романима, мудрим драмама и дубоким песмама, као што је „Девојка под кишом”, написана четврт века пре чернобилске катастрофе, где је песник представио запрепашћујуће тачно, до најситнијих детаља, слику нашег живота у незнању онога што се стварно догодило...

Разуме се, осврћући се данас за собом, не можемо, а да не зажалимо што нису сви песници који су поникли из белоруске земље видели изнад својих глава исте звезде водиле, него су пред собом имали различите хоризонте. Али је утолико важнији задатак да се сви они сакупе под једно небо – родно небо поезије.

Управо због тога је наше издање, у суштини, први покушај да се представи панорама укупне белоруске поезије, на основу чистог књижевних критеријума, без обзира на „актуелно-политичке” принципе, идеолошке конфронтације, многобројне деобе, и оне које су одиста реалност, без обзира, авај, на постојеће границе...

Изазива жаљење и то што досад немамо озбиљних компаративних анализа укупне белоруске културе и књижевности, а постојеће њене априористичке оцене заснивају се обично на регистровању двају утицаја: руског и пољског, чији су оквири тобоже и определили њену особеност. Разуме се, не може се негирати узајамност са поменутих суседних културама. Она је свакако стварала предуслове за прелазне појаве, за двојну припадност и сл. Већ смо помињали низ писаца који су припадали и пољској колико и белоруској култури. Можемо додати такве примере повезаности и са руском културом (додуше, малобројније у XVIII и XIX веку, што захтева озбиљну анализу) – С. Полоцки и А. Белобоцки. Вероватно је пољско посредништво одиграло улогу у развоју белоруске латинистичке књижевности од XIV до XVII века, познате из дела М. Гусовског, С. Будног, Ј. Вислицког и М. Литвина. Разумљиво је, такође, што се православна књижевност у одређеном периоду развијала у тесној вези са руском црквом и културом.

Међутим, ако се посматра само из тог угла, то значи да се проблеми формирања белоруског „духовног генотипа” (П. Флоренски)

упрошћују до крајњих граница, да се искривљују многовековни процеси културне интеграције и диференцијације, који, иначе, ни су тако праволинијски.

Рецимо, рођен на белоруском подручју Адам Мицкјевич је постао симбол само пољске поезије. Представник у Литванији познате од XVI века породице Достојевски, Фјодор Михајлович, једнозначно оваплоћује великоруску књижевност. Унук Михаила Аполинарија Кастровицког, емигранта после устанка из 1863. године, славни француски песник Гијом Аполинер, колико је познато, није истицао своје белоруско порекло. Али има доста и супротних примера.

Тако се у Белорусији од XVI века састављају „ћитабе”, књиге које су писали досељеници Татари на белоруском језику арапском графијом. Оне су многобројне и разноврсне по садржини, интенцији и намени.

На белоруској територији и у средини белоруске културе рођени су и формирали се многи јеврејски писци, међу којима и оснивач књижевности на јидиш језику Мојхер Сфорим, прозаисти Јакгенос, Р. Борхес, Ш. Израелит, С. Рејзин, песници И. Харик, М. Куљбак, З. Аскеролд, такође сликари Ј. Пен и З. Азгур, као и у целом свету познати М. Шагал. Занимљиво је да се велики број представника ове нације уклопио у белоруски књижевни покрет и прихватио га као свој.

Али није ствар само у унутрашњим процесима. Белоруска књижевност има широк дијапазон самосталних спољашњих контаката и занимљивих узајамних резултата и узајамних подстицаја. Да не бих остао на пуким констатацијама, задржаћу се на аспекту који је увек сматран „неиспуњеним простором” – на везама са Југословенима. Култура белоруског подручја, формирана као самостална, у различитим аспектима и са различитих страна била је отворена за вредности које су остваривали други народи. Ослањајући се од почетка на византијску традицију, она је била у непосредној вези и са јужнословенском линијом развоја. Познато је да су у њену ризницу ушла дела Климента Охридског и Пахомија Логотета (Србина). Са духовно културним догађајима у Белорусији-Литванији непосредно је повезан Кипријан, митрополит кијевски и све Русије, који је дуго живео у „новом градићу литванском” и бавио се књижевно-публицистичким радом. А затим, кад је велики кнез Витовт основао самосталну митрополију, 1415. године, на сабору у Новоградку, за митрополита је изабран Григорије Цамблук, раније

игуман манастира Дечани, писац познатих *Житија светог краља Стефаиа Уроша III Дечанског* и *Слова о преносу моштију свете Петке из Трнова у Видин и Србију*, као и дела насталих током новоградско-кијевског периода живота: *Исповедања вере*, *Слова похвалног кијевском митрополиту Кипријану* и *Слова похвалног патријарху Јефимију*.

Није довољно расветљено, али је у хроникама забележено, присуство потписивању црквене уније у Бресту 1596. српског митрополита Кирила. Са Белорусијом је повезан живот и рад Јурија Крижанића, Стефана Зановића, Симеона Пишчевића и Доситеја Обрадовића (према његовим речима, „приватног наставника Академије у Шклову“)...

Осим тога, мора се нагласити да су преводи на старобелоруски језик таквих дела као што су *Александрида*, *Повест о Тристану* и *Повест о Бови* сачињени „из књига српских“.

Везе са Југословенима нису се сводиле само на књижевност. Историчари уметности бележе одјек (позајмицу?) у ликовној обради *Лавришевског јеванђеља* (XIV век) из српске и македонске уметничке традиције. Утврђена је такође и веза фресака у Супрасаљској цркви-утврђењу (почетак XVI века) са фрескама у цркви Св. Тројице српског Манастира Манасије.

Тај процес, што је такође битно, није био једносмеран. Познато је да је код Јужних Словена од XIV века у оптицају житије литовских мученика – *Сказаније о виленским мученицима Иоану, Антонију и Јевстафију*, и да се најстаријим редакцијама његовим сматрају Виленска и Београдска (XV век). У српским преписима из XVI и XVII века сачуване су молитве Кирила Туровског. Постоји низ података да је Примож Трубар знао и користио преводне књиге Франциска Скарине. Поред осталог, у библиотеци Љубљанског универзитета и данас се чува Скарина *Мала путна књижица* (1525), као и део *Супрасаљског летописа*.

Граматики Л. Зизанија и М. Смотричког не само да су коришћене за школске потребе у јужнословенским крајевима него су, према мишљењу стручњака, извршиле утицај на Ј. Крижанића, који је писао сличан приручник, као и на писца *Историје славено-бугарске* Пајсија Хиландарског. Међу делима којима је Д. Обрадовић ширио своје образовање помињу се и проповеди С. Полоцког. Научни рад М. К. Бобровског представља садржајем богату страницу белоруско-југословенских контаката... Та традиција није прекидана,

иако се чини да ипак до зближавања не долази и да је заинтересованост једних за друге престала. Или то само тако изгледа.

Довољно је присетити се путописа Игнатија Смољанина *Хожденије у Царград и Јерусалим* (крај XIV века), у којем одељак „*Повест о Амурату и боју на Косову пољу*” садржи подробан, пун саучешћа, опис тог трагичног догађаја за српски и за све словенске народе, дела истог жанра кнеза Николаја Радзивила (крај XVI века), Соломеје Пељштинове Русецке (друга половина XVIII века), Александра Сапеге (почетак XIX века), Елајизе Пашкевич-Цјотке (почетак XX века), као и низа материјала из најновијег времена.

Овде нису побројане ни издалека све чињенице релевантне за историју узајамних веза Белоруса и Југословена. Али чак и оне показују да је „неиспуњени простор” фиктиван. И показују да се потребе за узајамним упознавањем нису смањиле.

У Минску, 1991.

БЕЛОРУСКА ПОЕЗИЈА И ДУХОВНОСТ

Сигурно је свима познат израз: „У почетку беше реч...” Међутим, током последњих неколико деценија његов садржај су ограничавали условном псеудо-филологијом, игноришући прави текст и контекст оригиналног извора, Светог Писма: „У почетку беше Реч, и Реч беше у Бога, и Бог беше Реч. Она беше, у почетку, у Бога. Све је кроз Њу постало, и без Ње ништа није постало што је постало. У Њој беше живот, и живот беше видело људима. И Видело се светли у тами, и тама Га не обузе.” (Јеванђеље по Јовану, 1–5). На први, површински поглед, није се догодило ништа посебно: просто су скратили цитат и у „Речи” одузели почетно велико слово... У суштини, на тај начин се од Бога-Речи отуђила Словесност, која је и почетно и у складу са традицијом нашег народа дужом од хиљаду година, имала духовну, сакралну функцију.

Није случајно што сада, тражећи дефиницију шта је поезија, проналазимо мноштво најразличитијих формулација, у том броју и беспотребно исфилозофираних и штетно замршених, и скоро све оне нас удаљавају од првобитног тумачења, које нам преносе грчке речи *poieō* – што значи „стварам”, *poiētōs* – стваралаштво, креативност. Сходно томе, када се процењивању прилази без мудровања и пустоумовања, права поезија није вешто структурисани текст, ни изоштreno склапани ланац речи, духовитих израза или набацаних лепих метафора и фигура, чак нису ни афористично формулисане мисли, нити упечатљиво пренесена осећања, а нарочито нису злоупотребљене паролe, као оне, које су се прошириле код нас последњих сто година... Песничко стваралаштво према суштинском одређивању, представља нешто знатно веће – програмирану обрнуту везу са Творцем, а то значи – стремљење према Богу, приближавање Њему, враћање сличности с Ликом Његовим. Блажени Августин је својевремено рекао, да кроз музику упознајемо Творца. Ослањајући се на његов мудар закључак, своје аргументе можемо да употребимо на следећи начин: и намена поезије је у томе да упознајемо Творца, да би спознали Љубав, Истину, Лепоту, Савест, да би потврдили Духовност, да би подсетили грешнога човека на Небо, а у земаљском животу подржали стваралачке силе и супротставили се уништитељским силама.

Наравно, предмет нашег разговора условљава питање, да ли одговара тако високом циљу белорускa поезија?

Свако од вас, поштовани читаоци, морао би да да самосталан одговор на ово питање. Цео материјал, истина без дужне пуноће, нуди се у нашој антологији, чији се садржај противи распрострањеном мишљењу, да је наша књижевност потпуно безбожничка. А неке моменте ћемо покушати заједно да анализирамо.

Од много тога, што се недопустиво заобилази у нашим разматрањима, нарочито значење има хришћанска природа народног погледа на свет, другим речима – народно хришћанство Белоруса, дубоко и вишеструко одражено у усменом народном стваралаштву, укључујући, најпре, поезију. Иначе, дуго су нас, и не без успеха, убеђивали, да је, тобоже, белоруски фолклор потпуно атеистички. Па, у усменом стваралаштву Белоруса, као и код било којег другог народа, има свега, укључујући и исмевање служитеља Цркве и одређених манифестација верског живота, а у неким случајевима провлачи се и неверништво. Али ствар је у нечему другом. Према богоборачким идеолошким директивама прошле епохе ово једноставно није узето у обзир или је намерно прећутано у фолклорним записима новог доба, а такође се брисало из старијих записа све, што води до супротних закључака. Суманутост и срамотност таквог приступа је разумљива, можда коментари за то и нису потребни. Довољно је и просто поређење: зар од целог доступног садржаја лексичког фонда белоруског језика предлажу само залихе псовки и нарочито се поносе њима?

А при објективном приступу, који подразумева природност и критичност, имамо пуно право и понос да поновимо речи Ф. М. Достојевског: „Сви наши народни почеци су, по својој суштини, изашли из Православља.” Претпоставимо, да је таква тврдња код некога могла да изазове прекор: тобоже, зашто делити народ по вероисповести, издвајајући само православце... Али ту нема разлога за прекор, а нарочито не за кривицу. У изговореном, не више и не мање, само сведочење Истине и историјске правде јесте и упозорење везано за опасности од заборавности чињенице да се цела наша исконска суштина пројављивала баш кроз духовне подвижнике, богоугоднике.

Ми смо се, као народ, у времену и простору устаљивали захваљујући светима, који су засијали у земљи Белоруској – Јефросинији Полоцкој, Кирилу Туровском, Антонију, Иоану и Јевстатију Виленском, Аврамију Смоленском, Јелисеју Лавришовском, Јулијанији Ољшанској, Софији Слуцкој, Атанасију Брестском, Гаврилу

Белостоцком, Георгију Могилевском, Иоану Кормјанском, новомученицима... Ако не захваљујући њима, онда коме још?

Ту, можда, треба разјаснити: народ Божији се утврђује кроз појаву светих, као и кроз активно поштовање њихове светости од стране потомака, наследника, продужитеља, угодништва. Ако нема наставка, тада нестаје континуитет, прекида се традиција, а то значи и да се руши етнодуховни простор уопште – рушимо га ми, који смо зауставили наставак и континуитет.

Зато за нас посебну важност мора да има схватање традиције у целој њеној дубини и пуноћи. Да ли је могуће да се игнорише, рецимо то, да Белоруси, као и сви Словени, до христијанизације нису имали ни литературу у савременом смислу, ни лепу словесност? На пример, као ни Стари Грци или Римљани, а ова писменост је и била створена најпре за мисионарске потребе? Сходно томе, морамо увек имати у виду, да се словенско писмо почело користити и дуго времена развијало у својству преносилаца Хришћанске вере. До саме светске тематике словесност долази већ прилично касно, а до култивисаног уметничког израза као самовреднујућег, може се рећи, и сасвим недавно.

Тако да потпуна и поуздана панорама развоја белоруског фолклора и књижевности може бити реконструисана само при континуираном обелодањивању традиције, дакле када узмемо у обзир реалну вредност духовних и верских фактора. А за то је потребно да се врати, ако не у тадашњи свакодневни живот, онда макар у колективно сећање, тај фонд дела хришћанског садржаја, који је постојао скоро хиљаду година.

Ево, због тога је, најпре, замишљена наша Антологија.³

Приликом одабира имена и дела узели смо у обзир, наравно, да и у околини, и у души сваког човека, чак и у присуству најмоћније вере, не може да се искључи кривоверје и безверје... Трајна је борба између светлости и таме и све ово се огледа како у фолклору, тако и у историји књижевности. Нарочито с краја XVIII века, када се у одређеном броју појава у белоруској књижевности појављују богохулни радови. Такви су, рецимо, бурлеска „Васкрсење Христово” и слично, да не помињемо XX век, када је слична појава узела невероватан замах.

³ У сусрет Духу – Антологија белоруске хришћанске поезије / приредио и предговор написао Иван Чарота; превела с белоруског Дајана Лазаревић. – Београд: CompuTech, 2019.

У вези са означеним је можда важно и да схватимо колико су поменуте тенденције биле својствене нарочито нашој националној књижевности у поређењу са другима, кад се подвлачи, како кажу данас у таквим приликама, општеевропски контекст. И зато се може приметити, ако се позабавимо позицијама „законодаваца књижевног напретка”: „...Некада је богохуљење било највеће хуљење, али Бог је умро, а то значи да су умрла и та хуљења” (Фридрих Нице); „Битна је лепота, долази ли са неба или из пакла – свеједно је” (Шарл Бодлер), „Бог не постоји... Алилуја! Нема више неба, нема више пакла; ништа осим земље...” (Жан-Пол Сартр). Наравно, и то је утицало, нарочито у складу са концептом тзв. „понављачког курса” белоруске литературе у односу на европску.

При објективном приступу, међутим, немамо други задатак осим узимања у обзир различитих тенденција националне књижевности, да идентификујемо најкарактеристичније, типичне и преовлађујуће. А са такве тачке гледишта, да ли се може дискутовати о томе, како се у одређено време доминантно у огледању света песника белоруског народа десило оно добро познато свима из речи Јанка Лучине: „Не певам ја – већ народ Божији”. И то је нарочито битно, чак и у том случају, ако претпоставимо да се тако изражавала једноставна унутрашња обазривост, одбијање могуће песничке гордости, којег је грађанство навикло да назива изабраним – од стране кога, не објашњујући. Узгред, пре свега, као реакција на такво признање, може се сматрати поетски исказ Јанка Купале: „Ја нисам песник, о сакриј ме, Боже”.

Међутим, у зависности од „захтева епохе”, „прогресивних идеала”, „циљева борбе за светлу будућност”, цитиране речи Јанка Лучине другачије се тумаче. Током времена (идео)логични нагласак је фиксиран на речи „народ”, којој је било додато ограничено социолошко значење – „друштво, грађанство”, док је „народ Божији” – била сасвим друга категорија.

И карактеристично је да се дешавало тако, не само захваљујући напорима политичких вођа или идеолога, него и књижевника, који су почели да се налазе у истим улогама. Управо у белоруској књижевности је највише, у поређењу са другим, песнику (и сами песници себи) присвајали су ознаке „пророк, видовњак, будилац, вођа”, које је одбацивало оно традиционално – „човек Божји”. При том, ово се односи и на класичне књижевнике (узгред, страхујући од потенцијалних оптужби у тенденциозности, истичем да се наш

приступ фокусира на хришћанску духовност и не укључује поновно оцењивање и ревизију заслуга познатих личности у свим другим сферама).

А да не би ове тврдње биле неосноване, okreћемо се конкретним ауторима и конкретно узетим делима, која су привукла пажњу одређеним насловима. Суочивши се, на пример, са два песмама истог имена Јанка Купале „Моја молитва”, легитимно је очекивање, да мољење песника, или лирског субјекта ако их разликујемо, буде обраћање Господу Исусу Христу, Светој Тројици, Богородици или светитељима. Испоставило се да није: „Молићу се... јасноме сунцу,... облацима са громовима... звездама... њивама...”; „У сваком тренутку, у свакој потреби... молим се ја сунцу на небу и звездама,... слободном вртлогу ветра,... ватрама... живој водици... небу, земљи и простору...” У другој песми, међутим, постоје речи: „...Моћноме Богу – Свемиру се молим...”, али ни оне не одражавају хришћански поглед на свет. Верујући поново у оријентацију према насловима, узећемо још једну песму: „По библијским мотивима (Из Псалма 78)”. И, прочитавши је, тешко је ослободити се збуњености: зашто је песник, користећи такав наслов и поднаслов, толико одступио од жанра псалмоспјева по суштини; зашто се прави садржај псалма тако ризично, најблаже речено, мења? Не мање питања исте природе поставља се и при упознавању са песмом „Васкрс” у којој се на револуционаран начин интерпретира Празник над Празницима и свеопшта радост поводом Васкрсења Христовог, а која је замењена борбено-предводничким позивима:

*Хеј, хеј, на сусрет два велика празника
Пожурите заједно, кога путем смрт не закива!
Нека се лију-слију од куће до куће
У једно сви грађани, сви људи свих њива! <...>
Напред по среће! Нека зло све поустане...*

Ништа друго до опседнутост идејом промене света оличена је, такође, у песми „Цару неба и земље”, кроз које је, кроз парадоксалност ове идеје, изражен прекор Богу:

*Молбе несрећних: среће, правде, хлеба!
Ти си глув разумети, буру муња послати.*

Потпуно је природно, што наши стручњаци-познаваоци дела Јанка Купале често цитирају песму „Моја вера” као пример ватреног

патриотизма и хуманизма. Та иста песма, не мање убедљиво, може да се користи за илустрацију револуционарности Купале као грађанина и песника. Међутим, он такође, по плану, сам по себи представља својеврсни, крштеним човеком изграђени „симбол вере”, који се завршава овако: „...И ја верујем у самога себе”.

Без обзира на ову констатацију, чудан је „опуштен” однос према вери и скоро према свему што хришћанин сматра светим, а који временом постаје за белоруске песнике – скоро норма. Конкретан пример таквог плана је и програмска песма Цјотке „Виолина”:

*Ја бих на струнама зазвонила,
Дух народа би загрлила,
У жару срце растопила,
Олтар нови посула,
При том олтару свирала,
Тако струнама говорила,
И звала бих, и поздрављала,
И суседе бих радовала.*

Песникиња се заузима, ни мање ни више, него за успостављање „новога олтара”, а „при том олтару” би: „говорила”, „поздрављала би”, „суседе радовала”... Све ово, на перцепцију хришћанина, једноставно представља богохуљење, раскалашност. И зато је тешко сложити се са неадекватним, најблаже речено, закључком савременог критичара у односу према цитираном тексту: „И то није само декларација. Цјоткине песме се одражавају импресивном ширином покривања разних сфера живота, које до тада није познавала белоруска поезија”. Како год било, али цитирани текст показује нешто друго.

Понављам, ако не отворено богоборство – а то се у њеном случају догодило, – онда је богоодступништво белоруска књижевност почела да исказује прилично често; што није видљиво само нама и само сада. Можемо да се сетимо, на пример, једног чланка Антона Луцкевича „Бунт против Бога”, који се ослања на примере стваралаштва Кастуса Калиновског, Францишка Багушевича, Јанка Купале, чак и Казимира Свајака (католичког свештеника Константина Стаповича).

Наследници поменутих су се, како је познато, „бунили против Бога” све више и више – колико само вреди богохуљење Кандрата Крапиве! – страствено позивајући и водећи у „светлу будућност”.

До чега су позвали и довели? На данашњи дан до тога, да су крајње релативне разлике између високог и ниског, добра и зла, лепоте и ружноће, вечног и пролазног, да се наша деца и унуци васпитавају на популарним слоганима, који су уведени у ранг више мудрости пустих шала разних центлмена на конто купљене среће, неких забављача, веселих парадника и сналажљивих шаливција, што је на највишем нивоу оличење грешности, да су почеле да се интерпретирају као најрођеније речи „духовност” и „духовка” (духовност и рерна)...

Не вреди претварати се, наравно, како у свему овоме нема кривице „агитатора, гласноговорника, коловођа” и више пута поменутих „побуњеника”, који су дуго времена издавали за духовно оно што је уништавајући веру и традицију утврдило оријентире, важне, узгред, не само за данашњи дан, већ такође и за сутрашњи, о светлости којег је мало ко водио разговор... Ако говоримо о прошлости, често се чују оправдања: време је било такво. Заиста, као што је исправно приметио српски песник, академик Матија Бећковић, „то је било време, када су свећу сматрали симболом таме, крст – симболом заосталости, веру – мером непросвећености”. И зар није то време **нашег** неверништва, и зар никаквог значења за нас немају речи тог истог колеге Бећковића: „Продали су веру за вечеру”? И овде се неизбежно поставља питање о одговорности савремених писаца и свакога од нас – заједно заокупљених, вољних и способних да схватимо опасност од свих искушења живота без Бога у души. Иначе, генерације наше деце и унука биће ојачане у свом мишљењу, да је књижевност њихових предака по својој природи једносмерно безбожничка и бездушна.

После свега наведеног, не може се рећи да је таква процена тачна. И потврда обрнутог – та блага отаџбинске словесности, која нису подлегла промени оцено током многих векова. Хвала Богу, нестају мало по мало трагови богобораца, који су уверавали: „...Ми ћемо тако да искритикујемо Смољатиче и Туровске, да ће бити много посветити им два реда у нашој историји”. Али ето, народна поезија и песме хришћанског садржаја, једнако као и стваралаштво рођено из талената таквих угодника Христових, као што је Свети Кирил, епископ Туровски или преподобномученик Атанасије (Филипович), игуман Брестски – нису могли да нестану без трага, јер је жеља за Богом и духовношћу била и остала најважнија и најприроднија тежња људске природе.

Превише оптимистичан закључак? На неки начин, можда. Али ни песимизму се не треба предати. Пре свега, зато што ће резултати сваке епохе бити проверени у вечности. Па чак и сад већ можемо да посматрамо и сведочимо: милитантно безбожништво, које се декретно ширило и разним средствима стимулисало у совјетском друштву, није било свеобухватно и није постало јако у свести тих, који су себе називали комунистима и атеистима.

Што се тиче непосредно белоруске совјетске књижевности, онда је тешко наћи макар један једини пример отвореног исповедања Вере. Доста су ретки били истински дубоки позиви на верској тематици. Међутим, код многих писаца, као што се може приметити, појављивали су се и прави одбљесци вере. А то није мала ствар. Чак и када је ницао ситуациони импулс, схватајући Веру као Љубав, неизбежне су постојале и одређене смене у размишљању, осећањима и у свим перцепцијама и одразима света кроз Реч. Међутим, Веру сваког од нас утврђује сам Господ. У нама самима она није увек исправно препозната, а још више се означава за разумевање других. У многим случајевима исправније би било говорити о стању душе, затвореној или (мало) отвореној за Веру. Као што је на свој начин означио Л. Голубович: „Ако човечанство не може да постоји без Бога, онда – Бог постоји... И нека неко превише паметан ово оспори”. Друго – ово и тренуци размишљања о својој маленкости пред величином Творца, и поштовање родовске традиције, и почаст сећања на благоверне претке, и саосећање богоугодног дела, и везаност за храмове роднога краја, али и храм душе... Кроз ово, очигледно, већина песника представљених у овој антологији ступала је на пут ка Богу, у сусрет Духу, или је само скретала на овај пут очишћења, спасења, својевремено тражећи себе, градећи храм своје душе.

ЈАНКО КУПАЛА: У СВОМЕ РОДУ И МЕЋУ НАРОДИМА

Великим садржајем испуњена је мисао да за песника није суштински животопис, већ судбина (на словенском и руском „судба”, на српском исто: судба, судбина). А и како другачије? Ко ме је суђено да буде песник, он прима од Бога дар, којим се одређује одговарајућа „суђеност”, а то значи – судбински позив и предодређеност, мисија. Такав изабрани појављује се на овоме свету тамо и тада, када је он највише потребан, када му је потребно да оствари своју сврху као син Речи, носилац и чувар Словесности. Па, на крају крајева, и став људи према њему одређује се првенствено тиме, како се он поставља према Божијем дару – колико је постао свестан зашто је позван, како је располагао примљеним даром, како је извршавао то, што му је вољом Небеса одређено. Управо то, по великом рачуну, морају фиксирати правични, или како смо навикли да говоримо, објективни животописи.

Међутим, реалности нашег грешног света у последње време својствено је нешто друго, пре супротно томе оно што смо горе истакли. По инерцији скоро стогодишњег искуства атеизовано друштво упорно не жели да призна Бога, а у вези са тим ни божанску природу поезије, ни песнички дар од Бога. Зато смисао песниковог животног деловања бива неизбежно сведен до одговарајућих реакција на актуелна дешавања, на свакодневницу, „злобу дана”. И, као резултат, већ га не цене због што је урадио у високом служењу Речи, већ због тога колико се активно и ефективно укључивао у текуће процесе друге природе.

Могуће је разумети, када се нешто слично дешава у односу према представницима тог специфичног списатељства, чија почетна програмираност не укључује ништа друго до утицај на свест друштва, иначе сврховиту замену адекватног виђења и разумевања света. Шта ћемо, такви мајстори псеудо-књижевници заиста се јављају међу нама и не по вољи Божијој. И у таквом случају садржај њихових биографија не може нарочито да нас дотакне – нека они остају намерно удаљени од истине...

Али прихваћено је мишљење, да то са класицима нема никакве везе. Мада такве закључке је допуштено изводити само на основу летимичног погледа. При пажљивом разматрању стања ствари треба признати: нажалост, не да може, већ се тако често и манифестује.

У различитим аспектима, изразити пример тога су подређене променљивом времену интерпретације живота и стваралаштва Јанка Купале, најглавнијег од главних класика белоруске књижевности.

Разлози суштинских трансформација, наравно, узроковани су преокретима велике политике, која такве особе обично не оставља по страни. А овде, у сваком случају, судбина неколико поколења нашла се у зависности од невероватно важних политичких катаклизми: три револуције, четири рата (два светска, а такође и грађански, и совјетско-пољски); неочекивана подела Белорусије на Источни и Западни део у саставу различитих држава; стварање посебне Белоруске Совјетске Социјалистичке Републике, која се активно укључивала у изградњу светле будућности, и суочавала са суровим изазовима...

Ако тражимо најприкладнији кључ за разумевање свега што је највише одредило судбину Купале као песника и грађанина, онда никако није могуће затворити очи на одлучујући утицај идеје национално-ослободилачких покрета у Руској Империји. Зачела се ова идеја захваљујући марксистима разних крајева Европе; за краће време су почеле сложено да је подржавају и распрострањују руске револуционарне силе скоро свих оријентација; а оне су, са своје стране, раздрмале такозвану демократску интелигенцију националних периферија. Свеукупни резултат њихових заједничких деловања постало је разарање велике државе, коју су они са далекосежном замисли прозвали „затвором народа”, а у „затворенике” њене су, наравно, уписали и Белорусе.

Од поменуте идеје, сходно томе, никао је програм деловања за оне, који су били спремни да се слију у редове разбијача „затвора”, међу којима су се појавили и белоруски књижевници-родољуби. Пред њима се садржај овог програма актуелизовао на следећи начин: ранија судбина белоруског народа заслужује само оплакивања, а судбина данашња не може да не изазове праведни гнев и револт; зато је наш задатак да зовемо у борбу за нови живот, обавезно срећан; и дугочекана срећа није иза планина.

Тако или другачије, овим су се првенствено условљавали показатељи „напредног” погледа на свет тога времена, када је млади Јанко Купала (Иван Доминикович Луцевич) морао да направи избор свог животног и стваралачког пута. Веома важно било је то, што бригу о белоруском сељаку – чисто декларативну за идеологе пролетерске (а не сељачке!) револуције, – лично песник-почетник,

који је решио да постане сељачки бранитељ, прихватио је то тако озбиљно од почетка. Једнако важно је, такође, што је та брига касније била декларисана у званичној идеологији новоосноване државе белоруских сељака, тј. БССР. Ето шта, по нашем мишљењу, треба да се рачуна као најзначајнији фактор формирања код будућег песника неког мање-више стабилног система друштвено-политичких погледа. Истина, у опрезном приступу додирнутој теми неизбежно долазимо до тога да одговоримо и на оваква питања: А да ли је Купала непосредно био представник белоруског сељаштва као сталежа, највише потлаченог у социјалним и националним плановима? И да ли је тако већ безалтернативно од почетка било за њега национално самоопредељење, ако не заборавимо, да је почео да пише песме на пољском језику? Како да тумачимо то, што се у стваралаштву Купале, ако се упоређи са сељачким схватањем свемира, слабо испољавају идеје хришћанства, као неразрушава основа погледа на свет?.

Објективност као универзални принцип, од којег се не може одступити ни у каквим расуђивањима, у вези са овим захтева одговор, да заиста није све сасвим једноставно. Али овде, у ствари, може да постоји замерка: притом, као представник довољно масовног слоја ситне шљахте, он је интересе људи са села и засеока уопште тако познавао, што се каже, изнутра. Не може се порећи ни да је за разлику од основне масе простих сељака, шљахта на белоруским земљама претежно била полонизована и држала се католичке вероисповести. При свему поменутом, као код самога Купале својевремено, тако и код нас данас, постоје разлози без нарочитих замерки и резерви да означавамо народне изворе његовог стваралаштва. На животне потребе сељачког рода, нека то буде и са посебним акцентима, од почетка су се надовезивали главни мотиви Купалине поезије; захваљујући народној баштини формирана је основа његовог стваралачког одражавања света... Друга ствар је колико се поменуто својство стваралаштва правомерно шири на све то, чиме је песник кроз своје песме снабдевао грађанску свест белоруског сељака у време пре револуције, у изванредно противречну епоху непосредно револуционарних догађаја и грађанског супротстављања, а такође у периоду изградње социјализма. А Купала је – и као песник, и као публициста, и као јавна личност – имао доста значајних могућности да утиче на идеолошку оријентацију значајног дела Белоруса. Не само са тачке посматрања удаљене један век, њему стварно треба одати признање за одговарајуће значајне заслуге: за то, што су

Белоруси почели да се препознају као посебна нација, што се њихов језик утврдио као самосталан и пуноправан књижевни, а такође и за то, што се формирала белорусистика, која је започета у „нашањивском” периоду, досегнула врхунац у 1920-има, а у 1990-има је почела да се обнавља...

Наравно, конкретно разумевање ових аспеката заслуга Јанка Купале налазе се у компетенцији првенствено научника друштвених усмерења. А наш задатак је да га са максималном адекватношћу представимо као песника, обраћајући пажњу на та дела, у којима су се открили препознатљиви знаци његове стваралачке личности. Разумевање свега другог даје се на слободу самих читалаца. Међутим, страни читаоци, и Срби у том броју, мало су упознати са нашом реалношћу. И зато се јавља потреба, чак обавеза, да се помогне у стварању представе о њему не само као о песнику, већ и као о друштвеном и културном раднику. Ипак, мноштво субјективних и објективних разлога чини овај задатак веома сложеним. Нарочито под условом, што ћемо искрено покушавати да избегнемо тенденциозно осветљавање, а да у исто време не сакријемо реалне противречности.

Управо у вези са тим, да би јасније било то што је већ речено, обратимо пажњу на неке моменте, од којих се у значајној зависности јављала хрестоматска представа о нашем славном песнику-класику. А прецизније – на то, каквим су променама подледале интерпретације његовог живота и стваралаштва у зависности од позиције интерпретатора, подређених повременим „друштвеним наруцбинама”. Судба Купале уопште, и нарочито његова друштвена позиција, више пута се на различите начине обликовала. Интерпретатори су га у почетку хвалили за једно, а потом за друго и притом су упорно негирали прво; крупним планом, као најзначајнија, истицала су се та дела, која су касније била гурана у најдаље ћошкове колективног памћења и уопште нису помињана. У суштини, убрајали су се, или је правилније рећи, преиначивали су се у својим погледима они који су сматрали да чине песника већим, стварајући му потребни ауторитет. А испостављало се да су га, напротив, понижавали, стављајући јасне акценте на ситуационе околности. Према томе, сваки талас нових идеолошких ставова чинио је Купалу таквим, какав је он највише одговарао актуелној друштвено-политичкој ситуацији. Истину да кажемо, и он сам је с времена на време био принуђен да се усклади са тиме, што се тада није сасвим случајно називало

„срцбom дана” (рус. *злоба дня*). И ово није могло да не разори његову позитивну суштину и универзалне принципе, поводом којих требало би да остаје „изнад окршаја” над свим срцбодневним и пролазним, да би се служило надвременском, највишем за песника и поезију. У овом случају, нажалост, много тога се само по себи одвијало супротно. Рецимо, најприметнијим тематским линијама, са одговарајућим интонацијама у стваралаштву Купале ранијег периода, највише пристаје дефиниција „жалоспеви”. А ево, развиће тих истих тема у совјетском периоду, при успостављању колхозног система, не може се назвати другачије него „хвалоспеви”. У вези са тим, наравно, треба узети у обзир и уобичајена оправдања: тобоже, слично томе било је својствено свима редом. Али наш разговор није о свима, већ искључиво о познатом народном песнику, којег, до сада, по устаљеној навици, називају још и пророком нације. Зато није случајност што у конјунктурној историји књижевности доминира тенденција да се он покаже само вређаним и прогањаним. Иако, у ствари, совјетска влада није била само заинтересована за његову лојалност, већ је то и стимулисала. Није ни чудо, што је он као „песник нове стварности” био одликован високим државним наградама, почасним звањима и изузетним привилегијама. А биографи су навикли да то или да не спомињу, или да тумаче супротно.

Уопште, може се само жалити, што су и многи догађаји из живота славног песника, и сама чињеница његове смрти, као и раније представљене у многим верзијама, које се више заснивају на гласинама и измишљањима, него на провереним и веродостојним чињеницама.

*

Оцењујући перцепцију поезије Јанка Купале код народа бивше Југославије, покушаћемо да направимо преглед најзначајнијих чињеница, које то одражавају.

До сада сакупљени подаци дозвољавају да се рачуна да је зачетак белоруско-југословенских књижевних контаката била рецензијска белешка о првој збирци Јанка Купале, објављена 1908. године на страницама словеначког часописа *Dom in svet*.⁴

Са временске дистанце веће од једног века, да ли има смисла апсолутизовати значење ове публикације и недвосмислено тврдити, да је она тада обавезно привукла пажњу иностране јавности нашој

⁴ Dr. L.L. Žalujkaj. Pesmi Januka Kupale // Dom in svet. Letnik XX. 1908. S.526.

лепој књижевности. Друга ствар је што данашња јавност Белорусије, нарочито књижевна и филолошка, мора да има представу о значењу поменуте чињенице – далеко од обичног у разним односима. Макар због тога, што се ова рецензија појавила, зачудо, брзо после објављивања књиге. Да упоредимо: чак прве рецензије у отаџбини датирају од 9. јула (у рускојезичним новинама „Мински ехо” (рус. *Минское эхо*) до 15. августа (у белорускојезичној „Нашој њиви” (белор. *Наша ніва*) те исте 1908. године. Без обзира на тачку гледишта, реакција на излазак Купалине збирке била је несумњиво оперативном.

Али ствар није само и није у самој по себи оперативности рецензије, колико у томе, што је, објективно, она била први знак пажње – како се данас говори, из далеког иностранства! – и према Купали и према нашој књижевности, и уопште према Белорусима као народу, који се спремао да заузме „своје место међу народима”. А ово је, треба признати, суштинска ствар.

Поред тога, у рецензији, коју је објавио часопис „Dom in svet”, наводили су се фрагменти песама Купале у оригиналу, на белоруском језику, а паралелно – на словеначком. То значи да је словеначки часопис тада објављивао преводе са белоруског језика, можда и први у иностранству...

Немогуће је заобићи још једну важну карактеристику поменуте публикације, а то је што она до данас садржи загонетку: ко је аутор рецензије Купалине „Фруле” (белор. *Жалейка*), скривен под криптонимом „Dr.L.L.”? Одгонетку из многих разлога није лако пронаћи, а пре свега због препрека које је поставило неумољиво време. Међутим, започете потраге и консултације са колегама Словенцима дале су сигуран плод. И као резултат, ослањајући се на савет Јожа Севера, бившег предавача на Љубљанском универзитету, пронашли смо чврсте основе за мишљење, да је Dr.L.L. – доктор Леополд Ленард. А о личности која се налази иза ове неочекиване рецензије Купале, успели смо да расветлимо следеће: Леополд Ленард је рођен 2. новембра 1876. године у Свибњу, а умро је 23. јануара 1962. године у Београду. Студирао је теологију у Инсбруку, филозофију у Бечу и Лавову, стекавши научне титуле доктора у овим специјалностима; потом се занимао науком у одговарајућим гранама и постао свештеник. Поред тога, Л. Ленард се утврдио као слависта широког профила – историчар, публициста, културолог, лингвиста, историчар књижевности, критичар; активно се појављивао у

штампи, сарађујући са мноштвом периодичних издања, међу којима је био и тај часопис, који је објавио рецензију на „Фрулу” Јанка Купале. Тако да, ето кога можемо са највећим степеном вероватноће сматрати аутором рецензије у часопису „Dom in svet”. А у додатак, поред тога, и једним од првих иностраних познавалаца Купалиног дела (ако не и првим уопште). Узгред, на такав закључак подстиче нас и та околност што је он, како сведоче разни извори, добро знао руски и пољски језик, непосредно се бавећи књижевним преводом. Штавише, наш закључак се потврђује још и спроведеном паралелном анализом.

Да бисмо избегли оптужбе за неоснованост, осврнућемо се непосредно на садржај наведене публикације: „Први белоруски песник, Јанук Купала, објавио је своје песме, које је до тада штампао у новинама „Наша њива” под називом „Жалуйкай” (*Подвлячим. – И. Ч.*). Песме Јанука Купале су као огледало у којем се одражава душа белоруског народа, његов живот, њихов родни крај; то је попут крика, који излази из дубине народне душе, „крик, да живи Белорусија!” Песник предвиђа својим саплеменицима, да „носе своју кривицу по целом свету” и да ће се поново „људима звати”. У сличној песми „Човеку” он поставља питање сељаку:

*Еј, реци, човече, / где си судбу задео?/
У поточићу утопио, / ил` пропио и појео?.*

Али песник верује, да ће белоруском сељаку доћи боља времена:

*Да је пролеће туга наша, / Као снег и вејавицу, /
Сахраниће у речици, – / Сунце спалиће ватром...*

И да је већ:

*Близу је тај дан, / Кад часно завладаћемо, /
Људима постаћемо / И земљу обновићемо...*

Добро обавештени познаваоци дела Купале, вероватно ће перципирати цитирани текст као познати. У ствари, он представља адаптирану варијанту те рецензије коју је написао Владимир Самојло и која је објављена у „Нашој њиви”.⁵ А у вези са тим, сматрам да неће бити сувишно да се да разјашњујући аутокоментар, зашто смо у преведеном тексту цитата подвукли назив збирке. Ево у чему

⁵ Владак з Казимироўки. „Жалейка”, песньні Янука Купалы // Наша Ніва. – 1908, 15 (28) серпня. № 17. С. 4 – 5.

је ствар: реч „жалуйкай” – није словеначка, једнако колико није ни белоруска; ње нема ни у руском, ни у пољском, ни у српском језику који су познати аутору рецензије; успут, други словеначки историчари књижевности у публикацијама о првој збирци Купале касније су користили словеначки назив аналогичног музичког инструмента – „*riščalka*”. Међутим, реч коју користи др. Л.Л. не представља обавезно искривљење, као резултат потпуног неразумевања, већ је, вероватније, својеврсна етимологизација, створена из тежње да се пренесе садржај *жала-жалоспева*, да се разуме и адекватно прими истокоренска словеначка речи познате аутору рецензије – *žalospev* (тужбалица, нарицаљка) и *žalujka* (тужна врба), а такође српске, рецимо – *жалост* и *жалостити*, пољске – *żal* (жалост, туга патња) и *żaluje* (жалим)...

Међутим, ако наша верзија не изгледа убедљиво, и сам доктор Л.Л. је објавио посредан приказ – адаптирану варијанту рецензије В. Самојле (Уладака из Казимировке), онда се и ово, у принципу, може сматрати природним. А нама остаје само да још једном подвучемо, да је белоруску књижевност на свету први представљао, нико други, до Јанко Купала.

Најискренијим присталицама белоруске културе и њеним најактивнијим пропагандистима припада познати прашки слависта Адолф Черни (1864–1952). Он је бележио белоруске песме, слао у редакцију „Наше њиве” информације и писма, подржавао чврсте контакте са зачетницима нове белоруске књижевности и преводио њихова дела. Штавише, истраживањем и популаризацијом белоруске речи А. Черни се бавио скоро целог свога живота. Није пропустио, наравно, ни најважније ствари које су се дешавале у Белорусији на почетку 20. века. Тако да, можемо да кажемо, са сигурном регуларношћу је информисао своје сународнике Чехе и Словаке о издању новина „Наша судба” и „Наша њива”, више пута је обраћао пажњу на песнике Купалу и Коласа⁶. Још важније, он је скицирао целокупну панораму у аналитичким нацртима „Белоруске националне и културне тежње 1909–1910”⁷. А још је важно напоменути, као нарочито занимљиво и значајно, што је овај чланак Чеха белорусисте такође објављен у српскохрватском часопису⁸. Подвући ћемо: на тај начин значајно су се проширивали опсези распрострањења,

⁶ Видети, на пример: Čas. 27–28. 11. 1906; 16, 20. 01. 1909.

⁷ Slovansky prehled. 1911. № 4, 10.

⁸ Obzor (Zagreb). 1911. № 53, 54.

ако не саме белоруске књижевности, онда почетне пажње и одговарајућег интересовања за њу.

Мање-више трајне белоруско-југословенске књижевне везе почеле су да се развијају од 1920-их. У њиховом успостављању увелико је заслужан словеначки књижевник и културни радник Јан Шедиви (1899–1969). Био је син Чеха и Словенке, упознат са многим словенским културама, које су му биле блиске по пореклу, и заговорник идеје заједништва Словена, активних веза међу тим словенским народима, који су у његовом времену били мање признати и слабије познати. Између осталог, Ј. Шедиви је доста радио на томе, да се Словенци упознају са књижевностима и културама Белоруса, Украјинаца, Лужичких Срба. Много је путовао по разним словенским земљама. Посећивао је и Пољску, укључујући Западну Белорусију (конкретно – Виљну, Новоградок, Мир), сусретао се са многим личностима белоруске културе, књижевности, науке, просвете. Нарочито блиске контакте одржавао је са Францишком Гришкевичем, којег је упознао још у Прагу где су заједно студирали, а потом, раздвојивши се, наставили су да сарађују. У ствари, постоје чињенице на основу којих се може говорити, да је Ф. Гришкевич од почетка био главни консултант Ј. Шедивог по питањима белоруске културе и коаутор у неколико публикација разних година у словеначкој штампи. Пре свега, имамо у виду чланак „Преглед најновије белоруске књижевности”, објављен у горепоменутом часопису „Dom in svet”.⁹

Ова публикација нас занима у многим аспектима. Пре свега, она привлачи пажњу тиме, што не одговара историјско-политичким стереотипима, који су ојачали код нас у последње време и које данашњи аутори покушавају да илуструју примерима деловања Ф. Гришкевича и сличних њему. Уистину, Гришкевич је представљао те друштвене и културне кругове Западне Белорусије, који нису гажили симпатије према Совјетској влади. Ни Шедиви није показивао совјетофилство. Осим тога, неће бити сувишно додати и да је часопису „Дом ин свет” у својству оснивача била католичка издавачка заједница, и природно, водио је одговарајућу линију. При свему томе, аутори публикације Ф. Гришкевич и Ј. Шедиви осветљавају белоруски национално-културни покрет у историјском континуитету, укључујући у обзир културно јединство западног и источног

⁹ Hryškievič F., Šedivý J. Pregled novejšega beloruskega slovstva // Dom in svet. Letnik XXXI. 1928. S. 36–40.

дела Белорусије, независно од тога, што су тада улазиле у састав различитих држава. На исти начин коаутори разматрају и најновију белоруску књижевност, стављајући поред имена Ј. Купале и Ф. Аљахновича, К. Свајака и Ц. Гартног, А. Гаруна и З. Бјадуље, К. Језовитова и М. Чарота, М. Гарецког и А. Александровича...

Не само личност нашег Песника, већ ни историју распрострањења белоруске књижевности у словенском свету није могуће разумети без таквих чињеница, као што је објављени – у најауторитетнијем словенском часопису – чланак Јана Шедивог „Јанко Купала. К јубилеју највећег белоруског песника”.¹⁰ Педесетогодишњица Купале као својеврсног симбола белоруског препорода давала је аутору могућност да се осврне још једном на историју и савременост, да разјасни те карактеристике, које је он заједно са Ф. Гришкевичем давао раније у „Прегледу најновије белоруске књижевности”. Али овога пута стваралаштво Купале и национална култура Белоруса уопштено су се интерпретирали у међународном контексту. Полазна поставка Ј. Шедивог је таква: „Међу људима, који су са највећим успехом будили код Белоруса свест националног идентитета, а белоруском језику стекли неоспорни статус књижевног, прво место, без сумње, заузима Јанко Купала. Захваљујући вредностима свог поетског стваралаштва обезбедио је себи укључивање у светску књижевност и скренуо пажњу света на свој непознати народ”. И у том правцу води се цео разговор, како при општем расуђивању, тако и при анализи конкретних дела.

Непосредну везу са темом до које смо се дотакли има и велики есеј „О Белорусима и белоруској књижевности”,¹¹ чији је аутор такође искрени популаризатор наше културе у словенској средини. Иступао је најчешће под псеудонимима; у овом случају – Иво Дрен. А право име и презиме му је Андреј Будал (1889–1962). Информација о Белорусима и белоруској књижевности је, може да се каже, објективистичка. А мишљења се повремено примају као неочекивана, јер, опет, разилазе се са широко распрострањеним мишљењима у последње време код нас. На пример, размишљајући о историјско-политичким процесима у условима глобалних катаклизми и прекројавања карти света, словеначки аутор сматра да су Белоруси, пристајући на бољшевичку владу, „прихватили мање зло из

¹⁰ Šedivy J. Janka Kupala. Ob jubileju največega beloruskega pesnika // Ljubljanski zvon. – 1932. November-december. S. 679–687.

¹¹ Dren Ivo. O Belorusih in belorskem slovstvu // Luč. 1933. IX. S. 5–27.

бојазни од Пољске, која се повећава и шири”. А уметност белоруске речи Иво Дрен (Андреј Буда) доследно карактеришује не само са љубављу, већ и са пијететом. О томе може изразито да сведочи цитат из његове друге публикације: „Белоруска књижевност припада мањем огранку словенске књижевности, али нарочито у данашње време она има неколико одличних песника и прозаика, тако да се њен значај не ограничава само средином у којој се користи белоруски језик, већ заслужује да се на њу оријентишу други словенски и несловенски народи”.¹² Ако се вратимо на есеј „О Белорусима и белоруској култури”, онда његов значај, са тачке гледишта знања о Купалином стваралаштву, биће пре свега у следећем: Иво Дрен је сместио Купалину песму „А ко тамо иде” у оригиналу (латиницом) и у свом (према ауторској дефиницији, *prostem*, што може да означава и „простом, обичном, буквалном...” и „слободном”) преводу. Колико нам је познато, ово је први превод славне Купалине песме на словенски језик. И занимљиво је, што је одмах после текста песме на језику оригинала дат следећи коментар: „Ово је белоруска народна химна, коју је саставио Јанко Купала”. А потом, већ оцртавајући панораму развоја белоруске словесности са почетка 20. века, Иво Дрен је приметио: „Да се људима зову!” Овим узвиком завршава се горенаведена белоруска народна химна, коју је саставио Јанко Купала. И овај узвик најбоље дефинише цело Купалино уметничко стваралаштво. Купала је оригинална, борбена личност, и сада се сматра највећим белоруским песником. Тако је он – будитељ, гласоноша и пророк свога народа”. Између осталог, песма Јанка Купале „А ко тамо иде” позната је на словеначком језику у четири превода (поред Андреја Будала преводили су га такође Тине Дебељак, Розка Штефанова и Тоне Павчек).

*

Успут, није мање превода те песме и на српском/српскохрватском језику. Захваљујући публикацији В. П. Рагојше,¹³ у Белорусији је објављен превод познате песникиње Десанке Максимовић; али ову песму су преводили такође Момчило Ђерковић, Миодраг Сибиновић, Дајана Лазаревић.

¹² Dren Ivo. Beloruski pesnik in pisatelj Jakub Kolas // Kolas J. Mladi hrast in druge povesti.- Trst, 1933. S. 65.

¹³ Купала Я. А хто там ідзе?: на мовах свету / Укладальнік В. П. Рагойша. – Мн.: Мастацкая літаратура, 1982.

Веома упечатљив пример пажње и поштовања према Купали у Југославији је то, што је његово стваралаштво било уврштено у својеврсну антологију словенске поезије, коју је припремио Стеван Раичковић (1928–2007) – одличан српски песник и преводилац, академик Српске академије наука и уметности. Овај зборник, представљајући по једног аутора од сваког словенског народа, садржи низове песама мајстора речи, као што су Борис Пастернак, Максим Рилски, Јулијан Тувим, Витезслав Незвал, Лацо Новомески, Кито Лоренц, Јелисавета Багрјана, Алојз Градник, Блаже Конески.

Међу њима је и Јанко Купала, са пет песама на језику оригинала и у преводу на српски језик: „Кад ја пољем идем”, „Наследство/Наслеђе”, „Отаџбина”, „Две тополе”, „Жетва” („***Сазреле су пољане усева срећних”). Да бисмо стекли представу о овим преводима Стевана Раичковића, представимо прве од њих.

Кад ја пољем идем

Кад ја пољем идем – клас се свија к мени,
С њим, у души сетан, тихи шапат водим.
Све то, сном зачаран, слуша клас малени.
Клас се к мени свија – док ја пољем ходим.

Кад ливадам идем – трава се савија,
Просипа са себе капи с росном водом.
Цвеће ми се жали и клонуло нија.
Простиру се травке под ногом и ходом.

Кад ја шумом идем – мирно мисли снујем,
Моћна стабла мотрим сва у низу дугом.
Ту, као на дому, своје песме чујем.
Тихе мисли снујем – док ја идем лугом.

Кад у избу банем – мени нешто смета,
Бледа сета сколи, ко у бол да станем.
У плеснивом углу танка сенка цвета.
Мене нешто мучи – чим у кућу банем.

Наследство

Из прадедовског неког века
Остало ми је наследство гле:
Оно ми увек као мека
Мајчина нежност покрива све.

О њему ми сад бајке бају:
Тај окопнели, пролећни руб
И септембарски шум у гају
И опаљени у пољу дуб.

На њега ми још спомен буди
Сред липе рода са криком тим
И у лишају тај плот худи
Попао селом или под њим.

И јагањаца тужна блека
По пашњацима као зов сам
И јата врана крик и јека
По гробовима, с кама на кам.

По ноћи црној, дану новом,
Пазим га као девојчин скут:
Да не науде благу овом
Ил да га не би прогутто трут.

И носим га у живој души
Ко вечне зубље пламени знак
Што у глувила и у тмуши
По забитима просипа зрак.

С њим живе и с њим снују снове
Све моје мисли, сав бескрај тај.
И наследство се моје зове:
Обично, само тек – родни крај.¹⁴

¹⁴ Раичковић Стеван. Словенске риме. – Београд: Рад, 1976. С. 55–59.

Чак се не удубљујући у анализу, тај, који влада језиком превода, може да посведочи, да су песме Купале на српском лепо зазвучале, природно – тако, као да их је написао сам С. Раичковић, песник класичне традиције и великог талента.

У поменутој антологијској збирци преведене песме су праћене коментарима. Осим тога, смештен је портрет белоруског песника и кратак чланак-предговор, чији је аутор исти Раичковић. А у поменутом предговору Купала се карактеризује као „изразити лиричар са мелодичним песмама и богатим народним језиком”.

Штета је само, што ове и сличне чињенице до сада чак ни су сабране и не посматрају се у систему. А још већа је празнина у стварању културно-историјске панораме то што није проучен став према идеји словенског јединства свих утицајних личности белоруског препорода, или макар тих, чије су позиције у односима према њој имале пуну одређеност.

Као најрепрезентативније издање Купалине поезије у бившој Југославији је, изгледа, сувенирска четворојезична књижица, која је укључила 19 Купалиних песама са преводима на словеначки језик – Тонета Павчека, на руски – Максима Горког, Михаила Исаковског, Наума Кислика, Бранислава Кежуна, Александра Прокофјева, Игора Шкљаревског, на енглески – Волтера Меја.¹⁵ У чланку под насловом „Јанко Купала – белоруски народни песник” речено: „Белоруска поезија овога века или, како је још називају званично – нова белоруска књижевност, започиње се и данас се умногоме означава именом великог народног песника Јанка Купале. Зачетник, обновитељ и класик белоруске поезије, који је прве своје песме објавио почетком века, тачније – у историјској 1905. години, обележио је целу епоху белоруске поезије, њено ново рођење и успон до европских врхова.” Нарочито треба подвући, да приређено у Љубљани четворојезично издање песама Јанка Купале, на овај или онај начин, је постало узрок веза између језика, народа, књижевника, култура; оно је допринело зближавању и међусобном разумевању, а

¹⁵ Kupala Janka – Купала Янка. Вершы. Pesmi. Стихи. Poems / Prevedli v slovenščino T. Pavček, v angleščino W. May, v ruščino M. Gorki, M. Isakovski, N. Kislik, B. Kežun, A. Prokofjev in I. Škljarevski. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1986. – 146 s. *Змест (kazalo):* A kdo tam gre? Kmet. Jaz nisem poet. Beloruski sem kmet. Kadar grem... Pesem svobodnega cloveka. Iz pesmi nesrece. Crne oci. Deklica, imej me rada... Pridi... Pozimi v hosti. Ko so v gozdu zacvetale. A ona... Ob reki. Kukavica pa je pela... Kje si, hmelj moj, v zimi bil... Moja vera. *** Sem proleterec. V tem je stvar. Moja vedaj.

по великом рачуну – стварању тога, што се назива међународним књижевним контекстом.

*

Стваралаштво Купале заузело је почасно место у публикацијама као што су: „Антологија белоруске поезије” (1993) и „Антологија лирике Источних Словена”¹⁶. После непуних 20 година „Антологија белоруске поезије” је објављена у допуњеном издању и, што је у вези са нашом темом, нарочито бисмо истакли, да је посвећена јубиларној 130-ој годишњици Јанка Купале и Јакуба Коласа.¹⁷

У другом издању поменуте антологије Купала је представљен са десетак песама, које је превео познати слависта Миодраг Сибиновић. Можда не треба извлачити неке закључке о томе, како стваралаштво нашег Песника схватају српски читаоци уопште. Али једно мишљење, као професионалног књижевника, филолога и издавача, дозволићемо себи да изведемо: „Почетак 20. века у белоруској књижевности обележен је стваралаштвом класика Јанка Купале. Опсег тема које су привлачиле песника заиста је широк: од ‘жалосћу мрачећи песму своју’, да би ‘свет упознао све песме несрећника’ и непријатељ ‘дрхтао од истине речи’ (јер у поезији истина много јасније реагује и моћније потреса) до љубавних осећања и описа природе насићених филозофијом. У сваком дрвету – брези, јавору, храсту, калини – песник открива живот са његовим смислом, аналогичним смислу живота човека. Годишња доба код њега такође упозоравају и подржавају дух. Тако „одбацивши зимске чари”, Купалини јавор и калина започињу нови живот. А храст, у песми овог песника, самотно стоји усред огромног поља. Као и жбун нашег Војислава, он утеловљује сећање, искуство, време, а заједно са тим и немоћ, старење, у којима је „мало већ лепоте”. Тако је на презентацији антологије Драган Лакићевић – главни уредник издавачке куће која је књигу пустила у свет, у Народној библиотеци Србије изразио своје мишљење о Купали, коме је посвећено друго издање антологије.¹⁸

У последње време поезију Јанка Купале на српски језик преводи Дајана Лазаревић, већ позната као преводитељка „Венца” Максима

¹⁶ Антологија белоруске поезије. – Београд: Српска књижевна задруга, Научна књига, 1993; Антологија лирике источних Словена. – Београд: Rivel Co, 2000.

¹⁷ Антологија белоруске поезије. Друго, проширено издање. – Београд: Српска књижевна задруга, 2012.

¹⁸ Лакічавіч Д. Беларуская паэзія ў Сербіі // Літаратура і мастацтва. 13.07.2012. С. 21.

Богдановича, а такође и стваралаштва савремених аутора. Успешно се укључила у међународни пројекат превеђења Купалиних сонета, организован у Минску, а објавила је и неколико публикација у српској периодичној штампи и у интернет-простору.¹⁹

Књигу изабраних песама, која се сада предлаже српском читаоцу, такође је превела Дајана Лазаревић.²⁰

Верујем да ово издање ће бити у корист узајамног упознавања белоруског и српског народа, а такође да ће конкретни читаоци обавезно наћи себи нешто занимљиво.

Желим вам корисно и пријатно познанство са класиком нове белоруске књижевности!

¹⁹ Видети.: Купала Јанко. Наслеђе. – Лето. – Шумско језеро. – Девојници. – Био је то сан... – Слобода. – Над својом Отацбином. – Волим. – Црне очи. – Моја жена (поезија + биографија) / Јанко Купала; превела са белоруског Дајана Лазаревић // Исток – часопис за књижевност, уметност и културну баштину, год. VII, бр. 24, (јануар-март 2020). – стр. 77–81; Купала Јанко. Христос Васкрсе! (поезија) / Јанка Купала; превела са белоруског Дајана Лазаревић // У сусрет Духу – Антологија белоруске хришћанске поезије / прир. проф. др Иван А. Чарота. – Београд: CompuTech, 2019. – стр. 79; Купала Јанко. Белорус. – Неће за вас... – У мраку. – ***Оставите мисли. – Хеј, у свет! – ***Своје закључавши. – Земља. – Жетва. – По границама родним и браздама. – Запуштени дворац. – Ја волим. – На великом свету... – За земљу предака мојих... – Моје стрпљење. – Друже мој. – На суд. – Међу гробовима. – Зашто? – Отацбина. – За отацбину. – Пчеле. – Наше домаћинство (сонети) / превела са белоруског Дајана Лазаревић // Јанка Купала – Санетс. – Минск, 2019. С. 118–130; Купала Јанко. *О Јанки Купали. – У мраку. – Белорус (поезија) / Јанка Купала; превела са белоруског Дајана Лазаревић // Звездани колодвор, год V, бр. 16, јануар-фебруар 2019. – стр. 36–37; Купала Јанко. Дечак и пилот / превела са белоруског Дајана Лазаревић. // Књижевни преглед, год. IX, бр. 16, јануар-фебруар-март 2018. С. 127; Купала Јанко. Подигла се Белорусија / превела са белоруског Дајана Лазаревић. // Књижевне вертикале, бр. 13, септембар – децембар 2017. С. 169; О, да! Пролетер сам ја! (поезија) / Јанка Купала; превела са белоруског Дајана Лазаревић. // Маладосць, но. 8, жнівень 2017. – стр. 60; 28. «А хто там ідзе?» па-сербску ў перакладзе Даяны Лазаравіч / Јанка Купала; превела са белоруског Дајана Лазаревић. // Созвучие (Сугучча). <http://sozvuchie.by/poeziya/item/2902-a-khto-tam-idze-pa-serbsku-perakladze-dayany-lazaravich.html> (5.4.2018.)

²⁰ Наслеђе – избор из поезије / Јанко Купала; прир. Иван А. Чарота; превела с белоруског Дајана Лазаревић. – Београд: Алма, 2020).

ОД ПРЕДАКА ПОТОМЦИМА ПРЕДАТО РАДИ САМОПРОСВЕЋЕЊА

Можда није сасвим паметно да предговор збирци несумњиво занимљивог стваралаштва почнемо од разматрања досадног језичко-терминолошког питања, према којем је већина обичних људи равнодушна. У том случају је логично да очекујемо да ће потенцијални читаоци књиге коју смо припремили²¹ без одговарајуће пажње оставити, ако не цео овај пропратни текст, онда његов почетни део. И као резултат тога, нећемо имати на кога да се жалимо и кога да кривимо, јер ово као да је намерно програмирано. Међутим, издање смо од почетка наменили српским читаоцима, а то значи да смо пред њима узели на себе обавезу да бар некако извршимо задатке презентовања. Сходно томе, не можемо без овог објашњења. И ми ћемо ипак размишљати о садржају речи које су важне у нашем разговору, а које се разликују у белоруској и српској употреби.

Основни, присутни у поднаслову књиге, појмови *легенде* и *предања* савремени Белоруси користе за дефинисање усмених приповедачких дела, која одражавају колективно разумевање природних и историјских услова битисања наше етничке заједнице. Али у исто време, осим што су стручњаци филолози, навикнути на терминологију коју су створили и фиксирани, способни да пронађу у чему су тачне разлике између легенди, предања и, на пример, обелоружених митовима иностраног порекла, фантастичних приповедака, бајки одређене садржине или, примера ради, тога што се у руској фолклористичкој терминологији означава као „быличка”²². Зашто је то тако? По нашем мишљењу, пре свега, зато што је секуларизација свести, ако не сасвим избрисала, онда је гурнула у други план раније постојећи систем појмова, у којем је *предање* („предање Цркве”) заузело изузетно важно место – одмах после Светог Писма. И управо је то значење чврсто укорењено у свести православних хришћана. „Комплетни црквенословенски речник” (ориг. „Поўны царкоўнаславянскі слоўнік”) открива значење предања на следећи начин: „учење, правило; устав, закон; прича, која усмено прелази од предака ка потомцима; веровање”. Поштујући логику, потребно је размотрити одговарајуће етапе језичког развоја. Зато

²¹ Жива вода – белоруске народне легенде и предања / приредио и предговор написао Иван Чарота; превела с белоруског Дајана Лазаревић. – Београд: Алма, 2022.

²² Жанр усменог народног предања о сусрету очевидца са нечистом силом. (прим. прев.)

не можемо да се не осврнемо на речник В. И. Даља који је одржавао стање живог језика XIX века код свих Источних Словена – у складу са тадашњим прихваћеном термином „племена славјано-руских”. Дакле, у овом најтемељнијем лексикографском својевременом склопу (и не само то) значење нама интересантног појма јасно је указано лаконском референцом: „Предање, предавати и слично. Види: Предавати.” Ова референца води на проширени опсег његових значења која се овако тумаче: „Предавање... Предање. Глаголски свршен чин // Предање, прича, приповедање, сећање на догађај, усмено пренето од предака до потомака; поука, упутство, животна правила, пренето с једне генерације на другу; веровање, заповест, завет”. Чини се да нема потребе да се додатно акцентује пажња на очигледно тесној вези између онога што је било битно да се сачува и пренесе у народном сећању са вером и сакралношћу. На исти начин је објашњена и *легенда* – „свештено предање, вера у догађај који се односи на цркву, веру; четји, четја; уопште, предање о чудесном догађају”. Како сведочи Даљев речник, носиоцима руског језика тога времена, одговарајуће нијансе су се укључивале и у садржај појмова: *мит* („догађај или човек непостојећи, бајковити; алегорија у лицима, која су ушла у веровање”) и *митологија* („баснословље; басне вере, по предању, приче о Богу”).

Па испоставило се тако, да су игнорисани кључни елементи традиционалног стварања смисла: „предање” и „вероисповедање” – стандардизаторима књижевног белоруског језика у XX веку. И било је изгубљено то што је до тада у језичкој свести имало снажну стабилност, а још и етимолошку транспарентност. Ово се нарочито тиче садржаја речи *предање* као фолклорно-жанровског термина; очигледно је да му недостаје јасноћа. „Тумачни речник белоруског језика” (ориг. „Тлумачальны слоўнік беларускай мовы”) је његово значење открио на следећи начин: „Усмена прича, која живи у народу, на одређеном локалитету и се предаје са поколења на поколење.” Тешко је не приметити, семантика „предања” се овде ипак помиње. Притом, право значење и употребу термина ово никако не погађа, што је, узгред речено, изражено у истом речнику, када се кроз *предање* дефинише други важан за наш разговор појам – *легенда*: „Народно предање о било којем историјском догађају, личности, које се чини и сматра веродостојним”; а чак и више, ако је истовремено фиксирано и другачије значење, суштински супротно од њега: „измишљена, преувеличана прича о некоме или нечему”; „измишљено, нешто невероватно”.

Неизбежни за нас компаративни приступ приморава да приметимо да семантичка релативност појмова која се назире у белоруском језику, није својствена другим словенским језицима, укључујући и блиско сродни руски. На пример, носиоци српског језика, којима су упућена наша тумачења, опажају их много јасније: легенда је „поетизована прича, предање о некој личности или догађају, невероватна прича”, док је предање – „прича о коме или чему која се преноси, предаје с колена на колено, предаја, традиција” („Речник српскохрватског књижевног језика” у шест томова). Као што видимо, тако су Срби, за разлику од Белоруса, за ове речи створили и сачували семантички распон готово исти који је био својствен живом (опште)руском језику на пресеку XIX века.

Ако се усредсредимо на суштину намене дела која Белоруси у поређењу са Србима означавају на својеврстан начин, не треба заборавити да уз њихову помоћ сваки народ на неки начин генерализује, колективним памћењем утврђује, а затим предаје потомцима и представља ширем свету предочбу о себи и својој „самости”. Будући да се израз „национални код” у последње време примењује на такве функције без много пробирљивости, у нашем случају може да буде сасвим прикладно навести да су знакови духовног-културног постојања народа кодирани првенствено кроз њих. Сходно томе, белоруска дела овог жанровског комплекса служе да што јасније и конкретније одразе место своје заједнице у свету кроз специфичне самокарактеристике. Друга ствар је што се ми, данашњи људи, добровољно повинујемо „духу времена” и не показујемо ни способности ни спремности да декодирамо на тај начин пренесене информације. Нас, наиме, не дотичу питања која су заиста универзална и стога надвремена. Све се више навикавамо на став да морамо придавати важност универзалности услова које сами стварамо, стављајући у први план оно што наши преци никада нису сматрали одређујућим. И при свему томе, и даље остајемо уверени да нас служење свакодневности упоредо са прилагодљивошћу привремено „прогресивном” може оправдати пред будућим генерацијама.

Такав поглед на свет тешко да даје основу да се надамо да смо заиста спремни да адекватно прихватимо исконску суштину Белоруса, чије најважније одлике и целовитост дуги низ векова никако нису били одређени зависношћу од времена. Неминовно се поставља низ забрињавајућих питања: Да ли смо у стању да као јединство схватимо оне фрагменте слике света, који су се одразили у свеукупном

стваралаштву легенди које су нам предате? У којој мери можемо да појмимо предуслове захваљујући којима је формирана дубина и одрживост народног памћења? И на крају, како избећи подчињеност диктату актуелности и адекватно сагледати древно народно стваралаштво о пореклу етничке заједнице, о одлучујућим догађајима у њеној историјској судбини, о правим херојима и злочинцима?

Надамо се да ће наши читаоци покушати да избегну бар непосредну зависност од актуелних стереотипа, које су без разлика позајмили од злонамерника или су их одабирали у „напредности” својих. Овако или онако, само ако се ослободимо поменутих шаблона, моћи ћемо некако да схватимо основне координате битисања Белоруса. А његова свест, опет наглашавамо, почивала је на вековима формираним схватањима: да постоје светови „овај” и „онај”, притом, да су оба Богом створена и да Му се покоравају; да је, створивши овај свет, Господ га мудро уредио; да је човека замислио као највише биће које мора да брине о хармоничном суживоту са осталим створењима; да људи, нажалост, ризикују да се не сложе са Божјом вољом – отуда потиче грешност; да искушења прете свуда и увек, али човек мора да се држи Божијих заповести да их избегне... Ово је систем координата у коме је Белорусу било суђено да постоји и у којем он постоји до данашњег дана.

Желимо да верујемо, да ће се на основу радова укључених у ову збирку, наши читаоци приближити разумевању одређеног скупа традиционалних установљења на основу којих се формирала белорускост. Чак и при површном погледу „са стране” обично се примећују такве карактеристике Белоруса као што су уздржаност, стрпљење, марљивост. Такође се може приметити да Белорус не воли (или не зна како) да демонстрира своју супериорност над другима – снагу, материјални просперитет, чак и морални ниво; по правилу, обично од почетка признаје да постоји неко јачи, богатији, достојнији од њега; стога је ретко кадар да покаже гордост. Да ли је потребно пружити доказе да све горенаведено и са тим везано је обусловио и предодредио утицај христијанизације? Више од миленијума након покрштавања, несумњиво, Белоруси су, као и сва њихова браћа по вери, развили своју свест о потреби разумног опредељивања између значења вечног и смртног, праведности и греха, духовних, моралних и материјалних вредности. Оријентација Белоруса у јавном животу такође је постала непосредно зависна од тога, што се према традиционалној свести не би требало везивати за захтеве садашњег

времена. Стога је природно да у својим легендама, као драгоценом наслеђу, Белоруси преносе судбином верификоване, мада и поједностављене, идеје о свету који је Бог створио и уредио. А у вези са тим – и о пореклу човека и свега око њега, о паклу и рају, о неизбежности казне за зло и наградама за добро, о важним стварима за душу и срцу драгим храмовима, а не о палатама.

Овде представљену уопштену карактеристику Белоруса, наравно, неће сви доживети на исти начин. Може се очекивати чак и озбиљна замерка: тобоже, то се односи само на прошлост, а сада све изгледа другачије. Треба се сложити да постоје основи за такву примедбу и одговарајуће образложење. Заиста, глобални покрет за замену теоцентричног погледа на свет антропоцентричним није заобишао ни Белорусе. Истовремено, не сме се игнорисати, да су горенаведене особине, условљене традицијом, ипак стално помагале Белорусима да сачувају тај поглед на уређење света, који је наслеђен од њихових предака. А у непосредној вези са главним предметом нашег разговора, пре свега је то оно што су преци кроз легендарно стваралаштво пренели на потомке. Управо то што смо забележили и јесте највредније од онога што се преносило.

Наравно да опсег тема и мотива легенди није ограничен на апологетику религије. Нашим потенцијалним противницима није тешко да наброје много примера који се према њој односе у потпуној супротности. Али то не мења опште стање ствари ни у прошлости, ни у садашњости. Довољно је споменути оно што је старија генерација добро запамтила – како су фолклорне збирке из совјетског времена доказивале легитимност и разумност безбожништва. Прецизније да формулишемо, у складу са марксистичко-лењинистичком идеологијом, пропаганда није била само атеистичка, већ и борбено антиатеистичка, која је апсолутизовала човекову супротстављеност Богу. И ова линија у јавној идеологији је кобајаги победила. Међутим, после кратког времена, наш народ се ипак почео масовно враћати вери и Цркви.

А сада се враћамо на тему тематског распона легендарног наслеђа. Ово питање се, у ствари, може посматрати из различитих углова. Опет, не тако давно, скоро све се сводило на вулгарно-социолошка тумачења, према којима је главни садржај усмене народне уметности чинила критика угњетавања доброг, али сиротог човека од стране злог и похлепног спахије. А све остало, укључујући дивне приче о локалним догађајима из прошлости, сматрало се ничим више до шареним „додацима”.

При састављању ове збирке водили смо се намером да покажемо да су нам преци кроз легенде преносили значајне информације о разним плановима – како специфично историјских, тако и уопштених светопогледних, идеолошких, морално-етичких, естетских.

Приређивач се, наравно, од почетка трудио да не занемари одвојене мотиве, заплете, слике. Важне су биле својеврсности излагања оних поучних приповедања, која су се преносила са претходних генерација на садашње. На овај или онај начин, најважније је било не пропустити својеврсности погледа на свет, белоруску „слику света”. Између осталог, без обзира на то што овај жанр претпоставља постојање широке историјске позадине, па већ због тога би требало да буде ближе епосу, чињеница је да су се у белоруском стваралаштву читали само неки знакови тога, што је Србија добро познато по њиховом националном епосу. То не значи да су нашу земљу заобишли освајачи или да је народ на то заборавио. Белоруси су морали да преживе многе најезде – Татара, Швеђана, Француза, Немаца и других. Међутим (вероватно због чињенице да се супротстављање непријатељу није догодило искључиво белоруским снагама), њихове легенде не истичу нарочито борбеност и однете победе. Чешће приказују опасност од угњетавања, терет рата и поднете жртве. Сећање на жртве у најширем смислу заузима нарочито истакнуто место. Очигледно није случајност што су одговарајућом синтезом ових схватања настале прилично честе легенде о дивовима, хумкама, великом камењу-споменицима у насељима. Постоји још и тако деликатан аспект као што је конфесионална разнородност становништва Белорусије, што се, наравно, у некој мери одражава на садржај радова тематике коју ћемо представити. Али тешко да ће се неко усудити да оспори чињеницу да је православни народ чинио и чини апсолутну већину на белоруским земљама; као и чињеницу да православни поглед на свет у представљеним текстовима може да има легитимну предност. Што се тиче одражавања природних услова Белорусије, познато је да је наша земља веома богата мочварама, рекама и језерима. Овоме је, успут речено, посвећен велики броја тумачења у збирци, како су они настали, добили називе, како су повезани са животом људи.

Наравно, занима нас која својства садржаја и облика белоруског стваралаштва овог жанра може да уочи управо српски читалац? Највероватније неће занемарити чињеницу да се сличне српске приче приповедају речитије и са више дораде; да из неког разлога

Белоруси немају јунаке блиске по значају, на пример, Милошу Оби-
лићу, Марку Краљевићу, Светом Сави; да се манастири ретко по-
мињу; да се Белоруси фокусирају на свој „кутак” и, истовремено,
готово да не показују патриотизам на нивоу посвећености држави;
да, у вези са тим, белоруске легенде губе свеобухватност садржаја,
али се зато истичу као одраз дубине укоренености...

Међутим, перцепција таквог стваралаштва зависи од многих
чинилица. Али надамо се и верујемо да заинтересованих и прониц-
љивих читалаца у Србији не недостаје.

О БАЈКАМА УОПШТЕ, А ПОСЕБНО О БЕЛОРУСКИМ

Питање је, да ли ико може са сигурношћу да објасни, када су и због чега настале бајке. Свако објашњење, на овај или онај начин, упада у непосредну зависност од тога, како ће се у основи интерпретирати функционална природа бајки и главна њихова намена. А то је, ипак, изванредно универзални и изузетно развијени жанр усменог словесног стваралаштва свих народа света, независно од нивоа културе писмености.

При расветљавању природе бајки, по мом мишљењу, увек је потребно у центар пажње ставити то, што се бајковити фолклор појавио као свеукупни плод освешћене потребе да се уопшти животу искуство и да се оно изнесе, тачније – да се преда потомцима. Другим речима, уз помоћ бајки од почетка се спроводило васпитавање у најширем смислу: социјално-правно, морално, патриотско, естетско... И управо ове су функције бајки од почетка одређивале многе, скоро све, њихове карактеристике. Да, највећи педагошки ефекат било је могуће досегнути у том случају, када се поука и васпитавање донесу до онога, коме су намењене, у живој, нестандартној форми приповедања, увек будећи и поткрепљујући радозналост. Пре свега зато су бајкама својствене фасцинантне теме, нешаблонски мотиви, неуобичајене слике, привлачни типови. Опет, подређујући се дидактичко-васпитним задацима, бајке одражавају живот у најразличитијим облицима испољавања, али при чему пажњу закивају највише на тешкоћама које је неопходно превазићи, као и противречностима које се обавезно морају решити. Па и како би другачије? У стварном животу се управо искушењима проверава права суштина човека, јер у процесу превазилажења препрека развијају се квалитети особе, неопходни за пуновредно постојање, калли се карактер. Зато у бајкама, по правилу, иде провера хероја „до максимума” – када се под највећом опасношћу нађе сам живот. У складу с тим, до најкомпликованијих егзистенцијалних проблема, у том броју и до избора између живота и смрти, потребно је припремати сваког слушаоца или читаоца.

Од давнина, састављачи бајки су свој задатак-максимум морали да виде у томе, да се утврде чврсте представе о светлости и мраку, добру и злу, лепоти и ружноћи, о позитивном и негативном у најразличитијим облицима, у било којим околностима. Таква општа усмереност предвиђала је да се садржај поучних прича

не ограничава односом само према некој – једној особи. Напротив, потраживала је да дело добија на што је могуће универзалнијем значају – за народ, а по великом прорачуну – и за човечанство. Зато су, по свој прилици, бајке као изузетно ефективно и неограничено по масовности обухватања средство васпитавања широко распрострањене по целом свету.

Према питању, постоји ли много сличности у бајкама разних народа, не сме се прилазити узгред и журити са закључцима. Опште и различито у њима, а тим више конкретна национална обележја, није тако једноставно дефинисати. Већ сама чињеница, да сви ми, показујући интересовање за бајковито наслеђе странаца, обраћамо пажњу пре свега на оно опште, говори сама о себи. Наравно, при пажљивом упоређивању осветљавају се многе, на први поглед невидљиве карактеристике. И научници одавно воде компаративна истраживања. Они тврде да су понављајуће запажене теме и мотиви наводно „лутајући” по свету. Заједно са тим, треба узети у обзир да се сличне теме, мотиви и појаве присутне у стваралаштву бајки потпуно различитих народа, као правило, не јављају толико као плод позајмица, колико потичу из типологије животних проблема. То значи, да се у сваком конкретном случају фиксира објективна сличност животних ситуација, а такође, да уопштавање искуства и свести постаје универзално. Свим народима су једнако пожељни: љубав, пријатељство, верност, милосрђе, а непожељни: мржња, превара, издаја... Што се тиче позајмљивања, њихови извори су постале можда Свете Књиге разних народа. Као, рецимо, Књига над Књигама – Библија.

Притом, сваком народу је ипак додељено одређено место на земљи са одговарајућим природним условима, свакоме је намењена његова судбина, у зависности од које се накупља властито искуство, формира сопствени начин живота, сопствени модел понашања. Краће да кажемо, природом и историјом предодређује се све то што чини непоновљиву особеност судбине. А ова самобитност у бајкама, свесно или несвесно, јесте фиксирана.

Тако и на основу познанства са бајкама које су представљене у овој збирци,²³ српски читалац има могућност да створи неку представу о много тога, што је током векова формирало карактерне особине Белоруса, стварајући за њега основне „формуле” живота –

²³ Златна птица – белоруске народне бајке / приредио и предговор написао Иван Чарота; превела с белоруског Дајана Лазаревић. – Београд: Удружење поетских стваралца, 2020.

среће уопште, а такође норме најправилнијег понашања у многим конкретним ситуацијама. Они, који се занимају изучавањем компаративне етнокарактерологије, у број урођених особина Белоруса уносе обично: скромност, једноставност, стрпљивост, искреност, поверљивост; али такође и: опрезност, промишљеност, разборитост, а притом и својеврсно простодушну лукавство.

Са већим или мањим изражајем све наведено, али и не само то, одражавало се у сликама које оваплоћују неку синтезу типских особина белоруског народа. Слика-тип из бајке, можемо рећи, носи-лац је тих карактеристика људске природе, које морају по великом рачуну да се испољавају у свим ситуацијама, при најтежим сукобима. Они се, у сагласности са тим, и култивишу у народу, будући да предају концентрисану, на искуству векова сакупљену свест о томе шта је најпотребније за наставак живота. Доследно акценту-јући највредније особине личности, бајке формирају и очигледно проверавају идеал. Иако, у ствари, идеализација за њих није нарочито карактеристична. Рецимо, код једнозначно позитивних херо-ја који су надарени најневероватнијим способностима, неретко се испољава и то што је карактеристично обичним људима – лењост, немар у својим поступцима, превелика попустљивост према дру-гима... Делимично се то сигурно тумачи тиме што у народним бај-кама неизбежно мора да доминира не индивидуалистички, већ ко-лективистички приступ човеку којем одговара одређени „попуст” на типске слабости. Најважније је да се формира колективни, са-борни идеал. Идеализације у извесном смислу бајке, такође, нису лишене, али је она специфична.

Посебну пажњу завређује хришћански поглед на свет који је из издања бајки у току прошлог века избациван. И без обзира на то, он се, свеједно, јавља дефинишућим, о чему сведочи много тога, укључујући и општу светопогледну оријентацију. Рецимо, у бајкама, као и у животу, увек је присутно зло. Међутим, приповедач-педагог никада не дозвољава силама зла да победе. Његова свест се чврсто заснива на уверењу: то није допуштао, нити ће у будућности допу-стити мудри и милостиви Творац света; треба само живети у складу са Његовим законима, у разумевању и сагласности са тим околним светом који је Он створио. Најпре ту идеју предају на разне начине бајке са колена на колена. И чини се то доста убедљиво, што може да се илуструје бројним примерима неговања односа према животиња-ма и биљкама који су у бајкама увек вољни да укажу човеку помоћ.

Водећи разговор о идејно-уметничком садржају белоруских бајки уопште, не можемо да не приметимо да код њих, по правилу, нема намерно унесене егзотичности, очигледне изоштрености намештене мудрости. Преовладава, може се рећи, сељачко-наивистички поглед на свет, у којем чак и обавезно присутни елементи фантастике има неку приземност. Заједно са тим, наше бајке су довољно видљиво натопљене психологизмом. На овај или онај начин, ни наратор не избегава расуђивања о стању душе; и херојима је обично својствено властито размишљање у потрази за правильним решењем.

Када треба дефинисати карактеристике белоруских бајки у поређењу са српским, није могуће заобићи следећу полазну тачку: у систему жанрова српске народне словесности најважније место заузима јуначки епос, и бајке се, неизбежно, налазе у некој зависности од њега; а Белоруси немају јуначки епос, зато су и у бајкама мање присутни мотиви свеопште битке, борбе са страним завојевачем. Белоруске бајке не фиксирају тако често етничке разлике и, у складу са тим, не изражавају тако самоидентификацију. Зато њихов садржај очигледно чешће бива усредсређен на социјално-класне противречности. Сличности се називају у спектру најразноврснијих односа међу људима, укључујући породичне. Истина, Белоруси не познају такав савез, као што је побратимство и мање него Срби придају значаја сестринској љубави.

Окрећући се приватним моментима, вреди напоменути да се значајно разликује типски пејзаж подручја где се одвијају бајковита дешавања. Код Белоруса то су увек равнице, и ни у којем случају планине. Планине могу да присуствују ипак само као плод фантазије. Интересантно је што се море у нашем бајковитом свету помиње више пута, без обзира на чињеницу да га већина Белоруса претходних поколења, као ни планине, никад у животу није видела. Најчешћи пејзажни елементи у белоруским бајкама су: поље, ливада, шума, језеро, мочвара, река или поток. Међутим, радња бајке ретко се одвија у башти, иако се гајено дрвеће помиње прилично често, најчешће јабука и крушка. Шљива, дуња, маслина и грожђе не заузимају такво место, као код Срба. И шумско дрвеће по учесталости и приоритетности закупља пажњу Белоруса на мало другачији начин. У првом плану пажње обично се налазе бреза, врба, храст, бор или јела; а уопште се не појављују дрен и буква. Приближно исту симболичност и асоцијативност у фолклору оба

народа има хрст, а врбу и калину Белоруси украшавају посебним особинама. Фолклорно-поетски свет Срба, као што је познато, густо је насељен вилама које живе у планинама, шумама, језерима, рекама и у морима. А белоруска фантазија бића тога рода познате је само као русалке, становнице река и језера, доста ретко – шума. Аналогија је и у погледу змајевских родова. У српским бајкама њихови представници су веома распрострањени, а притом имају и значајну количину разних врста, што за белоруске бајке није типично. Њих је знатно мање. У исто време индикативно је да је позитиван јунак бајки често смук.

Постоје разлике, такође, у стварању представа о животињама и птицама. На пример, ако су у бајкама оба наша народа такве питоме животиње, као што су коњ, крава, бичић, коза, пас, мачак и петао, приказују се слично, а на овцу и вола Белоруси обраћају нешто мање пажње него Срби. Од дивљег животињског света издвајају се скоро те исте особине, иако се њихове нарави и односи према човеку не доживљавају увек једнако. Ово се највише тиче мочварних звери и птица, међу којима Белоруси посебно издвајају роду и ждрала.

Током приређивања овог зборника, треба да признам, нисам се нарочито трудио да акцентујем разлике; пре ће бити – супротно. Али то ћете већ оцењивати ви сами, драги српски читаоци.

Желимо вам срдану добродошлицу у бајковити свет Белоруса!

БЕЛОРУСКА СЛОВЕСНОСТ ЗА ДЕЦУ И О ДЕЦИ

Према опште прихваћеној дефиницији, дечија књижевност је књижевност коју су одрасли написали за децу. Ипак, ако се узме у обзир дословни смисао дефиниције и природа појаве, на коју она мора да се односи, онда је логичније да се дечијом књижевношћу назива то што су сама деца могла да напишу о себи и за себе. Сходно томе, да напишу за одрасле, такође. Али тако се већ наместило: пише онај ко боље уме, при чему има свест о томе да, колико и деца, разуме. Међутим, не би шкодило да додамо као веома значајно, да је пожељно на дуже стазе да за децу пишу они који нису изгубили способност да се поистовете са децом. Само стваралаштво таквих књижевника млади читаоци ће прихватити са највећим интересовањем и без сумње да ли је то писано за њих.

Наравно, сваки одрастао човек и књижевник такође, без обзира на достигнути узраст, некада је прошао стадијум детињства. А захваљујући њему формирало се све то што је ускладило и створило стремљење к лепоти и посебно лепој књижевности, а потом се на тај или на другачији начин појављивало и непосредно у његовом словесном стваралаштву. Ипак, да ли могу без трага да нестану импулси од Бога примљени у то благословено време? Не, они обично тако не нестају. Зато што су помоћу њих остварена најживописнија визуелна искуства, најјаче рефлектована у сећањима на тренутке проживљених срећа и несрећа, највећег образовног утицаја на ситуације међусобних односа са природним и људским окружењем... Од детињства до дубоке старости поменути импулси на необјашњиве начине чувају се кроз сећања и буде те асоцијације, на којима су се формирале кључне идеје о свету око нас. Није узалудно чувени српски песник Добрица Ерић говорио: „Увек кажем да пишем песме за децу од 3. до 103. године.” У стваралаштву сваког књижевника, наравно, огледа се његова лична судба и искуство стечено на каснијем животном путу, али највише се огледа оно посебно, које се држало у души од детињства, а које је суштински одредило његов животни позив-мисију. И то се не назива без разлога Божјим даром, који се, према народној мудрости, „увек разликује од кајгане”.

Само по себи разуме се, свест и искуство књижевника треба и да окупи још нешто, што се такође непосредно везује за индивидуалност, али већ у тим облицима који излазе из граница личног. Наравно да је то превасходно духовно-културно искуство које народ

вековима негује. А да наставе традицију, да сачувају духовна блага народа и пренесу их будућим генерацијама позвани су, у првом реду, изабрани-позвани представници родне словесности, националне књижевности.

Сходно томе, сваки књижевник формиран у одређеном времену и условима који су предодређени низом других објективних фактора, неизбежно одражава „препознатљиве знаке” своје епохе и своје средине. Увек је то интересно читаоцима других генерација, а посебно странцима.

У обимним расправама о дечијој књижевности могуће је издвојити и друге важне аспекте. Међутим, о чему год да се поведе разговор, немогуће је игнорисати следећи моменат: прави дечији књижевници су они мајстори речи који су, свесно или несвесно, били у могућности да се приближе разумевању истине садржане у Светом писму Новог завета, а посебно у фрагментима Јеванђеља по Матеју (18, 3–6) и Марку (9, 34–37). Подсетимо се, да је тамо смештен одговор Господа Исуса Христа на питања ученика: коме је предодређено да постане највећи у Царству Небеском. Да не би било само убедљиво већ и јасно, Господ је позвао дете, поставио га међу ученике и рекао овако: „...Истину вам кажу, ако не примите веру и не будете као деца, нећете ући у Царство Небеско”. Из ових речи обично се изводи кратка поука: „Будите као деца!”; иако директно у Јеванђељу управо такав израз одсуствује. Међутим, обавештени познаваоци Светог писма наводе још и позив Апостола Павла: „Браћо! Не будите деца умом, него на пакост детињите, а умом будите савршени” (1. Коринћанима. 14, 20). А овај позив наводно има други смисао, нарочито када се обрати пажња на последње речи које се под утицајем уобичајених стандарда промишљања у нашој свести обично јављају. „Умом бити савршен” пожељно је због тога, што је у савременом свету одраслим људима нарочито тешко да остану деца, скоро немогуће. Спољашње свакодневне појаве враћања разуму, својствене детету, могу да се посматрају чак као девијација. На пример, дозволите да представим заиста необичан призор, који је описао у својим мемоарима мој пријатељ: једна бака, његова комшиница, после летње кише је излазила на улицу и прскајући се у барама заједно са малом децом, са одушевљењем је градила од влажног песка кућице, куле, планине... Али и овај случај, далеко од типичног, показује не само да смо сви били деца, већ и да одговарајуће расположење душе на одређеним нивоима чувамо. Друга

ствар је што је одрасли живот испуњен многим искушењима и кушњама некако нас поступно преформирао, лишавајући непосредности, поверења, искрене отворености у односу са људима и околним светом... Зато је скоро свако од нас, видевши нешто слично, одмах спреман бескомпромисно да реагује: „Подетињила старица...” Опет у свакодневним својим пословима често оптужујемо једни друге: „Ти си наиван као дете!” Иако, да кажемо тако, никада нећемо престати да схватамо да се у понашању деце јавља нетакнута целовитост разума и душе коју одрасли човек из очигледних разлога губи. Нажалост, са годинама губи се осећај хармоније која је поменута у Јеванђељу као најважнији циљ – Царство Небеско – за људе свих узраста. А свако дете га полазно прима и у царству земаљском. Ово се уклапа у чисту дечију душу која, по Божијој замисли, треба да види свет као хармоничан и да осети потенцијално присуство хармоније у свему што нас окружује. Ако изненада узникне опасност, претња том хармоничном поретку, дете увек има могућност да се пожали мајци која отелотвори највишу, ни са чим мерљиву силу. Очигледно, тако својеврсно јавља се код деце урођена вера у Бога, који је позван да персонализује најближе и најдраже биће. А веру дете увек има, чак и без свести о томе. Вера, нада и љубав код детета су просто бескрајни. Сваком детету су својствени односи поверења са мамом и татом, баком и деком, пријатељима, а касније – са учитељима, ако су они добри, прави... Отприлике тако у младом бићу почиње, са већом или мањом сигурношћу, да се формира идеја Бога. На тај или на други начин, неминовно долази до свести: без обзира на то колико брига имају родитељи и сви други људи, они неће бити у стању да га одбране од разних пакости којима је испуњен овај свет. Да заштити од многих несрећа може само Свемогући Бог. Дете на свој начин осећа страх и сходно томе реагује на упозорења. Притом, нису му својствени сумњичавост и злоба, а нарочито никако мржња које понекад потхрањује одрасли човек, а потом функционише по њима. Опет, деца су лишена склоности да сумњају у све и у свакога, а посебно – у Бога. Њихова вера не зависи од разума. У ствари, то је нада на безусловну љубав. Нада је по природи својој интуитивна. Међутим дете, такође по својој природи, не може да остане пасивно. Њему је својствена увек лична активност не само у емоционално-психичким реакцијама које прво и највише сви примећујемо, већ такође и у другим облицима опажања великог света које деца треба да упознају, да „усвоје”. Овде се, као

нигде другде убедљиво потврђује Тертулијанов поглед на људску душу, по својој природи хришћанску. Будући да је отпочетка програмирано на безусловно добро, дете увек чека доброту у односима према себи и учи да је показује у односу према другима. И тако испада да је само деци карактеристично поимање света као идеалног, а заједно са тим и најадекватније, ако се оријентише на идеал. У ствари, управо су ово потврдила најбоља дела класика дечије књижевности света: Руса – Александра Пушкина, Владимира Одојевског, Ивана Крилова, Сергеја Аксакова, Дмитрија Мамина-Сибирска, Павела Бажова, Михаила Пришвина, западних Европљана – Ханса Кристијана Андерсена, Браће Грим, Луиса Керола, Селме Лагерлоф, Астрид Линдгрен, Шарла Пероа, Ђанија Родарија, Антоана де Сент Егзиперија... У ствари, ови књижевници су учествовали у образовању многих генерација Белоруса. А достојно место у наведеном броју требало би да имају и српски књижевници, који се постепено преводе у Белорусији: Јован Јовановић Змај, Бранко Ћопић, Десанка Максимовић, Гроздана Олуић, Добрица Ерић, Душан Радовић, Драган Лукић, Љубивоје Ршумовић и други.

*

У међувремену, драги читаоци, желео бих да кажем неколико речи непосредно о антологији,²⁴ која се предлаже Вашој пажњи. Пресудним у њеној припреми може се сматрати то што је сачињена са циљем да се пружи што јаснији увид у белоруску дечију књижевност српском народу – братском, али ипак иностраном. И у зависности од тога формирала се општа замисао књиге. А већ су се њој подређивали приватни фактори. Рецимо, није се могло много вагати у односу на питања временског оквира, обухваћености аутора и дела. Мало теже је било са критеријумима избора појединачних текстова, будући да се морала обратити пажња на њихове родовско-врсне и жанровске карактеристике, признате у својој националној средини, а као додатак и уметничке вредности по савременим стандардима. Било је незгодно одредити и, конкретно, којем узрасту читалаца је најбоље адресирати сакупљено у једне корице стваралаштво. Појављивала су се и друга питања, такође.

Међутим, поновићемо, све се подредило главном задатку – представити белоруско словесно стваралаштво за децу са највећом

²⁴ Антологија белоруске књижевности за децу / приредио и предговор написао Иван Чарота; превела с белоруског Дајана Лазаревић. – у рукопису.

могућом пуноћом. А у овом случају једноставно је немогуће заобићи одговарајући фонд усменог народног наслеђа, посебно оних жанрова који су увек вршили утицај на формирање личности дечета-Белоруса. Пре свега, бајке, без којих је немогуће замислити традиционално васпитање. Заједно са тим узима се у обзир садржај усмено-песничких дела и народних прича које, у ствари, при свим националним особеностима, на свој начин уопштено и универзално прихватају деца разних народа. И то је могуће зато што ови радови, на овај или онај начин, одражавају универзални систем погледа на свет који је близак дечијој перцепцији света и живота. За децу, независно од расе или националности, све је могуће и изводљиво. Зато су за њих бајковите приче више од плода маште, то су реализације њихових, како животних потреба, тако и разних жеља. Желите ситљив и укусан оброк – молимо столњак који се сам поставља; ако се не може победити простор на убичајен начин – постоји летећи ћилим или чизме-самоходке; ако не можете сами да савладате препреке – за добра дела нађу се помоћници попут доброг коња, паметног миша или патке која уме и да хода, и да лети, и да плива... Наравно, у дечијем огледању света неизбежна пажња се даје и силама супротстављеним добру, истини и љубави. Међу њима су и они негативни ликови који без обзира на то колико су моћни, нису у стању да се одупру добрим, искреним и храбрим јунацима. Тако да је победа увек на страни сила светлости и доброте. Ко у том случају сме да каже да је ово неадекватан поглед на свет?

Не само у бајкама, већ и у целокупном висококвалитетном стваралаштву за децу типична је незамењеност погледа, једнозначност моралне позиције, утврђеност образовног ефеката и поучност многих описаних ситуација, које стимулишу склоност да се проникне у тајне постојања и истовремено – слободне игре која развија ум, машту, духовитост и многе друге квалитете неопходне за сваку особу, посебно ону наклоњену стваралаштву.

Све то, о чему смо разговарали, више или мање уверљиво одражавају дела белоруске дечије књижевности укључене у наш зборник. Такође бисмо желели да верујемо, да је извршени посао састављача помогао српским читаоцима да пронађу у овим текстовима дефинисане карактеристике белоруске деце. На крају крајева, увек је занимљиво и корисно упоређивати дечију књижевност братских народа, а такође и изражене у њима карактере деце који су се код нас традиционално сачувале.

Добро дошли у овај свет, предодређен белоруском децом. Предлажемо да пратите мисли, осећања и деловања оних које је одгајала Белорусија. У том циљу се и припремала предложена књига.

И дај нам, Боже, да се споразумемо, као права браћа!

НАЦИОНАЛНА СВЕСТИ БЕЛОРУСА

ДЕРУСИФИКАЦИЈА КАО ДЕФОРМАЦИЈА САМОСВЕСТИ БЕЛОРУСА

Сви посматрамо како се незадрживо проширује и распламсава рат цивилизација, рат међу погледима на свет, рат идеја и идеала, рат супротстављених смислова живота, рат кодова самосвести, рат духовно-морално-психичких модела човека...

И он обухвата цео свет. Већ има очигледне резултате. Тешко да ће неко моћи да оповргне тврдњу да се пред очима наше генерације у основи мења самосвест многих народа глобално „обновљеног” света. Долази до губитка разумског почетка и контроле разума, саме самосвести – историјске, националне, духовно-културне...

Али ја се нисам припремио да размислим наглас о другим, више или мање далеким народима, већ о свом, блиском по крви. И не могу, а да не поделим бригу због тога што је код мојих сународника-саплеменика, за последње две деценије, као резултат „перестројке” совјетске и глобалне, самосвест претрпела веома значајне деформације.

Долазимо до констатације да се масовна јавна свест грађана Републике Белорусије, као и већине постсовјетских република, све више потчињава идеји Европе. Притом, ствар није у привлачности саме те идеје, њеном конкретно-историјском садржају или у филозофској суштини. Из прагматичних разлога су промењиве обећане предности новог надржавног поретка живота на континенту и, што је посебно симптоматично, структуре у коју се као клин закупава свет – Европска унија, Европски суд, Европска банка и још и општеевропска монетарна јединица. А њихова тежња је, за већину становништва бившег СССР, осиромашилог после извесних катаклизми, унапред одређена и још је подржавају идеолози одређене врсте: „европски стандард”, „европски ниво живота”, „европске вредности као општељудске”, „напредна цивилизација Европе”, „достигнућа европске културе” и, наравно, „уједињена Европа”, „општеевропски дом”.

Последице таквог испирања ума или другачијег кретања у Белорусији и првенствено међу интелигенцијом, већ на самом почетку 90-их година нашао се већи број људи који су полагали наде у „европске трговине” и приступили капиталном „европском ремонту” наслеђене куће и одговарајућем „прокултурењу” средине: њиховим снагама су створени Европски хуманистички универзитет

и просветна организација „ЕвроФорум”, „Европски клуб”, „Европски учитељски клуб”, основане су „Европске новине” итд. – „да би се јасно показало над Белорусијом европско небо...”²⁵ Међутим, предузимали су се и активни покушаји да се замени ћирилица, која, тобоже, сужава Белорусима хоризонте, ограничава светле перспективе интеграција у Европу...

Важно је напоменути, да садржај нових позадинских идеологема уопште није припадао било каквој дискусији, без обзира на то, што су у сваком конкретном случају постојали озбиљни разлози. Рећи ћемо, када нам се у својству идеалног предлагало „отворено друштво”, требало би разјаснити: за шта ће оно бити отворено – за претоварне базе туђег оружја и наркотика, за распрострањење сатанизма, за култ снаге, за деморализацију без преседана, тј. за рушење хиљадугодишњих традиција и формираног духовног генотипа? Чак и када је декларисан „приоритет људских права”, нико није могао и није ни покушавао да јасно објасни како се ова права комбинују са правима нација и народности, тј. са процесима национално-државне суверенизације у оквирима постојећих удружења, као и са присвојењем основних имовинских, па и грађанских у целини, права новонасталих олигарха. Пропаганда „напредне културе и цивилизације”, опет је *a priori* одбацила бојазан да ћемо се наћи у страшној зависности од кока-цивилизације, америчке псеудокултуре, о којој је аутору ових редова један стари српски монах рекао овако: „Шта ће нам њихово, када су се код нас у свакој сеоској кући сачувале културне вредности неколико пута старије од саме Америке?!” А сам ћу додати, ради објашњења: наша словенска, православна култура – то је концепт произведен из другачијег култа и нема везе са култом долара или култом овце Доли. И у овоме се налази њен непролазни значај, као и њена актуелност.

Међутим, Белорусе су привлачили и други орјентири који су водили у реалност к стању, а које је публициста и сународник поменутог монаха без околишања оценио на следећи начин: „Огромна већина народа света већ је крајње изгубила своје корене, подвргнувши се декултуризацији. Уместо активног развитка и стварања сопствених

²⁵ Видети: «Каб праясниць над Беларуссю еўрапейскае неба...» (На пытанні Алеся Разанава адказвае славенскі паэт Вена Таўфер) // Літаратура і мастацтва. 20.06.1997. С. 13–15.

култура постали су пасивни потрошачи „интернационалних” сурогата изгубљених вредности, тј. антикултуре „made in USA”.²⁶

Нарочито је опасно што у свести великог дела Белоруса, из жељеног европеизма, закономерно и неизбежно испада словенство, раније по свим критеријумима изузетно важно за белоруску „самост”. А временом је таква поставка постала уобичајена, да словенску заједницу треба разумети као измишљени концепт, апстракцију. У најбољем случају, код нас се она тумачи као произвољно изборна комбинација – чега са чиме, није важно. И зато су довољно широко распрострањење добиле специфичне „теорије” етногенезе Белоруса – не као Словена, већ као народа који се формирао на балтичком супстрату, по специфичној литванској линији; или пак на супстрату јатвјашком, а опет одвојено од формираног руског... Неприметно је постало суштинско питање управо о супстрату, а не формирање заједнице, у којој су се данашњи Белоруси сматрали „РУСима”, „РУСичима”, „РУСким народом”, „РУСинима”, „БелоРУСцима”.

Али у данашње време, под дејством антируских концепција већ је одрасло и васпитано цело поколење грађана „суверене и независне” Белорусије, за које по односу према њиховој држави и њиховим грађанима немају нарочитог значаја, а чак се и просто непријатним чине разумевања „општеруских корена”, (бело)руски народ као „грana руске заједнице”, „која чини део руске цивилизације”, „сегмент/елемент руског света”, не говорећи већ о значају за наше време одреднице „Западна Рус”. Сви појмови тога рода скоро бесприговорно се интерпретирају као сведочанства изгубљене сопствене националне свести која настаје као резултат утицаја „руске императорске политике и идеологије”. Тако да представници младога поколења, лично се не замисливши, лако могу да поделе мишљење озлоглашеног у околини белоруског „образованог човека” Јана Станкевича (1891–1976) који је предлагао „...одбацити смешан и штетан назив „Белорус” и назвати се нашим исконским славним именом Кривичи”²⁷ (*Овде и даље у цитатима подвлачења су наша. – И. Ч.*). Треба обратити пажњу, да то није став једног Станкевича. Подржао га је ред представника „препорода” на почетку XX века. Конкретно, високоауторитетни у круговима данашње белоруске интелигенције Вацлав Ластовски (1883–1938) је сматрао да именовању

²⁶ Калаић Драгош. *Трећи светски рат*. – М.: ИИПК „Ихтиос”, 2006. С. 65.

²⁷ Станкевич Я. Нацыянальны назоў беларусаў // Беларускі студэнт (Прага). 1923. № 2–3. С.10.

„Кривија... је предодређено да у историји народа затвори круг времена, буде прочишћујућа ватра, магички знак на путу, лековита и живототворна вода Препорода Народа” и ово именовање је активно учврстио својим историографским и лексикографским радовима²⁸. Намера „да се затвори круг времена” носиоцима те идеологије још није успела да се реализује. Али саму идеју, у „варијантама” развијају и многи хуманитарци наших дана, и чак са јачањем антируске-антирусијске орјентације при интерпретацији најразличитијих појава. На пример: „Приметићемо да су се називи ‘Бела Рус’, ‘Белорус’, ‘Белорусец’ у на нашим земљама појавили тек у XVII веку, у време рата Московске државе са Државном заједницом Пољске и Литваније. Изгледа, баш од Московљана је произашла иницијатива да се назову Белорусцима становници суседне државе [они који су исповедали руску (православну) веру]. Зато је употреба термина „Белоруси” била необично успешна: то је давало Русији могућност да убедљиво поткрепи своју агресивну политику”;²⁹ „Католичанство је, на пример, својом дисциплиновашћу утицало на белоруску психу, зачетници белоруског покрета препорода такође су се појавили у католичкој средини (К. Калиновски, Ј. Чачот, В. Дуњин-Марцинкевич, Ф. Багушевич и др.), католичанство је показало утицај и на православље, које се у Белорусији разликује од руског и нема цезаропапизма, ни крајње пасивности, а отворило је врата за белоруски народ и у међународном животу (нпр. Ватиканска радиостаница је прва укључила белоруске преносе у свој програм) и захваљујући католицизму Белоруси су почели да убрајају себе у народе Запада и др.” „Делови Државне заједнице Пољске и Литваније на крају XVIII века испунили су вечити циљ Москве у односу према Белорусији, која је превасходно укључивала у себе установљење на нашим земљама православља и државне самосталности”.³⁰

Већ четврт века многи од нас брину о националној идеји. Али по правилу изостављају из вида резултат уопштеног историјског искуства нације, израз исконске суштине, колективну самосвест народа, а остављају само пожељно актуелно политичко опредељење, које се може изразити у пароли, тачније – у слогану, како данас

²⁸ Видети, на пример: Ластоўскі В. Падручны расейска-крыўскі (беларускі) слоўнік. – Коўна, 1924; Ластоўскі В. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. – Коўна, 1926.

²⁹ Хаўстовіч М. Шляхамі да беларускасці. Нарысы, артыкулы, эсэ. – Варшава, 2010. С. 197.

³⁰ Уладыкоўская Л. Як захаваць культурную самабытнасць? Сучасныя нарысы для некастрычаных аспектаў праблемы. – Мінск, 2010. С. 32–33, 46.

говоре. Притом, присталице тзв. „трећег белоруског препорода”, суштину свог слогана, по правилу, ограничавају узвиком тј. захтевом: „Белорусија – у Европу!” И чини се да томе немамо чиме да се успротивимо... Тако се непристрасном погледу открива реалност, која је, без преувеличавања, страшна: *Белоруси немају и као да не желе да имају општу националну идеју*, у пуном и правом смислу, а окрећу се онима, који се орјентишу на уситњавање, рашчлањивање различитих компонената са потчињавањем партијским интересима, а на тај начин не доприносе уједињењу нације, већ супростављању њеним деловима, поларизацији („искрени Белоруси” и „присталице уједињења са Русијом, тј. поништења белорускости”), провоцирању грађанског рата у специфичним формама – слава Богу, још нема таквих, као у Украјини. Сходно томе, када се говори о систему координата у којима би требало да се исцрта белоруска национално-државна идеја, никако не можемо да обиђемо крајње опасно испољену равнодушност према низу најважнијих момената, неопходних за нормалну орјентацију у здравом смислу.

А разговор на ову тему започињати заправо нема смисла без објективне карактеризације духовно-моралног стања у којем се наша „елита” нашег друштва. И прво, што би требало издвојити као одлучујућу црту „свести” је збуњеност. Међутим, таква карактеристика може да се тумачи, са пуним правом, као површност. Не зато што је нетачна, већ зато што показује само ону видљиву сваком скученом погледу делимичну и спољашњу појаву, озбиљније и по суштини значајније опште изгубљености, губитка орјентације, која је условљена свиме што је произашло како за последњу деценију, тако и за последњи век.

Заправо се скоро сви почеци чине замагљеним, пре свега етно-духовни, због чега белоруска интелигенција сноси одговорност јер није сачувала у одговарајућој пуноћи историјску свест, није учврстила истинске представе о реалним постојавшим и постојећим основама, чак ни о потреби истих.

Штавише, дезоријентисаност многих „твораца идеја” је очигледна већ у терминологији, у концептуалном апарату. Ако узмемо категорију која подржава овај пример „нација/национално” и користимо је некоректно и уз ретке изузетке, говорећи о белоруском као националном – без обзира на то чега се то тицало: језика, културе, историје, геополитике... – обично се ради о односу у свим временима, иако на питање о формираности белоруске нације до XX века,

дозволићете, два одговора нико не може да да, осим публициста који први и једини сматрају као опредељујуће актуелно-политичке факторе, а објективно-историјске само помињу, мада је и то тако у ситуационо удобној интерпретацији у ствари – изврнуто до краја. Баш зато се чини немогућим пронаћи историјски идеал своје националне државности, уколико је за једне он у Великој Кнежевини Литванској (независно од тога, колико је она била национална, па и суверена, самостална држава), за друге у Белоруској Народној Републици (са целом њеном митском појавом), за треће у СССР (са њиховим, меко говорећи, специфичним принципима опредељења национално-државног суверенитета).

Сходно томе, грађани Републике Белорусије се веома неужедначено односе према многим историјским догађајима. Нарочито таквим, каква је битка под Оршом 1514. године, подела Пољске (1772–1795), припајање белоруских земаља Русији (1793–1795), пољски устанци 1831. и 1863, велики ратови (1812–1814), (1914–1918), (1939–1945), као и према стварању Савезне државе, припајању Крима Русији, проглашењу самосталности Доњецке и Луганске републике... И није ствар у појединим случајевима психоисторијске девијације, већ у системској измени представа грађана савремене Белорусије о логици историје, о Божијој промисли у односу на Белорусе као народ и Републици Белорусији као национално-државној творевини, о фундаменталним вредностима, о реалним добицима и губицима у прошлости, садашњости и будућности. Укратко, постоји у потпуности довољно основа да се води реч о извесној деформацији самосвести Белоруса на крају XX и с почетка XXI века, чак у поређењу са потпуном колизијом у прошлости.

Рећи ћемо то да је Лав Сапега (1557–1633), велики канцелар, а затим велики хетман Велике кнежевине Литванске, Руске и Жемојтске) за Пољаке био и остао позитивна и значајна личност, што је објашњиво и у потпуности разумљиво. Исто као и то, што је за Русе он био и остао противник, предводник освајача, а још и вероломник (будући да је крштен у Православљу, прешао у калвинисте, а потом примио католичанство). Сходно томе, уз жељу, могу да се разумеју и оправдају исто тако видљиве противречности са данашње позиције – макар и тиме, што је та личност продукт свога времена и своје средине. Али практично је немогуће разумети, на каквим основама је овој историјској личности умесно давати следећу потврду: „Лав Сапега је звезда прве величине на хоризонту

белоруске историје и културе”; „Позиција канцелара је патриотизам највишег реда, потврђење тога, да Лав Сапега никада, ни при каквим условима није трговао Отаџбином”³¹.

Уопште је широко познато, да је у интригама борбе за пољски трон Лав Сапега прво подривао Федора Иоановича (московског), а затим Сигизмунда III Ваза (пољског), да је нарушио мир са Московском кнежевином, којег је затражио и лично потписао 1601. године; познато је да његова улога није, благо речено, од „највишег значаја” у догађајима 1607. године, у организацији ратне кампање 1609. године и нарочито у распламсалом рату (1610–1618). Међутим, патос цитираног дела мишљења може да се сматра само апологетом разнолике материјализације широког величања канцелара Сапеге: њему је подигнут споменик, његовим именом је названа улица у Минску, са његовим портретом је пуштена поштанска марка и искован је новчић, његовим именом је названо просветитељско јавно удружење „Фонд Л. Сапеге” које има статус посматрача у Конгресу локалних и регионалних власти Европе.

Отуд није безазлена и без штете (и није несебична) одушевљеност маса мантрама од речи које у корену садрже „европа” и „евро”. Тим више што је праћена такође и формирањем илузорне слике света – у прошлости, садашњости и будућности.

Иако је непривлачно, морамо да говоримо о специфичној опасности – не од „виртуализације” свести, која зависи од Интернета наметнутог савременим Белорусима, што се примећује на разним нивоима и у многим аспектима, нарочито у односу према политичкој и културној историји: ту је и виртуална Велика Кнежевина Литванска као белоруска (а не Литванска, Руска и Жемојтска...), и виртуални хероји белоруске историје – осим горепоменутог Сапеге, литвански кнежеви Миндовг, Алгерд, Витовт и Јагајло, и виртуални покровитељ белорускости краљ Државне заједнице Пољске и Литваније – Мађар Штефан Батори („Сијапан Батура”), и виртуални лидери управо белоруског национално-ослободилачког покрета Тадеуш Кошћушко и Викентије Константин („Кастус”) Калиновски, и виртуална толеранција у Великој Кнежевини Литванској и Државној заједници Пољске и Литваније све време од самог њеног настанка, и виртуално доминантни на свим белоруским земљама Константинопољски Патријархат у новом времену, и виртуална Белоруска Народна Република с почетка XX века заједно са виртуалном Владом

³¹ Саверченко И. Канцлер: Историческое эссе // Неман. 2013. № 8. С. 134, 156.

БНР која се изјашњава о себи на почетку XXI века, и виртуално благотворно значење Брестске црквене уније, која је формирала виртуалну националну веру – унијатство, и виртуална Белоруска Аутокефална Православна Црква у Америци...

Да бисмо избегли оптужбе о пришивеном измишљању, указаћемо на неке чињенице: у Витепску је подигнут споменик Алгерду; у Гродну и селу Пељеса у Вороновском округу – Витовту; на званичном нивоу су донете одлуке о неопходности да се подигну споменици Гедимину у Лиди и Миндовгу у Новогрудку (а предлог да се у Новогрудку постави споменик Ярославу Мудром није нашао подршку); портрети Радзивила, Сапеге и њима сличних штампали су се на поштанским маркицама, честиткама, календарима; у Републици Белорусији установљен је орден, књижевна награда и стипендија Кастуса Калиновског, његово име носи гимназија, две улице у престоном Минску и још неколико градова у држави (иако именом оснивача научне белорусистике – првог правог академика Белоруса! – академика Јевфимија Карског, није названа ниједна једина уличица). А као додатак наведеном поменућемо конкретну илустрацију примера, како се Велика Кнежевина Литванска и Државна заједница Пољске и Литваније не само виртуално међусобно слажу, већ се идентификују с бесприговорно идеализованом Европском унијом: „Државна заједница Пољске и Литваније два народа – био је то први Евросавез у Европи! У Државној заједници су у слози живели различити народи, који су створили једну од највећих државних формација на континенту”³².

Геополитички аспект датог проблема, при постојећим приступима, показује се и више него условним, такође виртуалним. У Белорусији, примера ради, неретко смо могли да чујемо и прочитамо следеће: „Ми припадамо региону источно-средњеевропском...”; а до данашњег дана усмено и писмено се говори: „Ми живимо у самом центру Европе”, а у исто време део елите сигурно додаје: „Треба да се вратимо у Европу – што је могуће брже!”

Нису мање симптоматичне ни појаве овог плана дезоријентације већине савремених Белоруса у парадоксално убрајаним „открићима” новог центра Европе и стереотипним изјавама, да је јединственост Белорусије и њеног народа – у статусу границе између Истока и Запада.

³² Ян Забродскі. «Рэч Паспалітая двух народаў – першы Еўрасаюз у Еўропе!» /Гутарыў Мікалай Анішчанка // Літаратура і мастацтва, 4.05. 2007. С. 13.

Условни європски ориєнтир који је илузорно представљен изнад сваког Александријског стуба није пресудан само за публицисте одређеног убеђења. Представници разних политичких платформи нарочити значај придају идеји „центра Европе” – баш у Белорусији. Сходно томе, и научне снаге су укључене: „Белоруски научници су извршили нове прорачуне и са великим степеном тачности одредили географски центар Европе. Он се налази у Витепској области, на југозападу од Полоцка, поред језера Шо. Једном речју, ко год и како год да прорачунава и тражи центар Европе, он се налази у Белорусији!”³³ А регионалне власти у почетку су оклевали, а потом су се, такође, укључиле и поставиле знак „Географски центар Европе”. Истина, није био поред језера Шо, већ у центру древног Полоцка... Дозволићете, на завист многим другим претендентима на „евроцентричност”.

Што се тиче поменутог својства „између”, исто то, само на другачији начин, осећају многи други народи, укључујући не само по сродству блиске – Русе и Украјинце, већ такође и суседе – Пољаке и Литванце, али и Словаке, Словенце, Чехе, Србе, Бугаре, Румуне, Грузине, па и Турке, на крају крајева...

Чини се да се сви слажу да се не сме спекулисати на осећањима патриотизма, која имају неизмерљиву вредност када их мотивише права љубав према отаџбини, жеља да се сачува њено достојанство. Али никако се љубав и поштовање према Белој Русији не култивишу у процесу глобализације. Већина тежњи глобализатора-европеизатора на нашем простору по правилу се своди на дискредитације рускости и Православља. Може се рећи да је то заједнички именилац. А паралелно са њима иде, активно и успешно, у шта ће дозволити да се убедимо наведени примери, полонизација са католизацијом у складу са европеизацијом. Ради веће убедљивости није сувишно споменути још, као бивши главни представник Католичке Цркве у Републици Белорусији, архиепископ Казимир Свјонтек је отворено изјавио: „Мој програм је распрострањење пољске културе на овој територији: треба да, колико је могуће више деце и омладине да шаљемо у Пољску на екскурзије, у школе, а из Пољске овде да доводимо католичке свештенике и монахе, треба да организујемо кружоке Пољака, курсеве пољског језика...”³⁴ А за комплетнију слику,

³³ (Без подписа). «Дакладнась тыдня» // Літаратура і мастацтва, 11.10. 2002. С. 2.

³⁴ Цит. по: Гардун Сергій, прот. Яшчэ раз пра мову богаслужэння // Царкоўнае слова. 2008, № 4. С.11.

дозволићете, не би било сувишно да додамо и следеће: „...У почетку 1990-их година радило се и нешто друго: у католичким црквама на територији суверене Белорусије биле су окачене пољске државне заставе и портрети председника Пољске. Белоруска влада је била принуђена да усвоји посебну уредбу, која наређује да се уклоне из верских објеката државни симболи страних држава, у којима су, иначе, тада већ почели да штампају географске карте на којима се Западна Белорусија означавала као пољска територија. О Казимиру Свјонтеку пољски кинематографи су снимили документарни филм који су приказивали на пољској телевизији и у којем је Свјонтек говорио о својим плановима полонизације Белорусије, ниједном не поменувши назив државе у којој он живи и ради. Памтим последњи кадар тог филма: лице Казимира Свјонтека преко целог екрана и његове речи: „Јестем пољакем” („Ја сам Пољак!”) Тек после тога, када је белоруска влада дала оштру оцену на такву политику католичанства, у католичким црквама је почела „белорусизација”³⁵.

Шта представља ова „белорусизација”? Са једне стране, Римокатоличка црква је почела активно да користи белоруски језик у богослужењу, у успешно растућем издавачком послу, у својим средствима масовне информације коју са одобрењем прима интелигенција. Такође је развила културно-просветитељску и васпитну делатност за децу и омладину, према чему се јавно мњење односи благонаклоно. Међутим, треба имати у виду, ако је реч о „белорусизацији”, а не о нечему другом, онда се у резултату не сме видети противречног по суштини: у основи белорускости систематски се намеће пољска култура, о чему је горе било више наведено. А као додатне доказе неће бити вишак да напоменемо да је на белоруској земљи постављено мноштво споменика римском папи Јовану Павлу II (тј. Пољаку Карољу Војтилу), да се споменици постављају чак и мрачно-упамћеном „душеграбу” унијатском архиепископу Иосафату Кунцевичу, да је из Пољске на нашу територију управљено дејство спутњиковог телеканала „Белсат” и организовано емитовање белоруске службе „Радио „Полонија”, да се у прве редове регистра „белоруске” славе уписује пољска шљахта XV– XIX века, да се масовно „обелорушивају” представници пољске културе... Или да узмемо макар овакав показатељ из знатижеље: на каналу Опште-националне телевизије Белорусије (ОНТ, 23. јануар 2015, вече) као лек против мигрене препоручује се „Полонеза” Огинског...

³⁵ Исто.

Наравно, дужни смо да узмемо у обзир, да одређени (мали) проценат становништва Белорусије чине етнички Пољаци, а поред њих значајно већи, буквално за последњу деценију и већ довољно велики проценат – католици. Нема сумње, да њихова национална и верска осећања морају да се поштују. Али реч је о нечему другом: у позадини, коју смо укратко истакли, водила се и води се фронтална обрада масовне свести на јавно антиправославан и антируски начин. Ево једног таквог примера (далеко не најмрскијег): „Спољашњи облик православних цркава мењао се много спорије. Можда је такој спорости посредовала ортодоксална каноничност ове конфесије. На пример, руски свештеници не могу да служе у цркви, ако у њој нема бар једна *жаруља* (тј. сијалица. – И. Ч.). Када су у Гродновску Каложу пустили вернике, њен настојник је дуго трпео, а потом је натерао раднике да на Каложу такође *приширафе... жаруљу*. Ова прича се завршила тиме, што су свештеника уклонили из парохије и некуда послали, како сам чуо, у Тамбовску губернију (...) После XVIII века наше земље су ушле у састав Руске империје и почела је наредна епоха. Католике су постепено удаљавали од активног, јавног живота, Унију су расформирали 1839. године, храмове су градили искључиво православне, а те католичке који су још остали, такође је већином присвојило себи православно руководство...”³⁶

Напорима публициста таквог рода, а такође несавесних историчара, код нас су направили страшилом „русификацију” 1860-их година, као и националну политику совјетског периода. Иако се изненађујуће мало говори о томе, како се у периоду XVI–XVIII века на свим белоруским земљама, тако се и у 20-им и 30-им годинама XX века у Западној Белорусији водила усмерена и жестока полонизација, што потврђују сведочења многих научника, међу којима је и долецитирани специјалиста-академик по истом поводу, као и горепоменути публициста: „...Када су у 30-им годинама на брду под замком у Гродну пронађени темељи древног православног храма, пољски археолози, у суштини, нису томе сведочили званично, јер чињеница тога је противречила једностраној пољској историографији која је сматрала Гродно пољским градом”.³⁷ Такве плодове током векова је рађало разграничење *Pax Slavia Latina* ↔ *Pax Slavia Orthodoxa*.

³⁶ Валасевич І. Жыве на Беларусі Бог // Літаратура і мастацтва, 3.08.2007. С. 4.

³⁷ Астроўскі Ю. Беларусы: адзін народ і тры нацыі? // Літаратура і мастацтва, 15.05.1992. С.14.

Али да ли ће бити тако, ако се оваплоте у живот препоруке које су припремили савремени (довољно високо постављени) радници у сфери белоруске културе, а конкретно: „При разради стратегије национално-културног и духовног развитка, нарочито важним се чини темељно изучавање искуства других држава, пре свега европских, јер је белоруска култура део европске хришћанске цивилизације. Као успешно и могуће за наше прихватање чини се, у првом реду, пољско искуство (има се у виду како чување културних достигнућа, тако и реализација стратегије даљег културног развитка). Огромно значење има, такође, коришћење британског искуства (није случајно да интелектуални потенцијал постаје најмоћнији фактор националног развитка), немачког, чак и америчког – последњи је нарочито користан у својој поликултуралности, динамичности, иновацијама”.³⁸

Авај, како постојећи, тако и планирани резултати не иду у корист рускости и Православља.

Међутим, ово све не значи да је Православље престало да буде основна и неotuђива карактеристика белоРУСКОГ етноса. Без њега представници нашег народа (који још није постао нација), уопштено речено – становници Републике Белорусије, чак и ако очувају остале спољашње атрибуте који припадају заједници, формирају неке субетносе – БелоПОЉАКЕ, БелоЕВРОПЕЛЦЕ, БелоАМЕРИКАНЦЕ...

Сетићемо се, да је игнорисање или потцењивање етно-националних разлика доводило до трагедије много крупнијих размера. И морамо да признамо да је неке разлике увела историја (то су и територијалне поделе, вероисповедна разграничења, одређена разилажења у низу обичаја, јачање одвојеног језика, формирање самосталне књижевности...). Међутим, још важније је да се подсетимо, колико је опасна супротстављеност – када се са одређеним циљем преувеличавају различитости, да би се у разликама избрисало сећање и постигло, да сећања на те корене изазивају комплексе, а као резултат тога – мржњу према њима самима, а још више – према носиоцима који их чувају. А код нас се од краја 1980-их година активирао, и многим силама стимулисао, сукоб разлика, притом са убиственом логиком: негативно совјетско је искључиво – руско. У великој мери, нарочито код младог поколења, томе се потчинио белоруски национална идентификација. Њена привремена обележја, наравно,

³⁸ Уладыкоўская Л. Як захаваць культурную самабытнасць? Сучасныя нарысы для некаторых аспектаў праблемы. – Мінск, 2010. С. 110.

зависе од свеукупности спољно-политичких, унутрашње-политичких, социокултурних услова. Али у садашњем свету, необично су јака прагматично-адаптациона стремљења и управо се она сада на разне начине култивишу добијајући невероватну динамику и непредвидиве могућности да утичу како на масовну свест Белоруса, тако и на перцепцију белорускости „са стране”. За то није потребна ни освешћеност, ни поузданост фактографије, ни исправност пресуда и закључака.

Довољно је да се постави познати „тон” и на учињеној простоти да се изазове „унисон” – као, на пример, у распрострањеној међу странцима разнобојној „енциклопедијској” (!) брошури, са следећим садржајем: „Правилније би било писати ‘историјска Литванија’, ‘Литванска кнежевина’, ‘Литванија Велика’, ‘Велика Кнежевина Литванска, Руска, Жемојтска и др’, а такође не Белоруси, већ ‘Литванци’; „Белоруси данас – то су јучерашњи Литванци”, „Белорусија иде „по европском путу”: демократије (господске), правне државе (...) Московска Русија се формира као „евроазијска” држава, са јарко израженим знацима „источне деспотије”, и „азијатизма”; „Белорусију изучавајте по Пољској...”; „Постоји нека „златна средина” између поноса и осећања „млађег брата”. И пре свега, та средина је ближе „господству”, него сељачком праву. Живела Белорусија!”³⁹ И није случајно, такође, што је у овој „енциклопедији”, међу небројеним илустративним материјалима, уз много католичких цркава, двораца и других пољско-племићких знаменитости, дата само једна фотографија православног храма – па и то је, чини се, са циљем да се покаже „историјски споменик одузет од католика”.

На сличне опусе, чини се, ни не треба обраћати пажњу. Али они нису само докази већ постигнутих резултата који одговарају идеолошкој обради свести, већ напомињемо и њене претеће размере у будућности. Сходно томе, никако се не смеју затварати очи пред тим, да се деформација самосвести Белоруса добија у тоталној дерусификацији. Ипак, сада је већ русофобија чврсто укореењена у свести практично свих Белоруса млађих од тридесет година. Може се рећи да су њих убедили, да бити Белорус значи доследно и категорично демонстрирати своју особеност и одељеност од руског народа, руске историје и културе, неукључивање у њене традиције и духовне вредности, истичати разлике у основним одликама,

³⁹ Якутовский Г. Беларусь – это круто. – Минск, 2014. С.5, 18, 44, 60.

карактеристикама националног карактера итд. А ко има користи од тога? И чему тако нешто може да доведе? И ко ће узети на себе одговорност за стварно дешавајућу деформацију масовне свести и самосвести народа?

Зато је од нарочитог значаја питање, шта ће бити главни вектор образовања и васпитања у будућности.

Тако или другачије, по великом рачуну (како су говорили мудри наши преци, по Божјој вољи), камен-темељац националне (!) суштине Белоруса је рускост. Ако се уклони овај камен, суштина се не држи ни на чему. „Белост” ће сама по себи нестати. Другим речима, не само о здравој националној самосвести, већ ни о каквој националности, тада не може бити речи.

ПРОТИВРЕЧНОСТ САВРЕМЕНЕ БЕЛОРУСКЕ РУСИСТИКЕ

Неопходно је посветити велику пажњу сплету противречности, повезаних са односом белоруске заједнице према интеграцијама уопште. Као прво, морамо да узмемо у обзир што се у масовној свести интеграциони процеси доживљавају као неопходност, чак и неизбежност у сваком случају: истина, за једне је руска (евроазијска) тенденција позитивна, а за друге – Европска унија. Као друго, треба имати у виду, да се непрекидно форсира тенденција да се представи илузорна евроинтеграција као значајнија ствар од реалне обнове растрзаних у „перестројки” свестраних веза са Русијом. Као треће, не може да се игнорише, да почињу да доминирају негативне оцене заједничког друштвено-економског и политичког искуства Републике Белорусије и Руске Федерације... Али, чак са сличним оценама типолошки општих ствари у недавној прошлости, садашњост и будућност се сагледавају на различите начине. У чему је ствар? Разлога је много. Али главни међу њима, дозволићете, лежи у томе, што у преломном периоду наша општа свест није била заштићена од фронтално наметнуте антирускости. Чак ни трезвено-мислећи део интелигенције својевремено није могао да се одбрани од преоријентације свести у потребном степену. У сваком случају, мало ко је успео да избегне самообману, чији су типични облици постали претерано апсолутизовани историјски митови, у које се убрајају и величање Велике Кнежевине Литванске, њена равноправност са Пољском Круном, дружељубивост, па чак и белорусофилство Државне заједнице Пољске и Литваније, како у средњем веку, тако и у ново време, па и белоруски „патриотизам” пољске и полонизоване шљахте, религијску толерантност на земљама Белорусије у свим временима итд. Осим тога, масовна свест је са претераним поверењем примила стереотипизовану „добронамерност”, из најбољих побуда, преувеличавајући привремени значај тога, што је у Белорусији за русофобију остало мање места, него у другим републикама у тренутку распада СССР... Поред тога, развој ситуације није ишао у том смеру добрих намера и убрзо смо се суочили са оваквом реалношћу: отуђење од „руског света” у свим његовим историјским формама и тренутним манифестацијама јасно се изражава и ван реторике на митинзима; а ако забележени вектор постане одлучујући у будућности, то неће означити ништа друго, до губитак белоРУСКОСТИ.

Све ово је прилично очигледно и са свом јасношћу сведочи о реалним контрадикцијама и, сходно тиме, већ је примило озбиљно политичко значење. Било како било, снага идеологије и њена стабилност као система не би требало да се заснива само на провереним актуално-политичким оријентирима, већ и на пруженој поузданој духовно-моралној подршци традиционалних вредности погледа на свет који су унапред одређени реалном историјом народа, њеним постањем и вероисповешћу – тиме, што одређује ову или ону представу о праведном светском поретку, о улози и месту човека у таквом свету, о његовим односима са другим људима и Богом, а из тога су изведени погледи на слободу, једнакост, братство... Једино у овом случају систем погледа и убеђења је стабилан, перспективан и креативан.

И то је нама, Белорусима, дозвољено да проверимо на сопственом искуству последњих двадесет пет година, када смо морали да тражимо подршку за национално-државну идеологију. Без обзира како био формиран смисао сличних потрага, на провери се показало да у својству камена-темељца наступа однос са историјском Русијом, Руском империјом, Совјетском Русијом и данашњом Руском Федерацијом. Ако се Русија и „руски свет” посматрају као основно опредељење јединог и незамењивог етно-духовног пространства, онда се неизбежно намећу питања повезана дословно са свиме што је унапред одређивало типична својства наше данашње самосвести.

Наравно, главне притужбе изазива доминантан у систему образовања свих ступњева специфичан приступ историји – заправо, произвољно стварање митова уз помоћ којих се током четири века „обнавља” поглед на свет. Према ставовима историчара-стваралаца митова, судбину белоруског народа не треба посматрати у поређењу са судбином (велико)руског народа; они се супротстављају у свим етапама, а потврда тога треба да буде савремена реалност. Зато у специфичном „катехизису” новог Белоруса званом „100 питања о историји Белорусије”, тенденциозно антируски се интерпретирала цела историја Белоруса од древности до савремености. У њему су као негативно судбоносне за Белорусе представљене поделе Пољске (1772–1795), а исто тако и припајање наших држава Русији (1793–1795), зато су као неостварене маште о срећи описани пољски устанци 1831. и 1863. године. Јасно је зашто у таквој историји није било места за Преподобномученика Атанасија Брестског, Преподобног Леонтија Карповича, Благоверну Софију Слуцку, Светитеља Георгија Кониског и многе друге личности отаџбинске историје које

оличавају вечну устремљеност јединству руског и православног света. Зато су у одељак „чувара” белоруског народа као најзначајније историјске личности увршћене јавне личности Пољске – краљ Стефан Батори, магнати Радзивили и Сапеге, генерал Кошћушко, национал-револуционар Калиновски и слични њима. А ето, генералисимус Суворов, који је згромио генерала Кошћушка, ушао је у категорију смртних непријатеља белоруског народа.

Најдиректнију везу са проблемом дерусификације самосвести Белоруса имају те промене које су претрпели први стихови нове белоруске химне. Разумем да ми могу приговорити: па, то је већ преувеличавање! Бојим се да није. Уосталом, раније је наша химна почињала речима: „Ми, Белоруси, са братском Русијом, заједно смо тражили путеве до среће...” А сада – судећи по концентрованом изражавању идеологија држава и нација, каква је химна – изгледа да заједничко тражење путева до среће није потребно.

Аутор овог говора морао је више пута, усмено и писмено,⁴⁰ да искаже бригу поводом ове веома опасне дерусификације самосвести Белоруса – штавише, као стања, својственог не само такозваној „петом колони”, неким „националистима” или „радикалима”. Авај, морамо да приметимо да, примивши одговарајуће васпитање и образовање, већ је израсло цело поколење, за које је „европејство” много важније од родства и братства. И ово ставља пред нас веома сложен комплекс колизија које саме по себи не ишчезавају, већ се временом погоршавају. Да не бих остао само на речима, зауставићу се на конкретним, можда и одређеним тренуцима које сам раније помињао само у општим цртама или их се уопште нисам дотицао.

Хајде да се осврнемо на то шта су старије генерације заиста биле способне да сагледају и шта би требало да буде њихов завет

⁴⁰ Чарота И. А. О дерусификации самосознания белорусов (Тревожные размышления вслух) // Трибуна русской Мысли. № 16 (”Россия и славянский мир”). С. 253–260; Он же. О сути деформации самосознания белорусов // История и общественно-гуманитарные науки как инструмент цивилизационной войны против Русского мира / Материалы круглого стола. – Минск, 2014. С. 103–122; Он же. Дерусификация как деформация самосознания белорусов // Социология. 2015. № 1. С. 69–81; Он же. Реальное против идеального: перспективы союза Беларуси с Россией // Наш современник. 2015. № 6. С. 244–257; Исти. Реальност, која спречава идеално: Дерусификација самосвести Белоруса и перспективе савеза Белорусије и Русије // Где ти је држава, Каине?: будућност словенских држава / приредио З. Милошевић. – Шабач: Центар академске речи, 2015. С. 210–233; Он же. То реальное, что препятствует идеальному: Дерусификация самосознания белорусов и перспективы союза Беларуси с Россией // Возвращение. Духовно-просветительский альманах. Выпуск 1. 2016. – Белгород-Губкин-Ракитное: Духовно-просветительский центр имени архимандрита Серафима (Тяпочкина). С. 43–59.

млађима. Ипак је требало да звучи тако, да би сви чули, глас те категорије БелоРУСа којима немерљив значај има општеруска (источнословенска) култура. Она је изворно, у древности, предодредила основе јединог „руског света” чувајући нашу суштину током читавог миленијума и обједињујући нас, грађане савремене Белорусије са грађанима савремене Русије, а такође и Украјине, не гледајући на све контрадикторности које се намећу споља. Како старија, тако и млађа поколења истинских Белоруса морају да дођу до уверења, да за нас великоруска култура није туђинска и није само „суседска”, чак ни само „сродна”, већ рођена. Сходно томе, Белоруси овог склопа не могу да не поштују заједничке руске светитеље, а такође и оне који чине понос целог источног словенства – великоруске уметнике, композиторе, писце. Нарочито се треба осврнути на личност А. С. Пушкина, са изузетном ширином и дубином представљане суштине општеруске културе, њеном универзалном вредношћу. У овом случају, ни поштовање уопште није условљено неким ставовима актуелне идеологије који би могли да се уведу духом времена, или, још горе, да се намећу, а наша сопствена исконска суштина је то што смо добили као наслеђе од предака и што смо дужни да предамо својој деци, унуцима и праунуцима. Авај, за последње време и у нашој средини нису изузетак ни они које је Пушкин праведно назвао „клеветницима Русије”. По сваку цену они теже да свргну руског генија, да га супротставе свима нама, не признајући га као „нашег”. Мада је сам Александар Сергејевич, како је познато, у Белорусима видео „народ, из давнина... рођени, али отуђен од Русије жребовима рата”⁴¹. Мудра изрека, морамо се сложити. А дубина садржаја исказане мисли још се више актуелизује тада, када задамо себи овакво питање: зар не желе поменути оповргачи да увеличају „жребова рата” и погоршају његове последице? Убеђен сам да превлађујућа већина наших сународника то још увек не жели.

Међутим, да бих се осигурао од оптужби за случајност цитата и тенденциозност апстрактног расуђивања, покушао сам да откријем колико је Пушкин „наш” или „није наш”, уз помоћ најједноставнијег огледа: у неколико аудиторијума и необавезним разговорима предлагао сам слушаоцима и саговорницима разна своја запажања, осећања и закључке да поткрепе / илуструју стиховима из песама које они памте, тј. чувају у сећању. Притом, тему и аспект су бирали без мога савета, без којег и нема никаквог утицаја. Бирали су

⁴¹ Пушкин А.С. Полное собрание сочинений в десяти томах. Т.VII. – М.-Л., 1951. С.328.

различите ствари – годишња доба и временске прилике, својства људског карактера, односе међу људима – љубав и пријатељство, лепота, доброта, надахнуће, патриотизам – краће речено, о свему... И какав резултат смо добили? Такав да се Белоруси највише сећају и цитирају песничке стихове Пушкина, на пример: „јесење време, очију очаравање”, „олуја мраком небо покрива”, „зима, сељак побеђујући”, „памтим чудесан тренутак”, „пишем вам, што бих више”, „љубави су сви узрости покорни”, „љубав к родном пепелишту, љубав к очинским гробовима” итд. све до моралних опомена типа: „хвалу и клевету прими равнодушно и не оспоравај глупака”... Притом, овај својеврсни тест, у било којем друштву Белоруса, даје врло сличне резултате: од свих писаца, мајстора мисли, на првом месту је увек Пушкин. Да ли је то лоше? Можемо ли то да припишемо непатриотичности (пост)совјетског средњег образовања? И хвала Богу, што су се поколења Белоруса васпитавала и васпитавају се на предивним Пушкиновим бајкама, песмама и поемама, причама и приповеткама. А још је приметније, што су за неке људе велико значење имали и његови историозофски, књижевни и књижевно-критички радови. Уопштено, руски геније Пушкина је национални и светски феномен, о чему је и без нас довољно речено. Ипак, не треба се плашити понављања мисли које утврђују истину, тим пре што су управо оне данас веома потребне за васпитавање деце и омладине, али и за уразумљивање представника старијих поколења подложних зарази светогрђа... Нарочито оштро се таква потреба појавила после неподобног поступања са поклоњеним спомеником А. С. Пушкина у славном белоруском Могильову. Нажалост, успели су да заташкају овај случај. А морамо се сложити са оценом ситуације која је прозвучала у штампи: Срамота! Оно што се догодило, принуђује да се опет и опет понавља, да се не би заборавило макар то што је постало општепознато и општепризнато: без Пушкина (опште) руску књижевност је чак немогуће представити (како су се трудили „прораби перестројки” с почетка и краја XX века да га збаце са „брода уметности”, али ипак нису успели). Чини се неоспорним да је стваралачко искуство Пушкина показало моћан, благотворни утицај практично на све словенске књижевности у периодима њихових оснивања, а такође – на књижевности народа СССР. Иначе, довољно је да погледамо аутобиографске и анкетне записе белоруских писаца XX века – код већине се показује сећање на Пушкина као на учитеља, идеала, узора. И сваки наш савремени писац који не затвара своју душу пред лепотом и не продаје је за конвертибилне

хонораре, мора да му буде захвалан – ако не као књижевни наследник који га продужава, онда макар као учитељској фигури.

Што се тиче правилног односа према руском народу уопште, онда није сувишно сетити се речи Јакуба Коласа који је без резерве признавао: „Током многовековног свога постојања, не гледајући на превртљивост историјских судбина, никада се белоруски народ није одвајао у својим чежњама и тежњама од свог старијег, великог руског народа”⁴². Колико је људи од савремених белоруских писаца способно да искрено и отворено каже нешто слично? Пре ће бити да су спремнији да искажу супротно од тога. И могу се већ разумети раздражене реакције на израз „старији брат”, али не смеју се оправдавати све растуће тенденције, да се замени непријатношћу сама идеја братства и њено историјско остварење. А ако народ сачува здрав разум, да ли ће му бити драга лира која буди тако негативна осећања?

А за нас је једнако важан још један аспект – актуелна питања представљања руског језика (рускости) у школском образовању Белорусије. Сматра се да нема потребе било кога убеђивати да су хитно потребни нови и интегративни приступи (то је из разлога што се говори о интеграцији „споља”) цео комплекс питања који су условљени резултатима глобалне „перестројке” повукавши за собом значајне промене статуса русистике у свету, а пре свега – у бившим републикама постсовјетског пространства. Треба узети у обзир, да је „процес кренуо” на сличан начин практично у свим совјетским републикама устремљеним ка независности, а затим утврђујућих сувереност и „самост”, ако не на отвореној русофобији, на радикалном супротстављању Русији, онда на овај или онај начин – на отуђењу од ње. Пре свега, ово се изражава у односу према руском језику. Али не само то. Разуме се, у књижевности, култури и историји, такође. Површним погледом, како смо раније помињали, Белорусија је у овом плану нетипична појава: антируска расположења код нас још нису добила катастрофичне размере; руски језик је признат као други државни, а по функционалности је преовлађујући; у масама, како кажу, налази подршку политика изградње савеза државе са Русијом.

Ипак, прати се и то што се може сматрати типолошки општим за све бивше совјетске републике. На пример, стремљење да

⁴² Якуб Колас. Моя республика, мой народ // Советская Белоруссия. 1949, № 215. Цит. по: Ивашин В.В. М.Горький и белорусская литература начала XX века. – Минск: Изд. АН БССР, 1956. С. 6–7.

се учврсти и утврди у својству доминирајуће и дефинишуће сопствена посебност – конкретно национална – у свим сферама. Одразило се то и на етнокултуралну свест: што се иде даље, то се више руска култура и њена књижевност оцењују „погледом скрајнутога” који, ако не програмира, онда неизбежно допушта одговарајуће аберације. Управо је то евидентно за општеобразовне институције са белоруским и руским наставним језицима⁴³. У њиховом садржају се одразила зависност састављача од идеологије тзв. „перестројке”. Отуда и мноштво недостатака. Главни међу њима јесте одсуство јасне представе о руској књижевности као форми националне свести, односно – националног погледа на свет, одражавања света, поимања света. Фактички, предлаже се велики избор текстова, што кажу, добрих и разноврсних. Дозволићете, из стремљења да буде „из рога чуда многа”, непропорционално велика пажња се поклања иностраним писцима свих времена и разних народа (Хомер, Шекспир, Џ. Свифт, Сервантес, Х. К. Андерсен, Џ. Голсворди, А. Дима, Р. Киплинг, А. Конан Дојл, Х. Ман, Т. Ман, Г. Саган, Е. А. По, М. Твен, А. Франс, А. Де Сент-Егзипери, Т. Драјзер, О. Вајлд...), међутим, нема словенских народа. Такође је чудно, што се у петом разреду, поред значајне пажње према античкој митологији, а такође књижевности у целини, чак ни не помиње Библија, Књига над Књигама. На њу ни касније нису обратили пажњу – у VIII разреду, када се поново изучава антика. Опет, тешко да се може постићи жељени ефекат упорним упознавањем ученика, нарочито V и VIII разреда, са „светом авантуре и фантастике” – посебно са делима таквих аутора, као што су А. Азимов, Ј. Велтистов, браћа Стругацки, С. Љем, К. Буличев, К. Сајмак и додатна препорука упознати се са делима А. Толстоја, И. Јефремова, А. Бељајева, В. Крапивина. Иако се може погодити чиме је ово условљено. Противречна осећања изазива ужурбана, непромишљена одлука, да се упоредо са руском књижевношћу да „рускојезична књижевност Белорусије”, са далеко непровереним списком имена. Сходно томе, појављује се забуна у избору имена аутора и дела који су повезани директно са руском књижевношћу. Индикативно је како се сами састављачи програма збуњују, коначно збуњујући и ревносне школарце: у два случаја они користе дефиницију „рускојезична поезија / књижевност Белорусије” (VI и VIII разреди), а у завршном делу (IX разред) са тим

⁴³ Русская литература V-XI классы. Учебная программа для общеобразовательных учреждений с белорусским и русским языками обучения. – Минск: Национальный институт образования, 2012.

значањем се употребљава термин „Руска књижевност Белорусије”. Да немају јасну представу о овој појави, убедљиво сведоче и спискови имена. У једном случају то су „А. Аврутин, В. Блажени, К. Михејев, Ј. Сапожњиков, Љ. Турбина и др.”, а у другом – „С. Полоцки (?), Н. Мински (?), В. Блажени, С. Јевсејева, В. Пољикањина, А. Аврутин, Н. Чергињец и др.”, а у коначном списку, осим наведених, још: И. Шкљаревски (?), А. Скоринкин, Ј. Фатњев, А. Суљанов, О. Ждан, Н. Кругових, С. Трахимјонак, А. Андрејев, Е. Скобељев, Ј. Попова... Осим тога, естетски и духовно-образовни ниво дела поменутих у широком списку аутора, меко говорећи, не заслужује баш да се укључе у школске програме. Резултат је да без одговора остају проста питања: Ако се нису снашли чак ни „одрасли” (тј. састављачи програма и учитељи), како онда ову збирку могу да схвате деца? Зашто спискови имена нису објективно условљени, макар временски проверљиви? Зашто се под коришћеним дефиницијама „руска књижевност Белорусије / рускојезична књижевност Белорусије” одређују готово непознатим именима, посебно, С. Полоцког, Н. Минског, И. Шкљаревског. Јер, ако се у својству дефинишућег, као примери узимају „корени”, онда би прикладно било именовати Ф. Булгарина и Ф. Глинку, Ф. Достојевског и А. Грина, а ако оцењујемо по другим критеријумима, онда да ли би у одговарајућим списковима могли да се појаве А. Адамович, С. Алексијевич, В. Биков, Г. Будинас, А. Козлович, И. Бурсов, Б. Спринчан и В. Спринчан, П. Кошељ, В. Љипњевич, М. Шелехов, Т. Дашкевич и многи други?

Заправо ни руска књижевност није увек представљена адекватно. Као прво, то што називају „дечјом књижевношћу”, тешко да се може сматрати „комплетном” без имена К. Ушинског, В. Одојевског, Д. Григоровича, а такође В. Бианки, Б. Житкова, Н. Носова... Свима је јасно да код школараца мора правилно да се формира однос према класици, врхунским достигнућима руске словесности, а у озбиљном смислу – адекватна перцепција истих. Али то се никада не може постићи ако су незрелим омладинцима, притом – дезоријентисаним савременом масовном културом, наметнуте тенденциозне интерпретације „Мајстора и Маргарите” и „Псећег срца” М. Булгакова, „Доктора Живага” Б. Пастернака, „Живота и судбине” В. Гросмана, „Један дан Ивана Денисовича” А. Солжењицина, а као допуна још и дела ван класике С. Довлатова, Т. Толстоја, В. Јерофејева... Нарочито су важна (за ученике) и дела као што су „Пушкински дом” А. Битова, „Факултет непотребних ствари” Ј. Домбровског, „Ново именовање” А. Бека, „Живот и судбина” В. Гросмана, „Верни

Руслан” Г. Владимова, „Путовање у вихор” Ј. Гинзбург, „Колимске приче” В. Шаламова. Сигурно не треба преувеличавати значење за руску књижевност стваралаштва Ф. Искандера и Ч. Ајтматова. А притом је тешко схватити зашто се тако мало место у програму додељује Валентину Распутину, без којег није могуће замислити руску књижевност 1960–2000 година. Слична питања се јављају, такође, у вези са Л. Леоновим, М. Исаковским, М. Алексејевим, Ј. Носовим, А. Јашином, Ј. Бондаревом, Б. Можајевом, И. Акуловом, В. Личутином, Н. Рубцовом и др., а такође са руском књижевношћу дијаспоре и емиграције.

У запису који објашњава програм, правилно се формулише циљ проучавања књижевности: „...Привођење ученика уметности речи у контексту кретања духовног и социјално-историјског живота народа и развиће код њих, на истој основи, уметничког мишљења и естетских осећања, стваралачких способности, читалачке и говорне културе, формирање морално-естетских оријентација.” Заједно са тим, тешко је разумети какав „контекст кретања духовног... живота” се има у виду, ако се посебно почасно место даје М. Горком са причом „Старица Изергиљ”, у којој се насловљени лик, меко говорећи, уздиже без икакве основаности, а у којем се поетизује скитање и прелеубништво... А сличних сусрета са противречностима наш школски програм за руску књижевност има на претек. Испоставља се да образовање више не испуњава и чак не преузима на себе задатак интелектуалног и духовно-моралног формирања човека са високим идеалима, будући да је оно престало да ради на учвршћивању система вредности – истинских, традиционалних. У томе је наша несрећа.

Горки плодови мораће да се уберу, ако одбијемо да учимо децу перцепцији словесности и речи тако да они реагују и разумом и душом и срцем. Тако сам, припремајући се за овај говор, тражио теме есеја који су се нудили гимназијалцима пре сто година. Послушаћемо и позавидети тој омладини, која се тада васпитавала посредством словесности: *Реч као извор среће. *Зашто се живот упоређује са путовањем? *Отаџбина и туђина. *О пролазности живота. *Какви предмети чине богатство Русије и зашто? *О високом достојанству људске речи и писма. *О крхкости среће засноване искључиво на материјалном богатству. *На чему се заснива духовна веза међу прецима и потомцима?

Међутим, приступ који смо за себе одабрали обавезује нас да се зауставимо на тако болном тренутку: у тренутној ситуацији

русистика и сам руски језик, авај, могу да се користе за дискредитацију „руског света”. Притом је белоруска средина посебна, јер је рускојезична. Дозволићете, и сам сам читао и слушао, кажу, управо кроз руски језик се квари и руши наша свест... И колико год било горко то признати – има у томе мало истине. Само формално, без кривице великог и моћног језика. Али сигурно квари и руши свест, како озлоглашена „руска” псовка, тако и псеудоруска опојно позајмљена, из главног светског језика лексика наших безумних дана: *килер, дилер, трилер, менаџер, блокбастер, трафик, тјунинг, шопинг...*

Да би било јасно зашто ову појаву квалификујемо као опасно рушилачку, покушаћемо да реконструирамо слику из природе: Дечак од пет-шест година се игра у дворишту, трчи, крије се и прави да пуца. Старица, која је пролазила поред њега, се зауставља и почиње да прича са њим питајући: „Ти се играш Чапајева?” Дечак, наравно, не разуме баку и остаје у недоумици. Онда она поставља друго питање: „Ти, вероватно, хоћеш да постанеш официр?” У одговор чује: „Не”. Ипак, старица наставља да запитује, интересујући се: „А шта хоћеш да будеш?” Дечак без размишљања одговара: „Килер”.

Укратко се ово резимира на следећи начин: дете већ има сломијену језичку свест. Јасно је, да он, према свом узрасту, овога није свестан. Али ствар је у нечему другом: да ли су свесни ти одрасли који буквално у сваком делићу небројених серија, поетизују то високоплаћено занимање храбрих и вештих – правих! – мушкараца? Они су унели у дечји ум жељу да постане баш убица. Детету није познато како се на његов матерњи језик преводи употребљена страна реч и да је у матерњем језику њен садржај испуњен оштро негативном моралном оценом, па и суровом правничком класификацијом. Шта ћете, треба бар одрасли да се замисле који директно и нису умешани у такве процесе рушења свести, али ипак носе одговорност за то. И сви треба да признамо, колико год болно било, сличне ствари долазе преко (псеудо)руског језика, кроз руске телевизијске канале и друга средства масовне информације које дају значајан допринос томе, што је Л. Ј. Криштапович назвао „модернизацијом свести”. Заправо, није само случај младог поколења да виртуелним светом сакривају реални. И још нам предстоји, да схватимо сурове услове „бинарне цивилизације” (Оливер Суботић) у њеном контексту – противречности савремене белоруске русистике.

ТАДА НИСУ СТРАШНИ НИКАКВИ ЈАЗЕВИ

Колико је далеко исток од запада...
(Пс. 102: 12)

Нема потребе да се дају било какви коментари поводом значаја и актуелности теме конкурса које је објавила „Руска народна линија”.

Иако у њеној формулацији нема упитника, пред нама се налази питање. Тачније, ми смо пред питањем које је неизбежно у свим временима постојања руске цивилизације, а у последње време се истиче више него икада раније, са евентуалним искључењем периода светских ратова. Судећи по многим стварима, данас ово питање објективно у вези са циљевима успостављања новог светског поретка постаје још суровије од „бити или не бити...” Посматрани резултати пре указују на то да је на њега већ дат одговор: руска цивилизација (а такође словенска, православна, па и хришћанска у целини), нема разлога да постоји...

Тако да се посебно важним чини наше разумевање актуелног садржаја овог истински егзистенцијалног питања и како на њега реагујемо.

Разуме се, нико од нас не може да претендује на целовит одговор на ово питање, а тим више да предложи универзално решење. Међутим, свако од нас, као представник одређене средине у одређеном степену је учесник догађаја свога времена, а свакако и његов сведок – може да допринесе формирању максимално пуне и објективне представе о суштини дешавања.

У настојању да узмемо у обзир разне приступе, превасходно ћемо обратити пажњу на онај, који се априори супротставља и у односу на нашу формулацију тезе предлаже антитезу: „Русија је увек била саставни део западне цивилизације... И само нас је идеологизовани приступ натерао да у том смислу супротстављамо Исток и Запад”.⁴⁴

Он за нас представља интерес у многим односима. Али за сада, издвојићемо три момента који су нарочито важни за провокативност и стимулативност за дискусију: пре свега, тако је уверавао пуномоћни и изванредни представник најужицајније силе Запада;

⁴⁴ С уважением к России: Беседа с послом США Дж. Мэтлоком // Литературная Россия. 19.08.1991. С. 3.

као друго, ово уверење је прозвучало „на зори перестројке”; као треће, било је упућено интелектуалној и стваралачкој елити Русије.

Сада већ, хоћемо ли успети да репродукујемо читав дијапазон тадашњих реакција на такав суд. Али, ипак, та „зора” је носила управо „светлост са Запада” која је на неки начин ипак просвећивала и загревала део руске „елите”. Сходно томе, у његовој средини не може бити оних који су и сада спремни да утврђују да у поменутој формулацији тема конкурса о „јазевима погледа на свет”, заправо не постоји.

А у овом случају, како да објаснимо свезаступљену реалност наших дана? Макар што се данашња Европа, две деценије после ауторитетних изјава Џ. Метлока – у геополитичком и у цивилизацијским плановима гордо одваја од Русије, а такође и од Белорусије, Украјине и Србије. Не говоримо више о духовно-културном плану са јасним откривањем да је Запад изиритиран „светом са Истока” који још није ишчезнуо.

Зар не произилази из тога да „две обале” (океана или понора – по суштини није важно) и даље постоје, а духовно искуство руске цивилизације везано за Запад који обично представљају ЕУ и САД, је још чудније него раније? И то је јасно, не само због тога што се међу Русима појавило више крштених, тј. оних који извршавају „дување и плување”, у односу према западу – „оној земљи из које се појављује тама, зато што је ђаво којег се мора одрећи, тама и царство његово је царство таме.”

Тешко да је продуктивно овде и сада продубљивати дискусије о томе, како је самосвест руског народа који је одредио своје место између Истока и Запада, примио и сачувао од Учења и Предања, што од мудрих учитеља из отаџбине, што од неизбежних, али савладивих, предрасуда и заблуда. Али овако или онако треба узети у обзир да у успостављеном духовном генотипу постоји емпиријски и логички утемељена противпозиција „Исток – Запад”. А притом се узимају у обзир истински најважније категорије: Богочовек је изнад свега – човекобог је важнији од свега, човек духовни је човек телесни, духовност је материјализам, побожност је благостање... Често се ово потврђује са целом категоричношћу: страх Божији је гордост сатанска, вера је невера, добротинитељ је злочинац, праведност је неправедност, милосрђе је суровост, љубав је презир или равнодушност, Христоцентрични модел света је Антихристоцентрични.

Наравно, не вреди тако доказивати основаност свега овога. Истовремено се не сме занемарити последње поменуто и својеврсно уопштење: ако се не оспорава да је Бог Љубав, онда баш тако, и никако другачије, мора то да се интерпретира као духовно стање, при чему је данас појам „љубав” сведен на сексуални чин, па и горе од тога – изопачени однос полова којег благосиљају лажни хришћански свештенослужитељи.

Што се тиче обожења човека у Европи, њега је просто и јасно објаснио у свом раду „О духу времена” (1924) српски светитељ XX века Преподобни Јустин Ћелијски (Поповић): „Хвале се човеком, европским човеком оваквим какав је; но проверите га, процените га Богочовеком, и хвала ваша претвориће се у стид ваш и жалост вашу (...) Не хвали се човеком, не хвали се временом, јер се пепелом хвалиш, и гнојем, и смрадом, и злосмрадијем. (...) Трулежан је човек, наш европски човек: није ли безумље зидати на њему као на темељу здање среће човечанске?”⁴⁵

Јасно је да се у назначеном аспект у не може све определити, раздељујући се само на бело и црно. Зато се, дозволићете, горенаведеном суду г-дина Метлока може додати још једно, изречено пре сто година и притом са другог „брега”: „Кажу, да је запад – светлост Русије; говоре и то да је Русија – ‘светлост’ западу (...) Говоре, као да су културе запада у свом садржају нечим уједињени и противпостављени Русији: то је илузија и Русија је – исти тај запад”⁴⁶. На први поглед, амерички амбасадор готово одјекује руском писцу. У ствари, позиција А. Белог има другачију основу. Пошавши од наведене констатације, он овако развија своју мисао: „Превише се плашимо лошег укуса који се случајно сједињује код нас са речју „оригиналност”. Полемике су нам покварили реч: и из бојазни од покварене речи од оригиналности, одричемо се космополитизма (...) Ударајући у космополитизам, уклапамо се под сам садржај душе народне, тј. под сопствену културу и мењамо културу условима њених могућности, тј. „прогресом” (*Исти извор*). Са таквим (само) оценама рефлексивна интелигенција Русије у односу према Западу и прогресу – не можемо да се не сложимо. Нарочито ако додамо још бескомпромисну карактеристику односа Запада према словенству и Русији коју је дао колега и савременик А. Белог нешто касније:

⁴⁵ Преп. Јустин Попович. Прогресс в мельнице смерти / Перевод И.Чароты. – Минск, 2001. С. 44.

⁴⁶ Белый А. Штемпелеванная культура // Наш современник. 1990. № 8. С. 184.

„Ми, Словени, за Европу нисмо више од питомих зечева којима су они, из експеримента, усадили своје беснило и сада прате болест и припремају фашизам, да би се обрушили на нас, ако болест постане опасна. Међутим, рачунају више на дејство саме болести, да ћемо изгинути, као питоми зечеви од усађеног беснила”⁴⁷.

Оцењујући дијапазон ставова представника управо западног, европског прогреса на руску цивилизацију, осврнућемо се на још неколико мишљења. Једно од њих се цитира прилично често: „Европа се завршава тамо где почиње Православље”. То припада, како се обично указује, министру спољних послова Аустрије, тј. особи савршено „спољној”, од које се другачије мишљење и не очекује. Али примећује се да се исти закључак намеће и када је популарни руски телевизијски новинар изрекао слично и, такође, широко цитирано: „У Русији су проблеми историјски. Први је то што је дуго времена – и под аутократијом и под комунистима, народ био лишен слободе и способности да направи самостални избор. Друга несрећа је погубна улога Руске Православне Цркве. Православље је било кочница развоја државе. Упоредите макар православне Русију, Грчку и Бугарску по степену благостања и развојку демократије са протестантским државама Скандинавијом, Великом Британијом и Немачком, чак и са католичким – Француском и Италијом. Тужно је што Русија заостаје иза свих осталих хришћанских неправославних држава Европе”⁴⁸.

Дозволићете да је прикладно коментарисати сличне ствари полазећи од појмова које је једном духовито употребио Н. Заболоцки: „Видим коњске слободе и равноправност крава”. Али сама ситуација се, авај, не може изменити, јер су критеријуми Познера и његових сарадника и следбеника већ много тога урадили, да би код сваког гледаоца и слушаоца залазио ум иза разума и на тај начин се васпитава цело поколење младих људи. Дакле, свидело нам се то или не, у „масама” нарочито младих, руководећих, управљајућих и преовладавајућих, доминантан је постао „поглед скрајнутога”, који за крилатице ради све, не штедећи ни мајке, ни оца.

*

Узимајући у обзир разноликост и вишеслојност изнесеног питања на дискусију, аутор овог рада, као белоруски слависта, сматра

⁴⁷ Пришвин М. Дневник. 1930 год, 1 ноября // Цит. по: Октябрь, 1989. № 7. С.171.

⁴⁸ Цит по: Царкоўнае слова (Минск). 2003, № 17. С. 2.

прикладним да обрати пажњу на аспекте који су му нарочито блиски и интересантни због његовог порекла, а такође одговарајућег животног и професионалног искуства.

Пре свега се чини неопходним да се поведе што озбиљнији разговор о белоруској компоненти руске цивилизације, а у већ назначеном контексту – да се продискутује о томе, како Запад утиче на самосвест Белоруса и да се оцени колико се чува (бело)рускост.

У вези са тим, није сувишно разјаснити, да није ни близу за све грађане савремене („суверене и независне“) Белорусије прихватљива употреба дефиниција у којима употребљавамо „(бело)рускост“ и „компоненту руске цивилизације“. Неретко се они са пуном категоричношћу интерпретирају као докази губитка сопствене националне свести што је резултат утицаја „руске царске политике и идеологије“. Истина, многобројни поборници „сопства“ по правилу се губе када их питате: А на чему ће се држати ваше „бело“ ако одбаците „рускост“? И тим више када предложите: У том случају, по слободном самоопредељењу, називајте се „Белопољацима“, „Белонемцима“, „Белоевропејцима“, „Белоамериканцима“... Међутим, иако ово стимулише продуктивност дискусије, то не мења тренутни и све утврђенији став. Опет, из разлога што се цело поколење васпитавало у том духу. И представници овог поколења који се лично нису замислили, могу да се солидаришу са познатим у белоруској средини „ученим човеком“, Јаном Станкевичем који је предлагао „...одбацити смешан и штетан назив „Белорус“ и назвати се нашим исконским славним именом Кривичи“⁴⁹.

Како је познато, код свих народа постсовјетских држава се на неки начин задржао комплекс инфериорности. Али, ако говоримо о прибалтичком народу, он је у значајном степену био проузрокован сугестијом. Наиме, Стаљин вас је отргао од Европе, она вас са нестрпљењем чека да се вратите, а код Словена је то, највероватније, самосугестија. А као нарочито значајан се показао вероисповедни критеријум према којем су почеле да се деле као формиране „социјалистичке нације“ – Украјинци и Белоруси.

Зауставићемо се детаљније на овоме.

Белоруси, за које је Православље било и остало жива вера, наравно, схватају да је јединство превасходно нераскидивост веза са браћом по крви и вери. Ево, шта се налази у основи тог сазнања:

⁴⁹ Станкевич Я. Нацыянальны назоў беларусаў // Беларускі студэнт (Прага). 1923. № 2–3. С.10.

Како за појединца, тако и за народ, Крштење означава духовно рођење; када су се крстили, Словени-Русичи су постали народ Божији, хришћански, стичући духовност кроз благодат Духа Светог, од крстионице, просвећење од Божанске Светлости, кроз културу која се формирала у вези са култом, тј. заједницом са Христом; уосталом, управо за христијанизацију је била састављена словенска азбука, формиран црквенословенски (равносвештени!) језик и постављени су темељи словесности који су винули Словене у ред најпросвећенијих и најкултурнијих народа света.

На белоруским земљама, ово писмо и језик су се називали искључиво руским и доживљавани су као вредно наслеђе, а такође као важно средство етничке идентификације што је уверљиво откривено у познатој песми Јана Казимира Пашкевича написаној у контрадикторности према утврђењу (бело)рускости XVII века:

*Пољска цвета латиницом,
Литва цвета руским језиком.
Без оне у Пољској бити нећеш,
Без ове у Литви будала бићеш,
<...> Весели се ти, Русине,
Неће слава да ти мине⁵⁰.*

Није случајно што се и сада на Белосточини [белоруској етничкој територији која је после Другог светског рата припојена Пољској и где су већ веома приметни резултати полонизације – И. Ч.] од староседелачког становништва може чути: „Још је пријатније, када је православним словима споменик потписан”.⁵¹

Управо тако Белоруси виде изворе детињства, сећајући се завета благочестивих предака. Међутим, не може се рећи да је њихово мишљење у информационом пространству Белорусије преовлађујуће. Нимало. Невероватно широко су распрострањени другачији погледи. Конкретно, не зна се од кога су Белоруси примили Хришћанство, а такође да се као последица тога хришћанство на белоруским земљама развијало у разним правцима – углавном, у сукобу са „ретроградним Православљем”. Иначе, симптоматично је што је још пре више од осамдесет година на насељавање „кресув всходних” принуђивала асимилаторска пропаганда Пољске: кажу, Православље је овде наметнуто касније, њега је „руски цар на

⁵⁰ Анталогія беларускай паэзіі. Т.1. – Мінск, 1993. С.73.

⁵¹ Цит. по: Кандрацюк Г. Свята памерлых у Беластоку // Ніва (Беласток), 15.11.1998. С. 8.

таљигама довезао”. Штавише, утицаји таквог рода на свест нису били узалудни, што је осведочено и оваквим помаком: наши „прораби перестројке” и „авангарда прогресивне интелигенције” предузели су активне покушаје да замене и ћириличну азбуку која, како кажу, ограничава хоризонте и светле перспективе интеграције Белоруса у Европу... Неретко, на пример, може да се чује и прочита следеће: „Ми припадамо региону источно-средње-европском...” Ако укључимо трезвени ум, онда морамо да укажемо на примитивно разматрање и бесмисленост таквог опредељења. Али трезвени ум се, у датом случају, уклања, што је последица заслепљења идејом европских интеграција, а уместо њега почиње да делује својеврсни „секундарни сигнални систем” који зависи од политичке конјунктуре. Овим се непосредно објашњава и распрострањење специфичних теорија етногенеза словенских народа као несловенских – готске, вендске/венедске, илирске (као романске), скитске (као иранске), сарматске и др.

Свест грађана Републике Белорусије, као и већине постсојетских република, све више се потчињава „идеји Европе”. Притом, није ствар у привлачности идеје саме по себи, у њеном конкретно-историјском садржају или филозофској суштини. Примамљиве су, из прагматичних разлога, реалије, и што је посебно симптоматично, структуре у које се, као клином, закуцао свет – Европска унија, Европски парламент, Савет Европе, ОЕБС, Европска банка, Светска банка и још плус и – заједничка европска валута. А жудњу за њима код сиромашног становништва бившег социјалистичког табора одређивали су и подржавали идеолози одговарајућег рода: „европски стандард”, „европски ниво живота”, „европске вредности као општељудске”, „напредна европска цивилизација”, „достигнућа европске културе”, а такође и „уједињена Европа”, „општеевропски дом”.

Може се приметити да садржај позадинских идеологема уопште није предмет дискусије, иако су у сваком конкретном случају разлози озбиљни. Рећи ћемо, када нам се у својству идеалног предлаже „отворено друштво”, требало би разјаснити: за шта би оно требало да буде отворено – за претоварне базе туђег оружја и наркотика, за распрострањене сатанизма, за култ силе, за безакоње деморализације, тј. за разарање хиљадугодишњих традиција и формираног духовног генотипа? Ако се озбиљно односи према апсолутизованом односу наших земаља о „правима националних мањина”,

онда се питање права „већине” чини неразрешивим. Чак и када се декларише „приоритет права човека” нико јасно не може да објасни, како се ова права могу комбиновати са правима нација и народности, тј. са процесима национално-државне суверенизације у оквирима основних имовина, па и грађанских у целини, са правима новонасталих олигарха. Занесени пропагандом „напредне културе и цивилизације”, опет се савршено игноришу страховања да се ми налазимо у страшној зависности од кока-цивилизације, америчке псеудокултуре, о којој је један стари српски монах рекао: „Шта ће нам њихово, када су се, код нас у свакој сеоској кући сачувале културне вредности, неколико пута старије од саме Америке?”

Самим тим, авај, не може све ово да се одражава на актуелне процесе државно-политичког устројства у постсовјетским државама и самоопредељења народа, притом, конкретно, нашег народа. И симптоматично је што је у белоруској публицистици у последње време условљен европски оријентир који је, илузорно, представљен на сваком александријском стубу и постао главни, ако не јединствен, и необично распрострањење су добили слогани одговарајућег садржаја. Обратићемо пажњу на два од њих која се неуморно понављају, ако не и међусобно подударају: „Живимо у самом центру Европе” и „Морамо да се вратимо у Европу што је брже могуће!”

Први, сам по себи, легитимно може да изазове ироничан осмех самим тим, што се раније центар Европе одређивао (са истим степеном убедљивости) у Аустрији, Немачкој, Пољској, Летонији... Конкретно, дозволићу себи да се подсетим садржаја једне анегдоте: „Литванија је одузела Украјини „пупак”. Заправо, ово је био наслов новинског чланка који није без злобе реаговао на следеће: „Сарадници Географског института Француске су одредили да се „пупак” континента налази у Литванији, под Виљном, док становници села Дилове иза Карпата ходају око знака који је још у време Аустро-Угарске постављен као доказ да је центар Европе управо тамо.”

Као што сви разумеју, у овом случају није анегдотична толико та чињеница, колико њена идеологизација, јер се изврнуте представе преносе у културологију. Ради поређења: чини се да се није издвајао посебан значај култура народа који живе у центру Азије, Америке, Аустралије, Африке, тј. централно-афрички, док није попримио аксиолошки садржај; изворно се није дефинисао као „напредни”, „виши”. Зато у Белорусији нису сви дремали: „Белоруски научници су спровели нове прорачуне и са великим степеном

тачности одредили су географски центар Европе. Он се налази у Витепској области, југозападно од Полоцка, поред језера Шо. Једном речју, ко год и како год прорачунавао и тражио центар Европе, он се налази у Белорусији!”⁵² Власти су, у почетку, оклевале, а затим су се укључиле и поставиле знак „Географски центар Европе”. Додуше, у Полоцку...

Али без обзира на то где се види „лупак”, јер се и после овога „лопта”, на чијој се сферичној површини у бизарним контурама копна оцртава та условна тачка, врти исто као раније и претходне топографске карте остају дејствујуће и реални статус држава у сваком односу, укључујући геополитичке и геостратегијске, од тога не зависи. Нећемо бити превише строги према „центричнима” и истовремено журећима „да се врате у Европу”. Они имају, дозволићете, своје интересе. У исто време, они се чак и сами нервирају, чак и постиде, када чују просто, збуњено питање: „Зашто да се вратимо – вас су однекуд одвезли?” А, нарочито, јер су Белоруси народ седелачки, који никуда није мигрирао, није се расејавао... Као што ни Кнежевине Полоцку и Туровску, ни Велику Кнежевину Литванску, ни Северо-Западни крај, ни Белоруску ССР, ни Републику Белорусију, нико није брисао са карте континента, није премештао... Тако је и Европа остала на месту...

Сходно томе, под „европеизирајућим” углом гледања често је представљена историја белоруског народа уопште.

Конкретно, чини се општепознатим и општеприхваћеним да је, захваљујући управо мисионарима Источне Цркве, Св. Равноапостолним Тирилу и Методију произашла идентификација словенске (суперетничке) заједнице са протобелоруским елементом у њеном саставу. И чини се да је то просто немогуће игнорисати. А ипак, то многи код нас игноришу.

Штавише, по правилу, без дужне пажње остаје и то што су етнодуховно и етнокултурно пространство Белоруса одредили православни светитељи – Јефросинија, игуманија Полоцка; Кирил, епископ Туровски; Антоније, Иоан и Јевстафије, мученици Виленски; Софија, праведна кнегиња Слуцка; Иулианија, праведна кнегиња Ољшанска; Јелисеј, преподобни, игуман Лавришевски; Афанасије, преподобномученик, игуман Брестски; Макарије, преподобномученик, игуман Пински; младенац Гаврило, мученик Белосточки; Георгије, светитељ Могиљевски; Серафим, преподобномученик

⁵² Літаратура і мастацтва, 11.10. 2002. С. 2.

архимандрит Жировицки, блажена Валентина Минска... Ако не они, онда ко? По мишљењу противника Православља, испада да су то Иосафат Кунцевич, Андреј Бабоља, Јован Павле II...

Опет је добропознато да је захваљујући управо православним просветитељима отворена школа – прва на белоруским земљама (сматра се да је то било 990-их); отприлике су тада почели да се стварају и први зборници књига – у православном становништву Полоцка, Виљне, Турова, Супрасља, Заблудова, Јаблочина, Бреста, Могильова, Мстиславља, Купјатича, Кутејна, Пинска, Слуцка, Лавришева, Жировица... који су, наглашавамо, постали духовно-културни центри са најширим дијапазоном функција. Од времена преподобне Јефросиније, образовање се на белоруским земљама распрострањивало скоро у потпуности захваљујући православном монаштву, систему манастирских и братских школа, иконописним радионицама, скрипторијумима, а касније и типографији. Истински просветитељи нашег народа су постали исповедници и заштитници вере православне, као што су Кирил Туровски, Климент Смољатич, Кипријан Цамблук, Григорије Цамблук, Стефан Зизани, Лаврентије Зизани, Лазар Баранович, Герасим Смотрицки и Милетије Смотрицки, Леонтије Карпович, Христофор Филалет, Атанасије Филипович, Силвестер Косов, Димитрије Ростовски. И још није у потпуности одата почаст многим, који заслужују почасна места у аналима отаџбинске културе и словесности – на пример, Матеју Десетом, Сергију Кимвару, Спиридону Собољу, Андреју Колодинском, Игњатију Ијевљевичу и Фоми Ијевљевичу, Андреју Мужилковском, Иоаникију Гаљатовском, Теофану Леонтовичу, Михаилу Козачинском. Чак и са свом несавесношћу, недопустиво је заборавити (али, авај, многи заборављају), такође, на оне чији су таленти развијали на белоруским земљама православну архитектуру, иконопис, штампање књига и књижну графику, црквену музику и певачку уметност.

Међутим, уопште не обраћајући пажњу на све то, потпуно заборављајући на неопходност да се било како односи према објективној историографији, сада код нас свака конфесионална мањина „савија своју линију”. На пример: „Међу њима, мало ко се сећа, да су протестанти били директно повезани са тзв. ‘Златним веком’ Белорусије, вође Реформације XVI века су много допринеле духовном, политичком, економском и културном развоју државе. Највидљивије фигуре тог времена (Симон Будни, Васиљ Цјапински, Николај Радзивил Волович) имали су непосредан однос према обнови

цркве, који се у то време код нас активно развијао (...) Први у овом реду, безусловно, стоји Николај Радзивил Чорни – једна од највећих историјских личности наше државе, активни поборник независности Велике Кнежевине Литванске (историјски назив државе, у којој су доминантан део становништва чинили Литванци-Белоруси), хришћанин, за дванаест година његове активности, калвинизам је на белоруским земљама стајао на позицијама државне вероисповести”.⁵³

А аутор конкретне књиге која је, иначе, издата у Русији, а не у Белорусији, али наводно са искреном забринутости о томе како да се поново успостави непоновљива белоруска „самост” иде још даље. Он тврди да Реформација, не само што је проузроковала Препород и „Златни век” Белорусије, већ је поставила темеље белоруске нације, а сјај тог „века златног” данашњим Белорусима осветљава пут по којем би они требало да иду.⁵⁴

Ништа мање запажена чини се и позиција Јевгена Шумејка који активно пропагира католицизам као веру правих Белоруса: „Под забринутим звучима оргуља национална душа није могла да заспи, тада, када су ‘малинова звона’ густим јелејем бринула, смиривала и опуштала бунтовне мисли и стремљења. Не желим да увредим било чија религиозна осећања, само се трудим да разумем објективну предност у нашој колонијалној прошлости фермента западнохришћанске евроцентричности (...) Све вође бунтовника, устаника, побуњених тог времена били су углавном из католичких средина”.⁵⁵

Међу белоруском интелигенцијом у „периоду перестројке” као посебна снага појавило се интересовање за унијатством као „националном вером Белоруса”, при чему се, као правило, није обазирало на традиције црквењачења, оправдавајући то парадоксално, а понекад – просто апсурдно, као што је то у случају Јурија Хадике, једног од вођа Белоруског народног фронта: „...Рекао сам себи и другима: ви како хоћете, али ако је наша давнашња црквена уметност тако унијатска и тако лепа, онда сам ја унијат”.⁵⁶

Штавише, носиоци идеологије преобраћења који претендују на доминантан положај и данас, на добијени суверенитет Белорусије нису дејствовали само бројем, већ и умећем јуриша. У складу

⁵³ Варыкин А. Герои белорусской Реформации: некоронованный король Беларуси // Христианская культура. Сб. статей. – Брест, 2001. С. 38.

⁵⁴ Видети: Акинчиц С. Золотой век Беларуси. – Хабаровск, 2001. С. 6, 124.

⁵⁵ Цит. по: Залоска Ю. Версії. – Мінск, 1995. С. 55, 56.

⁵⁶ Цит. по: Наша слова, 14. 12. 1994.

са њиховим оријентацијама почела је да се преправља историја. Из неког разлога, с почетка 1990-их година код нас нису била само широко распрострањена, већ и у уџбеницима утврђена уверења да су, тобоже, белоруску културу до XVIII века формирали унијати, тј. гркокатолици, а током XIX и с почетка XX века – римокатолици. Иако су, опет, неоспорне чињенице које доказују да је културно-образовну и улогу очувања културе за Белорусе, како у прошлости, тако и у новијим временима, углавном обављало Православље. Допуњујући ред горенабројаних имена, овде се довољно може подсетити на православне свештенослужитеље и дипломце православних образовних институција које су деловале у региону (Виљна, Витепск, Минск, Могильов) који су утврђивали белорускост током XIX и почетком XX века. Да ли је могуће, рецимо, да представимо белоруску археографију, историографију уопште, без дела И. Григоровича, Н. Горбачевског, И. Боричевског-Тарнаве, М. Којаловича, Х. Говорског, С. Рункевича, И. Малишевског, П. Жуковича, В. Завитневича, К. Хармаповича, М. Верјовкина, Н. Богородског, етнографију – без П. Шпиљевског, Н. Никифоровског, С. Сахарова, Ј. Крачковског, Ј. Орловског, Д. Булгаковског, И. Бермана, филологију – без И. Носовича, И. Гашкевича, А. Будзиловича, П. Тихоновича, П. Шпиљевског, Ј. Карског, Н. Бајкова, С. Павловича?

А у овај списак би требало укључити имена још стотина (!) других васпитаника православних семинарија и академија који су дали непроцењив допринос у развоју отаџбинске културе и науке, а као резултат тога – формирајући здраву самосвест белоруског народа. Тако треба да буде по правди која је могућа при објективном разматрању, чак и добро познатом. На пример, православни митрополит Иосиф (Семашко) својевремено је иницирао стварање црквено-статистичких одбора, чији је задатак био да спроводе историјске, етнографске и статистичке описе црквених парохија, чије је директно управљање било поверено ректору Литванске духовне семинарије. Напорима ових комитета, већ 1850-их година били су сакупљени веома богати материјали, који су, засебно, служили као чињенична основа таквог темељног дела као што је „Историјски и статистички опис Минске епархије” (*Историко-статистическое описание Минской епархии. СПб., 1864*)), архимандрита Николаја (Долматова), ректора Минске духовне семинарије. Значајан део акумулираних материјала потом је предан у Северо-Западно одељење Императорског географског друштва (у Виљни), које их је,

по достојанству, ценило и на одговарајући начин користило. Иначе, значајно је што се временом образована Виленска археографска комисија углавном састојала од предавача месне духовне семинарије. То исто може да се каже и о аналогичним структурама у Витепску, Гомељу, Минску и Могилёву. А православни свештеници су се и касније укључивали у ову врсту посла. Резултати њихових потрага и истраживања представљали су се у уопштеним прегледима, научним публикацијама, улазећи у широку употребу – рецимо, 1880-их година материјали које је сакупило сељачко православно свештенство, постали су основа за археолошку карту губерније Ф. Покровског која се односила на Литванску епархију. Ако бринемо о јачању православне свести онда свему овоме треба додати и то што је Император Александар I управо у Виљни (25. децембра 1812.), дао обећање, да ће подићи у Москви храм у име Христа Спаситеља, исто као што је праведни Иоан Кронштадски био великодушни повереник неколико парохија и братстава Белорусије.

Али како поменуто, тако и многе друге чињенице исте природе прекривене антиправославним стереотипима, распространиле су се и продрле у масовну свест. Изузетно важно и интересантно било би спровести системску анализу њихове природе и функција у целом дијапазону дејстава. Разуме се да је ово максималан задатак. Али и у датом случају, не смемо да останемо равнодушни према онима од њих који се најактивније користе у актуелним процесима „перестројке” националне самосвести Белоруса, а самим тим утичу на избор оријентира друштвеног развоја, државне изградње. Суштински поставши идеологеме, оне су у току последње две деценије упорно кружиле у многим штампаним и електронским медијима. Природно, оне имају различите аспекте, форме и начине представљања, али циљ је један – да се умањи значај Православља (такође и крштења „са Истока”) за Белорусе, да се дискредитује Православна Црква. Није случајно што је после проглашења независности Републике Белорусије „горућим” представљен проблем „нације и цркве” (по односу, управо са Црквом Православном), а у „прогресивној” публицистици уобичајене – и наизглед аксиоматске су постале изјаве: „белоруски препород се одиграо захваљујући унијатима и католицима”, „национална вера Белоруса је унијатство”, „православље је руска вероисповест”, „православна црква у Белорусији је водила и води империјску линију”, „РПЦ је оваплоћење конзервативизма и великодржавног шовинизма” итд.

Штавише, у наметање таквих јавно тенденциозних мишљења која немају ништа са реалношћу, активно су се укључили и носиоци научних степена и звања. Додатно су почели да се распрострањују – чак и у уџбеницима! – допустљиве само у продукцији жанра фантастике представе о терористичком (тобоже) карактеру Крштења, које је уништило (тобоже) постојање (тобоже) у дохришћанском времену „летописа”, „књига”, „манастира”. Да би, у овом случају, предупредили оптужбе о неоснованости, навешћемо фрагмент једног таквог опуса: „После „крштења Русије” у стремљењу да идеализују овај догађај, присталице нове религије почеле су ревностно да уништавају све доказе „паганског незнања”. Епископи су сакупљали или одузимали летописе, спаљивали их, одвозили у Византију (...) На савести хришћанских „бораца за културу” није само уништење споменика древних Словена, већ и старообредних (*паганских?* – И. Ч.) светиња – књига, храмова, манастира”.⁵⁷ Таквом роду „научних открића” одговара чак и опредељење које је било у активној употреби код самих непријатеља Православља, милитантских безбожника: „Опскурантизам!” А њега, авај, код нас има много. И појављивало се оно чак и у дане када се славила 1020. годишњица Крштења Русије.

Безусловно је улога вероисповести, као фактора стварања нације, опште сложен проблем, нарочито у односу према Белорусији. Уз све ово, без објективног приступа к њој, никако се не може схватити зашто је процес формирања белоруске нације толико противречан до данашњег дана. Тако да се максимална одговорност и добросавесност свих питања која се односе на њу, захтева не само од истраживача и научника, већ и од интерпретатора-публициста, који под дејством „духа времена”, зарад актуелности и злободневности, уз помоћ горепоменутих и сличних стереотипа игноришу реални значај Православља за Белорусију. Они искривљују историју Хришћанства на белоруским земљама у целини и суштину међуконфесионалних односа у целини, а заједно са тим и еволуцију успостављања белорускости.

При здравој памети, постоји та елементарна фактологија на основу које се убедљиво јавља неоснованост антиправославних стереотипа. Али овде је већ случај да руковођење здравим умом и ослањање на објективну фактологију, што се каже – не иде од руке. Да би се то илустровало, ми смо предложили свој, разуме се,

⁵⁷ Лыч Л., Навіцкі У. Гісторыя культуры Беларусі. – Мінск, 1996. С. 10.

схематичан, уопштено-приближни поглед. Наравно да му циљ никако није у томе да се изратује, а камоли „експроприше” нешто што припада нашој браћи иноверцима, исто као и онима који ни у шта не верују. Ово је потребно истине ради. Просто смо сви ми обавезни да имамо верне представе о плодотворном пореклу и реалним закономерностима формирања националне културе, о истинском богатству и стварном значењу примљеног од очеве и праочева наслеђа, да би га чували и умножавали, остајући на своме и при своме.

Наравно, при посебној колизији белоруске историје, специфичности формирања и учвршћења државности, у условима више-струких промена власти када се мењао и смисао универзалног принципа „Богу – Божје, цару – цареву”, то није уопште једноставно. И зато, као посебан аспект наше теме, предстоји да се истакне улога западно-руских кнежевских родова у успостављању православне духовности, културе, просвећења.

Уз све то, с обзиром на прошлост, ми не видимо само тријумф Православља. У вези са тим, опет правде ради, требало би се што часније односити према стереотипним уверењима о верској толерантности на белоруским земљама у свим временима. Да се опходимо према непрегледним страницама историје као лоши ђаци према страницама дневника, тј. цепати, да би од родитеља и свих заинтересованих сакрили – не смемо. Али и то је немогуће по великом рачуну. Уосталом, историја, свеједно, посрамљује оне који је искривљују, независно од тога, каквим намерама се они руководе. Зато је потребно памтити и подсећати на најтежа искушења којима су морали да прођу наши благоверни православни преци. Како убедљиво доказују објективни истраживачи (на пример, професор Белоруског државног универзитета Е.М. Загоруљски), на Крштење Русије је утицала изненађујуће брза христијанизација. И до краја XVI века Православље на белоруским земљама је било религија преовлађујуће већине, у том броју и елите. Познато је, иако се све ређе помиње, да су православнима и ожењенима са православкама била четворица од седморице синова Гедимина, једанаесторо од дванаесторо деце Алгерда... Међутим, после Кревске уније „која је, у суштини, била инкорпорација Литваније Пољској” (М. В. Довнар-Запольски), а још више после Љубљинске уније, још јаче је почео да дејствује принцип, у складу са којим је превласт моћи пољског краља вукла са собом и превласт католичке вероисповести. А то је још значило појачан притисак на православне, као последица

којег је виши састав Велике Кнежевине Литванске превасходно био објекат вероисповедног „преобраћења”. Али тиме веће поштовање заслужују ти представници племства који су се из све снаге трудили да сачувају очинску веру и културу.

Међу њима су и Ољельковичи (нарочито Јуриј Јурјевич, деда праведне Софије који је преписивао Слуцко Јеванђеље – уосталом, није случајно Господ то нашем народу вратио, баш као што није случајно ни праведну Софију, представницу овога рода прославио, а Слуцк направио оваплоћењем Православља у XVIII веку); Ходкевичи (пре свега Александар, захваљујући којем је основан Супраљски манастир који је постао изузетно важан центар просвећења; и Григорије, чијим је залагањем основана штампарија у Заблудову, где је Иван Федоров одштампао „Јеванђеље учитељско”), Острошки (Теодор који је убројан у светитеље; Константин Иванович, који је стекао славу не само као пуковник, већ и као искрени добротвор изградње храмова...)

Али посебно бих желео да се зауставим на личности староседеоца Турова – кнеза Константина (Василија) Константиновича Острошког којем смо обележавали 400 година од упокојења ове године. Герасим Смотрички у предговору Библији која је припремљена и издата по иницијативи и при непосредном руководству Константина (Василија), основано га је упоредио са кнезом Владимиром Крститељем: „Владимир је свој народ крштењем просветио, Константин је разборитост оствестио писанијем”. Уистину, да би заувек остали у историји народа православних, словенских и свекултурних, довољно би било за једно такво велико дело – издање Острошке Библије, која се користи већ 427 година. Опет, да је основао само Острошку академију, да је макар једну топографију у Острогу основао, да је био на челу само једног антиунијатског сабора у Бресту, заслужио би почасно место на плочама историје.

Међутим, Константин (Василије) Острошки није издао само једну Библију (познато је 28 издања Острошке Академије за период 1578–1612); основао је више штампарија; борио се за веру Православну на више сабора, не само на једном Брестском... Поред свега тога, он је био добротвор, градитељ и повереник за више од 600 цркава и 20 манастира!

Његове активности карактерише свеправославни значај. Ми смо од њега добили наслеђе које има универзалну или како сада

прихваћено говоре, глобалну скалу, која постоји изнад времена, изнад граница успостављених и над нама.

А у вези са тим никако се не може обићи један аспект који се тиче, очигледно, болних процеса последњег времена: Има ли бар неког смисла да траће снаге на стварање економских, царинских, валутних, визних и других, можда је исправније да их назовемо зонама, „заједничких пространстава“, када се игнорише дуже од миленијумског постојећег пространства, заиста једино – етнодуховно, неупоредиво најзначајније, зато што се без Промисла Божијег није могло успоставити? А шта урадити када су потомци покрштених Источних Словена пре 1020 година сада тако подложни злободневним утицајем – уместо јединства култивишу индивидуализацију, отуђење до самих непријатељских позиција, ако се продужава напад на саму идеју нашег јединства?

Без обзира на то колико је болно ово констатовати, али и у Републици Белорусији масовна свест није без резултата заражавана антирускошћу и антисловеношћу. Исто тако се мора узети у обзир и популација посебно инфицираних „Евро-Белоруса“.

А још потпунију слику о њима могу да дају овакве интерпретације супротног плана: „...Из сандука московске историје извучи се идеја, примитивна, као већина њених носилаца – славенофилство, то је фашизам у папучама (...) Словени који су се увек налазили на периферији европске цивилизације и нису примили културни импулс Рима јесу најзаосталија од најкрупнијих етничких заједница на континенту...“⁵⁸; „И данас, за реваншистичке тоталитарне силе које маштају о рестаурацији Совјетске империје, Белорусија је укусан залогај. Без ње, као и без Украјине, нема велике Русије, нема праве империје. Отуда и реанимација застареле словенске идеје, коју је царизам експлоатисао (Ауторска примедба: Она је, као и пангерманска, пантјуркистанска, панамеричка идеја, неадекватне цивилизованом друштву, давно предате у историјски архив), активизација политизованог проруског православља и комунофашизма“⁵⁹. Ако додатно појаснимо да је први цитат из материјала без икаквих коментара, а тим више – замерки, публикован у недељнику креативне интелигенције Белорусије, а други – из енциклопедијског

⁵⁸ Еўдакімаў В. // Літаратура і мастацтва”, 17.05 1996.

⁵⁹ Маракоў Л. Рэпрэсаваныя літаратары, навукоўцы, работнікі асветы, грамадскія і культурныя дзеячы Беларусі. 1794 – 1991. Энцыклапедычны даведнік: У 3 т. Т. 1. – Мінск, 2004. С. 43.

издања, онда мора да буде очигледна размера епидемије антирусизма и антиславизма.

*

Али нећемо успети да се боримо за њу ако се проблеми руске цивилизације – како теоријски, тако и практично – не уклапају у проблеме словенства у целини.

Наравно да се убедљивим и верним чини уопштавање: „Присталице етносуверенитета које цепају велике суперетничке формације, судећи по свему, раде туђи посао: те државе, које се образују као резултат њихових напора, очигледно, не могу да рачунају на истинску независност: њихова судбина је да постану вазали крупних држава Запада и да служе доктрини једнополарног света, у којем је централна „звезда” окружена послушним сателитима”⁶⁰. Али, истине ради, не сме да се не узме у обзир оно што је забележено – резултат разорног деловања циклona геополитичког преуређења света, а такође, није случајно, што је он беснео на простору свих словенских држава, а са посебно страшном јачином – у Русији и у Југославији.

Тешко да ће неко моћи убедљиво да докаже да се глобални геополитички процеси развијају на основи предвидивих и предсказивих закономерности. Искуство целог једног нашег поколења шездесетогодишњака убедљиво показује да се много тога из некада претпостављаног у току реализације показивало другачијим, притом, конкретни резултати, савременици и потомци највише оцењују по инцидентима-изненађењима и колизијама које се објашњавају, као правило, погрешним прорачунима идеолога и теоретичара. Подвлачимо да је ово парадоксалност не само историје, већ и нашег схватања исто.

Јасно је да уопштавање значи поједностављивање. То је увек ризично у односу на тако сложну сферу у основи. Зато је потребно разјаснити: у овом случају, без нарочитих претензија на уопштавање, имаћемо у виду, пре свега, очигледни „сумрак” и чак потпуни „залазак” словенства.

Наравно, интересантно је повезати га са раније значајно примећеним, а притом не мање значајним за светску историју и геополитику, „сумраком” и „заласком” Европе. Ове појаве су само на први поглед неупоредиве – опет као последица тога што се супротставља

⁶⁰ Панарин А.С. Стратегическая нестабильность в XXI веке. – М.: Эксмо, Алгоритм, 2004. С. 71.

у геополитичкој актуализацији и перципирају се са одговарајућим аберацијама, посредством стереотипа који су се укоренили, потчинивши себи нашу свест.

А говорећи о словенству, требало би се са дужном пажњом односити према томе што је његова историјска судбина – упечатљив и провидоносно-поучни феномен у разним односима. Уосталом, није случајност што су Словени пре више од хиљаду година добили могућност да се развију и утврде као посебан (супер)етнос, као посебан народ Божији (кроз своју – најсавршенију на свету! – азбуку, свој – примивши статус равносвештеног! – језик, своју писменост, интензивно и плодотворно развијајућу словесност, духовну и материјалну културу...)

Тешко се може сматрати случајношћу што се без обзира на све проистекле последице дељења, неискорењивим показало сећање о сродству, пошто је идеја словенске заједнице и јединства била полицентрична. Не треба заборавити да су њу стимулисали управо процеси националног препорода Западних и Јужних Словена. Баш као и што су Словени више пута показали способност консолидације при спољашњим претњама и убедљиво демонстрирали снагу своје заједнице у пружању отпора освајачима. Историјску целисходност безусловно је имало – чак и на разне начине се са данашњих позиција оцењује – стварање у XX веку таквих општеобједињујућих словенских држава као што су Чехословачка, Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца (Југославија), па и СССР. Дозволићете да кажемо да је симптоматично што су се, без изузетка, словенски народи показали у одређеном периоду у истом „табору”... Уз све ово, авај, мало је на свету генетички блиских народа који су међусобно ратовали тако, као Словени.

Откривање свих предуслова међусловенских спорова и препирки у разним временима чини се, по дефиницији, невероватно тешким па и контроверзним делом. Неоспорно је да је важан и одређујући разлог – раскол Хришћанства, као резултат којег током многих векова постоје „Pax Slavia Orthodoxa” и „Pax Slavia Latina”. Иако, наравно, идиличних односа међу словенским племенима није било ни у дохришћанској епохи. А после поделе Цркве, за Словене опозиција „Исток – Запад”, није била условљена само вероисповедним проблемима. И то су, са посебном убедљивошћу, показала догађања судбоносна за свет новије атеистичне епохе, када се при глобалним преиспитивањима-искушењима словенски свет

неизбежно чини увученим и у спољашње и међусобне раздоре, тј. братоубилачке сукобе: такво је искуство претходних светских ратова; слично се примећује и при катаклизмама с краја XX и с почетка XXI века. Зато у обраћање улази појам „словенска неузајамност”, испуњавајући се стално новим садржајем. И зато се у идеји словенског јединства као никада раније увећава број противника, а смањује број присталица. У потрази одговора на питање какав одговор следује из тога, и једни и други се увек показују пред искушењем да резимирају: „Зло носе они, а не ми”. Као разлоге за ово виде претежно присталице јединства који су у праву што се тиче тога, да је раздвајање – зло, а јединство – добро; у принципу. Али своје разлоге имају и њихови противници који се потчињавају „духу времена” и који се оријентишу на прагматизам у решењу актуелних проблема и одричне формуле типа: „Један је словенски свет, али много држава; један је словенски свет, али много националности; један је словенски језик, али много наречја; једна је словенска цивилизација, али много култура.”

Авај плуралност и разноликост саставних делова уопште не обезбеђује целовитост, а тим више ефективно јединство суперетноса, подељеног пре скоро хиљаду година и еволуираног управо под утицајем дезинтегративних фактора. Нарочито у последње време, када политика претежне већине држава у чијим се титуларним називима јављају Словени, има за циљ утврђење у идеализованој европеичности, одричући све што је давала, даје и може да да словенска заједница, а притом – и уопште игноришући словеност. Парадоксално је, али у самим тим државама појам „словенофилства” је постао скоро ругајући – словенољубље, тј. родољубље и братољубље. Необично пространу и живописну илустрацију свега тога недавно је одиграла Евровизија: „братушка” представник Бугарске, у Бриселу је плакао од радости што је његова држава примљена у НАТО и од тада „заувек заједно” са Турском, која је бугарски народ пет столећа угњетавала, а стајаће насупрот Русији која их је од турског јарма ослободила.

Било како било, реална перспектива јединства предодређује се интересима свих народа који чине словенство, а нарочито – присуством или одсуством интереса нееогоистичних и не разновекторских. Али шта треба очекивати гледајући трезвено на то, што скоро све словенске државне формације претендујући на улогу самосталних субјеката светске политике, постају само њени објекти?

Међутим, ако процењујемо све са тачке гледишта благодати глобализације, онда је данашњи словенски свет – а то је 14 држава са више од 300 милиона становника, скоро шестина територије земаљске кугле – притом са нарочито богатим ресурсима... Огромна сила, која може да издржи најсуровије катаклизме! Али под условом сачуваног јединства. Реалне перспективе словенских народа који игноришу заједништво, нарочито оних мањих такве су, да ће тешко да постану „позитивни творци историје”. Пре ће бити да ће се асимилovati, постати материјал за богаћење других култура и цивилизација при глобалној „вестернизацији”, а тачније – американизацији.

Али свака акција изазива реакцију. И постоји основа да се говори о развијајућем међународном словенском кретању. Истина, у којој мери је оно способно да „умири свет и спаси душе наше”, тј. да продужи рад учитеља словенских, светих Ћирила и Методија, показате време.

Да дискутујемо о томе што имамо да ли је могуће без уопште-ног, макар и шематског, али ни у којем случају у основи тенденцио-зног погледа на конкретно-историјске садржаје идеје јединства Словена и њихове реализације у разним временима, све до данашњег. Разуме се да је за то потребна, ако не основна систематизација, онда макар релативно верификована фиксација појединих етапа формирања и постојања словенске заједнице. На основаност и пуноправну систематичност у оквирима жанра дате публикације никако се не сме претендовати. Међутим, некако је потребно и могуће фиксирати основне закономерности процеса који нас интересују, узимајући у обзир макар свеукупност предуслова који одређују одређену фазу, свесно идући на поједностављења у хронологизацији, а такође при узимању у обзир неких других знакова. Ето како је све то дозвољено представити по нашем мишљењу.

Од IX до XII века: Захваљујући Равноапостолним Ћирилу и Методију, као и њиховим ученицима, издваја се заједница – Словени као посебан народ Божији – са изразитом идентификацијом кроз свој језик временом признат као равнoсвештени и кроз веру хришћанску примљену од Византије.

Од XII до прве половине XIX века: Формирају се источна, јужна и западно-словенска подгрупа; иако се током векова не губи категорија смисла „словенска епска заједница”, а по односу према Словенима православне вероисповести – „заједничка књижност”, будући да се у свакодневном животу налазио фактички један исти

фонд богослужених, агиографских, духовно-просветитељских текстова и осим тога постојали су међусобни утицаји, веома важни и за формирање светске књижевности; тада је црквенословенски = књижевно-словенски језик практично био језик међуетничке (међународне!) комуникације целе Источне и Централне Европе, притом функционалнији од латинског; али с временом је остао једини језик писмености само дела Словена и добија варијанте/редакције, које га приближавају живим наречјима касније формираним у самосталне језике; крај указаног периода за већину словенских народа означава национални препород, у којем идеја заједнице игра јасно позитивну улогу; иначе, током векова су се понављали бројни покушаји да се изгради нови општесловенски језик; међутим, што се иде даље, то се све оштрије појављује опозиција „Исток – Запад”, „Slavia Orthodoxa – Slavia Latina”.

Од средине XIX до средине XX века: Активно тече процес формирања словенских нација; врши се коначна кодификација самосталних националних језика и њихово одобравање са пунозначним функцијама у свим сферама ван Цркве; нарочито је значајно што се врши обнављање или успостављање државности словенских народа, тачније – стварање три федеративне државе чију су основу чинили Словени: СССР, Чехословачка, Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца (Југославија); иако се однос према словенском јединству значајно коригује односом према „Западу” или „Истоку”.

Друга половина XX века: Сви Словени се налазе у социјалистичком табору и „таборска” заједница у одређеном смислу има значење суперетничке; притом се у свакодневном животу учвршћују дефиниције „југословенска књижевност”, „чехословачка књижевност”, а језик који је првобитно испуњавао интеграцијску функцију тј. црквенословенски је сакривен, како кажу – под корито и то потпуно, а сви предуслови за његово оживљавање или обнављање постепено ишчежавају; језиком међусловенске комуникације (а и по правилу, језиком-посредником у реализацији разних врста књижевних контаката) постао је руски; при чему русистика добија веома значајан међународни статус, што у великом степену утиче такође на развој славистике у целини, а значи и утврђење Словена међу осталим народима света.

Од краја XX и до почетка XXI века: „Табор” је у потпуности уништен; црквенословенски језик се садржава само у сакралној функцији, имајући, пре свега, значење само за део словенства,

тј. за оне који су сачували веру православну, али чак се и они, не гледајући на накнадно оживљавање Цркве, налазе се под притиском секуларизоване јавне свести која практично игнорише „застарелу црквенословенштину”; међутим, и руски језик се у улози средства међународне (самим тим и међусловенске) комуникације упорно игнорише; историјски садржај идеје словенског јединства подвргава се темељној ревизији, па и опште сродство Словена почиње да се одриче – нека, кажу, сваки словенски народ сам за себе, у одвојености и самодовољности, буде послат у други рај на земљи.

Сви хоће да иду у рај, да... али како је познато, греси нису дозвољени.

Уопштено, то што се у масовној свести народа бившег социјалистичког табора види под маском „европеизације”, по правилу има карактер глобализације као американизације са њеним претежно негативним карактеристикама. И то има однос према свим сферама – политичкој, социјално-економској, морално-психолошкој... Ипак, позив да се максимално искористе животне благодати укључује богаћење, и то не на други начин, већ на штету других и отворено очвршћује мотивацију следећег редоследа: кажу, у ситуацији која се створила, само лењ није крао, само кукавица није плачкала, само се будала освртала на интересе ближњег. На жалост, значајно је нарушен традиционални тип свести. Морамо да признамо да нису без резултата радила глобалистичка средства масовне информације у улози средстава масовног уништавања – дискредитације наших духовних вредности, идеала, благородних циљева. Штавише, тзв. „испирање мозга” се одвијало и даље иде, не само посредством намерно лажне интерпретације догађаја, већ и на нивоу језичке свести. За примерима није потребно ићи далеко – довољно је узети скуп речи и израза који су у последње време ушли у употребу: рекеташ, килер, екстрасенс, интимне услуге, нетрадиционална сексуална оријентација, елитна проститутка, тинејџер..., не говорећи ни о привидно неутралним: бојфренд, брифинг, лизинг, ноухау, менаџер, офис, трафик, тјунинг, шопинг, холдинг... Симптоматично је то што њима замењене речи матерњег носе јасне морално-етичке дефиниције па чак и правне квалификације: разбојник, убица/злочинац, врачање, разврат, изопаченост, дроља/к...../у...., малолетник/омладинац... Дакле, зар то не значи да се уништава језик као фонд духовно-историјског искуства народа и реч као форма духовне енергије, а на изглед безазлене језичке позајмице (из

„европејског” речника) дејствују на штету нашим духовно-културно-језичким традицијама, на свој начин ослабљујући инстинкт самоочувања? Да бисмо избегли неоснованост, напоменућемо да су горенаведени примери узроковани личном реакцијом на следећу „слику из живота”: малишан од пет-шест година, играјући се у дво-ришту, водио је „битку”; пролазила је крај њега старица и питала, против кога ратује малиша – испоставило се, да је то са „рекеташи-ма”; затим је она упитала, да ли ће малишан бити полицајац, официр и просто уздахнула, чувши одговор, да дете хоће да постане „килер”. Да ли су потребни коментари? Дозволићете да кажемо да нису. Зато ће бити потребно поређење: деца свих претходних поколења су се играла „наших” и „непријатеља” (окупатора!), тј. били су носиоци парадигме свести, на прво место уздигнувши патриотизам и праведност, а данас управо ове основне идеје се деформишу и ишчежавају, а замењује их инспирисана кинематографијом (пре свега холивудском) и телевизијом (тог истог порекла) романтика гангстерства, као привлачног и врло профитабилног занимања. Такав је резултат судара два типа перцепције света.

Сродна тема се односи на страни модел концепције историје, културе и уметности наших народа. Рећи ћемо, у историји белоруске књижевности, из неког разлога се у својству обавезне тражи усклађеност са општеевропским „стилским формацијама” – почев од антике, па све до постмодернизма... И већ су потпуно уобичајеним постали, нпр. одређени број феномена отаџбинске културе као ренесансне у општеприхваћеном схватању, иако се у том случају логички претпоставља да су наши преци оживели то што није било (и није могло да буде) рођено у својој традицији, на сопственом тлу која је плодородна и благодатна за нешто сасвим друго.

Шта представљају слична „истраживања”, ако не просто стремљење да се сведочи о умешаности у „универзалне европске вредности”? Иако је одавно уграђен европоцентризам у општу систематизацију култура света, ипак би његову правомерност и основаност у принципу, тим више за нас, требало схватити са свом озбиљношћу. Заиста је, по великом рачуну, потпуно бесмислено тражити јединствени центар, условно речено, једине општеевропске културе, јер се мора узети у обзир коегзистенција у Европи, Грчкој и Швајцарској, традиционално шпанској, италијанској и албанској култури са њиховим коренским разликама. А разуме се да се ризница светске културе није стварала само захваљујући Европљанима. Очигледну

ограниченост има и поређење култура по критеријумима „напредни – назадни, више развијен – мање развијен, господари – робови...” и на тој основи се успоставила теорија „убрзаног развоја”. У сваком случају, треба се запитати: ко, када и како може да определи темпо „правила” у односу на које долази до убрзања или успоравања? Да би избегли штетне апстракције, довољно је да питамо конкретне књижевнике и књижевне критичаре који би применили на себе ове дефиниције и признали да су заостали, неразвијени, робови, при чему морају да се принудно убрзају или успоре... Реакцију није лако предсказати.

Не можемо да не кажемо макар пар речи о стварима које су професионално повезане са књижевношћу и филологијом: прешао нам је у навику па чак и постао незамењив термин „светска књижевност”, не гледајући на његову неодређеност у аспекту означавања заједнице, када је чак и дефиниција „словенске књижевности” која је у прошлости означавала неку заједницу, сада доживљена као историзам. Иначе, треба обратити пажњу на такву језичку особину: први од ових термина се употребљава у једнини, а други – у множини.

Узимајући у обзир цео комплекс услова којима на неки начин предодређивао развој култура словенских народа при социјализму, не можемо да не поменемо да су у овом периоду Словени имали представу једни о другима макар и непотпуну и не увек адекватну, али ипак темељнију него о другим народима. Исто може да се каже и о књижевним узајамним везама – интеракцијама. Наравно да ради објективности не смемо да заборавимо да су се те везе по правилу стварале у складу са директивама одозго, потчињавале „таборским” ставовима, да је одлучујући критеријум укључења неког писца у тренутни систем била његова лојалност идејама марксизма-лењинизма, да су се предложена дела за превод подвргавала идеолошкој цензури итд. Али тако су ипак све словенске књижевности биле ефективно укључене у прилично широк контекст тзв. социјалистичког друштва, утврђујући се не само у њему, већ и изван његових граница. И ово се превасходно остваривало захваљујући преводима на руски језик који су играли улогу посредника, доприносећи распрострањењу и признању, јер су тога рода рускојезична издања излазила по правилу у серијама са импресивним тиражима и сасвим пристојан дизајн штампе, а распрострањивале су се у широко разгранатим мрежама трговине књигама и међубиблиотечке размене и у границама СССР и изван њега. Осим тога, ни хонорарна

обезбеђења аутора и преводилаца тада нису била слаба. Да не бисмо остали само на речи, подсетићемо се конкретних чињеница: 1970/80-их година московско издаваштво „Прогрес”, касније названо „Дуга” у серији „Мајстори савремене прозе”, чији је регистар обухватио више од десетине имена словенских књижевника, издавало је књиге у тиражима од 100 хиљада примерака; њихова „Библиотека књижевности БНР”, „Библиотека књижевности ПНР”, „Библиотека књижевности СФРЈ”, „Библиотека књижевности ЧССР” имала је тираже од по 25 хиљада примерака за поезију, 50 хиљада за прозу; наслове издања било је могуће наћи у књижарама и библиотекама не само целог Совјетског Савеза, већ и многих других држава; при том, још једна околност коју је незгодно помињати, али без које би слика остала непотпуна – оно што се ауторима и преводиоцима исплаћивало за штампању страницу није било мање од месечне плате учитеља, доктора, инжењера. И то се не тиче само конкретно наведеног издаваштва и не само одређеног круга књижевника. Разуме се да је довољно разлога, да се према догађајима односи критички и да се из многих разлога жали.

Али, шта имамо после тога, када је поменути систем престао да функционише? Избегавајући уопштавања, указаћемо макар на оштро слабљење билатералних белоруско-руских књижевника веза, а као резултат тога, за белоруску књижевност је врло приметно ограничење изласка у спољни свет. У ствари, није тајна да су се у совјетској епохи дела белоруских књижевника у иностранству често преводила са рускојезичних „међуоригинала”. И она су, ето, ишчезла. Али, преводилаца непосредно са „првих оригинала” и одговарајућег профила критичара-пропагандиста у иностранству до данашњег дана је било изузетно мало, а у догледно време неће их бити више због одсуства одговарајућих стимуланса – престижа такве специјализације (чак ћемо, ради поређења, рећи – у односу са русистима или полонистима), гаранције стабилног запослења, финансијске подршке посла таквог рода од стране државе, како своје, тако и представљене...

Као илустрацију реченог навешћемо податке, којима нису потребни коментари: током 1970/80-их година у Русији се годишње издавало око 40–50 књига белоруских аутора, а за последњу деценију XX века – само 4, и то у малом тиражу. Истовремено, практично су на нулу сведена издања превода са белоруског језика у земљама Закавказја, Средње Азије, па и у суседној Литванији, Летонији,

Пољској. И у Украјини су за десет година изашле свега 3 књиге. Притом, ако се на овом плану нешто и ради, то је, подвући ћемо, по инерцији претходног система. Објашњавати такво стање ствари је стереотипно: на функцију су ступили закони тржишта – строги, али у целини поштени, а све остало, како кажу, треба одбацити као условљено сентименталношћу. Не дискутујући колико је ово објашњење-оправдање разумно у принципу, приметимо да чак и почетни услови које предлажу нормално тржиште по дефиницији, у постсоцијалистичким државама (нарочито – у мањим словенским) нису ефикасни у ланцу односа „писац – издавач – продавац књига – читалац”. Из добро познатих разлога наша ситуација је таква да је књижевничким занатом практично немогуће зарадити за живот – и разлози за то нимало не леже у размерама талента, не на нивоу стваралачких задатака и не у успешности њихове реализације. Тиражима који могу да буду потребни само индивидуалним потписницима и купцима, наш издавач уметничку, просветитељску, а тим више – научну књижевност нема рачун да издаје, с обзиром на то да чак и трошкови објаве књига диктирају цене, недоступне или малодоступне за већину грађана, библиотеке које се финансирају из буџета и друге структуре. Укратко, наши читаоци немају новца, а они који имају новца – немају ни жеље, ни потребе да читају. Наравно, ако се не може утицати на објективну потражњу, онда се може утицати на повремене интерес према конкретном издању, што се, заправо, и ради. Али на који начин?

Као прво, књижевност и књижевници су укључени у актуелну политику ни мање ни више него у доба социјализма, само се охрабрује активност у супротном смеру – тобоже за разоткривање облика тоталитаризма, иако је савршено у праву проф. Андреј Червењак (Словачка), када примећује да је „појам ‘посттоталитарни’ – политички плеоназам”.⁶¹

Као друго, циљано и тврдоглаво се одбацују духовно-морални идеали, који су формиран у целој пређашњој историји наших народа и хришћанској цивилизацији, а књижевност почиње да служи ничему другом до „еманципацији”, тј. култивисању сведозвољености – која је привлачна, нарочито за омладину, пошто уклања све табуе. И, као треће, што се иде даље, то се више разлива традиционална скала естетских вредности, пре свега посредством наметања

⁶¹ Červeňák A. Kultúra v období integrácie a globalizácie // Vichor globalizácie. – Bratislava: Jamex, 2002. S. 31.

„постмодернизма” као најуниверзалније вредности и највишег оријентира. Без икаквих еуфемизама, јасно и сажето то дефинише српски филозоф и публициста П. Драгић Кијук: „Епидемија интелектуалних заблуда цивилизацијског деспотизма и јесте разлог сталне праксе пермутација и преименовања зла. А у овом плурализму хаоса нарочита пажња се посвећује књижевности. Кроз појам „деструктивне књижевности”, а тачније – књижевности која се занима злом као таквим, чине се покушаји да се утврди жанровска особеност и да се укаже на потребу за злом. Интелектуална надградња цивилизацијског деспотизма објашњава ову књижевну појаву потребом књижевног субјекта да разара, зато што, наводно, не може да буде процеса стварања без претходног процеса разарања”.⁶²

Наравно да при уопштеном погледу увек постоји опасност, да се представи слика реалности у претерано тамним или у претерано светлим бојама. Избегаваћемо крајности, нарочито свесних изобличења. Међутим, ништа није мања опасност од игнорисања јасно негативних тенденција, па и колизија уопште, са којима се морало сустрести. И зато се не могу игнорисати још неки моменти условљени укључивањем у „нови европски контекст”. Дакле, скреће се пажња на то што су у публицистици постсоцијалистичких држава нарочито распрострањене карактеристике попут „књижевност европског складишта”, „писац европских погледа”... И они служе, авај, не за утврђење вишег идејно-естетског нивоа, већ за фиксирање и стимулсање „прогресивности” као специфичне адаптације у новим геополитичким условима. Ризикујући да будем окривљен у прекомерној подозривости и сумњичавости, ипак ћу објаснити: на неки начин то доприноси увећању броја писаца ради одговарајућег „имица”, који оправдава, рецимо, агресију НАТО против Југославије. У вези са тим поставља се питање: зашто се посебно истичу баш писци? Ипак, зато што писци у словенским земљама још увек некако задржавају улоге које им дозвољавају да утичу на јавну свест – укључујући и однос према ратовима у Авганистану, Југославији, Ираку итд.

Сасвим је у реду ако се све поменуто ограничава само сфером публицистике као такве. Али слично се јавља и у књижевној критици која се налази у ригидној зависности од глобалне информационе мреже и престаје да буде „самосвет књижевности”. И у књижевној

⁶² Драгић Кијук Предраг Р. Уметност и зло. – Рума: Српска књига, 2005. С. 58.

критици постоји прелазак од академизма, па и непристрасности уопште, до политички задате тенденциозности.

У вези са тим, чини се адекватним суд, као да је данас изречен, изузетног руско-српског слависте Ф. Тарановског о типолошки сличним тенденцијама 1930-их година: „Уместо да се добровољно ограничавамо европском цивилизацијом, наводно јединствено истинском и вредном, треба да се стекне објективно и шире изучавање комбиноване европске цивилизације и културе у свим њеним варијантама, према којима се односе и цивилизација и култура одвојено узетих словенских народа, а из тога може да проистекне и општа слика целог словенства као одвојеног јединства (заједнице), нарочито интересантне и поучне не због сложености, већ због пресека њених саставних елемената”.⁶³

У целини се културна самосвест постепено мења. Пре свега, као систем контактних и типолошких оријентација што је савршено очигледно чак и у сферама просвећења и образовања. Рецимо, ако узмемо садашње руске програме за предмет књижевност у средњим школама, испоставља се, да чак ни у општим панорамским прегледима нема места за белоруске књижевнике, баш као и за представнике других сродних народа. Опет, постојећа тенденција се афирмише у одвојеној идеализованој европскости игноришући словенску заједницу, па и словенство.

Последица тога је симптоматична, иако су узрочно-последичне везе овде двосмислене, па је чак у самим словенским земљама славистика престала да припада приоритетним гранама науке, а сходно томе и престижним сферама деловања.

Заправо ово нису колизије само нашег времена. Истина, оне сада имају неку специфичну актуелизацију и зато пружају више простора за размишљање. Превасходно о томе, када нас је моћна непрекидна бука око „гвоздене завесе” заглухнула, престали смо адекватно да реагујемо на друге звучне ефекте, баш као и на друге данас постављене „завесе”, изгубили смо способност да разликујемо реално и илузорно, егзистенцијално важно и безвредно. Тешко је ослободити се таквог утиска у вези са јасно замишљеном алтернативом: наиме, или деструктивна изолација или животворна отвореност. Све је донекле другачије, меко говорећи. У наше време, никакав унутрашњи конзервативизам није био способан да изолује од

⁶³ Тарановски Т. Исток и Запад у историји Словена // Летопис Матице Српске. 1933. књ. 336, св.3, С.187.

страних утицаја развиће културе, а камоли да га сачува. И тешко да се здравим разумом може озбиљније замишљати, а још више то спровести. Друга ствар је што однос према отворености треба испочетка да се опет проверава здравим разумом и да се не занемарује опрезност: бити отворен за импулсе креативно вредне, здраве, конструктивне или сасвим штетне, аномалијске, деструктивне. А предложена отвореност из неког разлога подразумева неодговорност, притом и неизоставну потчињеност – јављамо се у улози објекта, а не субјекта интеграције, циљеви и задаци се такође утврђују и уопштено – без нашег учешћа. Јасно је да смо сами криви. И то наше стање је јасно описао познати словачки писац Јан Тужински: „Демонстрирајући разједињеност, не гнушајући се узајамне клевете, растрзани смо у савезу са апсолутно нејасним програмом, као да се плашимо да ћемо закаснити, иако не знамо (и осећај је, да нико у Европској Унији не зна), куда вас вози овај ужурбани воз”.⁶⁴

Уосталом, како смо приметили, многи Белоруси хоће да се сматрају Европљанима, једнаким међу једнаким, мада им се даје само могућност да постану Европљани – под условом да они, од којих то зависи, не одустану од ове намере, а Белоруси ће се беспоговорно потчињавати њиховој вољи.

Да ли је ова варијанта „прогреса” прихватљива за све? На ова питања се дају различити одговори. Али вектор потраге за разумним решењем је, ако дозволите, следећи: поштујући особености својствене сваком народу Божијем, ценећи богатство разноликости европских култура и притом одбацујући изолованост у принципу, настоји се да Словени темеље своје даље развиће на тесним и стимулативним интеракцијама.

А ево, ту се налази и камен спотицања, а то је осетљив камен. Коначно, морамо свом озбиљношћу да оценимо реално стање и перспективе конвергентног или дивергентног развоја словенских култура у односу према западноевропским. Иначе, прилично утемељено и проницљиво је о овом питању дискутовао пре десет година познати српски слависта Миодрaг Сибиновић.⁶⁵ Обратићемо

⁶⁴ Тужинский Я. Третье тысячелетие – призыв к славянской взаимности! // Всемирная литература (Минск). 2001. №1. С. 119.

⁶⁵ Сибиновић М. Конвергентан или дивергентан развој словенских култура са европском на прагу XX века // Словенски импулси у српској књижевности и култури. – Београд, 1995. С. 9–13.

пажњу на факторе које он сматра у потпуности утемељено, као доприносеће конвергенцији:

– Традиционално је стремљење да се упоређује са западним Европљанима, почевши управо од доба просветитељства.

– Одрицање марксистичко-комунистичке доктрине која се, сама по себи, поистовећује са ступањем на пут друштвеног развоја народа Западне Европе.

– У оквирима словенског културног простора постоје културе које су кроз католицизам и протестантизам, током многих векова биле преносиоци интензивних утицаја култура: западноевропске, пре свега романске и германске, а у новије време и англосаксонске.

– Повољни услови за конвергенцију су и резултати велике и разноврсне словенске емиграције чији су изванредни представници посредовали признању словенских духовних вредности у Западној Европи и у то време су актуелизовали за словенске народе искуство европског духовног живота.

– Миграциони процеси у последње време приметно мењају структуру друштва западноевропских држава пре свега мононационалних и мономоделских са тачке гледишта цивилизацијско-културног развића, сугеришући, ако не синтезу, онда одређени конгломерат.

Очигледно су догађаји у последње време ојачали и погоршали предуслове дивергентног развића које професор Сибиновић такође узима у обзир. А конкретно:

– Неконзистентност основних тенденција: Европа декларише интеграцију – политичку, економску, одбрамбену и културну, а потом постојеће интеграционе структуре (такве, као што је СЕВ, Варшавски пакт, и државе СССР, СФРЈ, ЧССР) су ликвидирани, тј. уочава се процес супротног карактера.

– Јасно је изражена тенденција повратка религији, што није у складу са стремљењима секуларизованих држава Запада.

– У вези са тим, сасвим је вероватно обнављање конфронтације (хришћанство – ислам, а такође и унутар хришћанства: католицизам – православље).

– У поређењу са народима водећих европских држава, код Словена је знатно живља и ефикаснија фолклорна традиција. (Мислим да је прикладно додати и да је култура Словена, у целини, подвргнута утицају урбанизације).

Уопштавања су овде опет ризична. А зато ћемо размотрити са максималном могућом конкретношћу колико су значајни и ефикасни

поменути фактори који, наводно, промовишу интеграције/конвергенције са Европом, у односу према Белорусима.

Показатеље животног стандарда западноевропских држава Белоруси, наравно, узимају у обзир и упоређују са тиме што сами имају нарочито у последње време. Али ово уопште не значи усклађивање са Западом. Штавише, оријентација на западне моделе развића није својствена ни актуелној политици наше државе, ни друштвеној свести, ни дефинишућим тенденцијама у култури, књижевности и уметности.

– Иако је марксизам-лењинизам као тотално преовлађујућа доктрина одбачен, Белоруси још нису успели да коначно раскрсте са идеологијом претходне политичке епохе. И, судећи по свему, неће успети скоро. Али због тога, по нашем мишљењу, процеси интеграције са Западном Европом, нарочито у области културе, не зависе нешто нарочито, јер су претходне идеолошке и политичке разлике биле значајније.

– Током векова, Белоруси су наступали у функцији преносника утицаја западноевропске културе, али што је индикативно, са значајном трансформацијом примарних својстава, када је нека појава фактички престала да се доживљава као позајмљена. Ово се, веома индикативно, илуструје споменицима преведене белоруске књижевности XV–XVI века, на пример, „Причом о Тришчану”. Али и по каснијим чињеницама, такође.

– Белоруска емиграција није имала и нема личности ширине Адама Мицкевича и Адама Чарторијског, Николе Тесле и Св. Николаја Велимировића, Игора Сикорског, Ивана Буњина, Александра Солжењицима и њима сличних. Сходно томе, чак и код њених најпознатијих представника нема неких нарочитих заслуга у успостављању белоруске културе на међународном нивоу, баш као и у актуализацији искуства европског духовног живота за сународнике у отаџбини.

– Белоруска дијаспора није постала утицајна, тим више ни на етно-културну-конфесионалну структуру ни у једној земљи пребивалишта. И нема разлога да се то очекује ни од емиграната новог таласа.

Иначе, значајном делу белоруске емиграције својствена је општесловенска оријентација која се, истина, није широко декларисала. Веома је интересантно упоредити ово са манифестацијама у руској емиграцији која је, на пример, само у Југославији у међуратном периоду извела веома импресиван број публикација одређене врсте

(На пример: *Свесловенски позив*. 1938. Београд; *Зора. Билтен руске националне мисли и словенске узајамности*. 1922. Цеље; *Српско-хрватско-словенско-руско јединство*. 1921. Будва; *Словенски живот*. 1920. Београд; *Словен*. 1927. Београд; *Реч. Орган свесловенске мисли*. 1934–1936. Београд.) Међутим, симптоматично је што је у реду оснивача и аутора ових издања много лица белоруског порекла.

Општа представа о ситуацијама не може бити потпуна и објективна без узимања у обзир, што су, авај, за Западне Европљане Белоруси, као и други мањи словенски народ, остали или потпуно нераскидиви или нетачно дефинисани. И није посебно зачуђујуће када се у иностраној штампи пронађу изрази типа „белоруски генерал Корнилов”, што значи, да је ово генерал руски и белогардејски, или када у разговору са грађанином Федеративне Републике Немачке кажеш, да си из Белорусије и чујеш: „О, Ташкент!.”

Тако да будемо искрени, ни ми, Белоруси, не разликујемо увек српске књижевнике од хрватских, словачке од словенских или чешких.

Наша је утеха када кажу да ћемо се у општеевропској кући зближити и много боље упознати. Али који су разлози за таква обећања? Тренутна ситуација, како је напоменуто, нимало не погодује ружичастим надама. Нарочито, ако узмемо у обзир, рецимо, околности ове врсте: белоруски књижевник, који је одлучио да иде на међународни сусрет писаца или преводилаца у Београд, мора да плати мађарску транзитну (!) визу која кошта око 80 америчких долара, што је скоро једнако његовој просечној месечној заради и ту визу он може да прими у Варшави или у Москви који су удаљени од Минска 600 и 700 километара.

Таква је реалност европске интеграције у геополитичком плану од којег директно зависе сви други планови. Ако се вратимо директно култури, онда морамо да узмемо у обзир да су данас забележени процеси програмирани на њено нивелисање, повлачећи за собом следећу фазу космополитизације, чији би резултат могао да буде рушење свега тога што још увек храни етно-духовну-културну самосвест словенских народа.

Тим више што се распоред сила које представљају политику и културу уклапају у давно успостављену шему, за нас сасвим оправдану: у политичким пословима дејствују материјалисти, прагматичари, а култура се држи на идеалистима и романтичарима. И ствар је у томе, што је таква шема фактички већ обесмишљена – поменуте

силе се налазе у одређеној комбинацији која зависи управо од данашњих услова.

Политичари, а посебно лидери словенских држава на неки начин су принуђени да дејствују у складу са „генералном линијом” глобалних процеса, рачунајући на признање, а тим више на подршку од стране тзв. светске заједнице само у случају ако је глобализација потпуно прихваћена, мада од њих, по правилу, ништа или скоро ништа не зависи. Представници те интелектуално-културне сфере, нарочито писци, имају нешто више могућности да сачувају независност позиције и искрено освесте оно што се дешава, на тај начин утичући на однос заједнице према себи своје државе и међународне заједнице. Међутим, чудно је то што интелигенција одбија доступне могућности утицаја, најчешће чак и не показујући своје ставове.

Таква равнодушност није условљена само резултатима „испирања мозга” (кажу, „европски избор” за нас је оправдан као самовреднујући), не само скептицизмом (кажу да је идеја јединства Словена потпуно романтичарска по својој природи), већ такође и стварним негативним искуством, у чијем се резултату здрав разум своди на питање, за кога, са ким и на који начин данас може да се оствари уједињење. А каква још може да буде реакција оних који су одједном и без припреме увучени у игре са „геополитичком виртуелношћу”?

Наравно да послови велике политике иду својим током. Али најбољи део словенске интелигенције ипак изражава жељу да се превазиђе најопаснији синдром неодговорности у односу према прошлости, будућности и најважније – садашњости. Штавише, направљени су озбиљни покушаји да се схвати однос националног, општесловенског, европског и светског, показана је спремност и способност да схватимо шта имамо и шта треба да очекујемо, шта губимо – дефинитивно и шта се надамо да ћемо добити – а што је неизвесно... Главни је да се пробуде памћење и самосвест, да се јави побуда за избављењем од наметнутог комплекса инфериорности. И постоје разлози да се такав задатак не сматра само изводљивим, већ и у одређеној мери извршеним. Што се тиче доприноса томе писаца словенских држава, још увек га није могуће конкретно проценити. Шта можемо да учинимо, ако на целом хоризонту постоје сасвим паметно осмишљене и привлачно исцртане алтернативе, док смо пред потпуно простим избором: да служимо Речи-Спаситељу

или Искуситељу, да радимо у славу Творца или у име бика, идола новог светског поретка.

Да, такав избор нам није јуче понуђен и неће нестати сутра. А данас ћемо, авај, констатовати, да у лето 7606. (2004. године од Рођења Христа), (познати или непознати нови летописац) не може да напише као аутор „Приче о давним годинама” пре 8 векова: „У лето 6406. (894. године), био је јединствени народ словенски: Словени, који су седели на Дунаву које су покорили Угари, и Моравци, и Чеси, и Пољаци, и Лехи, и Пољани, који се данас називају Русијом...”

И поставићемо себи питања:

Да ли је могуће, да се у будућности нико неће позабавити тиме што је, ипак, потребан језик међусловенске комуникације?

Неће више бити певача „Кћерке Славе”, државе „Славије”, „Свеславије”, која је, иначе, више пута опевана, на пример, у делима М. Орбинија, Ј. Колара, С. С. Крањчевића, П. Деметра, Л. Штура?

Изгледа да се не може очекивати да ће се појавити наследници мог земљака Петра Кречевског, који је преводио словачку и чешку химну на белоруски језик, а такође саставио општесловенску химну?

Дакле, у нашим потомцима се неће појавити жеља да напишу такву невероватну књигу као што је „Веће словенских балада” Белоруса Јанке Сипакова?

И да ли ће Русија убудуће остати равнодушна према судбини словенске заједнице?

На ова питања већина нас, дозволићете, нема одговор. А тај, који има одговор, ћути.

*

Враћајући се на почетак, приметимо да постављено питање не може да разуме нико боље од Ф. М. Достојевског. Погледе Фјодора Михајловича запањујуће дубоко и богомудро је анализирао преподобни Јустин Ћелијски.⁶⁶

И у вези са тим су наши скромни закључци излишни. Међутим, као допуна свему томе, како би се рекло, хоћу да обратимо пажњу на још једно невероватно дело Аве Јустина „О рају руске душе”, које садржи трагове одговора, које тражимо:

⁶⁶ Видети.: Преподобный Иустин (Попович). Философия и религия Ф.М.Достоевского / Перевод И.Чароты. – Минск, 2007; 2008.

„Руска је душа најдраматичније попрште на коме се непоштено боре анђели и ђаволи. О руску се душу љубоморно отимају светови, отимају вечности, отимају сам Бог и сам Сатана.”

Шта чини и представља рај руске душе? Рај руске душе представљају и пројављују богоносци и христоносци земље руске, светитељи руски – од светог Владимира до патријарха Тихона Исповедника. Огроман је, чудесан, безграничан рај руске душе, зато што је огромна, зато што је чудесна, зато што је безгранична светост славних светитеља земље руске. Сваки светитељ није ништа друго, до враћени рај. А то значи – душа, изузета од греха, смрти и ђавола и сједињење са Богом, Његовом светошћу и вечношћу”.⁶⁷

Дакле, ако Господ не дозволи пропаст те душе, онда руској цивилизацији нису страшне никакве пропасти. И нама следује да поновимо макар прве речи „Молитве за руски народ” светитеља Николаја Српског: „Свемудри Боже, чији су судови неиспитиви и путеви неистраживи, милостиво чуј и услиши молитву нашу за Твој руски православни народ...”⁶⁸ Јер је светитељ Николај веровао: „Иде време, браћо моја, и већ је на прагу, када ће се упрљано и од мука постарело лице руског народа засијати као сунце и обасјати све оне који седе у тами и сенци смртној. Тада ће сви народи на земљи благородно узвикивати: „Наша Русија, наша мученица, красно сунашце!”⁶⁹

А што се тиче тога, који је правац „душе западне”, такође је воља Господња.

Састав за конкурс „Руска цивилизација и Запад: да ли је могуће премостити јаз у погледима на свет”

⁶⁷ Преп. Иустин Попович. О рае русской души. Достоевский как пророк и апостол православного реализма / Перевод И. Чароты. – Минск, 2001. С. 5–6.

⁶⁸ Владика Николај Велимировић. Молитва за руски народ // Лазарица (Бирмингам). 1988. Бр. 128/129. С. 15.

⁶⁹ Владика Николај Велимировић. Свети кнез Владимир крститељ Руса // Лазарица (Бирмингам). 1988. Бр. 128/129. С. 3–6.

УНИЈА И НАЦИОНАЛНА САМОСВЕСТ БЕЛОРУСА

Имам част да представим овде Белорусе, за које јединство православних братских народа није апстрактна и није нимало застарела идеја, како неки сматрају. Међутим, заиста је могуће чувати и ојачавати јединство само тада, када се формирају ако не потпуно идентични, онда суштински блиски погледи на прошлост, садашњост и будућност.

Циљ мога говора је да у својим могућностима допринесем томе, обраћајући се појавама које у Москви или Петербургу нису нарочито уочљиве и самим тим се чине скоро безначајним за све нас, тј. за наше јединство. Али управо то приморава да братски, с љубављу и надом на узајамност, поделимо забринутост око реципроцитета апсолутизације погледа са звоника Ивана Великог или Спаске куле, тј. издалека и одозго. У сваком случају, не смемо се ограничити на њих; треба узети у обзир да се изнутра много другачије види него споља, а понекад и адекватније.

Главна је да не нестане жеља да се односимо адекватно и објективно према томе, што се тиче свих нас. У вези са тим, признајем, код мене је нарочиту реакцију изазвала наведена примедба у веома садржајном реферату, да у Русији данас живи, по разним подацима, између петсто хиљада и милион и петсто хиљада католика... Ствар је у томе, што се и у Белорусији појављују приближно исте цифре. Али ако у Русији чак и највећи њихов број чини око 1% становништва, онда је у Белорусији то сасвим другачије. Штавише, управо ова несигурност складно предодређује тзв. масовну свест. У својству илустрације навешћу следећи пример: пред одлазак на ову конференцију срео сам се са пријатељима и рекао им куда и зашто сам се упутио, а да бих „ушао у тему” питао сам пријатеље да ли они знају колико је у Белорусији католика. Један је рекао да их има око 25%. Други га је исправио: „Шта причаш ти?! Око 40%...” Замоливши их да објасне на основу чега су извели такве цифре, чуо сам у одговор да по целој Белорусији има много католичких цркава, да су католици истакнути у свим друштвеним активностима, да се сваке недеље њихова миса преноси на радију итд. И све је ово тачно, иако је реални број католика код нас знатно мањи.

Авај, одељак о „вероисповести” је одсуствовао у свим пописним листовима који су се водили последњих пар месеци. Притом, по мишљењу скептика, ако је таквог одељка уопште и било, не би

могла да се очекује верна слика, кажу, у овом случају, одговори би могли да се купују унапред, што би заинтересовани и радили... Тако да нам не преостаје ништа друго, него да узмемо у обзир „истраживања спроведена по репрезентативним националним изборима (са одабиром верника протестантских и католичких заједница које не спадају у количину општих узорака, достојних статистичке анализе)”.⁷⁰ Питање је само: колико се они могу користити за одговорне пресуде и озбиљна уопштавања? Тим више, што се подаци у широкој употреби, по правилу, суштински разликују у зависности од извора информација, а тим више – од корисника.

Ево, на пример, шта налазимо у горенаведеној публикацији научног часописа: „...Удео верника чини приближно половину одраслог становништва (године 1998 – 47,5%, 2004. – 53,9%, 2006. – 56,3%, 2007. – 47,7%)”; (...) „Конфесионална самоидентификација: православље: године 1998. – 62,8%, 2004. – 74,2%, 2006. – 72,6%, 2007. – 73,3%; католицизам: године 1998. – 10,0%, 2004. – 6,5%, 2006. – 7,0%, 2007. – 7,1%; протестантизам: године 1998. – 0,5 %, 2004. – 0,9%, 2006. – 0,8%, 2007. – 0,5%; хришћанство уопште: 5,6 %, 5,4%, 5,8%, 8,6%”.⁷¹

Одређене промене се, наравно, дешавају. И стање за 2009. годину, Опунмоћени за верска и национална питања Републике Белорусије – највиши званичник државе који одговара за статистику те врсте, притом у часопису чији је оснивач Администрација Председника Р. Белорусије, коментарише следећим цифрама: верника је – 58,9%, православни у самоидентификацији – 72,6%, католицизам – 9.3%, хришћанство у целини – 1.8% (...), православних парохија – 1.473,31 манастир, римокатоличких заједница – 467,9 мисија и 8 манастира... протестанти – 992 религијске заједнице...⁷² Али савим друга слика се јавља, ако се прихвати све то што је изложио карактеришући положај Католичке цркве у контексту религиозних ситуација Белорусије, у том броју и публикација Тадеуша Кандрусевича, „Архибискупа, Митрополита Минско-Могилџовског”. Наиме: „На данашњи дан, у Белорусији ради свега око 440 свештеника, што није довољно за душепастирску заштиту милиона и по католичких верника. Скоро 270 свештеника су грађани Белорусије,

⁷⁰ Новикова Л.Г., Беляя Е.А. О специфике религиозного поведения верующих основных христианских конфессий в современной Беларуси // Социология. 2007. №4. С. 141.

⁷¹ Исто. С. 141–142.

⁷² Видети: Гуляко Л.П. Унікальний опыт Беларусі // Беларуская думка. 2009. № 5. С. 14.

а пре 20 година их је било само 60 (...) скоро 50 људи се обучава у монашким редовима и семинаријама у иностранству”.⁷³

Наравно да је наведеним оценама потребна темељна анализа. Али пре свега, треба решити недоумицу: како је то, без активног прозелитизма, могло да се деси да у Белорусији број католика нарасте два или три пута за деценију? Наравно да није могуће обићи ни цео ред других питања: Зар су статистичке службе Католичке цркве у Белорусији поузданије од државних? Ако је тако, онда је, можда, требало указати на непоузданост његових података Опуну-моћеном за религијска питања? Ако католици заиста чине око 20% становништва државе, онда којим цифрама треба означавати стање осталих два и по туцета деноминација?

* * *

Прелазећи на најављену тему – „Унија и национална самосвест Белоруса” – дозволићу себи да почнем од једне успомене. Некада су ми, као младом студенту који је тражио истину међу споровима, „доказали” релативност очигледног и неоспорног. Тада сам, без икакве сумње, утврђивао да бели лист папира испред мене не сме да се издаје као црни. Без нарочитог труда „уприличили” су ми супротно: запалили су папир пред мојим очима.

Није било тешко извући одговарајуће закључке: то што су демонстрирали није доказ, већ трик – није уверљив, већ срамотан; по правилу, преваранти који привлаче лаковерне, простодушне и наивне немају други циљ, осим да постиде; притом се ефекат преваре одређује степеном изазване срамоте – нпр, када „прималац” престане да се буни против тога да црни пепео спаљеног папира има већу вредност од белог папира самог по себи, чак и са записима на њему.

Краће речено, веру у апсолутност истине тада нисам изгубио, али изнова и изнова, као и сви ми, наилазим на сличне начине *доказивања недоказивог*. Када је то повезано са приватним тренуцима, искуство показује да је најбоље реаговати као на погрешан број. Али да ли је дозвољено да то прође са осмехом и аплаузима – природно, шалливим – *када су на делу питања, која по природи негирају шале, а тим више – преваре?* Дозволићете – није. Потребна је реакција са дужном одговорношћу.

⁷³ Исто. С. 29.

А управо је такав случај апологетика унијатства у Белорусији, 400 година којег су одређене снаге празновале у великом обиму, широко распрострањујући пароле типа: „То је вера наших дедова!”, „Наша култура је потпуно унијатска!”, „Унија одговара прогресивним устремљењима екуменизма!”, „Унијатство је национална религија Белоруса!” Судови ове врсте не подносе озбиљне критике. Али ако се темељно сагледају, читав њихов скуп не дозвољава жанр овог наступа, но зауставићемо се сада на последњем, који се користи у својству главног и најважнијег.

У историји унијатства, на белоруским земљама заиста постоји много противречних момената које треба пажљиво, са свих страна и непристрасно истраживати: објективне и субјективне разлоге јављања саме идеје, карактеристике њене реализације у конкретним случајевима и у општем контексту историјског развоја са свим резултатима и последицама, реакција маса на одговарајуће догађаје, улога и значење најзначајнијих личности присталица уније и њених противника у политичкој, духовно-културној историји народа, одразу уније у документарним материјалима, у уметничкој литератури, у усменом народном стваралаштву... Краће говорећи, потребно је да се формира у својству приоритетног и опредељујућег комплексни приступ, основан на принципима историзма, објективности и пуноће. Али управо генерализације такве врсте показују пуну недоследност апологетике унијатства, како у прошлости, тако и данас. У сваком случају, неоспорна је следећа ствар: сама идеја уније је имала од почетка аксиолошку основу и она се тицала вероисповедне сфере, али по својој природи је била политичка и таква остаје, без обзира на „отежаност”; а све поменуте пароле нису ништа друго него „отежавање”, актуелизација ради одређених политичких интереса, притом – спољних, што је нарочито важно узети у вези са акцентовањем тобоже „националног”, „народног”, „белоруског”.

Заправо, имамо посла са уобичајеним, да не кажемо и примитивним, идеологемама/политогемама, што потврђују циљеви њихових распрострањења и контексти употребе, актуелно-политичке позиције њихових аутора и распрострањивача, као и одговарајућа реакција тих на кога су они рачунали и рачунају. Шта ћемо, ми никога не смемо лишавати права на лично мишљење, у том броју и стварања идеја независно од тога колико то било неприхватљиво нашим уверењима. Међутим, нико ни нас не може да лиши права да сачувамо увереност да су само елементарни трикови покушаји да

се бело издаје за црно, тј. ланац грешака, супротстављености, трајног насиља до масовних крвопролића који су пратили унију током историје њених заседања, да покушавају да тумаче као прогресивну појаву, креативну, благотворну.

И сама реч „унија” треба да означава „савез”, „јединство”, али у историјској и нашој свести и многих других народа, она је повезана са потпуно супротним догађајима који су у душама великог броја генерација оставили „шав неистине и мржње”, како је тачно приметио Николај Гајдук, белоруски писац Белосточине. Иначе, то се не дефинише, будући да су резултати унијатизације постале поделе, супротстављености и непријатељство – Цркава, сродних народа, делом једног те истог народа.

Поновићемо: ово се депоновало у историјској свести како нашег, тако и многих других народа, што има нарочито значење у вези са код нас распрострањеном идеологемом/политогемом: „унијатство је национална религија Белоруса” која је продукт незнања или свесне обмане. А специфичност њеног садржаја се одмах открива, чим почне адекватно да се реагује на основне појмове: по озбиљном рачуну, сам термин „национална религија” је неумесан; унијатство се никада не може признати као независна, одвојена вероисповест, јер оно се и званично именује као „гркокатолицизам” или „католицизам источног обреда”.

Као треће, унија је увођена силом, тј. усађивала се од времена крсташких ратова, притом из разних крајева земље. Дакле у XII веку унијатизацији су се подвргли маронити Либана; у XIII веку Рим је анектирао становништво Мале Јерменије која се до тада налазила под заштитом источне Цркве; то исто се десило са Несторијанцима-Халдејцима Источне Сирије у XVI веку.

Под одређеним ударима више пута су се налазили словенски народи. Довољно је да се сетимо специфичне уније Рима са бугарским двором 1204. године, када је Калојан проглашен за краља и крунисан по благослову папе Инокентија III. У периоду XVII–XVIII века у унијатство су принудно преобраћани православни Срби из дела Херцеговине, а такође Далмације, Славоније, Крајине (данашња Хрватска), чија историјска свест унију повезује са несрећним догађајима у Жумберку, Крижевцима, Марчани. Слично су доживели и Македонци: „Рим је у прошлом веку покушао да се домогне Охрида, центра словенске писмености и културе. Поменућу само случај Кукушке уније када је уз помоћ француских дипломата,

лазариста, материјалних средстава и емисара око сто хиљада људи у Македонији преведено у Унију. Али већина тих људи се убрзо вратила у Православље”.⁷⁴

Нарочито трагично искуство у овом погледу имају блиско повезани са Белорусима – Украјинци, који су се, као наследници духовно-културних традиција Кијевске Русије, Червонске Русије, Галицке Русије и Угорске Русије, нашли у саставу државе у којој је владао католицизам. Ево, како је то описао у свом стваралаштву славни Кобзар, Тарас Шевченко:

*Док смо још били козаци,
А за унију још не чусмо,
Како весело живесмо!
С ђудљивим Љасима се братисмо,
Људљивим степама се поносисмо,
Мајке се синовима поносиле,
Синовима слободним... Расли,
Расли синови и веселили
Стара сетна времена...
Али када су у име Христа
Дошли жупници и запалили
Наш тихи крај. И разлили
Широко море суза и крви,
А сиротињу у име Христа
Мучили, разапњали...
Подигли су главе козаци,
Као изгажена трава,
Украјина кука, стење и виче!
За главом глава
Доле пада. Целати бесни,
А жупник скарадним језиком
Виче: „Те Деум! Алилуја!.”
Тако то би, Љаше, друже, брате!
Донеше жупници, магнати
Нас су поразили, раставили,
Да бисмо до данас тако живели.*

⁷⁴ Амфилохије, митрополит. Враћање душе у чистоту. Беседе, разговори, погледи. – Подгорица-Београд, 1992. С. 208.

Интересантно је, да се овај текст датира на следећи начин: Кобзар. Пољацима. Око 22. јуна 1847. Орська тврђава; 1850, Оренбург (*Кобзар. Полякам. Писля 22 червня 1847, Орська крепость; 1850, Оренбург*) и други датум означава да се он поправљао (дорађивао) после уједињења западноруских унијата са Православљем.

Међутим, идеолози који су намеравали да оживе унију на крају XX и почетком XXI века нису без разлога прећутивали ту чињеницу да је 1996. године био „црни јубилеј” уније, не само Брестске (1596), већ и Ужгородске (1646) која је лукавством и насиљем била наметнута закарпатским Русинима. А главно се прећутивало да се и тамо православни народ упорно супротстављао насиљу са убеђењем: „Наши синови Источне Цркве имају гвоздену веру, старију од римских баламутских књига...” Иначе, ово су речи Михаила Андреле Оросвигорског (1637–1710), православног свештеника из Закарпатја, духовне громаде који је на одређени начин постао наследник преподобномученика Афанасија (Филиповича), игумена Брестског, који је резултате уније оцењивао на следећи начин:

*Ту су злобе антихриста, унијате,
Лажове и похлепниче, рођени лажни брате,
памти се у својој злости,
сачувај за себе милости.⁷⁵*

Што се тиче конкретно вероисповедног плана, успут ћемо се подсетити једног важног фрагмента „Поздравна посланица Патријарха Московског и Целе Русије Алексија Другог” учесницима прославе у част преподобномученика Афанасија Брестског и богословско-историјске конференције посвећене проблемима Брестских сабора 1596. године, а конкретно – позивање свјатејшег патријарха на познатог швајцарског богослова Карла Барта који правилно сматра: „Уједињење Цркве се не ствара, оно се открива”.⁷⁶

Враћајући се национално-историјској самосвести Белоруса треба без сувишних резерви признати да она поправља губитке и жртве повезане са многобројним унијама, које су наши преци доживљавали – осим Брестске, то су Кревска, Городељка, Мељничка, Љублинска. С тачке гледишта пољских или пропољских интереса њихово значење, наравно, може да се тумачи на различите начине.

⁷⁵ *Анталогія беларускай паэзіі. – Мінск, 1993. Т.1. С.79.*

⁷⁶ Видети: Памяти преподобномученика Афанасия, игумена Брестского. Материалы научно-богословской конференции. Брест, 16–19 сентября 1996 г. – Минск, 1997. С. 7.

Што се тиче интереса Белоруса, да ли су прикладне друге процене осим оне коју је јасно и једнозначно формулисао наш „народни историчар” Николај Јермолович у односу на Кревску политичку унију: „Управо са доласком последње почео је религиозни фанатизам, насилно наметање вере, уништење православних књига и слично томе”.⁷⁷

Главно оружје против православних Белоруса је оптужба да су се они, тобоже, нашли у зависности од „руке Москве” – држећи се Цркве „званичне”, „руске”, „московске” и зато, кажу, не прихватају веру „националну”, имајући у виду унијатство. Али, истовремено, поборници уније не схватају или се служе лукавством, игноришући околност да се ради о гркокатоличанству, о „Источноримској Цркви” – коју ни сами не сматрају „званичном”.

Међутим, Унију су као политику оштро осуђивали многи од Белоруса-полиемиграната којима је тешко или чак немогуће пољувати веру у „руку Москве” и симпатије према свему руском. На пример, Томаш Гриб, министар тзв. Белоруске народне републике, излажући „главне принципе ослободилачког програма белоруског народа” писао је о унији као о резултату дејствовања језуита, тј. о „помоћном средству борбе са реформаторским хуманистичко-препородним покретом, а у односу и на православље”, и правио је закључак да је ово водило „ка уништењу државне самосталности Белоруса и културне асимилације белоруског народа”.⁷⁸ То исто је утврђивао и Владимир Глубини, позната личност белоруске емиграције: „Унија је ликвидирала знаке независности, почело је опољачење...” и не мање познат у дијаспори И. Гахович који је правилно сажео: „...Католички прозелитизам, пролазећи разне фазе прикривања и прошавши чак опољачење аутохтоног белоруског народа, нашао је нови метод дејствовања – под слоганом „националне вере”... Неки људи, нарочито млађег поколења, неупознати са стварношћу (...) гризу мамац прикривеног прозелитизма. Они траже подршку и разумевање, не разумејући игре политике моћника овог света”.⁷⁹

Ови сами носиоци слогана „националне вере”, разуме се, заиста желе да нађу неку врсту ојачања код познатих претходника. И они се често позивају на познатог песника XX века – Максима Богдановича. Међутим, овим референцама су потребна суштинска

⁷⁷ Цит. по: Веснік Беларускага Экзархата. 1/1991. № 8. С. 17.

⁷⁸ Цит. по: Спадчына. 1995. № 4. С. 111.

⁷⁹ Цит. по: Голас часу (Лондан). 1991. № 11 (2). С. 6.

об'яшнєня. Као полазну тачку истакнућемо ово: осврћући се на тему уније осам пута (од чега у односу на Белорусију – четири), Богданович користи израз „тобоже да је... націонална религија” седам пута; све његове публикације на ову тему су рускојезичне, тј. ни су адресиране Белорусима; осим тога, све оне датирају од 1914. до 1916. године, носе публицистички карактер и контексте, у којима су смештене поменуте прилично противречне дефиниције. Нпр, води се реч о „тобоже націоналној белоруској религији” – унијатству, М. Богданович „упориштем белоруске народности” назива православна братства. Постоји такође ред других суштинских момената који захтевају блиско и непристрасно освешћење; али то је тема за други разговор. А ми ћемо се овог пута ограничити само на ознаку веома индикативног, што у чланцима „Галицка Русија”, „Червона Русија”, „Угорска Русија” Богданович објективно много пажње посвећује „пољским утицајима”, „иностраним утицајима”, и улогама које је одиграло „католичко свештенство” и „аустријски цареви”, да би „све руско пропало”, а такође напомиње да је „борба против уније била веома жестока”.⁸⁰

Постоји још један изузетно интересантан, иако тежак аспект разматрања овог питања: да је одговарајуће импулсе (а можда и стереотипе) за интерпретацију проблема „народ и вера” М. Богданович примио од заступника „Наше њиве” и непосредно од Вацлава Ластовског који је сам на следећи начин карактеризовао „двodomну” редакцију ових новина у вези са предметом нашег разматрања: „Одједи широких планова ‘горњег’ дома су долазили у ‘доњи’ из треће и пете руке, често у хаотичној форми. Само једно је било сигурно: да је тамо постојала крупна игра са значајним улозима од стране унијатске хијерархије и неколико других, јаких у та време, политичких регионалних фактора”.⁸¹

Наравно да је „крупна игра” носила политички карактер. Тим више што је са њом у директној вези био познати митрополит Андреј Шештицки у зони мисионарства у коју су улазили тада и Виљна и Минск.⁸² Али то је посебна тема.

⁸⁰ Видети нпр.: Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т.ІІІ. – Мінск, 1993. С. 46, 59, 75, 87.

⁸¹ Цит. по: На суд гісторыі. – Мінск, 1994. С. 25.

⁸² Видети, нпр.: Ельскі У. На зямлі маіх продкаў. Успаміны пра дзядзьку Аляксандра Ельскага з Замосця // Ельскі А. Выбранае. – Мінск, 2004. С. 456.

А суштина одговарајућих „широких планова” унијатизације Белорусије помаже да разумемо анонимни текст „О „старој” и „новој” унији” који је био написан, судећи по свему, почетком 1920-их година, а објављен недавно.⁸³ Почетна позиција аутора (или више њих) је следећа: „...Народ није подлегао ниједној од узајамно искључивих и истребљујућих култура у крају које су дошле са Истока и Запада, али наравно, није створио ни своју сопствену, вековима чувајући своју ‘националну’ неприкосновеност, али, авај, на скоро првобитном нивоу у нарочитој мери, чак и дохришћанском! (...) Са католичког Запада, као и са православног истока, у душу младог народа систематски се уливао отров узајамне мржње и презира човека према човеку, чак и ако су они – браћа по крви, али различите вере...”⁸⁴

А на основу овога је одговарајући програм: „И ево, већ на зори новог белоруског препорода, овај задатак се формира као проблем белоруске националне Цркве који не може да буде ни римски католицизам (латинство), историјски код нас нераскидиво повезан са пољским, а ни православље, исто тако нераскидиво комбиновано код нас са ‘московским’ империјализмом. Ове вероисповести носе народу заједно са речју Божијом неразумљиву њему, непријатељску његовом матерњем језику језичку стихију, приносећи широм отворену народну душу за поклоне Св. Духа – политичку контрабанду денационализације. А како уопштено видимо, идеја равнодушних према религији и цркви првих пионира овог препорода је обраћање првенствено историјској унији, видећи у њој још непроживљене и неизгубљене могућности стварања белоруске националне цркве”⁸⁵ „...Унија би требало да служи као црквена и духовна изолујућа баријера којом би се овај национално-консолидујући масив штитио од денационализујућих утицаја и заплена са страна оба „духовна империјализма” – руског православља и пољског католицизма.”⁸⁶

Заправо, исти програм су узеле да изврше и савремене присталице уније, у чијем броју је много представника интелигенције.

Индикативна је следећа чињеница: још до „јубилеја благодаторне Уније”, у издању Удружења књижевника Белорусије на

⁸³ Видети: Скарыніч. Літаратурна-навуковы гадавік. Вып.3. – М., Минск, Смаленск: Тэхналогія, 1997. С. 164 -181.

⁸⁴ Исто. С. 166, 168.

⁸⁵ Исто. С. 168.

⁸⁶ Исто. С. 168–169.

самој зори „перестројке” се појавио текст „Постоји таква црква”.⁸⁷ У овом отвореном писму је констатовано: „Већ су три године како су у Белорусији почеле да се стварају Грkokатоличке (унијатске) религиозне општине. Сада их има већ око 15. И ево, када у нашој држави оштро постоји проблем препорода духовности и националне културе, верници унијати не могу да изазову симпатије својом белорускошћу и патриотизмом...” А затим су постављени захтеви: Кроз Министарство иностраних послова убрзати решење питања о епископу за грkokатолике Белорусије... 2. На основу решења Минског градског извршног одбора (протокол № 26 од 18. XII 1991 г.) убрзати предају зграде Унијатске Цркве бивше католичке у улици Ћирила и Методија бр. 4 у Минску. Ово обраћање су потписали В. Биков, А. Марочкин, А. Маљдис, З. Позњак, В. Конон, Р. Бородуљин, Р. Горецки, М. Купава, М. Маркевич, В. Орлов, Ј. Белењки, А. Грицкевич, М. Кљашторна, М. Мицкевич, В. Рагојша, А. Сидоревич – углавном особе које су у том тренутку активно учествовале у опозицији или су саосећале са њом.

Управо у опозиционој политичкој средини поново су почели да се разрађују „широки планови”, како да се догради то што очеви нису изградили. Конкретно: „У штаб-стану Б(елоруског) н(ародног) ф(ронта) „Препород” одржано је прво заседање Белоруског (цивилног) организационог комитета за празновање 400 година јубилеја Брестске црквене уније који пада 18. октобра (по новом календару). Копредседавајући овог комитета су били: проф. др историје Анатољ Грицкевич и проф. др филозофије Николај Круковски, као и њихови заменици – др филозофских наука Владимир Конон и предавач историје Леонид Акалович. Седницу је водио уметник Микола Купава”.⁸⁸

Нарочити интерес представља писмо копредседавајућих овог „цивилног” организационог комитета Папе, у публикацији насловљеној: „Надамо се светом благослову. Писмо светском архијереју Јовану Павлу Папи Римском” („Спадзяёмся на святое блаженне. Ліст да сусветнага архірэя Яна Паўла Папы Рымскага”), са оваквим почетком: „Свети оче! Ми, представници белоруске заједнице разних хришћанских конфесија (католици Византијског и Латинског

⁸⁷ Ёсць такая царква (Адкрыты ліст Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь Шушкевічу С.С., Старшыні Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь Кебічу В.Ф., Міністру замежных спраў Рэспублікі Беларусь Краўчанку П.К.) // Літаратура і мастацтва, 1993. № 25.

⁸⁸ Наша слова, 1996, № 36.

обрета, православни и протестанти), обраћамо Вам се поводом 400 година јубилеја Брестске Црквене Уније – ово је нарочито важан догађај за цео православни народ. (...) Унија је оличила идеју хришћанског јединства и превазилажења црквеног раскола. Осим тога, она је дала почетак постојања самобитне Католичке цркве Источног обрета која се постепено претворила у праву националну цркву која највише одговара духовним потребама Белоруса (...) Међутим, на велику жалост, све званичне прославе 400. годишњице пролазе са пуним и неразумљивим игнорисањем Белоруса”.⁸⁹

У стварности није било игнорисања. Почетком 1990-их година, Белорусију је из Лондона често посеђивао Александар Надсон, којег су у публицистици ословљавали као „апостолског визитатора” за белоруске унијате и код кога су за благословом јурили сви жељни да се уброје у „свесне”. Тада су унијати широко распространили издавачку делатност. И чак званична периодика је била препуњена одушевљеним саопштењима, како је 1994. године папа Јован Павле II званично одобрио преводе на белоруски језик литургијских текстова за унијатски обред које је изводио сам Александар Надсон. А посебно треба истакнути да је из уста унијатских свештенослужитеља гордо звучало: „Наши кандидати за свештенике уче ван граница, у духовним институцијама Рима, Љубена, Љублина, Лондона, Ивано-Франковска...”⁹⁰

Друга је ствар што од стране папског престола такође није било видљивог притиска на власти републике што је јавност хтела и на шта је, по свему судећи, рачунала опозиција – у вероисповедним питањима је, меко говорећи, замршена ствар. Да би се избегла окривљавања у необјективности поводом тога, у поменутом писму указаћемо само на искоришћену папину титулу „светски архијереј”, одредница „самобитна Католичка црква” и тврђења, како је „Брестовска Унија оличила идеју хришћанског јединства”, а такође је дозволила да се створи „права национална црква која највише одговара духовним потребама Белоруса”. Али наведене изјаве јесу својеврсне ритуалне заклетве које пропагандисти уније никако не могу да обиђу, чак ни при очигледним противречностима и са здравим смислом и са елементарном грађанском савешћу, као у овом случају: „На свим преломима историје, и у време устанка К. Калиновског и у време нашег препорода на почетку XX века и

⁸⁹ Літаратура і мастацтва, 1.11.1996. С. 15.

⁹⁰ Цит. по: Літаратура і мастацтва, 6.09.1996. С. 5.

у Другом светском рату – у прогресивном делу белоруског народа увек се јављала мисао о препороду унијатске религије. Има она много присталица и данас, нарочито међу омладином.”

Обратићемо пажњу: ово није фрагмент летка, састављеног од стране незналице обузете пропагандом перестројке; ово је „програмска” теза коју је изложио без оклевања доктор историјских наука (!), аутор рубрике „Историја Белорусије у питањима и одговорима” – својеврсни катехизис за васпитање „свесних” Белоруса⁹¹.

Проунијатске склоности код наше интелигенције манифестовале су се најчешће безобзирно према црквеним традицијама, а декларисале су се парадоксално, понекад и просто апсурдно. На пример, колико штети изјава Јурија Хадике, једног од лидера Белоруског народног фронта: „...Ја сам рекао себи и другима: „Ви како хоћете, али ако је наша давнашња црквена уметност тако унијатска и тако лепа, онда сам ја – унијат”.”⁹² Овоме се можемо насмејати. Али уопште није до смеха: већ су овако васпитали, „просветили”, поунијатили цело поколење које је данас активно у разним сферама друштвеног живота, опредељујући некако и његове перспективе. У конфесионалној политици је исто тако. Отуда није случајна та чињеница да се код нас на Гродненском универзитету појавило и цвета апологетско „унијазнавство” (као студије о унијатству). Чак се бране и дисертације на ту тему.

Али слика оживљавања уније као „националне вере Белоруса”, наравно, биће непотпуна без главних (по дефиницији) дејствујућих лица. Сачувај нас, Боже, од вешања било каквих етикета, па уопште и намера да судимо. Зато ћемо проћи са (масовно реплицираном) аутокарактеризацијом тада познатог пастира-унијата – „декана, протопрезвитера” Јана Матусевича: „Мој пут к свештенству није био лак. Увек сам хтео да постанем католички свештеник, али време је било такво да се то није могло одмах достићи. Прво сам постао свештеник у православној цркви – учио сам у духовној семинарији у Загорску. Прешао сам под заштиту римокатоличке цркве 1979. године и 12 година радио у Ошмјанском региону као жупник. Потом су ми се обратили најбољи представници свесне белоруске интелигенције са молбом да се бавим тешким, компликованим послом оживљавања гркокатоличке цркве у Белорусији. И ево, већ шесту

⁹¹ Лыч Л. Што такое вуніятства? // Наша слова, 1993, № 18. С. 6.

⁹² Цит. по: Наша слова, 14.12.1994.

годину сам ја гркокатолички свештеник, један од тројице Управника деканата Белоруске гркокатоличке цркве”.⁹³

Како кажу: ко има очи, нека види; ко има уши, нека чује. И наш мудри народ је способен да све оцени по заслуги, не узимајући здраво за готово идеологеме/политогеме, које се брзо етикетају као вероисповедне и националне. На овај или онај начин, док је број регистрованих у Белорусији унијатских, тј. гркокатоличких заједница једва прешао десетак, њихове тенденције да се повећају, до овог тренутка се не примећују. Чини се да постоји разлог за сматрање да су они који су желели да схвате разлике између црног и белог, успели да схвате. Иако нису сви превазишли преварантске непријатности.

И ето, број римокатоличких заједница код нас, како је назначено, непрестано расте и реално и номинално. То нас приморава да се са свом озбиљношћу односимо према питању постављеном на нашој конференцији о вероватностима колизија на основу конфесионалних односа.

⁹³ Цит. по: Літаратура і мастацтва, 6.09.1996. С. 5.

ЦРКВЕНА УНИЈА У СХВАТАЊУ АКАДЕМИКА Ј. Ф. КАРСКОГ

„Да смо ми, Белоруси, заиста овладали самосвешћу просвећене нације, сасвим би на други начин ценили наслеђе Јевфимија Фјодоровича Карског (1861–1931). На крају, он је први и до данашњег дана наш најважнији академик, изузетни слависта, оснивач белорусистике уопште – лингвиста, палеограф, дијалектолог, историчар књижевности, фолклориста, етнолог, историчар културе и библиограф. Осим тога, он је у историји белоруске културе и најзначајнији педагог, уредник и издавач, јавна личност... И сасвим је на месту да се истакне следеће: управо он, син православног свештенослужитеља, васпитаник Минске богословске школе и Минске богословске семинарије, имао је дар да са нарочитом темељношћу разуме и свима објасни какво је место Бог одредио Белорусима међу другим језицима и народима. Међутим, из одређених разлога савремени белорусисти не желе да утврђују основе народног погледа на свет које је он открио, а сходно томе, ни да одржавају дужно поштовање према славном сународнику који је на овај начин наш народ представио свету. И тај га „спољашњи свет“, из неког разлога, поштује више од нас.

Притом је у великој мери однос према научним резултатима академика Ј. Ф. Карског условљен временским факторима, али њихову реалну вредност не може да умањи. Они имају самотачност и значај који не подлежу ни под власт ни под злобу променљивих дана, а нису условљени ни политичким наређењима. Тужно је, што је за данашње поколење хуманитарне интелигенције Републике Белорусије тако непроцењиво научно искуство потиснуто у други план. Авај, низ година је постојала тенденција која је већ отворила пут за то да се и фундаментални радови изванредног научника којима аналогних нема на свету; његово истраживање „Белоруси“ доживљавају само као чињенице које су, саме по себи, постале својина прошлих времена. Кажу да ово нису ништа више до плодови пресушиле „русификаторске“ и „императорске“ науке.

Али да ли је уопште прикладно и допуштиво видети у тако значајном духовно-интелектуалном наслеђу само архивске материјале или музејске експонате, макар били и раритетни? Не и не. То и слично томе не сме и не може да има оправдања. Иначе, какви смо ми наследници, ако занемаримо ефективни значај тога што смо наследили?

Ипак, реалност је таква да се универзална концепција белоруске народности коју је разрадио Ј. Ф. Карски постепено подвргава ревизији. Како позицију изузетног белоруског академика, тако и његове приступе одређеним питањима носиоци „напредне свести” или тумаче искривљено или тврдоглаво прећутују. Последње се директно тиче његових вероисповедних погледа. Интересантно је да ли би се неко усудио да их назове „клериканским” не гледајући на горепоменуто порекло и основно образовање будућег академика. Посветивши се светској науци Јевфимије Фјодорович је био крајње скрупулозан у истраживању методолошких принципа који предодређују основаност научних и општих закључака. Читав систем његових погледа заснован је на уопштавању знања која су акумулирали претходници, на строгој проверљивости одређене фактологије, а као резултат представљена је максимална објективност. Да ли постоји основа за сумњу у поузданост његове научне концепције? Наравно, не постоји. Макар зато што су горепоменуте вредности недостижне за већину данашњих представника нашег научног света који се усуђују да овај концепт подвргну ревизији. А једнако је важна и чињеница да је Карски у почетку стремио да осмисли и представи поглед на свет / поимање света / схватање света не неке одвојене партије или друштвене групе, већ управо народа – пре свега – белоруског. Разуме се, савремене „прогресисте” не може да иритира нека конзервативност. Међутим, она се манифестовала не само у традицијама старе научне школе, него и у темељима моралности – и ни у којем случају се не може доживљавати као мана. Пре ће бити супротно, будући да је здрава по својој природи и може да нам служи у својству примерка, чак и узора.

Зашто је долепредложени тематски избор цитата из тротомних (у пет књига) дела „Белоруси” везан за питање црквене уније? Као прво, зато што у години пред нама обележавамо 180. годишњицу Полоцког сабора и уједињење у љубави насиљем растргнутих. Као друго, код академика Карског представе о унији нису биле само научно утемељене и непромењиве, већ су и засноване на личном искуству превазилажења последица повезаних са унијом историјске драме Белорусије која је трајала скоро два и по века. Као треће, важно је да тешке пресуде честитог академика данас зазвуче као актуални контрааргумент по односу према онима, који још покушавају да представе унију као „националну веру Белоруса”. Они који имају очи – нека виде, они који имају уши – нека чују.

„Услед јачања пољског елемента у Литванској Русији, после увођења црквене уније, овде се успешније шири и пољски католицизам, који је нарочито јако утицао на обичан народ у смислу преношења пољских елемената у његов језик. Белоруско становништво и православно свештенство нису могли да се одбране од пољског утицаја, а затим и од унијатског престижа језика Цркве, који је оставио свој јак печат на језику Источне Русије: то последње је било недовољно познато услед недостатка образовања или опољачења.” (*Карский Е.Ф. Белорусы. Т. I. – Минск: Бел. Энциклопедия, 2006. С. 132*)

„Лоше је, господине Григорије: што даље, то горе”, „Не сређуј се, Гришечка”. Обе пословице имају у виду Григорија Загорског, који није умео ни да чита на црквенословенском, а уздигнут је у чин полоцког унијатског архиепископа Германа II” (*Белорусы. Т. III. Кн. 1. С. 410*).

„Живот Западних Руса XVI–XVII века протицао је у непрекидној борби за своју народност иза религију нарочито; зато и књижевна дела овог времена имају претежно црквено-богословски карактер. Међу њима постоје, наравно, и она која се односе уопштено на подршку и развој добре моралности, као што су разне врсте речи, поуке панегирика, житија светитеља и слично, али велики број таквих дела подразумева углавном ширење нових религиозних учења и борбу против њихове пропаганде. Таква дела која су изашла из пера разних националиста (јеврејских заговорника, протестантских, калвинистичких, социјалистичких, антитринитаријевских и сл.), католика и унијата са једне стране и лица која бране православље – са друге...” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 131*)

„Ни унијатско свештенство није остајало глуво према духовних потребама своје пастве” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 138*).

„Тако како су се унијатске књиге намерно уништавале, тако је до нас штампаних Богогласника дошло мало, и сви се односе на малоруски крај.” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 141*).

„Најсликовитије су се изразили у делима западноруски писци, при заштити своје народности и религије у борби са пропагандом нових учења од стране дошљака и њихових изопачених заговорника. Таква опасност је претила: а) од јеврејских заговорника и уопште Јевреја; б) од стране протестаната и разних националиста; в) нарочито од католицизма којег су изродили језуити и који се налазио у тесној вези са унијом.” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 148*).

„Највећи развој у Западној Русији достигла је полемика са Латинима. Још у древной Русији полемика са Латинима која нам је дошла од Византије, била је сасвим обично дело, штавише, првобитно (од XI до XV века) већином се састојала од преведених есеја, иако су се повремено појављивала и самостална дела која су имитирала преводне есеје (...) У Источној Русији су Латини писали разоткривања, често не улазећи у ближи контакт са њима, понекад имајући сазнања о њима само по гласинама. Иначе, ситуација је била другачија у Западној Русији” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 164*).

„Унија...” јасно показује да су се међу највишим западноруским свештенством нашла лица која су јасно стремила унији са Римом и трудили се да са једне стране оправдају себе пред својом савешћу и пред другима, а са друге – да прокрче пут за лакши прелазак у латинство њихове пастве. Али и паства се у то време већ показала другачијом него раније: међу њима су се нашли људи који су смело и одлучно ступили у борбу са предстојећом променом у религиозним односима” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 180–181*).

„Желећи да увећају своју снагу за борбу са надолazeћим католицизмом и унијом, православни су се обратили за помоћ и источним патријарсима. Они су реаговали саосећајно и послали своје протосинђеле: Константинопољске цркве – Никифора и Александријске – Кирила Лукариса” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 183*).

„Он је успео да докаже да се Брестска унија појавила као плод вероломства неколико лица, који су злоупотребили свој високи

положај из чисто личних и егоистичних побуда; на православном Брестском сабору је изражен стварни глас целе православне цркве; сви аргументи Скарге о главенству папе и других учења римске цркве су били плод језуитске софистике. Било је јасно да је на основу Брестске уније ризично саградити темељ за даљи развој латинства у Русији” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С.185*).

„Не достигнувши циљ силом убеђивања, унијати су се, да би оправдали увреде које су им нанели православни, окренули свакој клевети, окривљујући их чак за издају краља и отаџбине” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С.191*).

„Отпису...” претходи песнички епиграф:
 „Унијати, к’о увек, жаоком ласкају,
 Од мана јачају, благочестије псују.
 Косом, лукавством редове бришу,
 Тврдоглави магарци Богу не певају (...)” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 192*).

„Овде, у историјском делу, допушта се фалсификовање чињеница, чак и директна лаж, на пример, да руска црква води порекло од Рима...” (4) (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 193*).

„Из даљег је видљиво, да је повучени православни сељак такав, јер се супротставља „Љасима” и „унијатима”: *Tiashko nam z Lahami, a horsz z Vnitani* / Тешко нама са Љасима (Пољацима), а још горе с Унијатима...” (Таква је оцена сатиричног текста непознатог језуита. – *ИЧ*.) (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 199*).

„Из претходног броја „Белоруса” било је могуће видети, како је постепено слабила и до краја XVII века потпуно замрла некада богата и разноврсна стара западноруска писменост у Литванској Русији. Књижевни језик је разрађен у периоду XIV–XVI века на древноруској основи, уз помоћ живог народног белоруског језика и приметне примесе од Пољске, а понекад и директно од иностраних елемената; до краја XVII века се тако полонизовао, да се по свом

лексичком саставу мало разликовао од пољског језика. Последица тога је што је у Белорусији уместо руског на крају постао пољски језик – судско-административни од 1696. године; заједно са латинским језиком се изучавао и у школи. То је било природно, будући да се белоруска интелигенција тог времена потпуно полонизовала; унијатско свештенство је ишло по истом путу, често употребљујући у полемичким делима, написаним у заштиту православља и белоруске народности – пољски језик, као јаснији и распрострањенији међу читаоцима. Чини се да је локалном језику био суђен крај: главно средство изражавања народног духа је било одузето...

Али, срећом, у тим временима су мало пажње обраћали на обичан народ, који је био скрајнут у мраку незнања и хранио свој духовни живот само усменом поезијом. А он је био корен и основа белоруске народности; испоставило се да је главни хранитељ живе речи: у њему је слободно и незагађено текао извор живе воде који није усахнуо до нашег времена” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 240*).

„У XIV веку условима брака Јагајла са Јадвигом означен је почетак покатоличења од искони православних Белоруса. Али, у почетку је присталица католичанства било мало. Ширењем протестантизма њихови редови су се још више проредили. Али придошли овде језуити су, на крају XVI века, брзо исправили ствар: не само да су поразили рационалистички покрет и отпаивша чеда римске цркве привукли под своје окриље, већ су показали да могу да предузму мере у слабљењу православља. Захваљујући њиховим активностима и незнању православне високе хијерархије, било је могуће овде распространити религиозну унију, заправо, вероисповедни сурогат, веома користан у државним односима Државне заједнице Пољске и Литваније, тако што је црквена унија, са једне стране, одвајала Белорусе од Великоруса, а са друге – у даљем свом развићу их је приближавала Пољацима-католицима, често служећи као прелазни степен ка католичанству. На тај начин, била је следећа етапа на путу полонизације Белорусије. Након припајања Белорусије остатку Русије, и нарочито после уједињења унијата са православном црквом 1839. године, католици у Белорусији су прешли из господског положаја у потчињени: зато су морали да приме не мере самозаштите. Њихов положај се још више погоршао услед употребе пољског језика у црквама – у допунском богослужењу и

проповеди, те су сматрали себе Пољацима, иако су, говорећи на белоруском, припадали белоруској народности. Влада (*руска – И. Ч.*) је у таквом неспоразуму видела распрострањење полонизације, што је делимично и било у питању и то се нарочито јасно потврђивало понашањем пољских власти у време последње окупације.

Много времена је прошло до тог момента када је 1905. године била проглашена верска толеранција у држави са једне стране, а са друге – када је младо поколење у пољском свештенству оствестило границу између белоруског и пољског и почело да употребљава у проповеди и допунском богослужењу белоруску реч уместо пољске. Али и полонизатори су међу њима били и даље јаки, чак преовладавају. Не тако давно, могли су да се чују, истина, усамљени гласови и за обнову уније са римском црквом. Неке кратковиде фигуре умеју да граде и белоруску националну цркву на унијатској основи” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 401–402*).

„Међутим, земљопоседници-католици би требало да кажу да се они нису нарочито трудили да у своју господску веру (католичку) преведу потчињене Белорусе, преферирајући да их држе у унији. После уједињења унијата са православном црквом паства-сељаци су обично ишли са својим пастирима-свештеницима. Међутим, на тим местима, где је полонизација била јача или су били неки неспоразуми са локалним свештенством, а такође где су сељаци били развијенији, – појавили су се упорни који нису хтели да пређу у „руску” (православну) веру, јер они себе нису ни сматрали Русима, не имајући никакве представе о националности називали су се ‘овдашњима’ тј. локалним (а не придошлим) становницима” (*Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 420*).

„Доказе из тог времена другачијег рода, против којих су Пољаци могли да се успротиве, али се нису успротивили, сагледавамо у речима архиепископа белоруског Георгија Кониског, изреченим у Виљни, у Свето-Духовом манастиру 21. априла 1767. године (...) Ево неколико места из те речи: ‘Духовни (католици), влашћу и силом светском се ојачавши, гоне православни народ, као овце без пастира, или у католичке или у унијатске цркве, – не гоне их из кућа, већ из цркава наших... Стављају вешала, упогавају стубове, пале ватре; штапове, трње и друга оруђа за мучење представљају... Ћутим о

свештенству нашем. Многи од њих су протерани из домова; многи од њих су у затворима, у јамама дубоким, у псатарницама, заједно са псима били закључани, глађу и жеђу мучени, сеном храњени; на многе начине – унаказивани...” (Белорусы. Т. III. Кн. 2. С. 477).

Грађа за реферат на Међународну научну конференцију „Црква, идентитети и изградња нације у Европи у периоду XIX–XX века”, посвећену 180. годишњици Полоцког црквеног сабора 1839. године.

КАКО ЈЕ ЛАКО ОДВРАЋАТИ ДЕЦУ ОД БИБЛИЈЕ

Неравнодушни поглед

На књижевном тржишту Белорусије појавило се овакво нетипично издање: *Кушнерева Л. А. Библейские образы и мотивы в школьном курсе русской литературы. – Минск: Зорны Верасок, 2013.*

И код свих који сматрају да је од животне важности да сачувају рускост и веру православну, прва реакција на ово издање је била искључиво позитивна. Тим више што се у приступном тексту „Од аутора” без увијања говори: „Ова књига обједињује многогодишње искуство предавања предмета *Руска књижевност* и специјалног курса *Библија за децу. Основе хришћанске моралности*”; „Наставник књижевности – то је и дипломирани филолог и искусни практичар и суптилни психолог, али још и посредник, проводник између два света – уметничког дела и душе ученика”. И истовремено се истичу ставови према „апсолуту”, „окретању Библији, Христовом учењу”, са оријентацијом на „вертикалу – устремљеност Небу, вечним истинама...”

Међутим, суштина није једино (само)карактеристика, већ и свих намера које се на неки начин проверавају конкретним резултатима дела. Авај, у овом случају пред нама је још једна илустрација тога како се тобоже добрим намерама утире пут који уопште не одговара претходно постављеним знаковима. Штавише, основни садржај објављеног дела приморава нас да изведемо закључак да његова ауторка, у принципу, игнорише значај изабраног правца пута.

Да, нарочито противречан утисак остаје већ од предговора, у том броју од недопустиве амбивалентности ауторке у односу на горепоменути „апсолут”. Јер са „апсолутом”, тј. тиме, што је одређено универзалним и вечним критеријумима, не може да се сматра став који игнорише вечност: „Наставник књижевности, да би био савремен, иде у корак са временом...” (Притом, следећи део цитиране реченице не мења смисао става управо на „духу времена”, који непрекидно лебди у преамбули и у основном делу текста рецензије). Опасна је, такође, перспектива устремљења наставника „да буде „онај који има власт”, што је наглашено у предговору.

По крајњој мери, чудном се чини и наметнута општа представа о руској словесности: „Размишљајући о руској књижевности, свако од нас може фигуративно да замисли предивну шуму у којој расте посебно дрвеће: моћни храст – Лав Толстој, златни јавор

– Сергеј Јесењин, топла рјабина – Марина Цветајева... Сви су различити, али *тло и судба* су им исти – то је хришћанска духовност која је увек водила и води невидљиву борбу добра са злом.” Чак ако оставимо без анализе поједине елементе ове специфичне „фигуративне” слике, не може да се не обрати пажња на то да су сви „замишљени” на њој представници руске књижевности чудновато својствени по односу „према Библији, учењу Христа”, а још више – према Цркви Христовој. Сходно томе, само овај аспект – поглед на пут, није по „Христовом учењу” и Цркви, већ у обрнутом смеру који се за ученике не сме цртати у разнобојним-апологетским тоновима, будући да је погубан, јер дозвољава да говоримо да они имају исто „тло и судбину”. Али чак при свемогућим разговорима, недопустиво је тврдити да су њихови „тло и судбина” – „хришћанска духовност”. Нимало. Такав закључак правити је непримерено у свим приступима. Нарочито – „савлађујући сразмерност, пажљиво се односећи према свакој реченици”, што декларише „и дипломирани филолог и искусни практичар и суптилни психолог, али још и посредник, проводник између два света”, тј. Л. А. Кушњерева. На овај или онај начин, већ после упознавања са преамбулом-презентацијом ниче мноштво најразноврснијих питања која доводе у недоумицу. И да буду у недоумици су принуђени сви којима се адресира издање – наставници и ученици средњих школа, а такође и заблудели људи који нису равнодушни према теми на коју се односи наслов књиге. А то већ није „нормална ситуација”, већ нека, дозволићете, провокација.

У вези са тим, по крајњој мери чудним чине се општи методолошки ставови педагога са великим стажом: „Наставник зна да по закону рефлексije, може да заинтересује ученика на часу само тиме што интересује њега самог”. Као прво, тешко да се може пронаћи наставник који би знао такав „закон рефлексije”. Као друго, свима доступне формуле општепознатих закона повезаних са „рефлексijом” не тичу се тога како „заинтересовати ученике”. Као треће, сваког одвојено узетог дечака или девојчицу, младића или девојку, као и деку и баку, може да „заинтересује” нешто, на шта наставник, просто, ни не обраћа пажњу, чак и ако је склон „интересовањима” (то је зато што су емоционалне реакције индивидуалне).

У принципу, било би немогуће проћи и мимо следеће фразе: „Важно је да се час књижевности не копира непромишљено, већ да остане ауторски”. Заједно са тим, не може да се не примети да се

њоме опет провоцира критички однос баш према ауторској концепцији, а такође према основном садржају тиражног дела. Уосталом, ако не копирамо непромишљено ауторку датог рукописа, онда и по наведеним и по многим-многом другим позицијама, просто перманентно ће морати да га оспорава сваки наставник који покуша да даје „ауторске часове” на те исте теме и сваки ученик, способан да буде „мудар човек који сазида кућу своју на камену” (Матеј 7:24). Мимо свега, само по себи није толико „важно да час књижевности... остане ауторски”, важније је да не наноси духовну штету помоћу непромишљено одобреног „ауторства”.

Да бисмо избегли приговоре да су такве изјаве неутемељене, а страхови неосновани, задржаћемо се опет на конкретном примеру – „ауторском часу” на тему драме „Олуја” А. Н. Островског. Не можемо да не признамо: како ученици, тако и наставници, овај уметнички текст веома тешко схватају, јер је преовлађујућа већина његових интерпретација „преломног времена” била потчињена вулгарним социолошким и идеолошким стереотипима. Тако да се реални садржај показао, авај, прикривеним, ако не и изопаченим. Подвући ћемо да она има изузетан значај за васпитавање савремене омладине.

Није успела да побегне од поменутих стереотипа ни ауторка рукописа рецензије, будући да се њена почетна позиција предупредује следећим: „...Нису видели у њему тај ‘зрак светлости’ о којем је писао Н. Доброљубов, нису приближили ово дело савремености”. Ово је условило и одређени угао гледања, практично, на све особености дубоко садржајне (и зато универзалне, ван сваке „савремености” значајне) драме познатог руског драматурга. Зато се тако савршено површно, чак и вулгарно социолошки, доживљавају судови следеће врсте: „Упознавање са драмским делом увек почиње од *плаката* – списка дејствујућих лица. Откривајући ту страницу, говоримо да аутор уочава владајућу у патријархалном трговачком свету хијерархију, када се на врху списка налази најбогатији човек, односно најзначајније лице у граду, а на челу породице – најстарији њен члан. Притом је савршено неважно, да ли је он лош човек или добар, – душа се искључује”.

Али главни камен спотицања за поштовану Л. А. Кушњереву, као и за већину наставника, који дају „неауторске часове”, постао је лик жене грешнице Катарине.

А у предложеном делу она сама је дата као највиша атестација. Цитираћемо:

„Име *Катарина* у преводу са грчког значи *чиста, светла*”;

„...њој се не сме судити по општим мерилима, немогуће је *применити на себе* њен карактер, с обзиром на то, да је она тај ретки самоцвет, који ће увек сијати својом природном, посебном светлошћу”;

„У јеванђелској Причи о талентима је речено, да се свим људима на рођењу даје таленат, *свакоме према његовој моћи* (Матеј, 25:15). Катарини је дарована талентована душа, а то значи душа поетска, способна да обогати свет око себе”;

„Катаринина душа је у много чему слична бескрајној руској реци...”;

„И, на крају, спремност да се баци у сусрет љубави, не гледајући ни на какве препреке. А испоставило се да су препреке непремостиве: *браве и катанци и пси зли*... Нису разумеле ту љубав туђе, а сродничке душе: окаменивши душа Кабанихе, слаба и плашљива – Тихонина, лукава – Варварина, *спутана и убијена* – Борисина”;

„Вера у Бога је била и остала непромењена у Катарининој души...”

„Да би крилата Катаринина душа остала неповредива пред онима *који би је могли убити*, она се просто потчинила њеном позиву, *потрчала је, подигла руке и полетела*. А земаљска шкољка је остала да лежи на обали *као жива*, са једном капљицом крви на слепоочници, сва је та Катарина – чиста, светла.”

Штавише, баш та карактеристика, чини се, подређена је „високом образовном циљу”: „Желим да, у разбукталој руској критици, у расправи о Катарини наши ученици срцем осете истинитост суда Дорошевича: *Каква свест! Каква моћна словенска свест!* И у корак за Доброљубовим препознали би *урођену доброту и благородство* душе ове жене, њен *стваралачки, вољиви, идеални* карактер”.

А ако све ово упростимо, да би било на доступнијем језику за данашње наставнике и ученике, онда је морал ове антипедагошке „приче” адресиране девојчицама-средњошколкама овакав: ево, већ пре пола века критичар-демократа Доброљубов на примеру „светле” Катарине позвао је све нас на бунт против „суровог морала” и

завиднима свему прогресивном предрасуда „тамног царства”. При том, авај, из неког разлога се прећутује да је еманципација овог, тобоже, „стваралачког, ... идеалног карактера” довела Катарину прво до греха, а као последица тога – до самоубиства.

Искрено речено, тешко је поверовати да педагог који има велико искуство и високе намере, како се то указује у атестацији није могао да примети у својим интерпретацијама апологије блуда и суицида. Али, авај, таква је појава неискорењивих шаблона у комбинацији са данас распрострањеним тенденцијама псеудорелигиозног празноверја. Са пуном видљивошћу ово се манифестовало у привлачењу „истине” (!) ветробранског књижевника који је сачувао популарност у одређеним круговима: „...Усвојити истину, коју је рекао савремени песник: *Постоје само убиства на свету, запамтите. Самоубиства не постоје уопште* (Јевгеније Јевтушенко)”.

Парадоксално је што, у датом случају, нарочиту опасност за наставнике и ученике руске културе, уз помоћ оваквог рада, представљају веома произвољне „референце” на Свето Писмо које се јављају да би замаглиле и оправдале грехове, тада када се игнорише управо то што једнозначно одређује грешност мисли, осећања и дела главне хероине. Зашто је то тако? Остаје нам само да нагађамо. И у погађањима да претпостављамо да је главни разлог првобитно декларисано стремљење да се иде „у корак са временом”, а њу погоршава ослањање на сумњиве (у духовном плану) ауторитете.

У вези са тим, није сувишно, дозволићете, да се подсетимо закључка којег је истим поводом донео књижевник-богослов: „Такве мисли су потчињене времену. О судбини људској, пред лицем вечности, ко ће размишљати?” (*Дунаев М. М. Вера в горниле сомнений. Православие и русская литература в XVII–XX вв. – М.: ИС РПЦ, 2003. С. 302*). А нису мање вредни ни овакви судови који дају правилни кључ за разумевање драме познатог руског аутора: „У драми ‘Олуја’ Островски даје истинску анатомију страсти и греха, својеврсну илустрацију светоотаџбинске мудрости...” (*Исто*). Усуђујући се, да потегнемо било каква питања везана за „окретање Библији, Христовом учењу”, сви смо дужни да памтимо трајно значење ове мудрости. Управо њиме, а не потчињени злободневности Лењина и Луначарског, Белинског и Доброљубова, и свакако не Јевтушенковим играма „истине”, требало би проверавати све наше пресуде, а тим више – предлоге и савете, који се тичу васпитних функција велике руске словесности.

Међутим, вишеструко цитирани Д. Мережковски, Д. Андрејев и отац Александар Мењ, такође, тешко да би могли да допринесу стварном разумевању драме.

Али, у сваком случају, најупечатљивија ствар за пажљивог читаоца/наставника/ученика требало би да постане то што у књизи од скоро двеста страница која је посвећена руској (!) поезији, сама ауторка није ниједном (!!!) искористила реч „Православље” и при том свега неколико пута у посредним дефиницијама је употребила појам „православни”... Судећи по свему, за њу такве категорије нису важне. По великом рачуну, сви ми који декларишемо потребу за „обраћањем Библији, Христовом учењу”, не смемо да заборавимо да нас „до коначних закључака” води Блага Вест Господа и вера истинска.

На велику жалост, оно што смо рекли односи се на све материјале у књизи. Разуме се да је у већој или мањој мери то условљено како „ауторством”, тако и устаљеном традицијом предавања руске књижевности у школи. Ово се нарочито тиче, поред драме „Олуја” А. Н. Островског – поеме „Новајлија” М. Ј. Љермонтова, романа-епопеје „Рат и мир” Л. Н. Толстоја, приче „Старица Изергиљ” и поеме „На дну” Максима Горког. На далеко не најбољи начин освешћује се садржај романа „Мајстор и Маргарита” М. Булгакова и „Плаха” Ч. Ајтматова. Истина, у овим случајевима треба узети у обзир још један аспект: наведена дела уопште није требало укључивати у школски програм.

Па ипак, „резултати дискусије” у целини већ веома заударaju на „дух времена”. А у вези са ауторско-наставничким рефлексима неизбежно се постављају питања: Приличи ли да се празном реториком и намерним патосом прикривају свесно лажне пресуде? А какав се васпитни ефекат предвиђа од таквог филозофирања? Ко ће, на крају, носити одговорност за искушења, ако из деликатности не говоримо о директној духовној штети – за „младе” тј. школарце?

У сваком случају, онај ко се упозна са овом књигом има могућност да се увери са каквом лакоћом савремени педагози одвраћају одрастајуће поколење од дубине мудрости Светог Писма, заменивши га сопственим празноверјем.

БЕЛОРУСКО – СРПСКИ ОДНОСИ У ИСТОРИЈИ

БЕЛОРУСКО-СРПСКИ ОДНОСИ КАО НАУЧНИ ПРОБЛЕМ

Приступна беседа у САНУ 2012. године

Уважених господине Председниче САНУ, господо потпредседници и генерални секретаре, поштоване даме и господо, драге колеге...

Огромна ми је част што сам се удостојио чланства у САНУ и сада пред Вама држим ово предавање. Захваљујем се свим члановима Академије који су моју кандидатуру на изборима подржали, а посебно писцима и филолозима академицима са којима више година сарађујем.

Сада је моја обавеза да образложим тему овог предавања „Белоруско-српски односи као научни проблем...” и изложим своје гледиште.

Али пре тога да објасним какви смо ми, Белоруси. У прилог сведочењу да смо браћа.

Исто, као и Срба и Црногораца заједно, Белоруса има отприлике око 10 милиона. У расејању је око два милиона Срба, и Белоруса је у расејању преко два милиона. Исти је и број становника наше престонице коју су непријатељи рушили до темеља. Исто (по Јовану Цвијићу) *саградили смо кућу усред друма*. Исток смо Западу, а Запад Истоку. Исто тежимо да будемо *изнад Запада и Истока*. А још увек углавном остајемо своји на своме.

Наш историјски пут је такође голготски: крштени у Православље, искусили смо најсуровија гоњења вере предака, подвргавајући се веома суровом унијаћењу, тако да је у другој половини XVIII века у ретко којем белоруском граду био сачуван православни храм; у Првом светском рату изгубили смо сваког четвртог сународника, а у Другом – сваког трећег (симболи трагедије су белоруско село Хатињ, као и српске Шумарице); велики делови наших етничких територија налазе се сада у оквиру граница суседних држава (Пољске, Литваније, Велике Русије...)

Исто тако искрено Белоруси су веровали у *братство и јединство*. Мада смо често гледали како *Словен Словена секиром сече*. Ипак још увек верујемо да *Само слога Словенство (на и цео Свет) спасава*.

Исту мудрост носе наши народи у пословицама. Белоруска: *Абліжы мяне калі мне горка, а калі соладка, то я і сам абліжуся*, аналогична је српској: *Пожали ме док сам жив...*

Али упркос оваквим искушењима желимо да сачувамо осећај за правду и саосећање са жртвама неправде. И управо такав однос према правди нас обавезује да памтимо: ми смо свој етнички и вероисповедни идентитет оживели захваљујући помоћи Русије која је у одлучујућим тренуцима ипак схватала да смо истородна и истоверна браћа.

И тако постојимо. Са тачке гледишта обусловљене баш таквим историјским искуством доживљавамо све што се дешава нама и другима, близу и далеко. Све то је, разуме се, проблем за објективно проучавање.

Белоруси, очигледно, нису блиски суседи Срба. Међутим, ја бих хтео да повучем додатно још једну паралелу и означим – на основу специфичног историјског развоја и верске поделе – још уочљивије сличности међу Србима Републике Српске и Републике Српске Крајине и староседеоцима Западне Белорусије. А управо овој заједници припадам и ја.

Рођен сам на тремећи Белорусије, Украјине и Пољске, у селу које је удаљено од Варшаве 240, од Минска 312, од Кијева 550, а од Москве 1.055 километара. Моји преци, овдашњи староседеоци, негде средином XVI века доспели су под пољску власт и живели у условима притисака до краја XVIII века, када су белоруске етничке територије биле припојене Руској империји. Али последице прошлости су се испољавале дуготрајно, а опет, ни XX век по условима није био повољнији: немачка окупација, а затим пољска, па према условима Ришког мировног уговора 1921. године западни део Белорусије анектиран је и опет враћен Пољској; у септембру 1939. ово подручје заузимају „први совјети”; али ускоро после тога, у јуну 1941. долазе немачки окупатори; у јулу 1944. опет стижу „совјети”, већ „други” по реду... И тако мој деда за непуне три деценије (1917–1945), остајући у свом селу на свом поседу, био је поданик седам држава. Његов и мој родни крај коначно се нашао у саставу Белоруске Совјетске Социјалистичке Републике, док је суседну Белосточку област Стаљин у буквалном смислу поклатио Пољској Народној Републици... Наравно, све је то битно утицало на свест народа, као и на стање његовог духовно-културног простора. Рецимо, у међуратном периоду Пољска је имала око 2.5 милиона

држављана православне вере; а данас у Пољској православца нема више од 250 хиљада. Са друге стране, у Републици Белорусији од 1950-их до краја 1980-их година званичан број католика је био негде испод 7% од броја целокупног становништва; а пре неколико година у штампи се појавила бројка од 20%. Није без значаја и то што од средине XIX века до наших дана не престају покушаји да се спроведе ревизија одређења Белоруса за ћирилицу у корист латинице... И тако, некако постојимо...

А да упоредимо све то са историјом Велике Русије која није знала и сада не зна за такве колизије. Очевидно, разлике су веома битне. И ту је научни проблем.

Заправо политичка и културна историја мог родног краја не може да се разматра као потпуно типична за целу Белорусију, али она је заједничка скоро за трећину становништва садашње белоруске државе. А то значи да моја визија није сасвим лична, субјективна, и данас не носим само ја све то у историјском памћењу.

Враћајући се на конкретно питање које је предодредило нашу тему, никако не смем заобићи ту околност, што „Исток” и „Запад” Белоруси виде по координатама другачије него Срби: „Запад” за њих углавном је Пољска... Разуме се, уз Немачку, Шведску итд. Притом, „Исток је Србија, Југославија, Балкан... и Русија такође.” А све поменуто предодређује општи став (колективно свесни и несвесни) Белоруса према Истоку и Западу. Белоруси, посебно православци (који нису дали веру за вечеру), пак доследно диференцирају „православни Исток” (наш!) и „католички Запад” (туђи!), већ због тога што у очима западних цивилизатора православни Белоруси су „источњаци”, „полуазијати”, „шизматичи”.

Међутим, у последње време се запажа веома опасна тенденција дерусификације самосвести данашњих Белоруса на корист европеизације. И ваш понизни слуга отворено говори о томе не само као о научном, већ као о егзистенцијалном проблему⁹⁴.

Али да обратимо пажњу на белоруско-српске односе, на суштину наше узајамности.

⁹⁴ На пример: Чарота И. А. *Дерусификация как деформация самосознания белорусов* // Социология (Минск). 2015. № 1. С. 69–81; Чарота И. А. *Реальное против идеального: перспективы союза Беларуси и Россией* // Наш современник (Москва). 2015. № 6. С. 244 – 257; Чарота И. *Реальност, која спречава идеално: Дерусификација самосвести Белоруса и перспективе савеза Белорусије и Русије* // Где ти је држава, Каине?: будућност словенских држава / приредио З.Милошевић. – Шабач: Центар академске речи, 2015. С. 210–233.

Шта ми Белоруси и Срби у маси знамо једни о другима? Скоро ништа или сасвим мало. Скоро све оцењујемо уопштено: за многе Белорусе ви сте „Југословени” (не разликујете се од Хрвата, Словенаца, Бошњака); а за многе Србе сви смо ми Руси, ако ли се прави диференцијација, онда се становништво Западне Белорусије сматра Пољацима. По мом мишљењу, није опасна грешка да се белоруска историја разматра заједно са историјом Русије, мада нисмо имали исте прошлости, како сам на конкретном примеру објаснио горе. Ипак ми и Руси смо браћа истоверна и једнокрвна. Другачији је случај са Пољском, која је увек култивисала своју верску и језичку особеност, разлике у традицијама и историјским задацима... Узгред да поменем, многи пољски политичари и сада теже да при своје онај део Белорусије који је у међуратном периоду био у њеном саставу, тј. мој родни крај... Мада то није чисто научни проблем.

Прешла ми је у навику, а можда је постала и моја „професионална деформација”, потреба да доказујем како у оквиру јужнословенско-источнословенских веза српско-белоруске никако не спадају у оно што Срби називају „чудо невиђено”. Једноставно, те везе су још неистражене. По правилу, спомињу се чињенице везане за Велику Русију као великоруске или за Пољску, као пољске. А посебно белоруским аспектом се готово нико још није озбиљно бавио. Ни ја сам се не могу баш похвалити. Сакупио сам корпус чињеница чије осветљавање је тек ствар будућности. Али и оне, у овој припремној систематизацији, омогућују да се понешто види. Тешко је засад говорити о непрекидним, активним узајамним утицајима, иако се уочавају одређене законитости које се, такође, не могу занемарити.

За протоБелорусе Срби су, као и Бугари, током средњег века били посредници и проповедници православља који су ближе повезани са Византијом. Било је и духовних контаката у дословном значењу те речи. Управо због тога су на нашем подручју била у оптицају дела Климента Охридског и Пахомија Логотета Србина. Из истог разлога композиција храма у Бељчицком манастиру у околини Полоцка подсећа на јужнословенску црквену архитектуру, српска традиција се запажа у опреми Лавришевског јеванђеља, открива се утицај српског фрескосликарства на зидовима цркава у Полоцку и Супрасљу. Ето, зашто су се међу јерарсима православне цркве код нас нашли Кипријан и Григорије Цамблак, игуман Дечански (кога су код нас још звали Семивлах)... Између осталог, знатно касније, игуман Воскресенског мушког манастира у Шкловштини био је

неки Доситеј Силинић (судећи по имену и презимену, Србин). У том истом узрочно-последичном низу је и појава *српског житија литванских мученика*, тј. „Сказанија о мученицима из Вилне: Иоану, Антонију и Јевстатију”, написаног вероватно на Светој Гори, али познатог најраније у виљновској и београдској редакцији. Сталне везе са Светом Гором је имао манастир Супрасљ (који се налази поред касније поклоњеног Пољској Белостока). У српски Хиландар је доспела књига „Лествица” коју је преписивао супрасљски монах Арсеније, а из Свете Горе у Супрасљ била је донета „Повест о разарању Афона латинумудруствујушцима 1276. године и о успостављању Ксиропотамског духовног братства од руке императора Андроника”. Паралелно са религиозном ширила се поступно и световна литература, опет српским посредством, у многим случајевима преко српских редакција рукописа: „Александрија”, „Тристан”, „Бова Краљевић”, „Историја о Атили, краљу угарском”, „Тројанска историја”...

Није била пасивна ни друга страна. Познате су у српским преписима дела Кирила Туровског (XII век), његова *Прича о белорусу човеку* ушла је у српски зборник попа Драгоља (XIII–XIV век); дијак Игнатиј Смољанин који је пратио митрополита Пимена у Цариград, а касније је живео на Атосу, описао је своје *Хожденије* и у њему је, по свежим траговима, дао детаљан опис Косовске битке са приметним саосећањем према трагедији братског православног народа; литвански (белоруски) кнез Иван Андрејевич Полубенски (друга половина XVI века) слао је на дар књиге Хиландарском манастиру на Свету Гору; граматика Милентија Смотричког (XVII век) ушла је у употребу код православних јужних Словена и постала је узор за аналогичне радове...

Разумем да САНУ није место за промовисање псеудосензација и знам да све треба солидно проверити. Ипак слободан сам да изнесем овде информацију која може знатно обогатити устаљене погледе на фактолошку основу српско-белоруских веза. Сви ми доста знамо о сеоби Срба у Русију XVIII века, о постојању Нове Србије, Славеносрбије. Међутим, до сада широкој јавности, чак и научној, није познато да су се још у XVI веку Срби селили у белоруске земље. Ево веома занимљивих и веродостојних података: „Када у XVI веку Турци освојили Балкан, много народа је отуда пошло у избеглиштво на север Европе. Неки Срби дошли су на Пољсје, где су у Кобринској и Пинској кнежевини основали села: Опољ,

Љадовичи, Брашевичи, Субот и Торокањ. До данас људи говоре тамо језик сличан српском. Неки су пошли за Брест и основали село које је добило назив по имену оснивача Милејка (Милетија). Тако сведочи традиција”.⁹⁵ А да наставимо цитирање и конкретизујемо о чему се ради у „милејковом” случају: „Под власт милејковског двора спадала су два војтовства: Собјатинско (војт Осташ Смољуга) и Пужичко (војт Гордеј Милошевич).⁹⁶ Даље у цитираном горе тексту наводе се презимена млинара, већином очигледно српска: „Јарош Коцевић, Хан Дашковић, Трофим Гусар, Иван Радковић, Иван Олексих, Љец Нос, Олисеј, Корнило и Ефрем Пишевићи, Стец и Михно Курчевићи, Иван Чибка, Пац, Љец Носовић, Осиповић, Климковићи, Осташ Јуцевић, Иван Мартиновић, Иван Крупић, Љашко Вересковић”⁹⁷. А опет је веома битно за нас што су се Срби избеглице чврсто држали Православља: „Колико чврсто је било милејковско православлје сведочи та чињеница, да је свештеник Цркве Свете Варваре протопоп Леонтије 1596. године учествовао у Брестском антиунијском сабору и потписао се против уније”.⁹⁸

Постоји информација остављена без пажње научника о томе како су Срби одиграли значајну улогу у историји посебних белоруских градова, у периоду XV–XVI векова. На пример, града Глубокоје, сада центра Витепског региона: „Први пут се Глубокоје спомиње у Литванској метрици 1514. године као господски посед, центар истоименог имања племичке породице Зеновића [...] Власници једног дела Глубоког били су Зеновићи, чији преци су се преселили у Литванију за време Јагајла и водили порекло од српских кнежева. Ово потврђује пољски историчар Б. Папроцки у својој књизи „Грбови витештва пољског” (1584). Српског витеза Зеновића који је пребегао у Пољску из Молдавије за време навале Монгола 1395. године и учинио Пољској велике услуге, краљ пољски Јагајло наградио је земљама између Припјати и Дисне, а ова права је потом потврдио велики кнез Велике Кнежевине Литванске Витовт. Заправо, постоји мишљење да историја града почиње 1414. године, када је Зеновић Братошић (наследник српских кнежева) добио од великог кнеза Велике кнежевине Литванске Витовта дозволу на владање очинским

⁹⁵ Фіонік Дорофіеј. Міеста в гісторыі і культуры пудл’ашскіх біелорусув. – Студзіводы: Музеі малейі бат’кувшчыны, 2013. С. 87.

⁹⁶ Исто. С. 88.

⁹⁷ Исто.

⁹⁸ Исто.

имањима, међу којима је било и Глубокоје. У току XVI века југо-западни део Глубоког био је у власништву Зеновича”.⁹⁹

На жалост, оно што се тиче Белорусије још увек остаје без пажње истраживача-историчара и у тим случајевима, када је питање у целини већ разрађено. На пример, Емануил Козачински (у монаштву – Михаил), по повратку из Сремских Карловаца је био намежник Кијевске митрополије у белоруско-литванским земљама; од 1748. године – архимандрит манастира у Слуцку, граду у данашњој Минској области где је 1755. године умро и сахрањен. А белоруски период није у потребној мери осветљен.¹⁰⁰ Или, ако пођемо са друге стране, Херцеговац Јован Пичета који је у Одеси стекао богословско образовање, касније је постао ректор Витепске богословије, а његов син, Владимир Пичета, познати је историчар Белорусије, један од оснивача и први ректор првог Белоруског државног универзитета.¹⁰¹

Веома занимљив период српско-белоруских веза пада у време када су вршене поделе Пољске и белоруску подручја, присаједињена Руској империји, дељена као награда или само као поклони онима који су се истакли у служењу руским царевима. Конкретно – генерал-мајору Симеону Пишчевићу и генерал-ађутанту Симеону Зорићу, обојици у Могилевској губернији, а Зорићу још и у Лифландији. Од значаја је што је периферија имала у извесном смислу предности, пре свега у погледу слободе за оне који су хтели да је користе, мада су се нашли далеко, као у неком изгнанству.

Белоруски период С. Зорића вапи за пером великог романсијера. Тај, у сваком погледу изузетан човек (без обзира на то како ће бити оцењена његова конкретна дела) забачено местанце Шклов претворио је у запажени центар културног живота на подручју целокупне империје. Формирао је у њему кадетски корпус, основао позориште познато чак и ван граница државе. Дакле, створио је, како су говорили савременици, „престоницу раскоши и забаве”, у коју су радо долазили људи са свих страна света. И то не само ради забаве, и не само авантуристи, како неки мисле. Тамо је радио неки Лазић, једно пола године је боравио Доситеј Обрадовић, дајући часове и пишући свој животопис и, што је главно, чекајући на обећано

⁹⁹ Бунто І. У., Кур’яновіч А.П., Тарыкаў А.А. Старонкі мінулага // Глыбоччына: ад старажытнасці да сучаснасці. – Мінск: Бел. Энцыклапедыя, 2009. С. 54.

¹⁰⁰ Видети: Чарота І. А. Духовный наследник святой праведной Софии Слуцкой – архимандрит Слуцкого Свято-Троицкого монастыря Михаил (Козачинский) // Верныя веры бацькоў. – Мінск: Прыход Свята-Петра-Паўлаўскага сабора, 2013. С. 103 – 118.

¹⁰¹ Видети: Чарота І. Рэктар, бацька рэктара // Літаратура і мастацтва. 9.10.2009. С. 15.

оснивање словенске штампарије. Зорићеву школу похађао је Вук Радоњић који је касније постао црногорски гувернер. Посећивао је Шклов и архимандит Герасим Зелић и оставио тамо Зорићу свог синовца на школовање. Према неким подацима, гости су му били владика Петар I Његош, Јован Рајић, Емануил Јанковић, Симеон Пишчевић, Сава Текелија и други знаменити Срби. У исто време код Зорића су дуго живела браћа Зановићи, познати пустолови...

Бар узгред да се осврнем и на овај аспект: искључиво значајну улогу у школовању Срба-теолога имала је Кијевска Духовна Академија, а њен редовни професор Белорус Владимир Завитњевич се нарочито пажљиво односио према студентима из Србије и Црне Горе, међу којима су били: Милан Петровић, Никола Лалић, Душан Поповић, Д. Курунђа.¹⁰²

Посебно место у белоруско-српским везама заузима (опште) руска емиграција XX века, у чијем саставу су биле познате личности родом из Белорусије које су директно повезане са белорусистиком у њеним основама и са белоруском културом новог доба. На пример: Александар Погодин, Александар Соловјев, Јевгеније Љацки, Гаврила Царик, Михал Запољски.

А сада је право време да кажем бар неколико речи о посебности Белоруса. У историји Белорусије посебно место припада женама. Тај феномен је нарочито интересантан. Шта је у питању? Прво: Света покровитељица наше земље је Преподобна мати наша игуманија Јефросинија Полоцка (XII век), прва жена коју је канонизовала Руска Православна Црква; притом је сачувано више од 100 списака житија свете Јефросиније. Друго: прва монахиња на источнословенским земљама пострижена око 990. године је Анастасија (Рогњеда), полоцка кнегињица, мајка кнезова Изјаслава и Јарослава Мудрог, супруга кнеза Владимира Крститеља, после развода се замонашила и засновала манастир у граду Изјаслављу (близу Минска). Треће: у сабору белоруских светих веома значајно место заузимају жене-светице – изгледа, више него код других народа. То су праведна кнегиња Софија Слуцка, праведна девица Јулианија Ољшанска, преподобна Харитина кнегињица Литовска... И није случајно што је пре неколико година Синод Руске православне цркве канонизовао блажену Валентину Минску, нашу савременицу.

¹⁰² Видети: Киселев В. Н. Исследователь внимательный и трудолюбивый. О жизни и деятельности историка и богослова, профессора В.З.Завитневича. – Минск.: Издатель В. П. Ильин, 2007. С. 41, 50, 55, 59.

Разуме се, за оцену било које појаве увек је занимљив поглед са стране. И већ само због тога што, без обзира на проицљивост и тачност закључака, на овај или онај начин представља карактеристику „у компарацији”. То посебан значај има у етнокултуролошком и етнокарактеролошким приступу.

У реакцијама странаца може се чути да су Белоруси срдачни, гостопримљиви и дарежљиви. Шта да кажемо – и без неког спољашњег блеска, наша земља је дарежљива и гости је, од памтивека, никад нису заобилазили, уверени (с правом) да ће у њој добити коначиште, хлеб и со, и све остало што је Бог дао њиховим домаћинима. Они који су у белоруској средини остали дуже истичу још трудољубивост, скромност и непретенциозност белоруског народа. То такође није неосновано – све што је имао и што има Белорус је стицао упорним и праведним радом, искључиво својим, никада не посежући за туђим добром. Људи „са стране” као националне одлике Белоруса наводе обзирност, попустљивост и мирољубивост. И у томе има истине која је потпуно схватљива: подневши ударе многих страних сила (налети Татара и Монгола, крсташа, Наполеонових и Хитлерових армија) много пута осетивши ужасе и најтеже последице ратова чак и када су из њих излазили као победници, Белоруси су у највећој могућој мери схватили вредност мира, слоге, и на крају крајева – трпељивости.

Карактеристично је да Белорус никад не оспорава право других народа да буду или да важе за богатије, дарежљивије и истакнутије народе у свему. Додуше, ово је већ виђење до кога се не долази потпуно са стране. Али да би се довело у фокус, чини нам се не само занимљивим, већ и обећавајућим погледати га кроз призму поезије.

Разуме се, опасно је доводити у директну и недвосмислену везу свет песничких слика писаца и неке сумарне карактеристике народа. Због тога ћемо одмах напоменути: не претендујемо на то да опаске које овде износимо имају статус апсолутне истине, иако оне нису спонтани производ „разигране мисли”, већ проистичу из посматрања и размишљања које има смисла изложити макар и ради провере погледом „са стране”.

Поуздан и потпун индекс мотива усмене и писане белоруске поезије засад, на жалост, немамо. Као што немамо ни темељних истраживања те врсте. Међутим, и без статистичких доказа могуће је издвојити изванредан скуп симбола, песничких слика и метафоричких знакова који се из поколења у поколење преносе чак и несвесно,

те се такође уграђују у уметност речи – краће речено, оно што без обзира на различите заокрете историје и историографије, на многе тенденције културе и културологије, ипак није нестало, па већ због тога може с правом бити окарактерисано као „исконска суштина” (В. Дубовка).

Имајући на уму немогућност необухватног, почећемо од најобичнијег, од онога што се стално среће, али што у перцепцији није обавезно једнако – од света природе.

У песничкој пројекцији код Белоруса посебно место заузимају песничке слике из семантичког низа: *балота*, *багна*, *дрыгва*..., тј. мочвара, бара, глиб. Подсетимо се да је више од свих птица највише поетизована рода – *бусел*, а од дрвећа врба – *вярба*. То се може илустровати примерима из хрестоматија, чак и по насловима песама. Истина, вредносни смисао песничке слике мочваре није толико једнозначан као у случају роде и врбе. У данашњој свести мочвара има претежно негативну конотацију. Међутим, нама се чини важним њено суштински првобитно значење: мочвара нити је копно, нити је глиб, већ још нераздвојена земља и вода, другим речима – праматерија од које је створен свет. Створен онако како из мочваре истичу извори, потоци, реке, настају језера, исушена острва се спајају и претварају се у плодне парцеле копна (разуме се, ако све протиче без диктата „цара природе”, чије несхватљиво мешање претвара мочваре у пустиње).

И уз свест о релативности свих верзија порекла старих етнонима, не треба заборавити да су једно од племена од којих је настала белоруска националност били *дреговичи* / *дрыгавічы*, које је живело управо у низији, на мочварном терену (*дрыгва* – мочвара, глиб), тј. у данашњем Полесју, о коме смо овде већ говорили. А непроходне (за туђинце) мочваре увек су, све до последњег рата, биле прибежиште у коме се тражило спасење. Исто као и у непроходним вековним шумама – честарима.

У наставку набрајања мотива по учестаности и значају може се рећи да је од појавних облика водене стихије највише опевана *крыніца* – извор, од изгледа обрадивог земљишта *рунь* – младо, зелено жито, из света растиња до нивоа симболике подигнути су цвет *васілёк* – различак и жбун *шыпына* – шипурак. Небо се, по свој прилици, чешће представља као звездано, а не осунчано, при чему се приметно посвећује пажња звездама падалицама (*знічкам*) и младом месецу, младини (*маладзіку*), такође вишезначном симболу.

При представљању кретања у простору у систему песничких слика белоруске поезије карактеристична је појава распућа (*ростані*), док се у слици протока времена посебно фиксира одсечак пред настанак нечега, уочи нечега – *пярэдадзень*.

Истаћи ћемо, такође, да у белоруској усменој и писаној уметничкој поезији ниједан празник није привукао толико пажње и није добио толико разноврсну семантичку конкретизацију као *Купала* (Ивањдан) – дан солстиција, почетак новог циклуса; у ритуалним радњама о празнику спајане су стихије ватре (ломаче) и воде (купања у води, клизања по росној трави), тражи се „цвет среће” на папрати која никада не цвета, обавезно у поноћ, уз неизоставну борбу против нечистих сила.

Ако се још уочи да се међу народним музичким инструментима чешће од осталих помиње онај невеселог имена *жалейка*, да симболика беле боје није случајна, има је и у боји оне исте роде под сенком чијих крила се налази рођена земља, као што је основна у националној застави и старом грбу који је, узгред речено, назван *пагона* (потера) пошто је на њему представљен коњаник са копљем спремним за избачај у наглашеној хоризонтали... Из свега наведеног, вероватно би могла да се склопи представа о доминантама у систему белоруске „националне поетске слике света” (Г. Гачев).

Разуме се, то не треба апсолутизовати. У белоруској поезији има и песничких слика које као да успостављају равнотежу са овима на које смо указали. На пример, у пејзажу – *курган* (брдо), међу птицама *жаўранак* (шева), на небу – *поўня* (пун месец, уштап), међу дрвећем *груша-дзічка* (дивља крушка), а међу музичким инструментима *цымбалы*... Али ово не оповргава наше опаске, већ напротив, представља основу на којој се оне могу даље развити и прецизирати.

О свему томе и моја маленкост размишља и даље ће размишљати.

Али време је да резимирам оно што сам стигао рећи. Главно је у томе да проучавање белоруско-српских веза неизбежно доноси осећање заједништва, сродства. Зато ја се изјашњавам као *Бело-Србин* и често говорим о *бело-српству*... Наравно, има у томе нешто од добре старе романтике, а нешто и од шале. Међутим, испада да ја подсвесно развијам заборављене погледе истакнутог руског етнографа, картографа и публицисте друге половине XIX века Александра Фјодоровича Ритиха који је употребљавао појмове овог реда сасвим озбиљно. Ритих је сматрао да је наша заједничка историја проузрокована Аварима: „Овај дивљи татарско-турски народ, утврдивши

се у Далмацији, Босни и Старој Србији, тукао је Цариград читаве векове. Подређени њему овдашњи Словени трпели су исто то, све док на крају нису дошли њима у помоћ из Бело-Србије (Белорусије) садашњи Срби. Населивши се од 641. године и обрачунавши се са Аварима, они су подржали већ пропадајући словенски елеменат у северозападном делу Балканског полуострва¹⁰³. И о садашњим Белорусима Ритих једнозначно тврди: „Овај словенски огранак у преисторијска времена је усмерио своје становништво далеко на запад, а у VII веку оно је прешло преко Карпата, препливало Дунав, и њему дугује својим постојањем српска нација”¹⁰⁴.

„А када је створена Московска велика кнежевина, тада је белоруски елеменат кренуо на север по Северној Двини и Волги, а при насељавању степске зоне допринео је много њеном учвршћењу. Ово становништво које се одржало сада у Белорусији није велико, али зато је оно прошло кроз све недаће живота људског и чврсто је као гвозђе, и са том вољом и свешћу је прокрчило себи далеко пут, мешајући се са другим словенским наречјима и везујући своју националност не за место насељено по изнуђености, већ за општу идеју словенства, за идеју препорода и преображења, чему је оно и доприносило, издвајајући из себе најбоље снаге за све стране”¹⁰⁵. И поред тога што А. Ф. Ритих своју концепцију Бело-Србије доследно спроводи и користи више пута,¹⁰⁶ сада његов став није лако прихватити. Много лакше је га одбацити као необразложен. Али битно је да бар код Белоруса-славенољуба он изазива лепо осећање.

А ја бих веома желео да слична осећања има што више Белоруса, и Срба, такође. Пре свега моји студенти и, наравно, моји синови и унуци.

Много хвала на пажњи.

*

Допуна приступне беседе (2019)

Изразак на занимљиву, иако не баш убедљиву верзију тумачења „белине” у етнополитонимији својевремено је предложио словенски историчар белоруског порекла И. В. Турчинович: „Да, коначно, у ком смислу треба разумети саму реч *бело*: да ли као боју или у источњачком смислу – независно, велико? Већ у VI веку

¹⁰³ Ритих А.Ф. Славянский мир. – Москва: Институт русской цивилизации, 2013. С. 25.

¹⁰⁴ Исто. С. 47.

¹⁰⁵ Исто.

¹⁰⁶ Исто. Сс. 70, 97, 149, 150, 153, 297, 369, 462/3.

земље и племена сусрећу се са овим надимком: Бело-Србија и Бело-Хрватска, Срби Бели и Хрвати Бели – али у ком смислу?” Није занемарио ни питање прапостојбине Словена, повезујући га са наводно очуваним сећањем на Дунав: „Дакле, источни и западни Словени су потомци Дакогета и дошли су са Дунава. И до данас међу њима је сећање на првобитну колевку. Дакле, наш прости народ са некаквим светим поштовањем, ако не и љубављу, у својим заветним песмама и легендама помиње *широки, седи, стари Дунав*. Белоруси који га у својим песмама и предањима називају *белим, тихим или широким Дунавом*, готово више од осталих словенских племена су сачували успомене на њега; у њиховој земљи постоје чак и реке које се зову његовим заветним именом. Тако се у самом Витепску (Uti-dava) река која се улива у Двину назива *Дунавом*; Бесед, која се улива у Сож у Могилњовској губернији, назива се и *Задунки* и коначно *Дунајец* у Биховском округу – сва ова имена донели су досељеници са обала Дунава, можда чак и много раније од наше ере”.¹⁰⁷

*

Уопште, породица Зеновић која је имала висок статус, била је позната не само на овим просторима и не само у поменуто време. Важно је напоменути да је лик једног од њихових представника, натурализован у литванској (бело)рускости, присутан у чувеној песми Ивана Гундулича „Осман”:

Војводу опет пази онога, / Ки игра коња свим велика: / Старосте је полошкога / Сјеневића она слика. / Модрим перјем витез мили / Ведро је чело нактио, / И у позлатној модрој свили / На угарску вас се одио.¹⁰⁸

Цитирани редови поеме у високо квалификованом преводу на руски (који је, иначе, припремљен у Белорусији) трансформисан је тако да буде разумљивији: „Дале тот, что ждет похода, / На коне своем играет, – / То Зенович воевода; / Он Полотьем управляет”¹⁰⁹. Посебно узимајући у обзир белешке: „Зенович, Миколај – командант тврђаве у Полоцку, учесник битке код Хотина, у којој је и погинуо”; „Полотје је земља уз реку Западну Двину, Березину и Полоте...”¹¹⁰

¹⁰⁷ Исто. С. 30.

¹⁰⁸ Гундулић Иван. Осман. Дубравка. – Београд: Нолит, Завод за уџбенике, 1978. С. 190. Пјевање једанаесто, стих 221–228.

¹⁰⁹ Гундулич И. Осман. / Перевод В.Зайцева. – Минск: Наука и техника, 1969. С. 195.

¹¹⁰ Исто. С. 412.

*

„Милејковска тема” се може наставити због чињенице да се као „ретко архаично дело” помињу царске капије из храма овог села¹¹¹.

¹¹¹ Видети: Музей старажытнабеларускай культуры: альбом / уклад. А. А. Ярашэвіч, аўтары раздзелаў В. Ф. Шматаў (і інш). – Мінск: Беларусь, 2004. С. 51, 156; Мароз В. Новы іканаграфічны тып „Маці Божая Адзігітрыя Бельская” // Бельскі гостінец / Краязнаўча-культурны зборнік. 2017. №2. С. 11, 12.

МИХАИЛ (МАНУИЛ) КОЗАЧИНСКИ У ИСТОРИЈИ СРБИЈЕ И БЕЛОРУСИЈЕ

У својству преамбуле датом чланку – представљању личности, намеће се лично сећање како се објективно оформљавала његова тема – тачније, како се историја Србије повезивала са историјом Белорусије посредством личности писца, просветитеља и педагога, филозофа, богослова и црквеног трудбеника Михаила (Мануила) Козачинског (1699–1755).

Пре тридесет и три године мене, у то време младог филолога-југослависту и књижевног критичара, заинтересовала је кратка публикација у недељнику „Књижевност и уметност” (Минск) са оваквим садржајем: „Није узета у обзир територија некадашњег Тројичиног манастира, где су у XIV и XV веку радили случки летописци. На територији манастира сахрањени су многи трудбеници белоруске културе давних времена. Вредност овог споменика превазилази границе Белорусије. Ту је био сахрањен епископ Козачински, рођен у Белорусији (*подвлачим. – И. Ч.*), који је уложио много труда да просвети народе Југославије. Буквално, пре две или три године Народна библиотека Србије у Београду је затражила од Слуцког завичајног музеја да пошаље фотографије Тројичиног манастира и фотографију надгробног споменика Козачинског...”¹¹² Аутор овог чланка био је локални историчар и публициста из Слуцка, Григориј Родченко, чији сам усмени јавни наступ на исту тему нешто касније слушао у Удружењу књижевника Белорусије.

Искрено говорећи, у то време код мене није изазвала интересовање поменута конкретна личност, већ информација о белоруско-југословенским везама уопште, а посебно то, што је „уложио много труда да просветли народе Југославије” човек „рођен у Белорусији” и што се за њега интересује „Народна библиотека Србије у Београду.” Морам да признам да поменутог „епископа Козачинског” тада нисам повезивао са историјским чињеницама мени већ познате личности из српске / југословенске књижевности. Тек касније сам дошао до спознаје да је то исти Мануил Козачински којег су сматрали оснивачем српске драматургије – тако се његова улога одређивала у релевантном профилу референтне грађе и студија о историји књижевности, културе и образовања Србије.¹¹³ Међутим,

¹¹² Родчанка Р. Некалькі „чаму?” // *Літаратура і мастацтва*, 12.11.1976, 12.

¹¹³ Грујић Р. М. *Српске школе (од 1718–1739 г.)*. – Београд, 1908; Кићовић М. *Школско позориште код Срба у току XVIII и на почетку XIX века* // Зборник радова САН. XVII,

тамо су, наравно, објављене информације које се односе конкретно на српски период активности Козачинског, не одражавајући везе са Белом Русијом. Истина, Властимир Ерчић, аутор чланка у фундаменталном књижевно-енциклопедијском издању „Лексикон писаца Југославије”, дао је информације које су разјасниле оно што је мој старији белоруски колега Родченко излагао на свој начин. Наиме: „Од септембра 1748. године био је Архимандрит Слуцки и намесник Кијевске митрополије. У Слуцку, у манастиру, седишту Архимандрије, умро је ‘од жутице и отока’. Сахрањен је на манастирском гробљу којег, као и манастира, одавно не постоји”.¹¹⁴ Изнад свега, чланак о Козачинском у „Лексикону” је укључивао прилично темељну библиографију, уз помоћ које је било могуће вршити даља истраживања.

Резултати спроведених истраживања и генерализације дозвољавају да се изведе закључак да Козачинског током XIX и XX века нису игнорисали научници, како из Србије, тако и Русије,¹¹⁵ и Украјине.¹¹⁶ О односу према њему у Србији смо већ говорили, али треба

2. 1952; Скерлић Ј. *Српска књижевност у XVIII веку*. – Београд 1909, 80, 103, ... 373; Петровић К. *Историја Карловачке гимназије*. – Нови Сад 1951; Урошевић М. *Српска књижевност у XVIII веку*. – Београд 1961, 170; Павић М. *Историја српске књижевности барокног доба*. – Београд, 1970; Павић М. *Језичко памћење и песнички облик*. – Нови Сад 1976, 11, 19; Деретић Ј. *Историја српске књижевности*. – Београд 1987; Чаркић М. *Српско-руске културно-језичке везе // Славистика*, Књ. IV (2000), 96–104; Вулетић В. *У руско-српском књижевноисторијском простору*. – Београд 2006, 12–13; *Jugoslovenski književni leksikon*, 2. dop. Izd. – Novi Sad 1984, 387.

¹¹⁴ *Leksikon pisaca Jugoslavije. Tom III*, Matica Srpska. – Novi Sad 1987, 365–366.

¹¹⁵ Митрополит Евгений (Болховитинов). *Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина Греко-Российской Церкви*. – СПб, 1818 (Переиздание: М., Русский двор, Троице Сергиева Лавра, Паломник, 1995); Аскочевский В. *Киев с древнейшим его училищем Академиею. Ч. II*. – Киев 1856; Линчевский М. *Педагогия древних братских школ и преимущественно древней Киевской Академии // Труды Киевской Духовной Академии*. Т. III. – Киев 1870, 537–538; Петров Н. И. *О словесных науках и литературных занятиях в Киевской академии от начала ее до преобразования в 1819 г. // Труды Киевской духовной академии*, № 7, 11, 12; 1867. № 1; 1868. № 3, 1866; Соболевский А. *Неизвестная драма М. Козачинского // ЧИОНЛ*, Кн. 15, Вып. 2–3, 1901; Вишневский Д. *Киевская академия в первой половине XVIII столетия* (Новые данные, относящиеся к истории этой Академии за указанное время), Киев 1903; Кулаковский Пл. А. *Начало русской школы у сербов в XVIII веке*, СПб, 1903; Титов Ф. *Памятники Православия и русской народности в Западной России в XVII – XVIII вв. Т. I. ч. 2*. – Киев 1905; Петров Н. И. *Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков. Киевская искусственная литература XVII – XVIII вв., преимущественно драматическая*. – Киев, 1911; Бадалич И. М., Кузьмина В. Д. *Памятники русской школьной драмы XVIII века (по загребским спискам)*. – М. 1968; Дмитриев П. А., Сафронов Г. И. *Сербия и Россия (Страницы истории культурных и научных взаимосвязей)*. – СПб, 1997, 8.

¹¹⁶ Попов П. М. *Замітки до історії українського письменства XVII-XVIII вв.* – Київ 1923, 8–9; Маслов С. *Мануїл (Михаїл) Козачинський і його «Трагедия о смерти царя*

посебно споменути изузетно темељно истраживање поменутог В. Ерчића, укључујући и његову монографију.¹¹⁷ Али ето, белоруских материјала о Козачинском, поред цитираног часописа „Књижевност и уметност”, радова и референци у неколико књига^{118, 119} није било могуће наћи. Штавише, ни до данас их нема ни у таквим издањима, као што су „Енциклопедија књижевности и уметности Белорусије”, „Просветитељи земље белоруске. Енциклопедијски приручник”, „Белоруска Енциклопедија” у 18 томова, и др.

Међутим, ако се информације из свих тренутно доступних извора сведу у кратак извештај, добија се следеће:

сербског Уроша // Радянське літературознавство, № 4, 1958; Махновець Л. Є. *Українські письменники: біобібліографічний словник. Т. 1.* – Київ 1960, 319, 365–368; Желєзняк І. М. М. *Козачинський і літературна мова сербів другої половини XVIII ст.* // З історії української та інших слов'янських мов (Збірник статей). – Київ 1965; Нічык В.М. *Внесок діячів Києво-Могилянської академії в онання духовних культур російського, українського й білоруського народів* // Філософська думка, № 5, 1974; Грицай М. С. *Українська драматургія XVII-XVIII ст.* – Київ 1974, 7; Рогович М. Д. *Філософська думка в Києво-Могилянській академії. Мануїло Козачинський* // Філософська думка, № 1, 1969; Рогович М.Д. *Мировоззрение М. Козачинского и его место в истории отечественной философской мысли первой половины XVIII в.*, Автореферат дис.канд. филос. наук. – Киев 1978; Пашченко І. *Легенда о пропасти Србије и њен спас* у „Трагедокомедији” М. Козачинског // Научни састанак слависта у Вукове дане. – Београд, 19/1, 361–371; Пашченко С. *Сербський фольклор у творчості українського письменника XVIII ст. М.Козачинського (До 600-річчя битви на Косовому полі)* // Народна творчість та етнографія, 5, 1989, 50–55; Мишанич О. В. *Козачинський Мануїл (Михайло) Олександрович* // Українська літературна енциклопедія, Т. 2. – Київ 1990, 520–521; Возняк М. *Історія української літератури. У двох книгах. Кн. Друга.* – Львів 1994; Сулима М. *Українська драматургія XVII – XVIII ст.* – Київ 2005, 31, 48, 79–80, 85, 210–214, 322–323; Б. П. *Козачинський Михайло (Мануїл) Олександрович* // Провідники духовності в Україні. – Київ 2003, 245–246.

¹¹⁷ Ерчић В. *Историјска драма у Срба од 1736 до 1860.* – Београд 1974; Ерчић В. *Мануил (Михаил) Козачинскиј и његова «Трагедокомедија».* – Нови Сад – Београд, 1980.

¹¹⁸ Буглаков М., священник. *Преосвященный Георгий Конисский, архиепископ Могилевский.* – Минск 2000, 65: „Током ових година, Кониски се упознао са будућим славним дијалектичарем Козачинским, Георгијевим колегом на академији, који је, као и он, био најсјајнија нада. Њихово познанство прерасло је у велику искреност и истовремено у корисно пријатељство. Оба младића су често проводили своје слободно време заједно, понекад су дискутовали, и заједно су се трудили да развију своје ораторске таленте. Нажалост, пријатељство младих људи је било краткотрајно: Козачинског је одвела рана смрт, али вероватно након што је дипломирао на академији, будући да је на њој био предавач” (На стр. 516 постоји референца № 145: „Код Булгакова М. Он се сматра наставником на академији”, види есеј. (т.ј. Булгаков М., иером. *История Киевской академии*, СПб, 1843, 163). Дозволићемо себи објашњење: Козачински је 18 година старији од свештеника Ђорђа; али они су заиста могли да буду колеге у периоду 1728–33, а могли су да буду и колеге предавачи 1744–46.

¹¹⁹ Мельников А. А. *Путь непечален. Исторические свидетельства о святости Белой Руси.* – Минск: Издание БПЦ МП, 1992, 225, 226.

Мануил Козачински (*Козачинский, Козачински, Козачинський, Козачиньський, Козачинскиј, Kozačinski, Kozaczyński*) рођен је око 1699. године у породици шљахтича (племића) Александра Козачинског, становника села Јампол (сада Виницка област Украјине). Аутори неколико публикација наводе, иако поуздани извори такве информација не саопштавају, да је он био ученик и следбеник Теофана Прокоповича, „путовао је по словенским земљама и Немачкој”, студирао на Московској Словенско-грчко-латинској академији. Са нешто већом сигурношћу описан је период његовог студирања на Кијевско-Могиланској академији (крај 1720-их – почетак 1730-их). Готово да нема неслагања око чињенице да је у јесен 1733. године, на позив Београдско-Карловачког митрополита Викентија (Јовановића) и по благослову Кијевског митрополита Рафаила (Заборовског), отишао из Кијева у Сремске Карловце – културни центар тог дела Србије која је била под аустријском влашћу.¹²⁰ Судећи по свему, Козачински је био препознатљив по посебним квалитетима међу својим колегама из Кијева који су са њим били послати у Србију и касније заједно радили. У сваком случају, сви истраживачи га спомињу много чешће од његових другова – Петра Подуновског, Трофима Климовског, Георгија Шумљака, Ивана Менатског, Синесија Залутског; једнако, као и касније у Сремске Карловце дошавше Тимофеја Левандовског, Иоана Ластовицког и Петра Михајловског. А Жарко Димић у ову листу укључује још и Николаја Николајевича.¹²¹ Успут, по мишљењу Јована Скерлића, монах Синесије Залутски који се вратио из Србије, постао је игуман манастира у Минску,¹²² садашњем главном граду Белорусије. Да ли је тако или није, али Мануил Козачински је убрзо „направио каријеру” у

¹²⁰ Седам година раније, у Карловцима је основана Словенско-грчка школа на челу са Максимом Суворовим, позваним из Русије. Међутим, школа М. Суворова, која је постојала кратко време, била је затворена. Када су се појавили планови за њену обнову, требало је да буде нешто другачијег „формата” – школа је требало да буде словенско-латинска (неки истраживачи је називају просто „латинска”). А како би се осигурала одговарајућа обука, одлучено је да се позову студенти са Кијевске академије. Међу изабранима за ту мисију студената-магистраната нашао се и Мануил Козачински.

¹²¹ Скерлић Ј. *Српска књижевност у XVIII веку*. – Београд 1909, 80, 103, 135, 159–160, 373; Павић М. *Језичко памћење и песнички облик*. – Нови Сад 1976, 11, 19; Деретић Ј. *Историја српске књижевности*. – Београд 1987; Чаркић М. *Српско-руске културно-језичке везе // Славистика*, Књ. IV 2000, 96–104; Вулетић В. *У руско-српском књижевноисторијском простору*. – Београд 2006, 12–13; Димић Ж. *Руско-српске везе од IX до средине XVIII века / Руско-сербские связи с IX по середину XVIII веков*, Друго издање. – Нови Сад 2013, 59.

¹²² Скерлић Ј. *Српска књижевност у XVIII веку*. – Београд 1909, 160.

Србији: полазећи од дужности учитеља латинског и реторике (поезије) Сремско-Карловачке школе (шестогодишњој, највишој у то време у целој области). Убрзо постаје њен префект, затим ректор, а касније – шеф целокупног образовног система Митрополије, добивши притом још и статус „катедралног (архијерејског) проповедника”. Што се тиче периода боравка Козачинског у Сремским Карловцима, информације су различите. Нема сумње да је он тамо живео и успешно радио у периоду 1733–1737, до смрти Карловачког митрополита Викентија, а постоје подаци да се касније бавио и предавачким радом у Новом Саду и Северину, где га је епископ Симеон (Филиповић) рукоположио у јереја. А истакнути књижевни историчар Јован Деретић сматра да је Козачински остао у Србији до 1739. године.¹²³ Такав датум, вероватно, није наведен без утицаја чувеног Јована Скерлића који је у једном тренутку приметио да је „Козачински... већ 1739. године био у Русији, а његово место је заузео Србин – јеромонах Дионисије, дипломац Кијевске академије, касније – Владика Будимски”.¹²⁴ Али ипак, већина истраживача, укључујући и најинформисанијег В. Ерчића, држи се мишљења, да се Мануил Козачински вратио у Кијев средином 1738. године и био је одређен за Видубецки манастир, где је после приближно годину дана примио монашки постриг са именом Михаил. Убрзо након повратка из Србије, добио је и именовање за обављање предавачке функције на Кијевској академији „као спољни сарадник”, а временом се попео на високе нивое академске лествице – професора, префекта. У овом другом, кијевском периоду, наступа његова велика активност и продуктивност у књижевном и научно-филозофском стваралаштву. Међутим, 1746. године Архимандрит Михаил је напустио академију, остао је неко време у самотану у Видубецком манастиру, а затим је био постављен за игумана Красногорског манастира у граду Гадјачи, а од септембра 1748. године постављен је за намесника (коадјутора, како се то тада називало) Кијевске митрополије у Свето-Тројицки манастир у Слуцку, где је провео седам година, све до упокојења.

Шта се обично приписује Мануилу (Михаилу) Козачинском? Готово сви који су писали о њему обавезно помињу ауторство над трагедијом „Урош Пети”, чији пун назив звучи овако: *Трагедија односно тужна прича о смрти последњег Цара српског Уроша Петог*

¹²³ Deretić Jovan. *Kratka istorija srpske književnosti*. – Београд 1987, 62.

¹²⁴ Скерлић Ј. *Српска књижевност у XVIII веку*. – Београд 1909, 162.

и паду српског царства... Она се састоји од десет чинова, пролога и епилога, који на свој начин одражавају историју Србије од XII до XVIII века. У њему су, сходно томе, представљени: историјске личности – Стефан (Немања), Сава и Стефан Немањић, краљ Стефан Душан, краљевић Урош, краљица – мајка Уроша, Вукашин и др.; алегоријске фигуре – Србија, Побожност, Завист, Очај, Славољубље, Пожуда, Историја; ликови из античке митологије – Белона, Марс, Минерва, Палас, сибиле... Књижевни стручњаци повезују ово дело Козачинског са трагикомедијом Теофана Прокоповича „Владимир...” (1705), као и са анонимном (тачније, непознатог аутора) драмом „Милост Божија, која Украјину од непогодних носилаца љадских кроз Богдана Зиновiju Хмељницког... ослободила...” (1728), које су, наводно, послужиле као образац за дело на тему из историје Србије. Треба напоменути да је десет година касније, у Кијеву, Козачински написао још једну историјску драму – „Милост Марка Аурелија Антонина, кесара римског...” (1844), користећи исте уметничке принципе и стваралачке технике. Истина, ако је прва од њих створена првенствено за педагошке потребе – за извођење снагама ученика Карловачке школе патриотске и едукативне представе засноване на историјском материјалу, друга је посвећена владајућој царици Јелисавети Петровној и написана је директно у вези са њеним доласком у Кијев. Примарни текст трагедије „Урош Пети” је изгубљен. Тај који је познат по објављивању, урађен је од стране бившег ученика аутора, српског архимандрита Јована Рајића,¹²⁵ а у Русији га је објавио А. Соболевски,¹²⁶ и он представља, највероватније, обраду Рајића као „коаутора”, тако што је сам издавач истакао да је „трагедија... сада пречишћена и исправљена” (Успут да кажемо, исти тај Рајић, око 1763. године, прерадио је песму Козачинског „Приславна Сербие” и објавио је под новим именом – „Прискрбна грлице”, која је већ истакла у лику Србије карактеристике „жалосне”, а не „славне”).

Међутим, у Сремским Карловцима Мануил Козачински није створио само два споменута књижевна дела. Друга ствар је то што

¹²⁵ Козачинский Мануил (Михаил). *Трагедия, сиречь печальная повесть о смерти последнего Царя сербскаго Уроша Пятаго, и о падении сербскаго царства, сочинена и произведена год. 1733 в Карловце сремском, а ныне пречищена и исправлена*, Будапешт, 1798 (1733).

¹²⁶ Соболевский А. *Неизвестная драма М. Козачинского* // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца (ЦИОНЛ), Кн. 15, Вып. 2, 1901, Вып. 3, 1901. (*Неизвестная драма М.Козачинского. Текст с предисловием А.И.Соболевского*, Киев 1901).

нису сва његова дела сачувана и није све што је сачувано ушло у активну циркулацију, како је прихваћено да се говори. Дакле, у ви-докругу истраживача, довољно ретко се појављује искусни акро-стих, посвећен и адресиран на српског митрополита, под чијом се заштитом аутор налазио:

(Приветствије Викентију Јовановићу)

*Блажен јеси, троблажен, содела виј сија,
Многа лета ти буду и дни преблагија,
Елико јест будет сербски народ жити,
Не престанут во веки име блажити
Људи от мала купно даже до велика,
Сам же Бог всемогушти, Господ и Владика,
Горњеј и нижњеј једин Сотворитељ твари
Даст ти за твоја труди бесмертнѣ дари;
Речет гласно: придите zde обременени,
Наследујте вам царство зело утруждени,
Аз јесм маздовоздатељ, аз јесм лоза права,
Ви же гроздје убо, ваша тамо слава
Да пребудет во вјеки. Сије вам жслају...*

Као што је већ напоменуто, веома активна и плодотворна је била књижевно-стваралачка активност Козачинског након повратка у Кијев, где су написани: *Слика страсти света целог...*, *Милост Марка Аурелија...*, *На вратима кијевонечерским тријумфалним...*, панегирике царици Јелисавети и грофу Алексеју Разумовском и друго.

Ту се он, поставши професор филозофије на Кијевској академији, показао не само као систематизатор и транслатор филозофског знања, већ и као дубоки мислилац, аутор темељне расправе *Философија Аристотелова о перипатетичком умовању* (1745). Елем, ни совјетска наука није била у стању да мимоиђе личност филозофа Козачинског – била му је посвећена докторска дисертација. Исто-времено, пошто се у овом квалификационом раду-дисертацији „као методолошка основа... налазе радови оснивача марксистичко-ле-њинистичке филозофије, одлуке и документи страначких конгреса и КПСС”, расправа је превасходно морала да буде потчињена општим ратоборним-атеистичким и вулгарно-социолошким ставови-ма, а аутор јој је давао у већини случајева оцне оваквог типа: „... Филозофски и друштвено-политички ставови М. Козачинског, који су одредили његов поглед на свет као целине, чине се прелазним од

карактеристичних феудално-теолошких до светско-хуманистичких погледа мислилаца касног Препорода и раног просветитељства...”; „Натуралистичке тенденције у филозофским ставовима М. Козачинског које се појављују углавном у облику елемената пантеизма, деизма и натуралистичког сензуализма, најјасније се изражавају у његовој натуралној филозофији и етици, укључујући учење филозофа о држави и „природном праву”; „...Филозофски и друштвено-политички ставови М. Козачинског су светли доказ кризе средњовековног феудално-теолошког погледа на свет под притиском идеја раног просветитељства...” Краће говорећи, диктат комунистичке идеологије је довео дисертанта управо закључку „о упорном стремљењу филозофа к „узрочном” разложном објашњењу природних појава, без непосредног обраћања Богу.”¹²⁷ Како се каже, коментари су сувишни, а критика из садашње временске дистанце може да послужи само за уразумљивање потомака.

Личност Михаила Козачинског требало би да буде интересантна као феномен јарко персонализоване отелотворене идеје о јединству Словена и словенске књижевне заједнице у првој половини XVIII века. Притом, Козачински није био само „везиста” између раздвојених словенских етноса тадашњом геополитиком, већ је заправо представљао кроз књижевност општу словесност. Чак иако се озбиљно односимо према сада привлачној идеји „евроцентризма” не треба заборавити, већ треба посебно нагласити да је овај православни представник Источних Словена однео назад у Аустрију после скоро три века (тј. у саму Централну Европу) знања и високе обрасце словесног стваралаштва својих саплеменика!

Уопште, чак и на основу тога што је већ дуго у пољу гледишта истраживача, може се извести закључак: да је стваралачко наслеђе Козачинског веома интересно и богато.¹²⁸ А треба имати на уму

¹²⁷ Рогович М. Д. *Мировоззрение М. Козачинского и его место в истории отечественной философской мысли первой половины XVIII в. Автореферат дис. канд. филос. Наук.* – Киев, 1978, 6, 4, 5, 5, 8–9.

¹²⁸ *Artis oratoriae libri IV illyrico: Rascinae Indoli TRADITI et EXPLICATI Imo In Collegio slavonolatino Carloviciensi, Anno D(omi)NI MDCCXXXV.* [7 НБ СРС, Р – 474]; *Образ страстей мира сего образом страждущаго Христа исправи ся*, 1739; *Theses philisophicae*, 1741; *Описание толкованию триумфальных ворот*, Киев 1744; *На триумфальных киевопечерских воротах до Ангела держащаго хартию. Стихи сложенные от Академии киевски, а кориговал иеромонах Михаил, префект*, Киев 1744; *Кант в триумфальных киевопечерских воротах*, Киев 1744; *Панегирик Графу Алексею Григорьевичу Разумовскому(на Русском, Латинском и Польском языках)*, 1745; *Панегирик Августейшей... Императрице... Елисавете Петровне...* [Приветствие

да разне публикације садрже још референце на његове рукописе који се чувају у Музеју Српске Православне Цркве, у Националној библиотеци Србије, у Библиотеци Матице српске, Националној библиотеци Украјине, Националној библиотеци Мађарске.

Надајмо се да ће они сигурно бити у пољу пажње научника тих земаља, у којима се налазе поменуте институције. Сада имамо другачији задатак – да покушамо, макар у општим цртама, да расветлимо период од 1748. до 1755. године, када је Михаил Козачински духовно предводио Архимандрију у Слуцку, чији је центар био Свето-Тројицки манастир, где се он и упокојио у Господу и био сахрањен на манастирском гробљу.

Када је реч о белоруском граду Слуцку, информисани људи се подсећају да је он називан упориштем православља и да је камен темељац овог упоришта положила праведна кнегиња Софија Слуцка, убројена у ликове светитеља Божијих. Међутим, не смемо да заборавимо ни друге православне подвижнике, чија су имена везана за Слуцк. Конкретно, ревносног бранитеља дедовске вере на белоруским земљама протопопа слуцкога Андреја Мужиловског;¹²⁹ светитеља Димитрија Ростовског који се „...на позив слуцког Свештенства преселио у Слуцк, и остао тамо у Преображенском православному манастиру, целе године је неуморно радио у проповедању Божје речи”;¹³⁰ канонизованог од Руске Цркве светитеља Георгија Кониског који је био члан савета Слуцке конфедерације (1767), која се изборила да православци Великог Кнежевства Литванског буду равноправни са католицима; архимандрите Свето-Тројицког слуцког манастира Јосифа (Оранског), Павла (Волчанског), Виктора

Императрице Елисавете Петровне на прибытие Ея в Киев] (на Русском, Латинском и Польском языках), 1744; Благоутробіе Марка Авреліа Антонина, кесара римскаго, Киев 1744; Философия Аристотелева по умствованию перипатетиков... – Львов 1754.

¹²⁹ Мужиловский Андрей (у монашестве Антоније), ок. 1580 – 1640, аутор дела „Противотров именитом народу рускоме” (1629), написаног у противтежу „Апологији” Мелетија Смотрицког, као и „Отписа на листи виленских унијата” са следећим садржајем: „Унијати, као и увек, жалошћу ратују. / Маном се силе, благочестиве пеују, / Косом, лукавством, цвеће одсецају, / Лоше настројени, Богу нису омиљени.”

¹³⁰ Митрополит Евгений (Болховитинов). *Словарь исторический о бывших в России писателях духовного чина Греко-Российской Церкви.* – М., 1995, 77; Державин А., протоиерей. *Радуют верных сердца. Четии-Минеи Димитрия, митрополита Ростовского, как церковноисторический и литературный памятник. Часть первая.* – М. 2006, 126: „Светитељ је накратко отишао у Литванију, али тамо нису желели да га скоро пусте, и живео је скоро две године у пределима Пољске државе, (1677–1679 – И.Ч.) био је народни проповедник при Слуцком црквеном братству (...) Добро је знао он, наравно, и те тешкоће, које је тада трпео руски народ.”

(Садковског)... Веома значајно место у овом редоследу славних значајних личности белоруске историје заузима и Михаил (Мануил) Козачински.

Као што је већ напоменуто, на жалост (и на срамоту), савремени Белоруси нису сачували сећање на њега. Активност и стваралаштво Козачинског у то време, када је боравио у Слуцку, остала је и остаје као иза тамне завесе. Самом тенденциозношћу совјетских студија то се тешко може објаснити. Да ли постоје озбиљни разлози за сумњу да је овај период живота Козачинског мање плодан од претходних? Уосталом, узраст архимандрита Михаила – тада то није била старост, већ зрелост, притом, он је имао изванредно животну, стваралачку, научно, просветитељско и свештенослужитељско искуство иза себе. Значајно је и то што се подвизавао управо у Слуцку – упоришту православне духовности и то не у апстрактном смислу: „Око слуцког Тројицког манастира били су груписани: слуцки Преображенски, Моротски, Старчицки, Грозовски, Заблудовски и слуцки женски Манастир Светог Илије”¹³¹, – подсећа М. О. Којалович, дубоки познавалац историје отаџбине те епохе, посебно наглашавајући значај слуцке „корпорације манастира”. А какав је, на белоруским земљама управо у тим годинама када је архимандрит Михаил служио у Слуцку, био положај православног свештенства и његове пастве, веома конкретне доказе наводи архиепископ Атанасије (Мартос). Непосредно он сведочи о судбини епископа Могилџовског Јеронима (Волчанског) који је, у ствари, био брат архимандрита Павла Волчанског, подвижника у слуцком Свето-Тројицком манастиру после Михаила Козачинског: „Јероним је изнео у Синоду Руске Цркве, да су у време његовог боравка 1745. године, католици одузели Белоруској епархији 30 цркава. Умро је 14. октобра 1754. године, не дочекавши побољшање положаја православних у својој епархији (...) Папа Бенедикт XIV је булом из 27. фебруара 1755. године, на име пољског крунисаног канцлера грофа Малаховског, захтевао од краља и пољске владе да се Могилџовски „шизматички престо” припоји католичкој вери и преда на контролу Полоцког унијатског архиепископа”¹³²...” А све то значи да је „коадјутор” Кијевске митрополије, наравно, морао да примени сву своју снагу да би бранио Православље и речју и делима. Испоставља

¹³¹ Којалович М.О. *История воссоединения западнорусских униатов*. – Минск 1999, 10.

¹³² Афанасий (Мартос), архиепископ. *Беларусь в исторической государственной и церковной жизни*. – Минск 1990, 196.

се, да је „завеса” илузорна – не због тога, што смо просто лењи и нерадоznали, у вези чега се жалио писац-класик претпрошлог века, већ смо опасно далеко зашли, игноришући потребу за памћењем и одговорношћу у односу на изузетне претходнике... Тако да, дај Боже, да превазиђемо те најизражајније последице ове заборавности и неодговорности. А у овом конкретном случају, мало је било потребно: барем да се пређашње врати у широко познато, а у силу (не)разумљивих разлога препуштено забору. Штавише, чињеница таквог рода, чини се, много је и у случају периода служења архимандрита Михаила. Најосветљенији – упркос чињеници да је из далеког, како данас кажу, иностранства! – познавалац лика Козачинског с правом карактерише Слуцк тога времена на следећи начин: „...Слуцка Архимандрија је одавно постала својеврсни ауторитет заштитнице Православља у католичкој Пољској, неунијатским „упориштем” на унијатској територији, оазом источно-словенское аутохтоности у региону, густо зачињеном језуитским школама, на земљи, где се народ упорно држао својих корена, задржавајући свест о себи и својој мисији у односу према себи.” Према томе, процењујући ситуацију, српски научник убеђивачки показује да „коадјутор” Козачински, будући чврстим у вери, „неодступајућим и нимало наивним у правним стварима”, није само адекватно подржавао, већ је и додатно утврдио „и ауторитет Архимандрита, и статус Архимандрије, и снагу народног лидера, да заштити свој народ.” Због принципа псеудо-толеранције, данас се обично покрива ћутањем сурова стварност, у којој је Михаилу Козачинском било суђено да носи свој пастирски крст, посебно у време окрутног притиска језуита, са којима су се водиле и парнице и спорови разних врста, и јавне расправе, на које он „није оклевао... да иде.”¹³³ Чињеница које сведоче о томе, чак и у процени услова живота и активности Козачинског у Слуцку у нашој средини „из земље далеке” код Ерчића има много. Али пошто је сада наш задатак да забележимо барем његова најважнија, раније позната дела, немогуће је не споменути борбу за обнову спаљеног Заблудовског манастира, а у вези са тиме и пренос из Заблудова у Слуцк моштију светог младенца Гаврила које је спровео архимандрит Михаил својим непосредним учешћем. Како се испоставило, тада је постала позната и прилично широко

¹³³ Ерчић В. Мањуил (Михаил) Козачинскиј и његова „Траеодокомедија”. – Нови Сад-Београд 1980, 178–179.

распрострањена прича у стиху о младенцу-мученику, искористивши је у својству „надгробног споменика” тј. објашњења при моштинама:

*Аще мя вопрошаешь, кто есмь и откуда,
Прочитай и узнаешь истинно отсюда:
Греко-российской веры родители быша,
Въ цюже мя крещениемъ святымъ окрестиша.
Въ тысяща шестьсотный рокъ осмьдесятъ четвертый
Гаврииломъ названъ грехъ отеческій стертый.
Тысяща-жъ шестьсотъ прииде рокъ девятыдесятый –
Отець мой Петро Говдель изыде орати;
Мати Анастасіа мене, шестилетняя,
Оставивши у дома, несла обедъ бедна.
Арендарь жидъ изъ Зверковъ, выбравши годину,
Апреля 11-го схватилъ мя детину
На свой возъ, и завезли до Белаго стоку,
Где первее кровь мою пуцали изъ боку,
А потомъ, мя вкинувши до темнаго ліоу,
Пуцадлами стоцали кровь съ меня потроху.
Жидъ арендарь изъ Зверковъ Шутко прозывался,
Мучили, пока съ Бржесца весь кагал собрался.
Собравшиися шайками, везде мя ранили,
Ажъ даже конечнее кровь съ мене стоцили.
Умертвивши, на части не дробили тела,
Но на ниву у жито выкинули цело,
Идеже слетешася птицы плотоядны,
Но абіе прибегли и псы зело гладны:
Натуру свою песю вскоре пременили,
От птича терзанія мне стражею были.
Знашедши, родители мя презентovali,
Въ Заблудовск Мардабурій въ книгу записали,
Что жиды умучили мя отрока суца,
Шесть летъ только отъ роду больше не имуща.
По такой презентациі, на цвинтаръ внесено,
Близъ церкви благочестивой чинно погребено, –
Идеже я подъ спудомъ лежалъ часъ немалый.
Ажъ в тридцать летъ другаго тамъ же погребали:*

*Узнавши мя цела, въ склепѣ церкви вложили,
Дондеже въ Заблудове церкви погорели:
Тысяща семсотнаго сорокъ шестого года
Только сія на монастырь стала пригодна.
Взяша мя изъ склепа до трапезной церкви
И вложили въ алтарь при безкровной жертве.
Тысяща жъ седмсотнаго пятьдесятъ пята
Изъ Заблудова до Слуцка съ телом труна взята.*

Да је аутор овога дела (или још неког са истим садржајем?) Козачински постоји низ спомињања, иако се у њима говори о „легенди”, „причањима”, „балади” и „брошури” такође... А ми смо овде представили текст из најкасније публикације у „Литванским Епархијским Вједомостима”,¹³⁴ где је он, заједно са кратким општим коментаром-предговором, стављен без указаног ауторства. Пажљивом филолошком анализом овог текста може се доћи до закључка, да одређена места у њему садрже очигледне језичке погрешке и поремећаје смисла. Допустићемо да се то објасни на разне начине, укључујући и овај: „прича” се прилично широко распространила међу људима, притом и у многим већ „фолклоризованим” верзијама које, разуме се, филолози нису уређивали.

Међутим, польскојезични одломак сличног (или истог?) текста, заједно са одговарајућим преводом недавно је објавио А. Мељников:

*„Gdzie się żydli wnet insi pozbiegali,
Którzy bez miłosierdzia tam mnie mordowali.
Naprzęd do zbyt ciemnego lochu mnie wniesiono,
I wycignowszy krzyrzem krew z boku puczono.
Potym instrumentami roznemi dręczyli,
Aż poki do ostatku krwi nie wysgcyli...”*

Превод: „Тамо, где је он живео, ту су побегли други који су ме тамо без милости убијали: прво су ме довели у тамну просторију и, разапињући, пустили из бока крв; затим су ме разним инструментима пробадали, док нису источили крв до задње капи...”

Ако упоредимо овај фрагмент са претходним цитираним текстом, постоји велика сличност у садржају, али у исто време постоје значајне разлике у детаљима у подвученом и замраченом преводу који се, у поређењу са польскојезичним оригиналом, не може назвати

¹³⁴ Литовския Епархиальныя Ведомости, № 35, 1885, 346.

адекватним. Поред тога, у коментару код објављеног фрагмента стоји очигледна чињенична грешка: „9 маја 1775. године (*подвлачим – И. Ч.*) напорима Михаила Козачинског, непролазни остаци Светог Гаврила, уз одобрење Константинопољског патријарха и по благослову Кијевског митрополита Тимофеја Шчербацког, поново су пренесени у ковчежићу на олтар трапезне цркве случког Свето-Тројицког манастира”.¹³⁵ Суштина грешке је следећа: сви извори без изузетка сведоче да се у мају 1775. године архимандрит Михаил већ око две деценије налазио „на неком бољем месту”. Дакле, коначни закључци, на основу темељне анализе максималног броја варијанти овог специфичног дела, ствар су будућности.

А ништа мање интересовање код нас не изазива још један текст, који је написао архимандрит Михаил Козачински у Слуцку, документ, који у објављеном облику има следеће опредељење: „Одговор православца на оптужбе које су католици изнели у безименој брошури. 1754”.¹³⁶ Он садржи све информације „из прве руке”, које су посебно значајне за нас сада, када су потребни једноставни докази, без технике лукавости, колико су „толерантни” били преци наше браће-католика у односу на наше православне претке и колико је заиста „миран” и „идиличан” било њихов суживот. Преко потребно је поново прештампати овај документ у целости, а онда, по потреби неопходности, једноставно да га поновити, без икаквих „пристрасних” коментара... Али ми ћемо, у овом случају, да се ограничимо на два цитата у нашем преводу:

„...Неправде и притиске у односу према нама не можемо да пребројимо (...) јавно са процесијама ходимо, забрањују нам да сачувамо тела светих са крстом, туку нас, организују јавне скандале, свеће из руку људи извлаче, поврх свега, и покојнике са носила избацују, као што је то било у Бељску 1746. године и у Дрогичину 1753. године и у другим градовима такође; презвитерима нашим, грчко-руским неунијатима, отворено са свећама и црквеним хаљама забрањују обилажење болесника, каменују путем, ругају се, исмевају, богохуле и друга незамислива веселја приређују; цркве Божије

¹³⁵ Мельников А. А. *Путь непечален. Исторические свидетельства о святости Белой Руси*. – Минск 1992, 225–226.

¹³⁶ *Respons na reflexie przeciwno nam, dezunitom religije Graeco-Rossyjskiej, przeszlego, 1753 anno, 11 die Decembris ab anonimo authore podane, sub justa et recta conscientia modo brevissimo redacta, a da Pan Bóg, successu temporis abundantius respondebimus* / „Омвет на суждения, поданные против нас, неуниатов греко-русской религии, в прошлом, 1753 году...” // Архив Юго-Западной России, Т. IV, ч. I, № CCVI. – Киев 1871, 509–514.

на стародавним местима при стародавним фундусима нове утврђују и старе рестаурира *per omnia fortia* Јасновелмошки Најпреподобнији Господин Епископ Виленски – Михал Зенкевич, на синодима својим не дозвољава и строго забрањује приказивање епархијских”; „О Deus bone! Колико је претеривања у Могильову и у Кричеву, а у прошлости, 1752. године, манастир Соломирски и још један манастир – Селец у војводству Минском, са поданицима, са селом, без икакве основе, присилно су превели у унију, трећи манастир, назван Марковим, *armata manu* су нападали, али је наших било више и нису се предавали; такође и ове године Martii ultimus, у Невелшћини су силом цркву превели у унију¹³⁷...”

Датом потврдом о положају православног народа на белоруским земљама средином 18. века дозволите да завршим кратак есеј о архимандриту Михаилу Козачинском, у овом случају – поузданом сведоку безакоња. Али не само то. У вези са тим, желео бих да изразим наду да ће и даље бити могуће обновити детаљније околности живота и рада овог посебног служитеља цркве Христове на случкој земљи. Према томе, све који имају било какву информацију, молим да је поделе и учине својином савремених поколења православних Белоруса. Овај чланак је у славу Божију; и на славу подвижника Православља на земљама Србије и Белорусије.

¹³⁷ Исто, 510, 512.

ЈОВАН ПИЧЕТА (1844–1920)
БОГОСЛОВ, ИСТОРИЧАР,
ОТАЦ ЗНАМЕНИТОГ ИСТОРИЧАРА

За Белорусе је велика част што је један од оснивача нашег првог универзитета и његов први ректор – на овом универзитету сам, успут речено, и сам студирао и радим више од четрдесет година – био тако славни историчар-слависта, као што је Владимир Иванович Пичета (1878–1947). Сваки више или мање образовани Белорус зна какво место у историји белоруске науке и образовног система XX века припада њему, академику Академије наука БССР-а и академику Академије наука СССР-а, чије заслуге нису ограничене само простором Белорусије и временом раног совјетског периода. Захваљујући овом истакнутом научнику, основана је моћна славистичка школа на бази његове катедре за историју Западних и Јужних Словена на Минском државном универзитету, а такође, и још важнији научни центар на Академији наука СССР-а, где је био на челу Одсека за славистику на Институту за историју и постао је први заменик директора Института за славистику. Уопште, Владимир Пичета је изузетно значајан ауторитет и служи као пример и у науци, и у практичним стварима које се тичу јачања веза између Источних и Јужних Словена. Притом, све што сам навео за мене као србисту посебан значај има чињеница, да овај познати слависта (притом и први историчар-слависта!) по очевој линији води порекло од херцеговачких Срба. И, такође, још једна чињеница: отац првог ректора мог универзитета Владимира Пичете био је протојереј Јован (Иоанн Христофорович) Пичета – ректор Витепске (!) и Полтавске богословије. Укратко, редак случај за белоруске услове: један ректор је отац другог ректора... Авај, ово је објављено много година касније. Али, како се испоставило, и личност оца заслужује најближу пажњу и безусловно поштовање као резултат његовог веома значајног доприноса образовању православних словенских народа и развоју веза између њих. Иако овај допринос, може се рећи, и данас остаје практично непознат у савременој белоруској и српској средини.

Из добро познатих разлога, пре свега, због упорног одбијања комунистичких идеолога да узму у обзир улогу духовне просвете у историји наших народа, а нарочито самог свештенства – није било места за име Јована Пичете у југословенским и совјетским

енциклопедијама.¹³⁸ Његовог имена није било ни у издањима која су била посвећена и намењена Цркви.¹³⁹ Једини изузеци су појединачни материјали у регионалним општим информативним издањима у Украјини, посебно они који су се појавили последњих година,¹⁴⁰ само је неколико чланака руских истраживача посвећено њему,¹⁴¹ као и буквално појединачне публикације унука и праунука са навођењем тих информација које су сачувале породице потомака.¹⁴²

И сада ми, који смо уз Божју помоћ сакупили информације, можемо да саставимо биографску белешку приближно следећег садржаја.

Јован (Иоанн / Иван) Пичета је рођен, као што смо раније споменули, 9/22. септембра 1844. године у граду Мостару, тадашњем националном културном центру Херцеговине. Јован је био пето од седморо деце Ристе (Ристана) и Марије. Иначе, његов отац Ристо, јувелир-сребрар, водио је *малу трговину у округу Гацко, где је већи део године проводио препуштајући породицу мајчиној бризи*.¹⁴³ Основно образовање дечак је стекао у Мостарској народној школи, чија је слава превазилазила оквире Херцеговине, и управо током школовања Јована Пичете, 1857. године, ову школу је посетио Александар Гилфердинг,¹⁴⁴ у то време први руски конзул у

¹³⁸ *Мала енциклопедија Просвета*, 1–3. – Београд, 1986; *Енциклопедија српског народа*, Београд, 2008; *Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі*. Т. 1–5, Минск, 1984–1987; *Асветнікі зямлі Беларускай. Х – пачатак ХХ ст. Энцыклапедычны даведнік*, Минск, 2001; *Українська літературна енциклопедія: в 5 т.* – Київ, 1988; *Краткая литературная энциклопедия*. Т. 1–9, М., 1978; А.А. Половцов, *Русский биографический словарь: В 25 т.*, М., 1896–1918 и др.

¹³⁹ *Христианство. Энциклопедический словарь*. Т. 1–3., Минск, 1993–1995; *Православие. Библиографический указатель книг на русском и церковно-славянском языках. 1918–1993.* – М., 1999.

¹⁴⁰ А.В. Кудрицкого (ред), *Полтавщина: Энциклопедичний довідник*, К., 1992, 743–744; *Православная энциклопедия Харьковщины.* – Харьков: Майдан., 2009, 382–383.

¹⁴¹ Карасев В.Г. *Йован Пичета (1844–1920) и его мемуары* // БАЛКАНИКА/BALKANIKAVIII, Београд, 1977, 415–425.; Карасев В.Г., И. Х.Пичета (1844–1920), *Славяне в эпоху феодализма: К столетию академика Пичеты В.И.* – Минск: Наука, 1978, 135–149.

¹⁴² Соколовский Л.Г., *Протоиерей Йован Пичета* // Московский журнал. История государства Российского. 1998. № 1, 39–45. Соколовский Л.Г. *История одной семьи: Йован Пичета и его потомки* // Вопросы истории. 1999, № 9, 136–142.

¹⁴³ *Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания из школьной жизни герцоговинца.* – Харьков, 1911, 6.

¹⁴⁴ Гилфердинг Александр Фёдорович (1831–1872) – познати руски слависта, историчар и етнолог, аутор радова „Об отношениях языка славянского к языкам родственным”, „История балтийских славян”, „Босния, Герцеговина и Старая Сербия”, „Письма об истории сербов и болгар”, „Государственное право сербского народа в Турции” и

Босни и Херцеговини. Након што се упознао са овом образовном установом, нетипичном за турску покрајину, конзул Хилфердинг је предложио да се најбољи ученици школе пошаљу у Русију, ради стицања високог образовања на рачун руске владе. Тако даровити момак из Мостара, заједно са својим вршњацима Николом Билићем и Стефаном Говедарицом, а у пратњи јеромонаха Прокопија Чокорила, напушта своју родну Херцеговину и одлази у Одеско духовно училиште, а затим у Одеску (тада Херсонску) духовну семинарију (богословију), где је учио у периоду од 1858. до 1864. године. Успешно завршивши богословију, постао је студент на Кијевској духовној академији коју је 1867. године завршио са добрим резултатима. После тога, дипломирани апсолвент академије Јован Пичета се, заједно са својим сународником Николом Билићем, пријатељем по богословији и академији, враћа у отаџбину, али тамо није дуго остао. Разлог је, по свој прилици, очекивано неповерење турских власти према руским васпитаницима, а одговор је био у стилу који је веома популаран и данас: *Није могуће успоставити радни однос у професији младога стручњака*. Вратио се у Русију и послат је на рад у гимназију града Николајева. У међувремену, дошавши у Николајев и не стигавши још да се насели, сазнао је да је место предавача црквене историје (то је вредно истицања!) испразњено на Полтавској богословији, и њему, као дипломираном богослову, а по препоруци начелништва Кијевске академије, ова позиција је била одобрена. У Полтави је Јован Пичета, како кажу, *пустио корење*. Ту је 1869. године добио руско држављанство одрекавши се турског; ту је и ступио у брак са Маријом Григоревном Григоренко, кћерком кијевског чиновника (рођена 5/18. августа 1846. године, а упокојила се 1911. године), ту се родило седморо његове деце: четири сина (Константин, Александар, Георгије, Владимир) и три ћерке (Љубав, Софија, Јелена). Од 1867. до 1888. године „Иван Христофорович”, како су почели да га ословљавају на руски начин, радећи као предавач на Полтавској богословији, у исто време је предавао географију у световним школама, а такође се бавио науком и књижевним радом, активно се ангажујући у регионалној штампи. Достојанствено се показао на духовно-просветитељском пољу, а 5. априла 1887. године већ је имао чин државног саветника, потом је прешао у верско одељење и био је рукоположен за јереја,

др. Активан у друштвеном животу, радио је на учвршћивању јединства словенских народа, председник Петербуршког одељења Славјанског добротворног друштва.

а 10. априла исте године унапређен је у чин протојереја, потом је именован за дужност ректора Витепске богословије, коју је испуњавао од фебруара 1888. године (према подацима Л. Соколовског, од краја априла 1887. године) до августа 1890. године.

Одлуком Светог Синода 22. августа 1890. године, био је враћен у Полтаву на место ректора богословије. Дванаест година је морао да испуњава ту дужност, заједно са многим другим, тзв. општим дужностима, као што су: дужност у јавној Полтавској Думи, као председник Свето-Макаријевског епархијског братства, као члан разних савета. Заслуге Јована (Иоана/Ивана Христофоровича) Пичета у области духовног просвећивања високо су оцењене бројним државним и црквеним наградама: 25. новембра 1897. године уброрен је у руско дворско племство. У августу 1902. године се пензионисао, али ни у том статусу није напуштао некадашња задужења – познато је, на пример, да је остао на неколико функција.

Године 1903. протојереј Јован се нашао у Харкову, где је почео да обавља свештеничку службу и наставио јавне активности. У последњим годинама живота он је, служећи као старешина харковске гробљанске цркве у част Усековања главе Јована Крститеља, био члан Епархијског комитета и Духовне Конзисторије, члан Епархијског училишног савета и Савета Женског епархијског училишта (1906 – 1909), био је пријатељ председника Братства Озерјанске иконе Мајке Божије и подучавао је Закон Божији у мушким средњим школама града Харкова, био је председник пасторско-законоучитељских удружења, члан Православног мисионарског друштва, председник Савета и посланик свештеничког (духовног) надлештва у Харковској градској думи (1906 – 1910), а од 1918. године – председник црквено-парохијских савета Харкова.¹⁴⁵ У то време је носио низ високих награда – орден Св. Станислава II и III степена, Св. Владимира IV и III степена, Св. Анне I, II и III степена.

У Харкову се није зауставио, већ се још више активирао његов истраживачки и књижевни рад. Појавиле су се две мемоарске књиге¹⁴⁶ и једна темељна етнографско-историјска студија.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Каплин А. Д., *Протоиерей И. Х. Пичета* // *Православная энциклопедия Харьковщины*. – Харьков, 2009, 382–383.

¹⁴⁶ *Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца*, Харьков, 1911; *Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству*, 1913.

¹⁴⁷ *Пичета И., протоиерей. Общие сведения о народах славянского племени и частные о южных славянах, болгарях и сербах*, 1915.

Град Харков, у којем је живео са својом кћерком Софијом, постао је место његовог последњег земаљског пребивалишта. Ту се упокојио у Господу, ако је веровати већини објављених информација, 1920. године. Иако тачан датум смрти још није утврђен: рецимо, у чланку А. Д. Каплина опрезно се наводи: *...после маја 1918. године*,¹⁴⁸ а В. П. Титар и коаутори наводе време упокојења деценију касније: *...1929. године*.¹⁴⁹ Постоји разлог зашто многи верују, да је протојереј Јован Пичета сахрањен при цркви, у којој је служио, иако његов гроб није сачуван, а само гробље је, фактички, срушено.

*

Тренутно постоје и потреба и могућност да, макар у неким сегментима, допунимо биографију истакнутог протојереја ослањајући се на његове мемоаре који су без сумње интересантни како са тачке гледишта биографске фактологије, тако и на плану стила – у случају Јована Пичете врло вештог и блиставог.

Ево како, примера ради, он изнова ствара атмосферу Мостара из времена његовог детињства у првој књизи „Успомена” (рус. *Воспоминаний*): *Ако православни Херцеговци нису подивљали од ужаса турских, то они пре свега дугују својој чврстости, својој љубави и дубокој оданости православној цркви и њеним институцијама, а потом и благотворном утицају тих светих манастира који су љубављу предака изграђени у разним местима отаџбине, у којима су се у гомилама окупљали за молитву и узајамне утехе, за састанке и одлуке о томе, шта треба учинити, како би сачували своју свету веру и народност. Манастири (...) су били чувари православља и духа народнога, подржавали су у људима бодрост, грејали у њему своју љубав према вери и отаџбини и распламсавали се за борбу „за крст часни и слободу златну”. (...) Од православних српских заједница у Херцеговини мостарска је била најзначајнија и најпостојанија. Она је представљала добро организовано братство без писаног, али уписаног устава на таблицама срца.*¹⁵⁰

Завидно јасно памћење које је аутор ових успомена сачувао и у поодмаклој старости, омогућило му је да опише своју родну средину

¹⁴⁸ Каплин А. Д., *Протоиерей J. X. Пичета* // Православная энциклопедия Харьковщины. – Харьков, 2009, 382.

¹⁴⁹ В. П. Титарь, А. Ф. Парамонов, Л. И. Фелелова, *Сестры Синяковы – харьковские музы футуризма* // <http://go.mail.ru/redirect>

¹⁵⁰ *Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца.* – Харьков, 1911, 11.

са истински импресивним детаљима: У моје време, у Мостару, постојала је само мала црква посвећена Рођењу Пресвете Богородице, саграђена 1835. године, на месту старе цркве, на источном рубу града, у близини такозваног Суходолског гробља. Без обзира на то, колико су Мостарци молили за дозволу да саграде велику цркву, везир Али-паша не само да је то одбио, већ је, на наговор фанатика из муслиманског свештенства, строго забранио да црква надвиси ограду око ње. Да би, некако, направили храм високим, морали су да га 10 и више педаља укопају у земљу, што је омогућило да се направи засвођени плафон и хорони, где ће стојати жене. По изгледу, црква се није разликовала од једноставне, дугуљасте форме, камене четвороугаоне зграде са малим прозорима и каменим кровом. Изнад јединог улаза у цркву подигнут је једва приметан крст, исклесан од камена, али он, као и читава зграда, били су невидљиви иза зидова високе ограде. Унутрашњост цркве, ограничена стубовима који су подржавали хорони, била је у хармонији са спољашњошћу. Зидови – голи без икона, иконостас једноставан, обложен молерским иконама и лошим литографијама, царска врата без рељефа, северни и јужни улази у олтар без врата, а сам олтар – скучен и без прозора, престо камени и са сиромашним окружењем, жртвеник у ниши зида, прекривен комадом прости тканине. Ни сви други предмети нису били лепији...¹⁵¹

Оно, што је за нас веома драгоцено, он врло живо описује своју родну малу кућу са малом окућницом при њој, у којој је расло велико дудово дрво за производњу свиле и поуздано указује на њену локацију: ... на крају града Царине.¹⁵²

Како и доликује Србину, протојереј Јован не заборавља свој главни „идентификациони знак” – Славу, која носи име свеца заштитника: У мом роду, како у Мостару, тако и у другим местима Херцеговине, славе Георгија Победоносца, чије је име „Крсно име” целог нашег рода.¹⁵³ С обзиром на то да Руси немају традицију Крсне славе, он се детаљно бави њеним значењем, да би им тај појам објаснио.¹⁵⁴

Треба напоменути да се у аутобиографској исповести оца Јована јављају и једнако сачувана најтоплија осећања сина и брата

¹⁵¹ Исто, 12.

¹⁵² Исто, 6, 10.

¹⁵³ Исто, 10.

¹⁵⁴ Исто, 16–17.

– из душе говори о оцу, браћи Бошку, Илији и Трифуну, сестрама Јованки, Ристи и Ангелини, али посебно поштовање изражава мајци. Са нарочитом нежношћу обојене су речи, упућене њој, већ покојној: *Вечна теби слава, незаборавна мајко! До скорог сусрета, рођена!*¹⁵⁵; *Верујем, да су молитвене сузе миле мајке биле делотворне пред Богом, Чијом неизрецивом милошћу сам успешно завршио своје учење и вршио своје служење.*¹⁵⁶ И, наравно, нема никаквих сумњи у признање овог остарелог човека, да никада није заборавио мајку: *Три пута сам путовао из Полтаве да је посетим, а сазнао је за њену смрт, када је био именован за ректора Витепске богословије*¹⁵⁷.

Осим тога, Јован Пичета је ученик који је сачувао захвалну успомену на своје мостарске учитеље. По редоследу приоритета, у којем су га школске обавезе спојиле са њима, он се сећа свих: *учитеља из Србије, презиме му је Стојаковић који је учио на београдској „богословији”*¹⁵⁸; *„нови учитељи из херцеговачког народа – Иван Шушић који је учио у некој школи у далматинском граду Шибенику и Петар Србић који је завршио курс у београдској богословији (тј. семинару), па чак и неко од мађарских Срба;*¹⁵⁹ *Нићифор Дучић и Серафим Перовић, познате су у тим временским околностима политичке и црквене фигуре. Први је стекао славу изузетног црквено-историјског писца и умро је у Србији у чину архимандрита, а други је након свих врста несрећних околности, укључујући и слање у Феџан, у време окупације рукоположен у митрополита Херцеговине, у којем чину је и умро крајем прошлог века.*¹⁶⁰

Разумљиво је да се ми данас интересујемо како је човек, дубоко свестан ситуације о положају Православља у разним земљама, проценио стање црквеног деловања у Босни и Херцеговини средином 19. века, у време његовог детињства и ране младости. Уопштено, процене су различите и са једне стране, примећује се да митрополити – Грци и Бугари нису оставили добар утисак,¹⁶¹ а са друге стране, постоје успомене са потпуним поштовањем према *добропасаућим пастирима стада* потеклим од земљака. Конкретно: *...Као нарочито јаки ауторитети и поштовани били су јеромонах Серафим Шолаја*

¹⁵⁵ Исто, 8.

¹⁵⁶ Исто, 8.

¹⁵⁷ Исто, 8.

¹⁵⁸ Исто, 19.

¹⁵⁹ Исто, 20.

¹⁶⁰ Исто, 20–21.

¹⁶¹ Исто, 14.

и архимандрит Јоаникије.¹⁶² О локалном летописцу Јоаникију Памучину говори са највишим похвалама: Архимандрит Јоаникије је био изванредан учитељ, стручњак за српски језик и народне обичаје. Представа сам по себи, овладавши даром речитости, предивно је служио и певао, био је украс цркве херцеговачке и православних заједница Мостара, њихов руководица, представник и представник тамо, где је то било потребно. Његове паметне мисли су се слушале, а његове савете нису игнорисале ни турске власти, посебно током устанка 60-их година којег је предводио војвода Лука Вукаловић. Каква би била велика срећа за српски народ да су побуњеници прихватили услове које им је понудио серакир Омер-паша, уз учешће архимандрита Јоаникија. Можда не би дошло до накнадних устанака који су довели до аустријске окупације и анексије.¹⁶³ И можемо се само радовати, што напори учитеља Јована Пичете и данас служе као узор просветљења младих Херцеговаца.¹⁶⁴

Важно је напоменути да без икакве жеље да истакне себе лично, Јован Пичета говори о судбоносном за њега доласку у мостарску школу првог руског конзула за Босну и Херцеговину А. Ф. Хилфердинга и секретара конзулата А. С. Јонина. Овако су забележени догађаји тог мајског дана 1857. године: *Долазак првих Руса у Мостар, а и званичних представника руске владе, био је велики догађај за целокупно православно становништво целе Херцеговине. Оно, за шта су се молили и уздисали, надали се и уздали – залагање велике Русије – то су дочекали, видели високопостављену руску браћу у свом светом храму и у драгој школи, разговарали са њима и говорили им, ако не својим уснама, онда очима и срцима о својим тугама.*¹⁶⁵ Ради поређења, не би било сувишно поменути о овоме и утисак самог А. Ф. Хилфердинга, који је, у писму-извештају свом претпостављеном начелнику, саопштио следеће: *Послужио сам се*

¹⁶² Исто, 15.

¹⁶³ Исто, 16.

¹⁶⁴ Јоаникије Памучина, *Почетак доласка грчких владика у Херцеговину. Животопис Серафима Шолаје (Одломци); Прокопије Чокорило, Љетопис Херцеговине 1831–1857 (Одломак из 1857. године). О Али-паше Ризванбеговићу* // Сацак Младенко, Преглед српске књижевности у Босни и Херцеговини у 19. Вијеку. – Бања Лука, 2010, 92–102, 103–106. Ти материјали су, својевремено, били представљени и руским читаоцима: Памучина И., свјаш. *Суд над хришћанској девици у Мостаре в 1841 г.* // Русская беседа, 1856. Книга II, 34–46; Прокопий (Чокорило), иеромонах, *Летопись Герцеговины. 1831–1857* // Русская беседа, 1858, Книга II (X), 93–121.

¹⁶⁵ Пичета И., протоиерей. *Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца.* – Харьков, 1911, 21.

празником Вазнесења другог дана по мом доласку у Мостар, да бих убрзо посетио овдашњу православну цркву, иако се вечерња служба у њој врши при свећама (због тога, што би литургија током дана узнемиравала муслимане). После вечерње службе приказали су ми савршено уређену основну школу, основану прошле године при мостарској цркви која, иако је тек на почетку свога постојања и располаже најнеадекватнијим средствима, већ има благотворан утицај на овдашњи православни народ. (Писмо руског конзула у Сарајеву А. Ф. Хилфердинга директору Азијског одељења Министарства иностраних послова Русије, Е. П. Ковалевском, датирано 17/29. маја, 1857. године).¹⁶⁶

Како се испоставља, Јован Пичета је добро упамтио датум за којег је везан судбински преокрет: У јануару или фебруару 1858. године, постало је извесно, да би наш одлазак требало да буде након Васкрса и да ће са нама поћи јеромонах Прокотије Чокорило коме је била испосредована дозвола да дође у Русију, да прикупи донације у корист сиромашних цркава и манастира Херцеговине (...) Васкрс је дошао, последњи у мом животу у мојој отаџбини. Мој одлазак је био близу. Све што може да учини ватрена љубав патријархалне породице за свога члана, учинили су моји драги, рођени за мене. Опремили су ме у изобиљу. Дан одласка био је назначен за 3. мај;¹⁶⁷ Мој одлазак и другова Николе Билића и Стефана Говедарице, на челу са јеромонахом Прокотијем, био је испраћен прилично великом свечаношћу. Више од стотину људи пратило нас је до предграђа града, а неки су нас, на коњима, пратили до Потпорима, на удаљености од 4 сата од Мостара.¹⁶⁸

Пут је пролазио кроз Сарајево и довео их у Београд, где су се млади Мостарци на путу за Русију сусрели са школским колегом Савом Косановићем, који се тада обучавао на Београдском богословије, а касније је постао Митрополит Сарајевски.¹⁶⁹ И одатле су се, бродом (не без инцидента, а због једног од њих је протојереј Јован умало изгубио главу) упутили у Одесу. И на крају: Ујутро 28. јуна, наш пароброд се усидрио у карантинској бази Одеске луке, и

¹⁶⁶ Види: http://vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1840-1860/Osv_borb_BiH/1-20/11.phtml?id=14903.

¹⁶⁷ Пичета И., протоиерей. *Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца.* – Харьков, 1911, 22.

¹⁶⁸ Исто, 23.

¹⁶⁹ Исто, 25.

ускоро смо, на нашу велику радост, ступили на руску земљу, про-
путујући месец и 25 дана.¹⁷⁰

Херцеговац Јован Пичета је изашао на пространства живота и плодотворне активности у Држави Русији.

Почетни период његовог боравка у Русији на свој начин илу-
струје наизглед неважна, али у разним аспектима значајна и за нашу
историчарску дискусију једна директна веза, тј. чињеница. У питању
је обраћање Бошњака и Херцеговаца који су учили на Одеској бого-
словији знаменитом филологу и просветитељу Вуку Стефановићу
Караџићу, који је тада живео у Бечу, са молбом да пошаље књиге
о националној историји(!). Ево садржаја тог писма:

„Високоучени и родољубиви Господине!

Ми, доле потписани Срби из Босне и Херцеговине, који учимо
овде на семинару као стипендисти, усуђујемо се да Вас замолимо
да нам пошаљете своја дела и још неколико писаца из отаџбине за
које Ви знате да нас ближе упознају са нашом Историјом.

Поштовање према Вама и Вашем раду, као и незнање Исто-
рије српске, навело нас је да пишемо Вама и молимо Вас, као ро-
дољуба и сународника, да не оставите нашу жељу неиспуњеном.
И још Вас молимо, ако је могуће, да нам пошаљете Ваш портрет и
још неколико портрета наших Писаца из отаџбине које бисмо има-
ли за украшавање и славу рода Српскога. Са пуним уверењем да
ће наш захтев бити испуњен, остајемо Вам покорни и поштујемо
Вас као родољуба.

Никола Спаић, Тано Батинић, Димитрије Богићевић, Ристо
Бугарчић (из Босне), Јован Пичета, Стефан Говедарица, Христо
Милинковић, Никола Билић (из Херцеговине), Панто Поповић (из
Албаније).

Одеса, 26. април 1861. године.”¹⁷¹

Судећи по сачуваном и објављеном корпусу епистоларних
текстова Вука Караџића, он није дао одговор одеским ученицима.
Али то је друга тема.

*

А пошто дискутујемо о значају, има смисла коментарисати
да Јован Пичета није био само регистратор или интерпретатор дав-
но прошавшег, већ је био и донекле укључен у значајне историјске

¹⁷⁰ Исто, 28.

¹⁷¹ Вук Стефановић Караџић, *Преписка XII (1859–1862). Сабрана дела*, Књ. XXXI. Београд:
Просвета, 1998, 758.

догађаје – не као активни учесник у револуционарним преображајима, већ непосредни сведок катаклизми упознат са многим лично-стима. Његова улога се у малопознатој историји не може лако дефинисати, јер су оставили незабораван позитиван траг. То су већ поменути славни заштитници Православља у Херцеговини, многи јерархи Српске и Руске Православне Цркве, укључујући и Митрополита Српског Михаила (Јовановића) – Митрополита Кијевског и Галицког, касније поглавара Руске Цркве у Иностранству Антонија (Храповицког), Архиепископа Харковског Арсенија (Брјанцева), Епископа Полтавског и Прилучког Илариона (Јушенова) и других, главног прокуратора Светог Синода Руске Православне Цркве К. П. Победоносцева, као и српске војне званичнике Саву Грујића и Димитрија Ђурића, истакнуте државнике Илију Гарашанина и Алимпија Васиљевића, политичког вођу српских социјалиста Светозара Марковића, познатог песника Лазу Костића...

Ипак, у овом случају пажњу привлаче фигуре које су се одликовале другим својствима, представљајући другу страну медаље државног живота. Конкретно, тешко је игнорисати чињеницу да су на Полтавској богословији у време ректорства Ј. Х. Пичете учили Георгије Гапон и Симон Петљура који се нису само формално налазили под његовим начелништвом, већ су захваљујући његовој принципијелности обојица били искључени из школе. Гапон, који је до дана данашњег остао срамотно познат по целој Русији као провокатор у трагичним догађајима такозване *крваве недеље* из 1905. године, добио је прилично пуно простора у другој књизи *Успомена*.¹⁷² Настојећи да објасни овај заиста *тежак случај*, а у одређеној мери и да се оправда пред јавношћу која је формирала своје мишљење, протојереј Јован детаљно описује какав је његов лични однос према бившем студенту богословије, какав је био утисак о њему од почетка и како су се контакти развијали са њим у периоду након тога. А сумирајући оно што је изрекао о овом *човеку, који је осрамотио свој свештенички чин и задао тако много несреће Русији*, педагог признаје: *Боли ме, што је он био мој питомац и што је његово срамотно име везано за мени драгу Полтавску богословију, но тешим се тиме што је богословија, у лице управе којом сам ја председавао, оценила по достојанству свог недостојног питомца и није била њихова кривица, што су га бранили и бранили на уштрб*

¹⁷² Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству. – Харьков, 1913, 83–92, 106.

истине, а он је, успевавши у безакоњима, посегнуо собом и до фаталне омче од својих злих другова.¹⁷³

Ректор Пичета је такође инсистирао да још један питамац буде искључен из семинара – упркос чињеници да је већ учио на завршној години, а то је Симон Петљура,¹⁷⁴ родом из Полтаве, који је касније преузео улогу поглавара директорије Украјинске Народне Републике и главног атамана њене војске и флоте. Ради се о њему, иако је коришћен скраћени облик презимена у тексту (наглашавамо: као и у свим осталим сличним случајевима), у мемоарима постоје четири спомињања. Главна епизода је до детаља описана, што је захтевало категоричне мере утицаја: *Идући од мог стана до архијерејског дома, да посетим болесног владику Илариона, приметио сам ученика VI разреда П-ру (обратити пажњу на скраћена презимена – И.Ч.), који је путовао с неким господином према богословији. Пошто је возач остао на улазу у богословију и путници ушли у зграду, и ја сам се упутио тамо да сазнам ко је дошао и коме је он или ко је њему потребан. Уђем у пријемну собу – никога нема. Пошао сам на други спрат, где су распоређене сале и овде сам затекао сам почетак пробе, под руководством регента, ученика VI разреда Сид-ко. Певача је било, изгледа, много више него што их учествује у црквеним хорovima. Појавио се господин – композитор Лисенко. Поздравио сам га, захвалио му се на пажњи према ученицима, а регенту сам дао примедбу да је позвао трећу особу без мога знања. Слушалаца њихове песме било је много у сали. Неки ученици, како ми се чинило, гледали су ме злобно и били су изузетно незадовољни мојим присуством. Стајао сам више од пола сата чекајући крај песме. Сам Лисенко се, очигледно, осетио непријатно и похваливши певање ученика поздравио се са њима и са мном. Још једном сам му се захвалио и питао, ако буде у Полтави у фебруару, да је добро дошао на предложено вече певања. Ученици су га испратили пјескањем руку, а ја сам с њим сишао до излаза, где смо се опет љубазно поздравили (...) Без сумње, да се нисам изненада појавио у сали, Лисенко би остао дуже „међу славним полтавским семинаристима” и, заједно са похвалама њиховом певању, можда би рекао нешто у украинофилском духу. Пошто је ситан руски композитор нетактично поступио, појавивши се на затвореном наставном часу без знања његовог начелништва, – то је и*

¹⁷³ Исто, 92.

¹⁷⁴ Види више о томе: <http://coollib.net/b/97501/read>

сам схватио, када је након пола сата напустио семинар; али ја ни-сам могао дуго да се смирим због његове посете која би могла да изазове демонстрацију и да доведе до веће непријатности за мене, као начелника институције (...) Када смо разговарали о понашању ученика, одлучено је да се главним изазивачима и хушкачима посвети посебан надзор свих ученика и васпитача (...) и П-ру, као један од главних вођа који је откривен у богословији, требало је да буде отпуштен из институције.

Преосвештенство је одобрило дневник праћења, али нажалост, П-ру је одобрена милост да остане у богословија семинару до краја курса. Овај несташни младић и отпуштени питомци узроковали су нам велике проблеме у другој половини школског полугодишта, када су почели поремећаји у богословији, што је довело до затварања другог и трећег одељења трећег разреда.¹⁷⁵ Затим примећује следеће: Г-х и Г-рја, који живе у Фабрикантској улици, у селу Матирнаго, и П-ра, који живи у Новој згради код свога оца, активно су учествовали у нередима. Он је 10. марта био на Кијевско-Полтавској железничкој станици, пред одласком отпуштених ученика из богословије и држао им је говор.¹⁷⁶

Иначе, пошто је стекао значајно лично искуство у комуницирању са револуционарним „масама” и то не само унутар зидова богословије, протојереј Јован је детаљно забележио ситуацију 1901 – 1902. године, када је међу семинаристима почео процес комешања и постепеног разлагања, будући да су над њима радиле машине тајне агитације против власти да би организовале побуне које воде до немира и нерета, а на крају – до револуција, које су радикално промениле светску историју.

*

Оцењујући заслуге Ј. Х. Пичете као историчара, пре свега, потребно је узети у обзир један важан моменат који смо на почетку навели – да је он био српски историчар изван Србије који је настојао да источним Словенима пружи најверније представе о прошлости и садашњости своје отаџбине, а у том смислу можда не би било претеривање, ако бисмо закључили да је по бројним питањима био пионир и носилац информација, у чију поузданост немамо разлога да сумњамо. Пре свега, судећи по многим стварима истакнута је

¹⁷⁵ Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству. – Харьков, 1913, 178, 179, 181.

¹⁷⁶ Исто, 206.

вредност чак и првог његовог дела које иначе није објављено на периферији, већ у Москви¹⁷⁷. А потврда наведеног суда је несумњиво и чињеница да до дана данашњег, скоро пола века, постоје референце за ову студију у релевантним студијама и уџбеницима за духовне школе¹⁷⁸. Јасно је да садржај овог рада не губи своју вредност и захваљујући томе што је аутор показао неуобичајену освешћеност и професионално потврдио владање материјом и ту није важна само ерудиција, него је и публикација богата значајним информацијама. Ништа мање значајно је и посредство којим аутор брани православну тачку гледишта о свим променама у српској историји, док су се многи њени догађаји, имајући у виду распрострањеност књижевности, развијали на различите начине. Ј. Х. Пичета одбија мишљења разних аутора, међу којима су католици и протестанти и представници других вероисповести, а водећи се својим знањима и уверењима он улази у полемику са многима, притом и са Шафариком који је имао прилично висок ауторитет, па чак и са признатим руским србистом Мајковим... Код њега се, из сасвим разумљивих разлога, увек провлачи правомеран критички став према политици и Турске и Аустрије, а сходно томе и према поступцима Католичке цркве на српским земљама, циљано чинећи све што је могуће да се Срби поделе као јединствени етнос: *Ова религиозна подела Срба такође је разјединила њихову националност, тако да рођена браћа више не носе опште име Срба, већ свако себе назива именом те вероисповести којој припада. Србин католик себе назива Латинјанином, будући да католичанство претежно припада Латинима, Србин муслиман се назива Турчином; само Србин православцац носи име Србина, што је идентично са именом православног хришћанина.*¹⁷⁹

Што се тиче методологије аутора овог рада у целини, пре свега треба напоменути његово научно утемељење. Хронологија есеја покрива период VII–XIX века и, истина, нису сви догађаји једнако осветљени детаљима, иако сваки од њих има своју логику. Рецимо, може се појавити питање, зашто се нарочито више пажње посвећује стварима из старог и средњег века, него из новог доба. А одговор, најпре, треба тражити у следећем: као прво, због велике временске

¹⁷⁷ Краткий очерк истории православной сербской церкви // Православное обозрение (Москва), 1870. Т. 1. №№ 1, 3, 4.

¹⁷⁸ Види: Скурат К. Е. История поместных православных церквей, М, 1994; Блохин В. С., История поместных православных церквей, М., 2004. и др.

¹⁷⁹ Православное обозрение, 1870. Т. 1. №1, 87.

удаљености и практичне недоступности документарног материјала из тог времена, те су били произвољно тумачени; а као друго, зато што их карактерише очигледна *колизија* и, сходно томе, одлучујући утицај на судбу народа. Аутор стално држи у центру посматрања српске земље у целини. Међутим, са свим тежњама ка непристрасности испољава се сила гравитације отаџбине и стога се посебна пажња посвећује како историји, тако и тренутној ситуацији у Херцеговини. Приметићемо да у оквиру извора Ј. Пичета користи и публикације својих сународника, које смо већ помињали – јеромонаха Прокопија Чокорила и архимандрита Јоаникија Памучине.

Стил овог есеја је директно одређен жанром: он је у почетку слободан, без уоквирености научним текстом. Међутим, аутор признаје и условно расположење које није прихватљиво као такво у историографским радовима и користи га у размишљању о ситуацији избора који је постојао за Србе, као и за Хрвате, за време Сплитског сабора (925. године): *Будући да је у то време „медоточиво” писмо Јована Х старешинама српског народа написано у другачијем тону – да је послано за сазивање сабора делегата, умеренији и суздржанији у опредељењима – Срби, који још нису били довољно јаки у православљу, можда би се, као и Хрвати, приклонили на страну Латина. Спасиле су их чврсте одлуке Сплитског сабора; млада српска црква није хтела да се одвоји од драгог наслеђа Тхирила и Методија; прекинула је односе са деспотским Римом и верно сачувала семена, иако обрасла кукољем, источног православног учења све до самога Св. Саве, када су та семена, очишћена од кукоља, донела пристојан плод.*¹⁸⁰

Такође је познато да је Ј. Пичета објавио своје „историјске белешке” о положају Православне цркве под окриљем Турске у *Полтавским епархијским вједомостима* за 1875/1876.

Много историографских и историозофских размишљања налази се и у мемоарима. На пример, уводни део *Чињеница и сећања из школског живота Херцеговца* има одговарајући наслов – *Судба моје отаџбине и српскога народа*. Он заиста уводи читаоца у историју своје отаџбине: *Моја отаџбина је несрећна Херцеговина. Кажем несрећна, јер сумњам да постоји регија насељена напаћеним српским народом, а да је доживела толике свакаке врсте беда и била подвргнута таквим променама судбе као сирота Херцеговина.*¹⁸¹

¹⁸⁰ Православное обозрение, 1870. Т. 1. №3, 484.

¹⁸¹ Факты и воспоминания из школьной жизни герцеговинца, 1.

Овде укратко, али сасвим утемељено су представљени кључни моменти историјске судбе Срба и притом се, као што смо већ навели, главна позиција аутора изражава доследно и не подудара се увек са опшеприхваћеном. Тако, на пример, Ј. Х. Пичета даје за његово време, а и за данашње, атипичну процену масовне сеобе Срба крајем 17. века под патријархом Арсенијем III (Чарнојевићем): *Овај кратковиди духовни вођа српскога народа преварен обећањима аустријске језуитске владе, повукао је за собом 37.000 презимена која су чинила пола милиона становника, а 1690. године преселили су се у Аустроугарску како би заштитили своје границе од турских хорди. Колико је људи погинуло у овом и у другим случајевима може се судити по признању још кратковидијег патријарха Арсенија IV (Јовановића) који је следио свог претходника у аустријским делима након закључења Београдског мира 1749. године: од стотина хиљада избеглица, само десет хиљада је успело да се заједно са њим и тројицом епископа склони у Аустрију, а остали су умрли (...) Исељење Срба из Старе Србије било је праћено најтежим последицама за цео српски народ, како у политичким, тако и у верским односима. Албанци су се населили на празним земљама и они су својим дивљаштвом и фанатизмом још горе од Турака тлачили преостало православно српско становништво.*¹⁸²

Судећи по свему, протојереј Јован је пажљиво пратио догађаје у отаџбини и озбиљно анализирао њихов развој. Осим тога, познато је да је путовао четири пута (1862, 1870, 1873, 1879) из Русије у родни крај и сходно томе, о догађајима је могао да доноси у пуном смислу професионалан и поуздан суд за дуги временски период. Тамо и ми имамо прилику да видимо проницљивост изложене процене перспективе „Старе Србије”, посебно Косова и Метохије: *Још увек можемо да сањамо, као песник-краљ Никола Црногорски, о Старој Србији са Призреном, некадашњом престоницом српског краљевства, о Пећи као престоници српских патријарха, „високим Дечанима” – о чувеним манастирима које је саградио отац цара Душана краљ Стефан (1321–1336), чије мошти почивају тамо, и о Косовом пољу где је 1389. године погинуло „српско краљевство и господство”, али њихово уједињење са Црном Гором и Србијом тешко да је икада могло да се оствари. А препрека томе не сусреће се толико у оживљавању турске ратоборности и младом турском уставно-политичком курсу, колико са стране Аустроугарске*

¹⁸² Исто, 3–4.

која ће при првом повољном случају кренути на Стару Србију, како би обезбедила себи неометани пут у Солун.¹⁸³ Да је тако верно оцењен текући процес више пута се потврђивао и данас се потврђује.

За историчаре Православља и међуцрквених односа несумњиву вредност имају најинтересантније информације о „ујка Јосифу” – духовном и политичком вођи бугарских унијата, с којим се будући православни вођа Ј. Х. Пичета лично сreo у својој раној младости, још у Одеском пансионату.¹⁸⁴ Посебно је интересантан и садржај у „Успоменама”,¹⁸⁵ краatak увод у историју односа Србије са Кијевском духовном академијом, а посебно се помиње значајан број њених дипломаца – истакнутих личности Србије, а такође и Русије и Бугарске. Генерално, у свим радовима Ј. Х. Пичете видљиво и невидљиво присуствује, како данас прихваћено говоримо, општи историјски контекст.

*

У вези са изабраним приступом, дужни смо да највећу пажњу посветимо животу и раду протојереја Јована Пичете и онемо што је повезано са Витепском и Белорусијом. Али, на жалост, управо је тај период најмање покривен другом објављеном књигом мемоара – *О служби на духовно-образовном вједомству*.¹⁸⁶ Ако покушате да објасните разлоге за то, појављују се бројна разматрања о карактеристикама службе у тада новој, још непознатој, дужности. Али, највероватније, на овај или онај начин треба узети у обзир да је протојереј Јован имао тежак и непоправљив губитак везан за Витепск: тамо је 23. новембра 1888. године, његов најстарији син, необично даровити Константин, умро од туберкулозе. Иако о овоме, заправо, у успоменама нема ни речи, као ни о рођењу његовог најмлађег сина, Василија исте године – будућег студента историјско-филолошког факултета Универзитета у Харкову, уметника и историчара уметности.

Успели смо да пронађемо којекакве опште информације у витепским водичима тога времена. Тако је у једном од њих на стр. 193 назначено да је Витепска богословија била на адреси: *Обала реке Двине у одвојеној згради, а њен ректор је протојереј Јован*

¹⁸³ Исто, 5.

¹⁸⁴ Исто, 50–51.

¹⁸⁵ Исто, 53–57.

¹⁸⁶ Пичета И., протоиерей. Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству. – Харьков, 1913.

Христофорович Пичета; такође, на стр. 60 исти ректор се помиње као пуноправни члан Статистичког комитета, на адреси: *улица Дворцоваја, кућа Мејерсона*.¹⁸⁷

На жалост, директни утисци становника Витепска о њему још нису познати, осим кратке процене једног од тадашњих семинариста, касније врло познатог протопрезвитера Георгија Шавелског: *...Протојереј Јован Христофорович Пичета (1888–1989), био је веома добар, брижан човек, разуман администратор, на много начина побољшао је живот школе. Али из неког разлога ученици нису волели оца Јована: чинило им се да је веома неприступачан и веома строг. При њему је у богословији био бунт, али он је свим бунтовницима избринуо опроштај*.¹⁸⁸

На основу података из различитих извора, сазнало се да се у белоруском губернијском граду протојереј Јован Пичета нашао, како кажу, у вртлогу послова и самом центру локалних догађаја. Поред тога што је обављао дужности ректора и предавача у богословији, он је предводио епархијско Витепско братство основано 1887. године у име Равноапостолског Кнеза Владимира. Био је и уредник *Полоцких епархијских вједомости*; био је и председник Полоцког епархијског школског савета, члан Витепског комитета Православног мисионарског друштва, члан Витепског губернијског статистичког комитета... Као што видите, опсег функција је прилично импресиван. Тако су многе могућности изванредне личности циљано реализоване, и у том смислу мало је вероватно да је остала нека недоследност. Стога се сасвим искрено представља у мемоарима један чисти и јединствени поглед на витепску ситуацију: *Након такве пажње, која ми је указана била у Витепску, наравно, оставио сам га са тугом, а касније сам више пута жалио због тога*.¹⁸⁹ Исто је говорио и раније: *И опет сам зажалио за остављеним Витепском, за тамошњим dobrим колегама и кротким питомцима*.¹⁹⁰ Претпоставља се да није случајно сачувао високо мишљење о конкретним витепским колегама које је трајало целог живота: *По савести говорим, тако целовите личности у морално-хришћанском смислу, што је он био и, без сумње, представља и сада драги В. Н.*

¹⁸⁷ Адрес-календарь Витебской губернии на 1890 год. – Витебск, 1890, 60, 193.

¹⁸⁸ Шавельский Георгий, протопресвитер. *Воспоминания о Витебской семинарии* // Ступени, 2006. №2, 32.

¹⁸⁹ Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству, 19.

¹⁹⁰ Исто, 32.

(Терлецки – коментар И. Ч.), ја нисам сретао међу својим колегама-наставницима током целог периода моје дугогодишње службе, с изузетком инспектора Витепског семинара, блиског сећању, В. А. Демидовског.¹⁹¹ Као и јавно изражене речи захвалности: ...У срцу увек чувам дубоку захвалност најдостојнијем поштовања оцу Хрисанфу (Пигулевском – И. Ч.).¹⁹²

Има разлога за веровање да је протојереј Јован по служби, као ректор богословије, био у контакту са светим мучеником Николајем Фомићем Околовићем (1863–1934), који је 1889. године био старешина Николске домске цркве Полоцког кадетског корпуса и законоучитељ права у кадетском корпусу, као и активни учесник живота православне заједнице у целини.

Ректор богословије морао је да има блиске контакте са познатим витепским научницима и личностима из области културе и то не само по статусним дужностима, посебно са А. П. Сапуновим и Д. И. Довгјалом. Дакле, у његовим мемоарима постоји и веома поштован одзив на првог од њих, а истовремено и репродукција размене етно-карактеристичних мишљења са њима који су изванредни и веома важни данас: *Не сећам се тачно, шта и како сам одговорио својим часницима. Знам само да је на моје мишљење о Белорусима – мекоћи њихове природе и друге добре особине њиховог карактера, најцењенији истраживач белоруске старине А. П. Сапунов, члан садашње (треће) Државне думе, срдечно ми захвалио и на оно што сам рекао додао: „Белоруска природа је стварно мека, али она уме да буде, када је то потребно, и чврста. Упркос свим тешкоћама из прошлости Белоруса, они су задржали свој језик, своје нарави и обичаје, тврдоглаво су бранили своју прародитељску православну веру. И као подршку су имали увек Велику Русију православну. Будући да је то био случај у мрачном времену живота Белоруса, онда је изненађујуће ако су сада Белоруси и дубоко православни и искрено верноподани – сада, када су данашњи представници духовне и световне власти тако „часно и грозно” држећи знамења православља и руског народа, то знамење које је тако драго Белорусу и на које је његов поглед увек био устремљен”*.¹⁹³

Успут, о Белорусима је Ј. Х. Пичета увек позитивно писао. На пример, ево шта је написао у првој књизи мемоара када се присетио

¹⁹¹ Исто, 63.

¹⁹² Исто, 19.

¹⁹³ Исто, 19.

другова из Кијевске академије: Белоруси – Вишњевски, Шимкович, Пригоровски и Попов, били су најљубазнији и најделикатнији од свих другова. Први се сматрао, и заиста је био, способан и уредан студент у сваком погледу, али однос академског начелништва према њему се показао неправедним. Док су неки од другова уопште не размишљајући о магистрату добили то звање, Вишневског су испратили са звањем кандидата.

Крајње неправедном се судба показала и к најплеменитијем од другова, Василију Шимковичу (у монаштву – Владимиру) у његовом даљем раду на највишем хијерархијском пољу као епископа Нарвскога, Сумскога, Јекатеринославскога, Јекатеринбуришкога и Острогишкога, викара Вороњешкога, у чијем је звању и остао до данас, искусивши у старости крајње сиромаштво у свему.¹⁹⁴

Такође је изузетних похвала био удостојен професор-Белорус: *Историју руске цркве и привремену историју раскола предавао је незаборавни професор И. И. Малишевски. Богатство знања, душевна племенитост, срдачна доброта, благонаклон однос према ученицима, дирљиво заступништво до суза и за најслабије од њих су одлике нашег незаборавног професора. Били смо у страхопоштовању према њему и сматрали да је злочин неслушање његових дубокосадржајних предавања, посебно о историји западно-руске цркве, чија судба нас је доводила до суза. Заиста, то је био главни стуб Академије и утврђење истинске науке у њој!*¹⁹⁵

Уз све то, за жаљење је, као што је већ било поменуто, што су у мемоарима који су непосредно посвећени служби информације о витепском периоду и више него оскудне. Одређени тренуци живота у Витепску додатно су употпуњени аутобиографским записима његовог познатог сина Владимира Ивановича, који је тамо почео да учи у првој години гимназије¹⁹⁶. У принципу, из њих сазнајемо да је Ј. Х. Пичета познавао славног белоруског етнографа Н. И. Никифоровског, који је радио у припремном одељењу гимназије и под чију заштиту је дат Владимир. Појашњени су неки други детаљи. Међутим, питање је да ли се према тексту сина можемо односити као према веродостојном тексту. А то је из разлога што се дело

¹⁹⁴ Факты и воспоминания из школьной жизни герцоговца, 62.

¹⁹⁵ Исто, 74.

¹⁹⁶ Пичета В.И., «Моя жизнь до 1905 года» // Российские и славянские исследования: научный сборник / редкол.: Сальков А.П., Яновский О. А. (отв. ред) [и др.]. Вып. IV. – Минск: БГУ, 2009, 301- 332.

појавило у *Лењинградском ОДПЗ-у* (Посебном дому истражног боравка), другим речима – у затвору који је жалосно познат као *Крстови*. Јасно је да ово није плод чистог књижевног стваралаштва. В. И. Пичета га је писао, највероватније, по налогу истражитеља, док је чекао да га пошаљу у *Вјатку*, што значи да је био добро свестан да би информације у њему могле значајно утицати на његову даљу судбу. Сходно томе, имао је прилику да своје политичке ставове правилно представи као безусловно лојалне: *...Мрзео сам свим нитима своје душе стари поредак и поздравио пролетерску револуцију (...)* Повезао сам се са *Совјетском владом*, са *радничко-сељачким масама*, чијом вољом сам широко применио своју духовну снагу и способности.¹⁹⁷ Стога је било потребно намерно нагласити одбацивање руског империјализма, резултате руске колонијалне политике и руску колонијалну политику,¹⁹⁸ доказујући да он нипошто није против националне политике СССР-а, као што је потврђивало цело његово животно искуство у Полтави: *Украјински народни језик већини ученика је био ближи, приступачнији и пријатнији срцу од руског језика.*¹⁹⁹

Подразумева се да би против подвргнутог репресији Владимира Ивановича могла да се искористи било која неопрезно изложена чињеница, укључујући и све што је везано за породичне односе, о којима је био присиљен да пише. А највећу опасност је, очигледно, било то што се тичало брата Георгија који је био у емиграцији, и оца, упркос чињеници, да већ није био међу живима, међутим, по мишљењу судија-власника живота, био је омражени *служитељ култа*, распрострањитељ *опијума за народ*. Дакле, личност оца и његову улогу у васпитању требало је описати на такав начин да се не појављује сумња у симпатизерство према револуцији. Према томе, ставови према оцу и религији тумаче се као наређено негативни: *Отац, човек великих способности и великог менталног талента, одликовао се суровошћу свог карактера и деспотским склоностима...; Мој отац, велики јак човек, кога сам се увек плашио, био је веома суров, деспотски настројен човек, вечито заузет предавањима, јер нас је било много, а тек у старости је постао изненађујуће мек и нежан. Његове нове особине су искусили на себи његови унуци и унуке, укључујући и моју децу; са деспотским карактером*

¹⁹⁷ Исто, 306.

¹⁹⁸ Исто, 309–310.

¹⁹⁹ Исто, 318.

*Херцеговца; очево нерасположење према мени; Добио сам много различитих информација, али нисам имао са киме да поразговарам, побеседим. Био сам далек од оца, а, у суштини, једино ми је он могао помоћи; Али нисам био у добрим односима са оцем, у ствари, нисмо се међусобно волели. Ја нисам подносио деспотизам оца, нисам хтео да му се у свему ћутке потчињавам, често смо се свађали. Отац није био навикнут на такве иступе. У овој борби са оцем, остао сам сам, ни од кога подржан; Био сам, уопштено, далеко од свих, поготово од оца...*²⁰⁰

Наша претпоставка, односно свесна дезинформација којом се користио у затвору син, поткрепљена је низом запажања. Прво, поред наведених горе цитата дају се маловероватни, чак и сасвим невероватни (иако разумљиви, с обзиром на то да су упућени одређеној категорији „читалаца”) описи материјалних услова живота породице ректора (!) богословије: *...често у кући није било ни комада хлеба.*²⁰¹ Друго, тешко је веровати да је у овој породици негован такав однос према вери, тачније равнодушност према њој, да не кажемо баш да се неговало нескривено безбожништво, својствено тек совјетском времену: *Нису нам наметали никаква убеђења. Нису нас водили у цркву и мало су посвећивали пажње нашем религијском васпитању. Нисмо носили крштене златне крстове...*²⁰² Даље, овде постоји веома индикативна, подсвесно условљена, тврдња: *...али ја сам волео црквене службе од детињства.*²⁰³ Најлегитимније питање овде је: а како можеш да волиш службе, ако им ниси присуствовао, тј. како је цитирано, *нису нас водили у цркву?* Као веома изненађујућа, а сасвим објашњива заборавност уз удео дечје психологије и недовољне организованости, доживљава се описана ситуација из гимназијске прошлости у Витепску: *Када се /Сер./ (Мисли се на управитеља Витепског школског округа. – И. Ч.) појавио у разреду и позвао све да покажу да ли имају крстове на врату, ја сам био једини који га није имао... Крст ми није стављен на врат. Тако да га никада нисам носио.*²⁰⁴ Тешко је замислити да се тако нешто десило при овом случају; зато се следећа тврдња чини неуверљивом:

²⁰⁰ Исто, 306, 307, 308, 324, 321, 323.

²⁰¹ Исто, 308.

²⁰² Исто, 308–309.

²⁰³ Исто, 309.

²⁰⁴ Исто, 311.

Ја нисам био религиозан дечак.²⁰⁵ Дубока противречност лежи и у овом признању: *Био сам прилично упућен у историју филозофије и са великом пажњом прочитао сам Лангеву књигу „Историја материјализма”. То је имало велики значај за мој раскид са религијским и идеалистичким погледима.*²⁰⁶ Логичка примедба: ако је дошло до раскида са одређеним погледима, значи да су такви, тј. религиозни, заиста постојали?

Занимљиво, да В. И. Пичета наизглед у контексту негативних карактеристика оца, указује на веома важну и позитивну чињеницу за његову судбу: *...Отац је све време био заузет „браћом” Србима и много је сиромашних долазило код нас, тражећи материјалну и моралну подршку и увек је добијајући. Нисам знао ништа о Србији и Србима, осим из очевих прича, али од детињства ме је привукла нека врста симпатије, истина не само према Србима, већ и према Украјини, што је касније делимично утицало на моје научне и наставне активности.*²⁰⁷ Сигурно је, да о очинском утицају који је овде поменут на професионалну оријентацију његовог сина, па и његов животни избор уопште, нису потребни додатни коментари. Међутим, није ништа мање занимљиво још нешто – показатељ да су земљаци стално тражили и налазили подршку од његовог оца. Иначе, сам Јован Христофорович у својим мемоарима спомиње ово само у пролазу. Претпоставићемо да је то било из скромности, но прецизније је да он сматра да је неопходно искрено то урадити, представити свој став према Србима и свим јужним Словенима у мало другачијем светлу – са становишта непристрасног-објективног педагога, али и представника руског духовно-васпитног вједомства које има одређену регулацију односа између васпитаника и васпитача: *Стварно ми се није свиђало, што су моје сународнике слали у богословију, и ја сам се више, него што би требало, држао подаље од њих; нисам их примао у свој стан, нисам са њима говорио на српском језику, критиковао сам их због очигледних неуспеха, подвргавао их укорима за кршење школске дисциплине и казнама за најмање одступање од правила финог понашања.*²⁰⁸

Између осталог, конкретно оваквим наводима сведочења сина намеће се једнако поверење, као и сведочењима оца. То се

²⁰⁵ Исто, 312.

²⁰⁶ Исто, 312.

²⁰⁷ Исто, 309.

²⁰⁸ Факты и воспоминания герцеговинца на службе по духовно-учебному ведомству, 156.

поткрепљује и значајном информацијом коју налазимо код савремених истраживача обеју биографија, и синовљеве и очеве: *Напомињемо такође да је родоначелник руског огранка Пичета примио у своју многодетну породицу и васпитао у духу словенских традиција и даљег рођака из Мостара Душана Семиза (1884–1955), блиског студентским организацијама „Црна рука” и „Млада Босна”. Избачен из мостарске гимназије због учешћа у српском национално-ослободилачком покрету, Семиз је био принуђен да напусти Херцеговину и заврши школовање у Русији. Населио се у Петербургу и постао руски правник, али је, као и његов васпитач, остао српски патриота и почетком двадесетог века често се појављивао у штампаним са популарним радовима о јужнословенским народима, а био је изабран за члана Српске Матице.*²⁰⁹

Али, враћајући се на однос оца и сина још једном ћемо обратити пажњу на подсвесну везу с родитељем која је изражена у генетичкој навици сина: *Мој отац је пио само кафу, а за њим сам и ја од младости постао овисан о овом дивном пићу.*²¹⁰ Посебно је значајно признање породичног поноса које се чује у речима поштованог академика-сина већ при крају живота, када размишља о разним нитковима, придворицама и гадостима које су они чинили и чине му: *Бог с њима! Сачуваћемо честитост. Нека немам ордена, нека не будем „лауреат”. Ја ћу остати Југословен, Херцеговац Пичета. Ја сам непопустљив.*²¹¹

Тако, вероватно, под утицајем позиције у којој се нашао, у објављеним материјалима из совјетског времена, отац академика В. И. Пичете, могло би се рећи, није много заступљен. А ако је и помињан на сличан начин, то је морало онда када је повезиван са сином-научником, са стављеним потребним идеолошким акцентима на разлике у погледима и свему што је зависило од њега. Па ипак, одређене противречности у њиховим ставовима, вероватно су заиста и постојале. Ипак су они пре свега били условљени односом према револуцији и наредним трансформацијама после ње, а које

²⁰⁹ Горяинов А. Н., В. И. Пичета как поборник единства славян и сторонник идей социализма // Славянский альманах за 2001 год. – М., 2002, 286–287.

²¹⁰ Пичета В. И., *Моя жизнь до 1905 года* // Российские и славянские исследования: научный сборник / редкол.: Сальков А. П., Яновский О. А. (отв. ред) [и др.]. Вып. IV, БГУ, Минск, 2009, 316.

²¹¹ Пичета В. И. *Дневниковые записи 1944–1946 гг.* // Российские и славянские исследования: научный сборник / редкол.: Сальков А. П., Яновский О. А. (отв. ред) [и др.]. Вып. IV. – Минск, БГУ, 2009, 334.

су се тикале политичких ставова поставши њен резултат. Ректор првог универзитета Белоруске Совјетске Републике и, истовремено, председник Савеза безбожника ове образовне установе морао је, дозволићете, некако да се одвоји од „попа”. Истовремено, постоје и друге чињенице у животу сина. На пример, то што је склопио други брак 1919. године са Александром Петровном Соборовом, кћерком православног свештеника.

Наравно, тражили смо општост – сличности у судбини оца и сина Пичета. Али не може се рећи да је много сличности пронађено. Притом, ово се не односи само на неслагања у односу на веру. Уз све наведено и из објективних разлога који су изостављени из нашег видокруга, постоји довољно основаних разлога да се тврди, да је Иван Христофорович суштински утицао на формирање Владимира Ивановича као хуманисте, слависте, грађанина, што се без одрицања примећивало и раније: *Имао је дубок морални утицај на сина. Читавог живота Владимир Иванович је сачувао захвално сећање на њега.*²¹² У сваком случају, историчар је родио историчара: *...Владимир Иванович је од свог оца наследио љубав према историји, њеном изучавању и предавању, таленат истраживача.*²¹³

Уз све што је директно речено о оцу, било би прикладно да резимирамо на следећи начин: упознавање са животним околностима и делима Јована (Иоанна / Ивана Христофоровича) Пичете, као и са његовим доступним публикацијама, даје нам пуно право да сведочимо да је он мудар педагог, проницљиви мемоариста, ретко темељан историчар, летописац православног просвећења на југу Русије, принципијелни публициста, и уз све то и – прави српски патриота и убеђени славенољуб. Тако да никако не смемо да дозволимо да сећање на њега нестане нашем кривицом.

²¹² Корольчук В. Д., *Владимир Иванович Пичета (Опыт творческого портрета)* // Вопросы истории, 1970, № 8, 75.

²¹³ Карасев В. Г., *Иован Пичета (1844–1920) и его мемуары* // Балканика / Balkanika VIII. – Београд, 1977, 424.

УСВАЈАЊЕ СТВАРАЛАШТВА ДРАГОСЛАВА МИХАИЛОВИЋА У БЕЛОРУСИЈИ

Подразумева се да је стваралаштво Драгослава Михаиловића неопходно разматрати као феномен не само српске, већ и светске књижевности. Сходно томе, збирка материјала са ове конференције треба да садржи максимум показатеља на карактеристична обележја ове стваралачке личности, као и на начине њиховог даљег истраживања. Ваш слуга покорни је потпуно свестан да су његове могућности у том погледу веома скромне, и стога у основи не претендује на посебан значај својих запажања, а камоли на уопштене судове. За то, разуме се, српске колеге имају неупоредиво више могућности. У исто време, надам се да „поглед споља” неће бити сувишан и он помаже да се бар површно поправи оно што се чини мање приметним „изнутра”. Ово су разматрања која су нас водила у припреми извештаја и овог материјала за објављивање, са намером да кажемо нешто о перцепцији, како индивидуалној, личној, тако и уопштеној, тј. која се тиче читалачке средине Совјетског Савеза и Белорусије посебно.

А овај план је немогуће остварити без личних сећања. Конкретно, о томе како сам 1982. године ја, млади истраживач књижевности, критичар и преводилац, више од десет година са ентузијазмом настојао да учврстим одређени ниво домаће србистике / југославистике, коначно успео да дођем до главног града Србије и СФРЈ. У ствари, уједно сам тада у иностранству боравио први пут. Пре тога, пошто сам већ постао предавач на Белоруском државном универзитету и бавио се преводима са српскохрватског језика, више пута сам подносио документа за службени пут у Југославију, земљу мојих професионалних интересовања. Али сваки пут сам остао у категорији „ограничених за излазак”. Ништа није мењало ни то што сам постепено стицао статус најпродуктивнијег стручњака југослависте у републици, што ме је приметила југословенска научна јавност из које су почели да стижу позиви на разне форуме. Године 1979. прихватио сам предлог југословенских колега да искористим десетомесечну праксу у оквиру међудржавне научне размене као велику могућност. За реализацију таквог пројекта било је потребно проћи, поред партијског комитета (иако никада нисам био члан КПСС, као ни других партија касније), три нивоа комисије – свога универзитета, целе републике, а тзв. зонску, која је обухватала Белорусију

и републике Прибалтика. Успешно сам прошао кроз све те „чисте“ и на крају сам чак добио и упитнике амбасаде СФРЈ. Може се рећи да сам се спремао да пакујем кофере... Међутим, ипак нисам био пуштен. Ипак, наставио сам да истрајавам, тј. припремам документе за наредна (не)путовања. И – као резултат дванаестог покушаја – отишао сам у Београд, на семинар МСЦ који је, на неки начин, отворио сасвим друге могућности за упознавање књижевности и културе земље, што је за мене постало посебно значајно. Међу тим могућностима било је врло пожељно успостављање директних контаката са српским / југословенским писцима.

Такву „диспозицију“ има прича о мом познанству са Драгославом Михаиловићем које се догодило пре скоро четрдесет година, уз посредовање покојног Момчила Ђерковића, индивидуалног издавача и песника који се у то време активно бавио организацијом преводилачких и издавачких веза између Совјетског Савеза и Југославије. Саму прилику да се упознам са господином (мени се, наравно, обраћање „друже“ чинило прихватљивијим) Драгославом доживљавао сам као необично велику част: он је ипак био један од најпознатијих и превођених писаца у СССР-у из целе, тада велике, СФР Југославије. У то време сам већ прочитао нека његова дела која су ми била веома интересантна. Поједини моменти из биографије овог писца нису ме оставили равнодушним – посебно чињеница да је у младости имао прилику да прође кроз страшну школу живота на Голом отоку, да је представу по његовом роману „Кад су цветале тикве“ оштро критички оценио партијски врх Југославије и лично Јосип Броз... Укратко, на предстојећем састанку тежио сам да се понашам овако: главно је да не дозволим утисак да занемарујем објективно постојећу подређеност; „зеленом“ књижевном критичару и преводиоцу треба са максималном љубазношћу и захвалношћу слушати оно што се удостојио да ми исприча један веома искусни, истакнути писац. А када је састанак одржан, био сам збуњен чињеницом да је нови познаник, без икакве резерве, од почетка водио разговор са мном као са равним себи. На крају крајева, искрено сам веровао и верујем да то није сасвим тако, није морало бити. Генерално, за мене је било веома изненађујуће, а истовремено и пријатно, да је понашање новог познаника од првог сусрета искључило било какву врсту менторства, супериорности, чак и наговештаја хијерархијске разлике и свега што је с тим повезано. Господин Драгослав ме је позвао у свој дом и ја сам са захвалношћу

прихватио овај позив, јер сам осећао да се према мени не понашају као према туђинцу и особи са стране. Иначе, када сам дошао у посету, био сам упознат са његовом супругом и децом, са којима сам се касније такође видео и знам да му је син сликар, а кћерка глумица. У принципу, могло би се рећи да се према мени опходио пријатељски. Али ја, из индивидуално-психолошких разлога горе-наведених, нисам се усудио да претендујем на статус пријатеља. А даљи сусрети са господином Драгославом приликом посета Србији су ми постали пожељни, пошто се комуникација показала не само пријатном, већ и вредном у сваком погледу. Подвлачим да сам ово његово добро расположење према мени – имавши у виду његову очигледну предност и по годинама, и по животном искуству, и по уму – нарочито ценио и ценим до данашњег дана. Мене лично није, међутим, освојио толико његов однос према мени, већ природна манифестација онога што Срби називају *широкогрудост* и што је у конкретном случају значило великодушну способност и спремност да се искрено отвори према другима. Сада, покушавајући у својим сачуваним утисцима да филтрирам оно главно од свега осталог, откривам да је са његове стране у комуникацији увек постојало искрено интересовање за саговорника, а допуњено је способношћу слушања и, што је још важније, непроменљивом жељом за разумевањем.

Уопште, има разлога да се каже да накнадно „српски сегмент” моје професионалне судбине није био предодређен без његовог учешћа. Нисам му ништа посебно тражио, а наши састанци нису били чести, осим тога, у Београду ми је телефонска комуникација постала проблематична, пошто су јавни телефони на улицама практично нестали, а ја до данас нисам почео да користим мобилни телефон. Укратко, његово присуство је остало невидљиво чак и за мене; уобличио се некако тако што се у сакралној сфери дефинише изразом „невидљиво присутно”. У међувремену, када сам добио информацију о успешном проласку избора за стране чланове САНУ-а, нисам сумњао да је међу онима који су ме у разним фазама подржавали и академик Драгослав Михаиловић. И посебно му хвала што је на моје репрезентативно предавање у САНУ-у дошао не само из љубазности, већ је и живо реаговао током читавог говора, што је за мене било веома важно.

Не могу да се сетим свега онога о чему смо разговарали током наших састанака. Нисам водио евиденцију и дневнике, као други нормални људи, због чега се кајем годинама. Али садржај неких

наших разговора ми пада на памет. Господина Драгослава занимало је много тога: промене у друштвено-политичком животу читавог Совјетског Савеза и конкретно у мојој републици, приметни и показни трендови у развоју совјетске књижевности, стваралаштво белоруских писаца који су се највише истакли, књиге које сада траже читаоци... А ја, иако сам на првим састанцима мислио да му моје лично мишљење неће бити важно, па сам чешће износио мишљења која су била „на уснама” свих совјетских грађана, онда сам временом приметио да се од мене очекује нешто друго, и почео да износим своју тачку гледишта. Понекад, можда чак и са претераном жестином. Посебно се сећам како сам свог високо ауторитетног саговорника покушао да убедим да је масовно дивљење грађана Југославије започетој перестројки у СССР-у било неумесно и просто је противречило здравом разуму. Такозване „демократске промене”, а још више понашање њихових лидера, који су у бескрупулозној личној конкуренцији, нису ми нимало пријали; и учинило ми се веома чудним што су излози београдских књижара испуњени преводима и портретима прво М. Горбачова, па Б. Јељцина – рушитеља наше државе. Изненадило ме је и безусловно поверење српске интелигенције у руске писце, који су се громогласно декларисали као „прораби перестројке” – наводно, за ово имају одређене кредите од народа. Али ми, представници управо овог народа, знали смо о таквим кредитима више од браће Срба. Поготово људи попут мене, ванпартијске личности, за разлику од њих који су у ходу мењали партијску припадност и све ставове. О оваквим питањима сам, пре свега, био спреман да полемишем верујући да ми право на то обезбеђује држављанство СССР-а, а касније и држављанство републике која је опиљак тог Савеза, а који се уз учешће поменутих „прораба” испоставио као радикално „перестројен”... Притом, како се постепено показало, никако ради општег добра и не ради остваривања првобитно декларисаних узвишених циљева. Неколико пута смо причали о А. И. Солжењицину, чија је слава грмела у то време. Јасно је да потенцијални аутор „Голог отока” није могао да се према аутору „Архипелага ГУЛАГ” односи равнодушно, па чак ни непристрасно, због многих сличности у судбини како писца, тако и човека. Ја који нисам познавао горко искуство живота у логорима и нисам дубоко проучавао логорску тему, покушао сам да објасним да се, по мом мишљењу, дешава опасна идеализација (анти) совјетског писца-трибуна. Понављам, схватио сам да немам право

да опуштено причам о систему Гулага у СССР-у и аналогичном у ФНРЈ, као ни о томе колико је овај систем објективно представљен у „Архипелагу”. Али био сам спреман да разговарам о другим делима и изјавама Солжењicina о догађајима о којима сам довољно знао, а још више о његовим конкретним поступцима. Посебно, пошто сам имао прилику да темељно проучим живот и рад М. А. Шолохова, сматрао сам потребним да напоменем да је управо Александар Исајевич наручио и лично представио западној јавности књигу „Стремени Тихог Дона”, чији је главни циљ био дискредитовање аутора светски познате епопеје. Овај задатак, барем у почетку пристрасан, али у исто време далеко од безазленог, извршио је „истраживач”, коме није преостало ништа друго него да се сакрије под маском, тачније, под криптонимом „Д.”. Господин Драгослав је, испоставило се, имао сасвим конкретне представе о овој књизи – он ју је можда читао и остао при својим. Ипак, са пажњом и разумевањем саслушао је све моје аргументе о неприхватљивости такве појаве. У целини, колико сада могу да проценим, у нашим ставовима о многим стварима имали смо и имамо заједничке погледе на које променајиво време не утиче.

Мени је веома драго, рецимо, што се тако познати писац који је заслужио свеопште поштовање, баш као и ја, тј. скептично, односио према фиксираним ознакама као што су „социјалистички реалиста”, „модерниста”, „постмодерниста”. Овом приликом је, иначе, он након надно недвосмислено говорио у интервјуу намењеном украјинским читаоцима у разговору са Д. Ајдацићем: „...Ништа ми не значи ако неко каже да је Црњански представник модернизма, а Андрић реалиста (...) ‘Проза новог стила’? Свака нова генерација жели да се представи као нови стил. Немам ништа против људи који су увели ове термине, али ми се сами појмови не свиђају.”²¹⁴

Тако и ја, иако сам као истраживач књижевности наизглед дужан да се према терминима односим са дужним поштовањем, уопште се не осећам тако, а посебно у вези са делом самог Д. Михайловића. По мом схватању, Драгослав Михайловић је један од оних који су успели да отелотворе најшире могућности реализма. Друга је ствар што стваралаштву оваквих писаца нико не може да поставља границе, регулише идеолошка начела и намеће естетске обрасце. Оно

²¹⁴ Михайлович Драгослав. Література повинна бути суб’єктивною / Питання ставив Деян Айдачич (переклад – Олена Деркач). – <http://litakcent.com/2009/03/14/dragoslav-myhajilovych-literatura-povynna-buty-subjektyvnoju/> (19.12.2021.)

што је Михаиловић написао је импресивно значајно због чињенице да на најприроднији начин одражава стварност, суштину бића. Истовремено, сада апсолутизовани концепт „наративног типа” који укључује карактеристике креативних техника, за нас, као и за њега, треба да остане споредни. И ништа значајно, углавном, не даје софистицираност по овом питању. А у неким конкретним случајевима – на пример, када је Д. Михаиловић забележен као постмодерниста – то, благо речено, није било сасвим у складу чак ни са елементарном логиком. На крају, ако изградите логички ланац на основу узимања у обзир стварног „пре” и „после” (тј. „пост”), онда је опет немогуће занемарити доследност у односу на реализам; у супротном ће се потпуно занемарити веза између реалности историје књижевности одређеног периода. Драгослав Михаиловић се с правом сматра једним од оних који су 1960/70-их година прошлог века у књижевности Србије и целе Југославије предодредили правац који је сасвим умесно назвати „прозом обновљеног реализма”, „неореализмом”. Штавише, у овој фази он има посебну улогу у развоју управо „стварносне прозе” тј. прозе реалности. Са таквим схватањем повезаности феномена историје књижевности, не треба порицати или на неки начин замењивати у своје време устаљене дефиниције „нове прозе”, „прозе новог стила”. Ако само зато што су вектори креативности Д. Михаиловића и њему сличних били заиста нови у односу на трендове, на овај или онај начин одражавајући склоност лакирању колизија у стварности, тј. до озлоглашеног „социјалистичког реализма”. Јасно је да је наш поглед знатно поједностављен. Међутим, једва да у томе има већег поједностављења него у размештају по полицама које су иначе украшене и снабдеване новонасталим етикетама. У сваком случају, дела Д. Михаиловића по својој природи имају особине које не зависе од тога на коју полицу их постављамо и како успевамо да их преименујемо на нове начине. Стога би било боље да се фокусирамо на суштину „идентификационих знакова”, покушавајући да формулишемо како их видимо.

Без сумње, Д. Михаиловић је у историји српске књижевности дуго заузимао почасно место као аутор најтемељнијих књига које садрже свестрану и вишеслојну анализу онога што народно памћење треба да чува о Голем отоку. Његове књиге посвећене овом проклетом острву (истоимено фундаментално дело, а такође оно што објављивано под насловима „Разговори са пријатељима”, „Кратка историја сатирања”, „Злотвори”, „Лов на стенице”, „Парионичар,

генерал и иследник”, „Кад су цветали тикве” итд.) постале су веома значајан чинилац историјског идентитета Срба и свих грађана Југославије. Оне садрже јединствене доказе о политичкој ситуацији и морално-психолошком стању југословенског друштва средином друге половине 20. века, на основу којих ће будуће генерације моћи да суде о страшној епохи. Истовремено, јављају се и нека опречна размишљања о наведеном. Из разних разлога, авај, будући читаоци више неће разумети, па чак ни приметити, многе моменте који жртвама „историје сатирања” – директним наследницима и сведоцима национално-државне трагедије изгледају претерујућим. И овом приликом се чини значајним да представимо следеће: на Голом отоку пред читаоцима се појављује застрашујућа стварност коју сећање такође враћа са извесне дистанце; аутор изнова доживљава оно што се догодило, налазећи се у нешто другачијем времену; као сведок се појављује, да се тако изразимо, већ пред судом другог састава. А ово је од велике важности. Поготово када почнемо да говоримо о читаоцима наредних деценија и векова онима који, за разлику од аутора и његових савременика, нису у стању да адекватно процене друштвено-политичке колизије које су условиле појаву казненог система у ФНРЈ са свим његовим резултатима. За њих, по свој прилици, ако то не постане одлучујуће, само ће Божији суд остати непроменљиво важећи. У ствари, ово важи и за аутора. Колико су то у своје време схватили, не треба посебно нагађати, јер се постојање Суда Божијег већ манифестује у томе што му је сачуван живот, уз који му је дато право и дужност да сведочи о зверствима. И свима нама и нашим потомцима остаје могућност да верујемо да оно што се догодило остаје само својина прошлости. Људски суд ће, наравно, и даље легитимно постављати питања о неправди, о релативности критеријума „иза застарелости година” и о некажњивости која из тога произилази... Истина, овде је важно још нешто: ипак, Драгослав Михаиловић не сматра дихотомију појава у уобичајеном стању, тј. не „стварно почињени злочин” и „заслужена казна”. Он има другачији предмет схватања – казна без злочина; незаслужена казна као кривично дело; казна која се кривично спроводи и када су злочинци они који је извршавају. Истовремено, његови читаоци нису лишени права да суде у којој мери су злочини почињени свесно или под несвесним утицајем њиховог времена, како су се касније освешћивали у којој мери се све што се догодило може оправдати променом услова, укључујући догађаје који су релевантни за читаоце

нових генерација. При томе остају непромењени исти принципи на основу којих се приближавају ставови суда људског и Суда Божијег. Другим речима, аутор и даље убеђује читаоце да ван времена и независно од политичких режима – изнад ових режима – постоје морални закони које нико не сме да прекрши. Десило се да сам, и пре него што сам имао прилику да прочитам прве књиге „Голог отока”, упознао и спријатељио са једним од „Голооточана”, Мирком Марковићем, који се два пута помиње у књизи Д. Михаиловића.²¹⁵ У време нашег познанства, он је већ био у поодмаклим годинама, али је његова грађанска формација повезана како са Совјетским Савезом уопште, тако и конкретно са Белоруском ССР. Иначе, његов стриц је легендарни Вукашин Марковић, револуционар још „Лењиновог позива”, а старији брат Радуле Стијенски (Марковић) један је од ауторитативних организатора и личности Удружења совјетских књижевника, а осим тога, он је у СССР-у био једини писац који користио српски језик као језик стваралаштва. Дакле, судбина Мирка Марковића која би могла послужити као основа за роман-драму, на посебан начин је за мене истакла много од онога што је било предмет размишљања и осмишљавања код Д. Михаиловића. Међутим, о томе треба разговарати одвојено.

А ако наставимо са разматрањем дотакнуте теме превodeћи је у упоредни план, онда је немогуће заобићи Ф. М. Достојевског. Не само зато што се 90. годишњица поштованог господина Драгослава Михаиловића поклапа са 200. годишњицом ништа мање поштованог Фјодора Михајловича. Сложимо се да није сврсисходно пренаглашавати чињеницу којој би се придао мистични значај, и оставимо по страни питање колико је то случајно. У међувремену, овако оцртан упоредни аспект сам по себи програмира пажњу на чињеницу да је у формирању како грађанских, тако и стваралачких позиција оба писца пресудно постало њихово осуђеничко искуство, што је, пре свега, на овај или онај начин условљено увек очигледном равнодушношћу према судбини „понижених и увређених”. Када се упореде дела Михаиловића и Достојевског, нас не занима оно што обично бележе књижевни компаратисти – алузије, реминисценције, стваралачки одједи, позајмице итд. Такозвани трагови утицаја великих претходника, у ствари, показују се по правилу површни и не увек од безусловног значаја. А у нашем случају има разлога да се говори о суштински манифестованој, иако не тако очигледној

²¹⁵ Михаиловић Драгослав. Голи Оток. – Београд: НИП:Политика, 1990. С. 498, 521.

корелацији стваралачких задатака и тежњи. Посебно, појашњавајући оно што је горе речено, примећујемо да ове писце приметно спаја непоколебљива чврстина, чак и одлучна категоричност грађанских погледа, са задивљујућим одговором на готово све стрепње епохе, као и ретка способност да саосећају и саучествују.

Разуме се, поређење са Достојевским се већ намеће због тога што је од осуђених писаца он стекао најширу светску славу, а истовремено је и аутор чувеног романа чији наслов фиксира проблем злочина и казне као универзалног за вербалну уметност. Због историјске и политичке типологије, у директној вези са темом Гогол отока, Југословене осамдесетих година прошлог века, у погледу руске књижевности посебно је интересовало оно што су о ГУЛАГ-у писали А. Солжењин, К. Штајнер, В. Шаламов, О. Волков, Е. Гинзбург, Л. Чуковска, В. Максимов, В. Крес и др. Међутим, то уопште не значи да је оно што су поменути писци објавили у потпуности засенило дела попут „У свету прогнанника” П. Ф. Јакубовича, „Острво Сахалин” А. П. Чехова, а посебно „Записе из Мртвог дома” Ф. М. Достојевског – књигу која је означила почетак отелотворења осуђеничке тематике у свим словенским књижевностима, по крајњој мери. И зато није случајност што је у краткој напомени на насловној страни издања романа „Злотвори”²¹⁶ (од самог аутора?) забележено: „...Ова књига, пре свега, значи понирање у непрозирне дубине, које крију подстицање убилачког зла у људској природи, и налази се на оном трагу који је у светској књижевности оставио Ф.М. Достојевски”. У једном од текстова Д. Михайловића о Голом отоку постоји и директна назнака асоцијативног приказа искуства руског претходника: „Ове хорор сцене, достојне пера Фјодора Достојевског, неподношљиве за људе са нормалном психом, ипак су неизоставно окупљале публику и навијаче.”²¹⁷ Али сада је за нас од највеће важности оно што је чинило главни садржај цитиране напомене – „понирање у непрозирне дубине које крију подстицање убилачког зла у људској природи” и „неподношљиво за људе са нормалном психом.” У вези са тим, немогуће је не признати да је за оба писца који су „понирали” у највеће „дубине”, најважније морално-психолошко стање у свету осуђеничког рада – како затвореника,

²¹⁶ Михайловић, Драгослав. Злотвори. – Београд: Народна књига, Алфа, 1997, стр. 4 корица.

²¹⁷ Михайловић Драгослав. Кратка историја сатирања. – Београд: Народна књига, Алфа, 1999. С. 51. У преводу: Михайлович Драгослав. Голый остров /Перевод О. Д. Кутасова; Предислов. А. Н. Яковлев. – М.: Гардарики, „Текст”, 2001. с. 45.

тако и оних који владају њима. Међутим, од почетка је неопходно појаснити да овде није реч о сличности ауторових приступа. А у смислу стваралачке методологије, приметне су не толико сличности колико јесу разлике: Достојевски је, по сопственом признању, излагао пре свега „психолошке извештаје... злочина”, штавише, злочина стварних и специфичних како се називају, са становишта објективности; док се Михаиловић фокусира на психологију појединца и колектива међу политичким жртвама које су увек свесне своје невиности у стварним злочинима, као и њихових целата, који имају искривљену свест и истовремено заузимају све нивое управника судбина.

Међутим, уопштено гледано, поређење са Достојевским никакo се не може ограничити на тему осуђеничког рада – за то се открива много шири распон. На пример, један од извештаја на нашој конференцији садржао је тачну тврдњу да је Драгослав Михаиловић створио антологијске женске слике у српској књижевности. Али то се у пуној мери односи и на Ф. М. Достојевског. Довољно је присетити се Соње Мармеладове („Злочин и казна”), Настасје Филиповне („Идиот”), Грушењке („Браћа Карамазови”), Полине („Коцкар”), као и Варењке („Јадни људи”), Ане-Неточке („Неточка Незванова”) и др. Али суштина питања постављеног на расправу није само у општој упоредивости, рецимо, галерија женских ликова које су представили ови писци. Ништа мање упадљиво је да пажњу и једног и другог највише привлаче жене са судбинама необичним, а у исто време нипошто искључивим. Другим речима, њихова пажња се фокусира на несрећну судбину жена која се појављује као застрашујуће типична појава у приказаној друштвено-историјској стварности.

Настављајући потрагу за наративом упоредивим по карактеру, тешко је ослободити се искушења да се повуку паралеле: „Лилика” (узгред, и „Петријев венац”) Михаиловића – „Неточка Незванова” Достојевског; „Свети Петар спасава Србе” – „Белешке из подземља”; „Богиње” – „Роман у девет писама”... Овако или онако, ако се има у виду наратија вођена у име главног јунака, онда бројна друга дела руског класика падају у видно поље – „Играч”, „Двојник”, „Јадници”, „Мали херој”, „Пролаз у пролазу”... Понављамо, уопште није у питању задуживање или директно наслеђивање. Ипак, примећује се да Михаиловић, као и Достојевски, тежи да реалност осликава не уз помоћ одвојених ауторских судова-коментара, како се то обично ради, већ преношењем начина мишљења и аутентичног, доследно

индивидуализованог говора јунака. Како год да називамо овакав начин организације текста – „монолошка проза”, „ја-наратив”, „приповедни стил” итд. – ипак ћемо бити принуђени да признамо да је то, бар делимично, последица посебног вида реалистичне рефлексије света. Ако генерализујемо оно што је примећено у компаративном аспект, онда треба напоменути да за Д. Михаиловића, као и за Ф. Достојевског, нису увек одлучујући утврђени канони, већ способност решавања актуелних стваралачких проблема. Тиме се, по нашем мишљењу, објашњава како повремени избор врсте приповедања код оба писца, тако и њихов својеврстан однос према језичким нормама – када се оне, тобоже, игноришу. Дозволимо себи дигресију-запажање: користећи цитате из текстова Достојевског, често се сусрећемо са чињеницом да компјутерски уредник многе изразе подвлачи, сматрајући грешкама, шта је и како рекао ретки познавалац руског језика, писац класик. А белоруски уредници су, иначе, из истих разлога исправљали језик превода Михаиловићевих „Богиња”.

Ако је прелазак на питање присуства дела Драгослава Михаиловића у Белорусији већ оцртан, успешно или не баш успешно, онда ћемо покушати да укажемо на особености њиховог продора, селекције и перцепције. Иностране колеге, наравно, нису у обавези да воде рачуна о специфичностима белоруске средине у погледу националног језика. Али пошто је ово од суштинског значаја за тумачење суштине постављеног питања, дозволићу себи да дам нека објашњења – као представник разматране средине. Ствар је у томе да је у нашој републици још у време СССР-а, а и после његовог распада, на основу резултата референдума, успостављена права двојезичност са објективном доминацијом руског језика. Дакле, наше упознавање са стваралаштвом Д. Михаиловића у почетку је обављено, како кажу, кроз два канала. Међутим, у овој или оној мери, то је било карактеристично за све совјетске републике; наша карактеристика је да је канал на руском језику за Белорусе био и остао главни. Ради објективности, истовремено треба напоменути да најактивнији читаоци Белорусије, а још више истраживачи-филолози, такође захтевају преводе на белоруски језик – ипак, они су идентификатори националне књижевности и културе. У вези са тим, ваш слуга покорни у улози преводиоца морао је да се побрине, пре свега, како да упозна Д. Михаиловића уз помоћ националног језика. Сходно томе, избор дела за превод био је предодређен прилично строгим

условима: преведено треба да изазове велико живо интересовање; потребно је да пренесете идентификационе ознаке креативне особе; али главна ствар у исто време – није имало смисла понављати оно што је већ било познато из превода на руски, мада је било веома пожељно то допунити, проширујући представе о писцу. Преводилачки рад је подлегао оваквим смерницама, а одређени резултати су ипак постигнути.²¹⁸ Остали су, морам признати, и неостварени планови. Главни је везан за роман „Кад су цветале тикве” који сам спремао да преведем и успео сам да обезбедим његово објављивање на белоруском језику. Истина, чинило ми се потребним да у раду деликатно прилагодим речник који смо доживљавали као нецензурисан. Читаоци садашње генерације претпоставиће да је таква жеља настала под притиском цензуре. Заправо, првенствено је утицао мој лични став, а све друго, ако је уопште деловало, било је споредно. Међутим, аутор се није сложио да говор његових ликова преводиоца унифицира и прилагођава било чијим нормама и укусима.

Иако је у СССР-у и на постсовјетском простору Драгослав Михаиловић превођен на различите језике, мора се признати да је имао среће са преводом на руски. А посебно признање заслужује О. Д. Кутасова која то вредно и предано ради већ дуги низ година. Управо је она представила скоро сва дела позната читаоцима руског говорног подручја, укључујући „Кратку историју сатирања” – најављену, али не и објављену као засебно издање. На жалост, морамо нешто другачије да оцењујемо оне који су у Русији извели, да тако кажемо, додатну презентацију. Имамо у виду аутора предговора издању „Голог отока” на руском језику А. Н. Јаковљева, чија је личност касније почела да се доживљава негативно због чињенице да је он, као један од најпривилегованијих и најактивнијих функционера Горбачовљевог ЦК КПСС, требало да буде одговоран за распад СССР-а. На другачији начин, али и штетно, интернет

²¹⁸ Библиографија превода у БССР/РБ на белоруски језик: Міхаілавіч Драгаслаў. Воспа; Сабака: [Апавяданні] // Даляглядзі, 1988. – Мн.: Мастац. літ., 1988. С. 90–101; Міхаілавіч Драгаслаў. Яны аб’ядноўваюцца; Воспа: [Апавяданні]. Голы Отак: [Урыўкі з рамана] // Крыніца. 1996, № 7. С. 97–110; Міхаілавіч Драгаслаў. Шукар месца [Урывак з аповесці] / Пераклад І. Чароты // Літаратура і мастацтва. 21.10.2016. С. 9; Міхаілавіч Драгаслаў. Шукар месца [Аповесць] / Пераклад І. Чароты // Польшча. 2017, №9. С. 4–19; Міхаілавіч Драгаслаў. Воспа; Сабака; Шукар месца; Яны аб’ядноўваюцца; [Апавяданні і аповесць] / Пераклад І. Чароты // Пясочны гадзіннік часу.- Мінск, 2018. С. 76–133; а такође на руски: Михайлович Драгослав. «Я, признаться, почти было забыл о нем»: [Рассказ]; «Голый Оток» [Фрагменты романа] Пер. А.Чарота // Всемирная литература. 2000. №8. С.106–115; Михайлович Драгослав. Оспа: [Рассказ] / Пер.: А. Чарота // Всемирная литература. 2003. №8. С. 136–143.

презентери утичу и на однос према српском писцу који сада влада у глобалном информационом простору, демонстрирајући непознавање најелементарнијих ствари, чак и искривљујући наслове књига у руским верзијама до непрепознатљивости и семантичког апсурда – на пример, „Лов на стенах” (Лов на зидовима?), „Охота за ошибками” (Лов на грешке?), „Злотори” (Златари?)...

Све наведено је створило и специфичне услове за разумевање српске књижевности, а посебно дела Д. Михаиловића. Као предавач на једном белоруском универзитету, увек сам желео и желим у највећој могућој мери да својим студентима некако пренесем разматрања која су горе изнета, тј. да назначим бар неке рудименте онога што би требало назвати михаиловићевским студијама у великом обиму. Сходно томе, настојао сам да пробудим интересовање за дело овог писца као изванредну појаву и да подстакнем младе људе да бар себи објасне у чему је та изванредност. Овом задатку су биле подређене теме семинарских и дипломских радова које сам више пута препоручивао студентима србистике. Иначе, док сам припремао овај извештај, прегледао сам радове и открио да је Виталиј Зибљук, учесник мог семинара 2004–2006, одбранио рад „Драгослав Михаиловић и жанровско-стилска трагања српске књижевности 1960–80-их година.”

Који аспекти сада могу бити од посебног интереса и за наше студенте и за књижевне критичаре, укључујући и мене? Прво, мислим, све исте компаративне које пружају директан приступ белоруској књижевности. Конкретно, за адекватне оцене онога што су о совјетским логорима писали Ф. Алехнович, Л. Гениуш, С. Граховски, Б. Микулич и други белоруски аутори, много би дало поређење са „Голим отоком” Д. Михаиловића. Књижевна методологија психолошке анализе српског писца у компаративном светлу свакако чека и промишљене истраживаче – другим речима, решење њему својствених психолошких загонетки. И, наравно, генерализацију како је Драгослав Михаиловић представио национални карактер Срба, опет у поређењу са карактером Белоруса.

Желим да верујем да ће све ово бити остварено.

СРПСКИ ФИЛОЛОЗИ ВЕРНИ БЕЛОРУСИЈИ

ИЗВАНРЕДНИ СРПСКИ СЛАВИСТА
– ИСКРЕНИ ПРИЈАТЕЉ БЕЛОРУСИЈЕ

На опроштању од професора Миодрага Сибиновића (1937–2020)

Брзи и неумољиви ток времена на овоме свету све чешће и чешће нас приморава да кажемо последње *збогом* драгим друговима и блиским пријатељима.

А овде је још тај случај, када жалост и тугу не узрокује само лично пријатељство: у лепши свет је отишао искрени присталица и активни борац за нашу књижевност и културу у иностранству – велики пријатељ целог белоруског народа. Говоримо о Миодрагу Сибиновићу, једном од најауторитетнијих слависта Србије, целе Југославије, а такође и Европе. Грешну земљу и не мање вољену изненада је напустио 24. јула. Верује се да је срећан такав одлазак. И постоји пун смисао у распрострањеном мишљењу. Али од тога није мање горчине и бола у душама блиских људи који су покојника волели и које је он волео, а такође свих који су га лично добро знали или чак по књигама, заслужено га ценећи и поштујући. А горка осећања ојачавају се још и додатним околностима, као и код аутора ових редова: поред тога што су наше познанство, пријатељство и доста активна сарадња трајали скоро четрдесет година, нисам имао могућности да се опростимо непосредно, директно, па чак нисам стигао својевремено да напишем опроштајне речи. Зато то радим тек сада, на четрдесетодневницу.

За оне који нису знали овог великог научника и доброг човека за његовог живота, навешћу основне информације:

Миодраг Сибиновић (1937–2020), био је доктор филолошких наука, професор, дипломирао је на Катедри за источне и западнословенске језике на Филозофском факултету Универзитета у Београду, цео свој радни век везао је са овом научном установом, доследно прелазећи ступњеве од предавача-асистента до професора и проректора, руководиоца центра за научну делатност. Не одвајајући се од универзитета, проф. др Сибиновић је основао часопис *Историја књижевности*, испуњавао је обавезе главног уредника периодичних издања *Живи језици* и *Зборник Матице српске за славистику*, скоро деценију је био на челу Комитета слависта Југославије, а, као додатак, био је и председник Просветног савета Србије у чак два мандата.

М. Сибиновић је научник са изненађујуће широким спектром интересовања и веома значајним доприносом у разумевању развића како српске, па и других југословенских, тако и свих источно-словенских култура, теорије и праксе књижевно-уметничког узајамног превођења, историје културних веза међу словенским народима, славистичке компаратистике. Сходно томе, поводом својих реалних заслуга био је пуноправни члан Матице Српске (као најважније научно-просветне структуре Србије), и почасни доктор Московског државног универзитета М. В. Ломоносова (као слависта општеевропског значаја).

Као особа која се афирмисала кроз стваралачки рад једнако колико и кроз науку, Миодраг Сибиновић није био само члан Удружења књижевника и Удружења књижевних преводилаца Србије (Југославије, такође), већ је више пута биран у њихово руководство.

Веома велике заслуге изванредни слависта СФРЈ има у развићу југословенске русистике и непосредно српско-руских књижевних веза свог времена. Тако је испунио одговорну улогу приређивача српско-хрватских зборника стваралаштва Михаила Љермонтова и Сергеја Јесењина, био је аутор више од 400 научних радова сличне тематике, у том броју и књига: *Љермонтов у српској књижевности* (1971), *Руска књижевност I–II* (1976–1978, у коауторству), *Јевгеније Оњегин Александра Пушкина* (1982), *Поетика и поезија* (1990), *Руска поезија од барока и авангарде* (1995), *Пушкин и српска култура* (1999), *Пушкинов и српски Јевгеније Оњегин* (1999), *Руски књижевни извори* (2000), *Множење светова: Руски књижевници у српској преводној књижевности* (2015) и многи други. Од велике, до сада недовољно оцењене важности, имали су његови радови преводилачког карактера: *Оригинал и превод – Увод у историју и теорију превођења* (1979), *О преводу* (1979), *Нови оригинал – Увод у превођење* (1990), а такође истраживања словенских међусобних веза: *Словенски импулси у српској књижевности и култури* (1995), *Међу световима – Нови аспекти стваралаштва Десанке Максимовић* (1999), *Словенска вертикала: српске, руске, белоруске и украјинске теме* (2008).

Што се тиче заслуга професора Сибиновића за нашу културу и књижевност, не може да се не узме у обзир тако важна околност: у републикама бивше Југославије почетком друге половине XX века професионалних белорусиста уопште није било. И тако је почетком 80-их година он остао, фактички, једини. Управо захваљујући

његовој стваралачкој активности и високом ауторитету у Србији постепено је почела да се скреће пажња ка белоруској (а такође и украјинској) књижевности. Нико други није, као поштовани професор Сибиновић, са њему својственом професионалном одговорношћу, прихватио да преводи *Антологију белоруске поезије* (Београд, 1993), и да напише предговор за њу – прву, између осталог, не само на српском језику, већ и на свим јужнословенским. Не бојимо се претеривања стављајући акценат на то колико је ауторитетност његове личности обезбедила у великом степену и излаз књиге у широко познатој серији најстаријег и најпознатијег издаваштва у земљи, пријатељски став критичара, а затим и допуњено реиздање у истом престижном издаваштву. Важно је подвући да је антологија била реиздана 2012. године. И наши читаоци с правом претпостављају да је посвећена 130. годишњици најзначајнијих песника Белорусије, такође из разлога што је реиздана антологија из разних углова представљала њихово стваралаштво. Наравно, у преводу поштованог М. Сибиновића. Користећи ову прилику, веома је пријатно означити и заслугу Амбасаде Белорусије у Србији у то време, а непосредно амбасадора В.Н. Чушева. То дипломатско представништво Републике Белорусије је иницирало јубилејно реиздање, при чему су обезбедили финансијску подршку српских спонзора. Такве акције, на велику жалост, није било раније и нема данас. Ако поменемо и јавна представљања оба издања ове књиге, и, сходно томе, белоруске лепе књижевности уопште, опет не може да се не помене улога колеге Сибиновића. Постарао се да их организује у таквом формату да се скупила озбиљна, елитна публика. Не могу да избришем из сећања – о томе сам више пута говорио и усмено и писмено, – како су лепо били на вечери, организованог у оквиру Међународног форума преводаца, представљени наши одлични песници два поколења – Максим Танк и Анатољ Сис. Достојно и истакнуто место М. Сибиновић је уступио белоруским песницима у својој оригиналној по замисли антологији: *Ветар у гриви: Коњ у поезији словенских народа* (2011).

Конкретизујући, примећујем да је мој драги пријатељ прилично много преводио савремене белоруске песнике са којима се упознао у Белорусији или у Србији. Највише од свих – Аљесја Разанова. Колико ми је познато, сакупио је превода за целу једну збирку. У ствари, већину превода савремене белоруске поезије објављивао је у књижевним часописима.

Белоруска проблематика у то време није заузимала последње место у научним радовима Миодрага Сибиновића. Довољно је да се обрати пажња на горенаведене наслове његових књига, а такође на теме извештаја, научних чланака и публикација у периодичној штампи. Неколико његових текстова тог рода су се преводили или је о њима извештавано код нас.

Између осталог, везе српског слависте и преводиоца са Белорусијом додатно су ојачане после његовог доласка у Минск на Први конгрес белорусиста, после чега је он, у периоду 1995–2020. године, ушао у састав руководства Међународне асоцијације белорусиста. Можда ово и није сасвим прикладно, али дозволићемо себи такву претпоставку, да су се после двадесет година код нас појавили предлози да се заслуге проф. Миодрага Сибиновића означе државном наградом – медаљом Франциска Скарине, а такође и звањем почасног професора Белоруског државног универзитета. Ниједан од ових предлога, на жалост, није усвојен за његовог живота. Шта ћете, ми, Белоруси, увек показујемо какву смо пажњу спремни да покажемо својим оданим и искреним пријатељима и колико умемо да будемо захвални. У ствари, колега Сибиновић је деценијама доприносио на пољу белорусистике и српско-белоруских књижевних контаката без икакве захвалности. Као, уосталом, и његова наследница – марљива Дајана Лазаревић.

А сада, када се треба поздравити, за аутора ових редова одговарајућом може да буде српска реч *опроштај*. Она има два значења: *растанак* и *опраштање*. И у овој прилици, оба значења су испуњена тешким смислом, и најправилније је имати на уму њихову свеукупност.

СРПСКИ „ВЕНАЦ” МАКСИМА БОГДАНОВИЧА

Пре свега, желим да напоменем да сам после десет пута безуспешног припремања докумената за путовања у иностранство, конкретно у моју давно завољену Југославију, коначно добио дозволу да одем, и то кажем не да бих се жалио на судбину, већ да бих навео позитивну чињеницу у уопштеној информацији. И на самом крају августа 1982. године, после добрих десетак година бављења књижевношћу и културом народа ове земље и преводима са њихових језика, нашао сам се у Београду. У Србији сам боравио обилазећи многе градове и села скоро месец дана; и временом сам почео мање-више редовно да путујем у СФРЈ.

Искрено могу да кажем да је над свим мојим осећањима доминирала потреба да се што активније укључим у стварни процес међународних односа и „промовишем” књижевност свог народа. Искрено, опет сведочим да су у Београду, главном граду Србије и Југославије, услови за то били изузетно повољни. Колеге, са којима сам имао среће да се зближим, испоставиле су се не само као озбиљни професионалци, већ и доброћудни, срдачни пријатељи. То се увек манифестовало у односу према мени лично и према уметности речи моје отаџбине. Дакле, на крају свега тога могу само да захвалим Богу на свему и лично њима, многим писцима, преводцима, књижевним критичарима, издавачима, новинарима Србије: Милораду Блечићу, Љубиши Ћидићу, Момчилу Ђерковићу, Зорану Костићу, Радомиру Андрићу, Миодрагу Сибиновићу, Јовану Јанићијевићу, Слободану Ракитићу, Душану Чоловићу, Љубици Милетић, Драгомиру Попновакову, Драгану Лакићевићу, Момиру Лазићу... Не могу све да набројим. Како год да се окрену прошли догађаји, имао сам срећу да доживим распон деловања искреног пријатељства и правог братства.

Међутим, замах мојих популаризаторских намера није се смањило од овога, већ напротив повећао, пошто белоруска књижевност тамо није добијала посебну пажњу, чак ни у филолошким и књижевним круговима. Штавише, на овај начин је дозвољено описати стање ствари само ако се трудите да се изразите што је могуће деликатније... Ако ћемо конкретно и без протоколарне деликатности, онда у вези са темом нашег говора морам тужно да констатујем: стваралачко наслеђе Максима Богдановича у тадашњој Југославији представљено је само једном песмом, и то у тематској антологији.

(Истина, да ова констатација не би изазвала оптужбе српских писаца за недовољну културност, предлажем својим сународницима склониим категоричним оценама да ураде упоредну студију колико смо ми, Белоруси, тада превели српских / југословенских класика на свој језик.)

Наравно, требало је тражити и разумети разлоге оваквог стања, да се они некако исправили, а не да се оправдавају обе стране. И пријатељи Срби су били спремни да то ураде. Са захвалношћу сведочим да је међу њима било и оних који су ме ефикасно подржали у намери да објавим антологију белоруске поезије на српском (тада српскохрватском) језику. И што је најважније, према давно укореној традицији међу словенским интелектуалцима, сваког дана, уз шољицу кафе или ракије, непрестано смо разговарали о судбинама наших братских култура и перспективама њихове интеракције. Конкретно, о чињеници да се национална скала естетских вредности не поклапа увек са такозваном универзалном (или актуелизованом универзализованом) скалом. Ја сам, без болећивости, бранио становиште да сваки народ има своје културне традиције и на основу њих развијену сопствену аксиологију одређену специфичностима географског положаја, историјским развојем итд. Сходно томе, са сопственим карактеристикама рефлексije светлости. А све то по мојим уверењима, како тада, тако и сада значи да вредности потврђене вековним искуством народа, као и критеријуми за њихово утврђивање, не треба да зависе од привремених политичких токова, од пролазне моде...

Иначе, до данас се сећам како сам покушавао да нађем убедљиве аргументе да оспорим високо ауторитетног српског критичара Милорада Блечића... А он, мој драги пријатељ који је одавно преминуо, сматрао је да савремене (сада већ тадашње) љубитеље српске поезије, као и иностране читаоце уопште није лако заинтересовати песмама Максима Богдановича прочитаним у рукопису моје антологије. Зато што су, кажу, једноставне (мислио сам зато што нису довољно модерне и нашминкане), чак се могу схватити и као тривијалне... Зато сам се веома обрадовао доброј прилици када сам добио понуду за сарадњу са органом Удружења књижевних преводилаца Југославије – часописом „Мостови”, чији је главни и одговорни уредник у то време био теоретичар и практичар преводјења, културолог и етнограф Јован Јанићијевић. Снажан подстицај за мене је био повезан са чињеницом да је у поменутом часопису

постојала рубрика „Непреведена књига”, односно да се од аутора публикације тражило да представи књигу коју сматра најдостојнијом и најинтересантнијом за читаоце говорнике српског језика.

Мислим да су читаоци „ЛиМ-а” по сећањима која сам изнео наслутили да пишем о „Венцу” Максима Богдановича... Неке Богдановичеве песме сам тада сам превео и понудио их часопису Момира Лазића „Збиља”, у чији сам ауторски актив и уређивачки одбора био прихваћен од тренутка његовог оснивања. Нешто сам преводио и касније објављивао.

Прошло је тридесет година. И ето, добио сам писмо електронском поштом од непознате свршене студенткиње Филолошког факултета Универзитета у Београду која ми је послала преводе белоруских стихова (П. Бровки, М. Танка, А. Бачила, У. Караткевича) са молбом да се резултати овог стваралачког рада препоруче за објављивање. Прегледавши урађено, уверио сам се да је посао урађен заиста креативно и прилично професионално. Стога сам без размишљања дао препоруку. А када је стигло још једно писмо, у коме је, поред захвалности, изразила жељу да настави да преводи са белоруског језика, онда сам се, наравно, искрено обрадовао.

Својевремено смо имали књижевну везу са српске стране, једног Момчила Ђерковића; затим је ову функцију преузео угледни слависта професор Миодраг Сибиновић који је уједно остао и једини белорусиста ове земље двадесет година. А сада се, коначно, појавила млада замена, што значи да ће Србија имати другог (!) преводиоца белорусисту! А што је најважније – поменуто писмо садржало је и питање кога од белоруских песника прво треба превести. Као што из свега наведеног произилази, нисам могао, а да не поменем Максима Богдановича и, после оклевања, понудио сам јој да преводи „Венац”. Оклевао сам, јер сам схватао колико је овај задатак тежак.

Новојављена преводитељка је тако прионула послу да сам једва имао времена да прочитам радне верзије њених превода и оперативно одговорим на стваралачка питања. Истовремено је брзо и ефикасно реаговала на све предлоге који су се спорадично јављали: преводила је поезију А. Грачаникова, М. Мјатлицког, оца Николаја Германског, информативни текст Музеја Ј. Купале за изложбу у Београду, одговорила на предлог часописа „Младост” (белор. *Маладосць*)...

Као што сви ствараоци знају, не ради се само о писању или превожњу књиге. У овом случају наметнуло се и неизбежно и тешко

решиво питање: ко ће се обавезати да објави преведену књигу? Са поносом могу да извештим о нашој дипломатији и да је стварну помоћ пружио тадашњи изванредни и опуномоћени амбасадор Републике Белорусије у Републици Србији Владимир Чушев. И пре тога је активно доприносио културним узајамним односима наших држава. Конкретно, нашао је спонзоре за реиздање „Антологије белоруске поезије” за 130. годишњицу класика – Јанка Купале и Якуба Коласа. И овог пута је урадио исто. Иначе, издање „Венца” у почетку је такође било планирано на 120. годишњицу рођења М. Богдановича. А изашло је – можда има нечег мистичног у томе – непосредно пре 100. годишњице његове смрти.

Девојка о којој сам почео да причам је Дајана Лазаревић. И нисам је баш верно назвао непознатом. Испада да смо се већ срели и раније, и то у Минску. Пре неколико година на Филолошки факултет Белоруског државног универзитета дошла је група студената српске филологије, који су показали извесно интересовање за белорусику. И Дајана је била међу њима. А онда су код нас, што ме је веома изненадило, штампане песме младе Српкиње написане на белоруском језику (*Літаратура і мастацтва*, 21.06.2013).

Дајана Лазаревић је рођена 1993. године у лепом и својевршном српском граду Шапцу. Тамо је завршила гимназију, након чега је уписала престонички универзитет на одсек библиотекарства и информатике на Филолошком факултету, где је завршила основне студије, а затим и мастер, одбравивши квалификациони мастер рад „Библиографија превода са српског на белоруски и са белоруског на српски” – иначе, то је прва дисертација из белорусистике у бившој Југославији. Поред тога, започела је рад на српско-белоруском и белоруско-српском речнику. Паралелно са студијама, Дајана се веома плодно бавила стваралаштвом: објавила је три збирке поезије: „Кроз простор и време” (2011), „Стазе звезданог бескраја” (2012), „Странац” (2014), као и роман „Магловити пут талената” (2015) и биографску књигу „Отац Арсеније: Сећање на духовног оца” (2016). Очигледно, ово је особа великодушно надарена филолошким и књижевним способностима. Чињеница да је превела своје песме на неколико језика говори сама за себе, а часописи су радо штампали ове преводе. Иначе, преводила је на белоруски и то је највише предлагала за објаву.

Непосредна и конкретна анализа песама Максима Богдановича у преводу Дајане Лазаревић је, по свему судећи, задатак за

будућност. И за почетак, можда је вредно обратити пажњу на главне одлике специфичности песничког превођења са белоруског на српски језик, које су одређене особеностима самог српског језика, и српске поезије, као и националним традицијама превођења.

Пошто сам се и сам више пута сусрео са одређеним потешкоћама у пракси, дозволићу себи да подсетим на главне. Пре свега, немогуће је избећи тако необичну особину српског језика као што је мелодијски нагласак и, сходно томе, врло флексибилна интонација. Практично, то значи да принципи „везивања” песме (ритам, мера и рима традиционални за наше компоновање стихова) својствени белоруском језику не могу адекватно да делују у преображају на српски. Тачније, они једноставно немају исто значење као код нас, нити могу имати. С друге стране, српски стихови и у преводима су под непроменљивим утицајем народне традиције епске версификације, под чијим утицајем се, на пример, може јавити и боље звучати неримовани познати десетерац. Срби, за разлику од нас, традиционално мање обраћају пажњу на риму. И још нешто: Срби увек доследно користе појмове „превод” и „препев”, тј. поетски превод. Вероватно су ова три знака довољна да се узме у обзир колико је специфична пракса препевања са белоруског језика на српски.

Већ има смисла говорити: српски венац поштовања за Максима се показао достојним њега; а ми, потомци Максимови, морамо да изразимо искрену захвалност младој српској преводитељки што је исплела овај венац.

УВОДНА РЕЧ ЗА ПРОЈЕКАТ РАСТКО – БЕЛОРУСИЈА

Више од две деценије постојања пројекта „Растко” показало је да он решава задатке који нису важни само за Србију. О томе јасно сведочи садржај подпројеката или подбиблиотека, у којима се редовно постављају изузетно вредни материјали и за стручњаке, и за широк спектар интернет-корисника. Притом је приступ њима слободан и, што није мање важно – бесплатан.

Изузетан значај, по мом мишљењу, има разноврстан излаз српске културе у шире контексте, а нарочито – духовно-културне међусобне везе Срба са другим народима света, како у историјској прошлости, тако и у садашњости.

Круг таквих веза с правом су саставили Румуни, Мађари, Бугари, Пољаци, Лужички Срби. Своје место у овом редоследу, наравно, треба да заузму и Источни Словени. Али како су српско-руска и српско-украјинска библиотека давно постављене, онда, на жалост, српско-белоруска до сада није постојала. Истина, некога за то не ваља кривити, осим аутора ових редова који је саму идеју поздравио у почетку и на предлог др Дејана Ајдачића, чак и пристао да се заузме за ову важну ствар, али због великог броја обавеза то није учинио.

Сада, хвала Богу, појавиле су се шансе да се елиминише тај празан простор. Саставља се колектив радника који су спремни да поднесу све напоре, да би се међусобни контакти Срба и Белоруса активно развијали, а информације о њима се, што је могуће шире, распрострањивале.

15. децембар 2020.

**ЧЕСТИТКЕ ПРОФ. ДР ИВАНУ ЧАРОТИ
ПОВОДОМ 70. РОЂЕНДАНА**

Јубиларни 70. рођендан проф. др Ивану Чароти честитају

пријатељи и колеге из Србије,
представници Универзитета у Београду,
Удружења књижевника Србије

и Удружења књижевних преводаца Србије.

Личности, као што је проф. др Иван Чарота, слависта и србиста, спада у круг оних људи који својим стваралачким прегаштвом заслужују велико поштовање, не само белоруског, већ и других словенских народа.

У том делатном саодносу објавио је више од 1200 штампаних превода класика и савремених писаца, нарочито оних драгоцених дела за православље и хришћанство.

Пре неколико година постао је инострани члан САНУ и Удружења књижевника Србије. Али, пре свега, овај подухватник је мој дугогодишњи пријатељ... И не само мој! Са њим у Минску, где сам боравио на Сајму књига, у Народној библиотеци и храму Светог Михаила, осећао сам се као код куће. Ивану Чароти желим још стваралачких тренутака и дружељубља – било где да смо!

Радомир Андрић
Књижевник из Београда
почасни председник УКС

Професор и преводац Иван Чарота представља човека-институцију. Он је мост између словенских народа, за Србе ништа мање значајан од на Дрини ћуприје по коме носи наслов роман нашег нобеловца Иве Андрића. Са српског на руски и белоруски језик превео је више од 70 дела и небројено много мањих књижевних форми, а исто тако и написао мноштво текстова о српској књижевности. Све то Чарота ради с огромном љубављу, монашки и подвижнички, не размишљајући ни у једном трену на било какав земаљски добитак, већ имајући увек пред собом само узвишени божански циљ спајања култура у њиховим највишим донетима. Мало коме данас српска култура толико дугује као Ивану Чароти.

Невена Витошевић Ђеклић
Књижевница из Београда

Проф. др Иван А. Чарота је несумњиво један од највећих европских и светских слависта данас, чије је научно-стручно и књижевно дело веома богато, слојевито и жанровски разуђено. Ретко је који научник толико радио и допринео међусобном зближавању, упознавању и проучавању сродних словенских култура, језика и књижевности, као што је он то чинио. У том смислу, његов укупан учинак на пољу србистике и белорусистике је заиста немерљив и служи на част и узор многим генерацијама и истраживачима.

Савремена србистика дугује велику захвалност овом знаменитом научнику, преводиоцу и ствараоцу великог формата, који је толико задужио нашу науку, језик и књижевност. Хвала му за све што је учинио на том пољу, са уверењем да његово дело никада неће пасти у заборав и да ће се тек проучавати и истраживати са више аспеката.

Милутин Ђуричковић
Књижевник и професор књижевности
Доктор филологије, Београд

Професора др Ивана А. Чароту нисам имао прилике лично да упознам. Упознао сам га преко његових научних и социолошких чланака које сам радо објављивао у часопису „Сусрети”. Након тога сам добио велику жељу да га сретнем у Београду, Москви или Минску. Увидио сам да је готово испоснички скроман и да не воли истицати своје велике заслуге које је учинио као културни мост између Срба и Бјелоруса. Али то ме ни не чуди јер сам се много пута увјерио да су они, које треба истински истицати за примјер другима, по правилу врло скромни. А велики човјек Иван А. Чарота има само седамдесет година. Кажем „само” јер је до сада учинио као да је проживио двоструко толико. Знам да ће још пуно да учини и зато му пожелимо добро здравље!

Жарко Миленић
Магистар социологије
Уредник часописа „Сусрети”, Р. Српска

Част ми је што сам имао прилике да упознам тако милог, благонаклоног, непосредног и животом надахнутог човека, какав је Иван А. Чарота, право је задовољство што га могу не само препознати

као пријатеља српског народа, већ и назвати својим пријатељем, а изузетна привилегија што сам у својству издавача успео да „кумујем” његовој Антологији белоруске хришћанске поезије објављеној непосредно пре пандемије, а насловљеној „У сусрет духу”, јер шта би нас подесније могло приближити и самима себи и једне другима но суштаствена веза која нас у обједињујућем духу братими.

Срећан сам што у наше време, а већ 70 година живи и ствара тако истински скроман, а уједно изванредно садржајан човек, врсни стручњак у области славистике, али и што је још важније неоспорни познавалац бити словенства садржаној управо у специфичној ширини духа који се не да спутати. Тек такав човек заистински може допринети науци, култури и уметности не подстакнут лукративним мотивима, већ човекољубљем у свом суштом облику. Честитам му значајан јубилеј!

Милан Панић

Издавачка кућа Computech d.o.o.

Београд

Речи о професору Чароти исписујем на дан св. Ћирила и Методија 2022, јер сам га о том празнику први пут видео, пре десетак година, можда неку више, у оквиру међународне књижевне манифестације „Дани Ћирила и Методија”, коју традиционално организује Удружење књижевника Србије. Путовали смо, у оквиру те манифестације, у Андрићград. Чарота је био са супругом и прво што сам приметио: имао је благ и једва приметан али чврст заштитнички став према њој.

Са Иваном Чаротом сам искрен друг, дописујемо се и рукујемо; браћа смо у Христу и кроз веру се најбоље разумемо, а то што неке преводе с успехом објављујемо у Белорусији и Србији – то је већ посао и није за ову прилику.

Душко Петровић

Књижевник из Београда

Иван А. Чарота је током вишедеценијског плодносног прегалаштва на широком пољу културе заслужено стекао многобројна звања, међутим, сам помен његовог имена, које не захтева поткрепу професорске, докторске, па ни академске титуле како би задобило на вредности, буди у слушаоцима осећање дубоког поштовања.

Превасходно јер је реч о човеку изузетног достојанства који у свом роду, човеку и оном што га таквим чини – дакле, духу – настоји неуморним, честитим радом да однегује везу са душом и веру у неопходност њеног слободног испољавања кроз најчудесније што она уме да изнедри – сакралну уметност речи – словесност. Утолико покушај да се његов допринос сведе на неколико научних дисциплина можемо назвати јаловим, јер чињеница је да, иако широк, опсег делатности којом се бави није ни принети далекосежности домаћаја које је знатижељнима штедро приближио.

Нина Симић Панић
Мастер филологије
Књижевница из Београда

Боравио сам у Белорусији 1998. године са српском делегацијом. Појављивали смо се на више места у Минску, размењујући песме и приче с белоруским књижевницима. То је била прилика да учврстим познанство и пријатељство с Иваном Чаротом, изванредним писцем и преводиоцем, иначе великим пријатељем наше књижевности. Виђао сам га раније у нашем Удружењу књижевника, где је гостовао, а сада смо се боље упознали. Морам да кажем да сам био изненађен кад ми је Јоковић, после неколико дана показао новине у којима је објављена моја песма. Нисам ни знао да је професор Чарота већ превео. Избором песме из моје књиге „Не користи руж за усне” био сам задовољан, а моје скромно знање руског омогућило ми је да схватим суштину препева. Иначе исечак из новина, као и оригинал превода с Чаротиним потписом и данас чувам.

Слободан Станишић
Писац за децу из Београда

Академик проф. др Иван Алексејевич Чарота је Белорус по рођењу, Рус по образовању, Србин по припадању, а грађанин света по свом огромном делу и заслугама.

Он је Вук Караџић нашега времена, јер то чиме је задужио белоруски, српски и друге словенске народе на пољу филологије, језика, књижевности, прикупљања народне књижевности, избора и вредновања дела других аутора и преводијења на стране и са страних језика, равно је бесмртном делу „оца српске писмености” новијега доба.

Ко је у Србији чуо за Беолорусију и Белорусе, чуо је и за Ивана Чароту!

Он је у Српску академију наука и уметности примљен 2009. године као инострани члан, а наша најугледнија и најзначајнија национална институција не би погрешила да га је примила у своје редове и као домаћег члана, јер он по свему што је учинио за Србије и српски народ заиста јесте – и светски и наш!

Александар Чотрић,
Књижевник и преводилац из Београда

Нова реч белоруског порекла је постала саставни део српског језика – ЧАРОТА! Ова реч је синоним за Учитеља којем свим срцем верујемо и којег смо спремни да следимо; синоним за безграничну доброту, несаломиву веру у Бога, љубав према својим ближњима; синоним за непролазне вредности и истину коју тек треба да осветимо и прихватимо.

Срећна сам што ме је Бог послао да живим у време Ивана Алексејевича Чароте и да будем његов (вечити) ученик.

Срећан 70. рођендан, драги наш професоре! Да сте нам живи и здрави! Хвала на свему што радите за српску културу, за 50 година које сте нама, Србима, посветили!

Живели Ви и живела наша БЕЛОСРБИЈА!

Дајана Лазаревић
Преводилац књиге

БИОГРАФИЈА АУТОРА

БІОГРАФІЈА

Иван Алексејевич Чарота (рођен 16. септембра 1952. године у селу Лишчики, Кобринског рејона, Брестке области, у Совјетској Белорусији) белоруски је слависта и србиста, књижевни критичар, историчар културе, преводилац, јавна личност, доктор филолошких наука. Иностранци је члан Српске академије наука и уметности (2009).

Своја научна интересовања Иван Алексејевич Чарота усмерио је првенствено на књижевности и културе словенских народа. Истражујући њихове генетске, типолошке и конкретне повезаности, постао је водећи југослависта Белорусије, високоауторитетни специјалиста у области компаративне књижевности и културологије, аутор око 600 научних радова, међу којима су књиге: „Беларуская савецкая літаратура за мяжой” (Минск, 1988 – у коауторству), „Пошук спрадвечнай існасці: Беларуская літаратура XX стагоддзя ў працэсах нацыянальнага самавызначэння” (Минск, 1995), „Сербская Праваслаўная Царква” (Минск, 1998), „Беларуская мова і Царква” (Минск, 2000), „Косовская битва продолжается” (Минск, 2000), „Антологија беларуске поезије” (Београд: 1993; друго издање – 2012), „Югаславянскія казкі” (Минск, 1999), „Антологија лирике источних Словена” (Београд, 2000), „Насустрач Духу. Анталогія беларускай хрысціянскай паэзіі” (Минск, 2001), „Насустрач Духу. Анталогія беларускай хрысціянскай прозы” (Минск, 2002), „Слово и Дух. Антология русской духовной поэзии XX–XX вв.” (Минск, 2003, 2005, 2010), „Ні на небе, ні на зямлі. Казкі славянскіх народаў” (2013), „Српска књижевност. Антологија текстова. Књ. I–V” (Минск, 2002–2007 – на сербској мові), „Тэорыя і практыка мастацкага перакладу” (Минск, 2012), „Іспод крыла роде. Антологија савремене беларуске поезије” (Подгорица, 2014), „Беларусы пра Сербію-Югаславію” (Мінск, 2015), „Белорусија и Србија: Трагом узајамног упознавања и деловања” (Шабац, 2016), „У сусрет Духу – Антологија беларуске хришћанске поезије” (Београд, 2019), „Златна птица – беларуске народне бајке” (Београд, 2020), „Жива вода – беларуске народне легенде и предања” (Београд, 2022).

Професор Иван Чарота је члан 11 редакција периодичних издања (шест страних), научни саветник Белоруске Енциклопедије; Секретар библијске комисије Белоруског Егзархата Руске православне цркве и извршни уредник часописа „Православље” (белор. *Праваслаўе*).

Члан је Удружења књижевника СССР-а (односно, Удружења књижевника Белорусије), као и Русије и Србије; активно се јавља у штампи као књижевни критичар, критичар, есејиста, публициста. Више од тридесет година, налази се на челу Бироа за уметничко превођење и књижевне везе Удружења књижевника Белорусије, а бави се превођењем са српског, хрватског, словеначког, македонског, пољског и других језика на белоруски и руски језик, као и са белоруског и руског на српски језик. Његова постигнућа су: више од 1200 штампаних превода, укључујући и више од 80 књижних издања, међу којима су и радови познатих писаца, као што су: патријарх српски Павле, Николај Велимировић, Јустин Поповић, Марко Марковић, Тадеј Штрбуловић, Иво Андрић, Бранислав Нушић, Раде Драинац, Добрица Ћосић, Невена Витошевић Чеклић, Зоран Гавриловић, Мира Радојевић, Љубодраг Димић, Момир Лазић, Драган Лакићевић, Драгослав Михаиловић, Гроздана Олујић, Горан Петровић, Љиљана Хабјановић Ђуровић и други. Оснивач, састављач и преводилац серије „Српско богословље XX века”.

Један је од оснивача „Одбора за подршку Срба и Црногораца” и јавне организације „Белорусија – Сестра Србије”, вршилац дужности потпредседника друштва „Белорусија – Југославија”, председник друштва „Белорусија – Србија”.

Проф. др Иван Чарота је добитник бројних награда: Награда Републике Белорусије „За духовни препород” (2003, 2019); Међународна награда имена К. Острошког (Пољска, 1999); Међународна награда имена Фјодора Достојевског (Србија, 2007) (уручена 2012. године); Награда Удружења књижевника Србије (2000); Награда часописа „Збиља / Reality” (СРЈ, Београд, (2000, 2006); Међународна Православна књижевна награда „Богородица Тројеручица” (српска фондација Иванке Милошевић – Чикаго, САД, 2011); Међународна књижевна награда имена Рада Драинца (Србија, 2014); Међународна награда Фондације Карић (Србија, 2014); Орден Преподобног Сергеја Радоњешког 3. степена (Руска православна црква, 2002); Комеморативна медаља Удружења словачких писаца (2003); Орден Светог Саве 3. степена (СПЦ, 2004); Златни знак Културно-просветне заједнице Србије (2008); Орден светитеља Кирила Туровског 2. степена (Белоруска православна црква, 2012); Сребрна медаља „За заслуге” (Србија, 2014); Медаља Александра Пушкина (Руска Федерација, 2015).

**ИЛУСТРАТИВНИ ДОДАТАК:
АЛБУМ СА ФОТОГРАФИЈАМА**

Студент Иван Чарота
у експедицији на студентској фолклорној пракси, 1970. године

У улози водича и преводиоца са туристима из Србије
на Црвеном тргу у Москви, у мају 1973. године

Иван Чарота (у центру) – разредни старешина матураната
Пољецкишке средње школе, у јуну 1975. године

Са супругом и децом у селу,
на трему таштине куће, 1981. године

У коначно добијеном државном стану. Минск, 1986. године

У тренутку уручења Ордена Светог Саве Српског.
Манастир Ваведења Пресвете Богородице,
у децембру 2007. године

На свечаном заседању, посвећеном 620. годишњици
Косовске битке. Косовска Митровица, 2009. године
(поред владика Амфилохија и Артемија)

У благоваоници Манастира Грачаница, 27. јуна 2009. године

У Дому пријатељства, између директора издавачке куће „Звезда”
Александра Карлукевича и амбасадора Р. Србије
г-дина Срећка Ђукића. Минск, 2010. године

Поред моштију Светог Јоаникија, првог Патријарха Српског.
Пећка Патријаршија, 2012. године

Са амбасадором Р. Белорусије г-дином Владимиром Чушевим
у кабинету декана Филолошког факултета у Крагујевцу.
Мај, 2014. године

Са супругом у Удружењу књижевника Србије,
у друштву Милована Витезовића, Миодрага Сибиновића,
Владимира Чушева. Београд, 2014. године

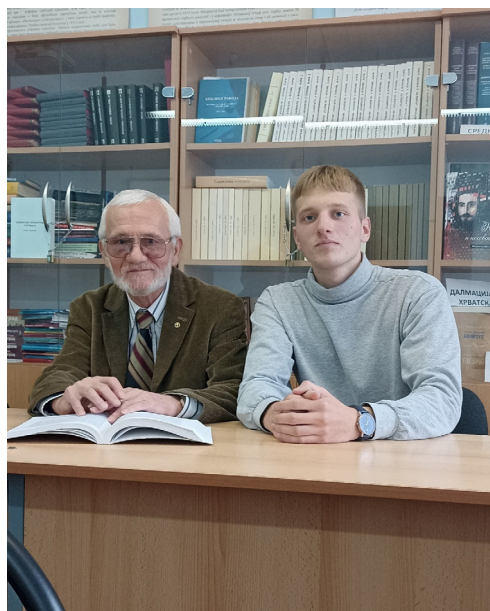
Са руским писцем Јуријем Лошчицом
крај гроба Патријарха Павла. Београд, 2015. године

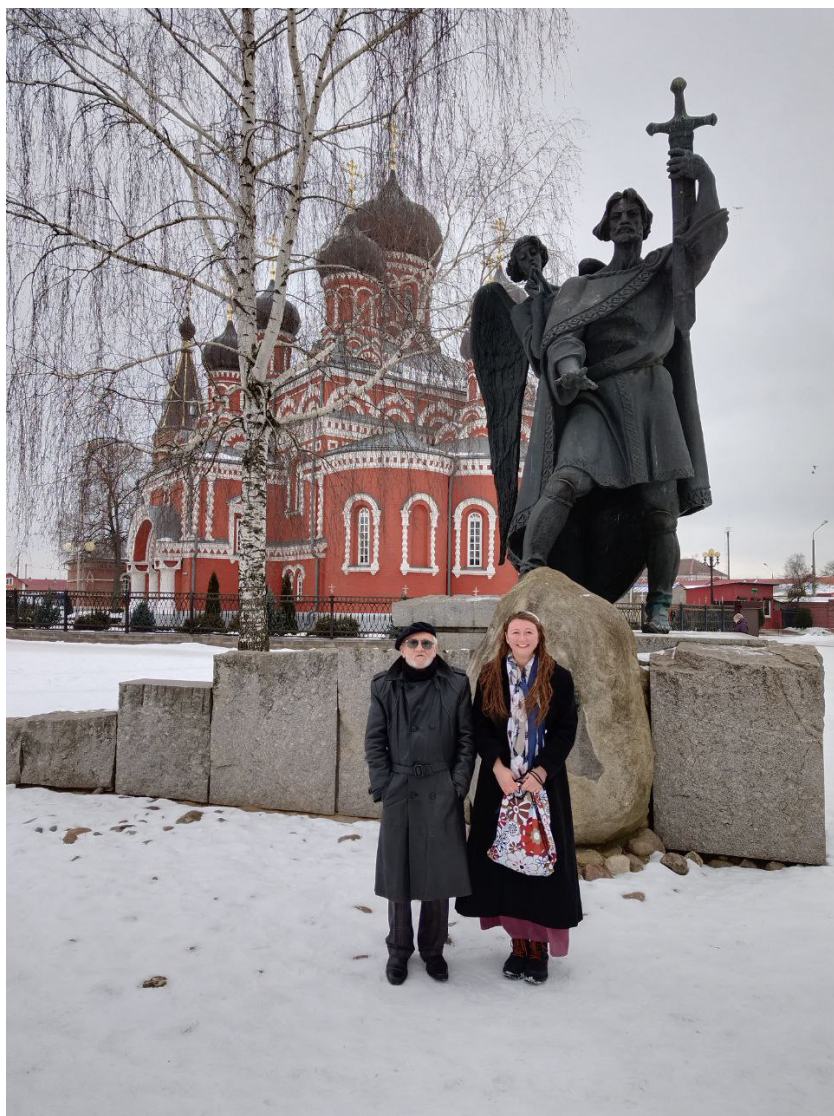
Светозар Црногорац, председник Удружења Гачана у Београду,
Јелена Гускова, Ранко Гојковић и Иван Чарота.
Гачко, Источна Херцеговина, 2016. године

На уручењу Ордена Свете Праведне Софије, Кнегиње Слутске.
Катедрални сабор града Минска, 14. децембра 2022. године

Са унуком Тимофејем, студентом Филолошког факултета,
у кабинету за србистику. Минск, 2022. године

Аутор и преводилац књиге крај споменика Кнезу Борису
у белоруском граду Борисову, у близини Домовне цркве
Светог Саве, 8. фебруара 2023. године.

Дизајн корица
Иван Јовановић

Прелом и штампа
Донат граф, Београд

Тираж
100

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.161.3:929 Черота И.
316.7(476:497.11)
821.163.1-4

ЧАРОТА, Иван Аляксеевич, 1952-

Видици једног Белоруса – Белосербина: есеји и студије / Иван А. Чарота; [превела са белоруског Дајана Лазаревић]. - Београд: Институт за политичке студије, 2023 (Београд: Донат граф). - 261 стр.: илустр.; 21 cm

Превод дела: Горизонты белорусского - «белосерба». - «Монографија је настала у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије у Београду»--> Колофон. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-7419-369-3

а) Чарота, Иван А. (1952-)
б) Белорусија -- Културна сарадња -- Србија

COBISS.SR-ID 109810441